

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΕΥΤΥΧΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

Ανθρώπινη ανάπτυξη και η θέση
της Ελλάδας στον διεθνή χώρο

Ενδιάμεση Έκθεση

ΝΙΚΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

σε συνεργασία με
την ΑΘΗΝΑ ΚΑΡΑΤΖΑ και
τη ΛΙΛΑ ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΑΘΗΝΑ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΕΥΤΥΧΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

Ανθρώπινη ανάπτυξη
και η θέση της Ελλάδας στον διεθνή χώρο

Ενδιάμεση Έκθεση

ΝΙΚΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Σε συνεργασία με
την ΑΘΗΝΑ ΚΑΡΑΤΖΑ και
τη ΛΙΛΑ ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΑΘΗΝΑ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΕΥΤΥΧΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

Ανθρώπινη ανάπτυξη
και η θέση της Ελλάδας στον διεθνή χώρο

Ενδιάμεση Έκθεση

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΕΥΤΥΧΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

Ανθρώπινη ανάπτυξη και η θέση της Ελλάδας στον διεθνή χώρο

Ενδιάμεση Έκθεση

Copyright © ΙΝΕ ΓΣΕΕ

ISBN: 978-960-7402-80-6

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

Εμμανουήλ Μπενάκη 71Α, 106 81, Αθήνα

T: 210 332 7710 • F: 210 330 4452

www.inegsee.gr

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο είναι των συγγραφέων και δεν εκφράζουν κατ' ανάγκη τις θέσεις της ΓΣΕΕ.

Art Direction - Design: Αμαλία Χριστακοπούλου

Παραγωγή - Εκτύπωση: ΚΑΜΠΥΛΗ ΑΕΒΕ • www.kambili.gr

Γλωσσική επιμέλεια – Διορθώσεις: Αναστασία Σακελλαρίου

Απαγορεύεται η με οποιονδήποτε τρόπο ανατύπωση ή

μετάφραση όλου ή μέρους του κειμένου χωρίς την άδεια του εκδότη.

Επίσης, η αναδημοσίευση (όλου ή μέρους του) χωρίς αναφορά της πηγής.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Προς μια οικονομία της ευτυχίας: Στοχεύσεις, λειτουργίες και εργαλεία.....	7
---	---

A' ΜΕΡΟΣ

1. Οικονομική ανάπτυξη και ευημερία των πολιτών	13
2. Η μέτρηση της ευτυχίας.....	21
3. Η κατάσταση του ζητήματος	25

B' ΜΕΡΟΣ

1. Ανθρώπινη ευτυχία και βιώσιμη ανάπτυξη: Υποθέσεις και παραδοχές	41
2. Ταξινομήσεις και κατηγορίες δεικτών.....	49

ΠΡΩΤΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ανθρώπινη ανάπτυξη στην Ελλάδα	115
--	-----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 135

Κατηγορίες και επιμέρους δείκτες του ΟΗΕ για την
ανθρώπινη ανάπτυξη

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ..... 145

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Προς μια οικονομία της ευτυχίας: Στοχεύσεις, λειτουργίες και εργαλεία

Τον Οκτώβριο του 1996, στην Αθήνα, καλεσμένος από τη Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας (ΓΣΕΕ), ο Pierre Bourdieu, όταν αναφερόταν στον μύθο της «παγκοσμιοποίησης» και στο ευρωπαϊκό κράτος σημείωνε, μεταξύ άλλων, πως «πρέπει να τεθεί σε ριζική αμφισβήτηση ο οικονομικός τρόπος θεώρησης των πραγμάτων, ο οποίος εξατομικεύει τα πάντα, την παραγωγή εξίσου όπως τη δικαιοσύνη ή την υγεία, τα κόστη εξίσου όπως τα κέρδη, και ο οποίος λησμονεί ότι η αποτελεσματικότητα –στην οποία δίνει έναν περιορισμένο και αφηρημένο ορισμό, ταυτίζοντάς τη σιωπηρά με τη χρηματοοικονομική αποδοτικότητα– εξαρτάται προφανώς από τους στόχους με βάση τους οποίους καταμετράται: χρηματοοικονομική αποδοτικότητα για τους μετόχους και τους επενδυτές, όπως σήμερα, ή ικανοποίηση των πελατών και των χρηστών ή, γενικότερα, ικανοποίηση και ευχαρίστηση των παραγωγών, των καταναλωτών και, κατ' επέκταση, της κατά το δυνατόν μεγαλύτερης πλειονότητας. Σε αυτή την περιορισμένη και μυωπική οικονομία, πρέπει να αντιταχθεί μια *οικονομία της ευτυχίας*, η οποία θα λαμβάνει υπόψη όλα τα κέρδη, ατομικά και συλλογικά, υλικά και συμβολικά, που συνδέονται με τη δραστηριότητα [...] ή με την προσωρινή και αβέβαιη απασχόληση (για

παράδειγμα, η κατανάλωση φαρμάκων: η Γαλλία κατέχει το ρεκόρ στην κατανάλωση ηρεμιστικών). Δεν μπορούμε να μπλοφάρουμε με τον *νόμο της διατήρησης της βίας*: κάθε βία πληρώνεται. Η δομική βία, για παράδειγμα, που ασκούν οι χρηματαγορές υπό τη μορφή απολύσεων, αύξησης της προσωρινής και αβέβαιης απασχόλησης κ.ο.κ., θα έχει, περισσότερο ή λιγότερο μακροπρόθεσμα, αντίτιμο που θα λάβει διάφορες μορφές: αυτοκτονίες, παραβατικότητα, εγκλήματα, ναρκωτικά, αλκοολισμός, μικρές ή μεγάλες καθημερινές βιαιοπραγίες».¹

Πράγματι, για τον μεγάλο γάλλο κοινωνιολόγο αποτελούσε θεμελιώδη επιστημονικό και κοινωνικό στόχο η διασύνδεση της οικονομικής πολιτικής και της κοινωνικής πολιτικής ή, ακριβέστερα, η αντικειμενοποίηση των κοινωνικών επιδράσεων της οικονομικής πολιτικής. Στην ίδια αυτή ομιλία του στη ΓΣΕΕ, ανέλυσε το σύνολο των προσπατουμένων που επιβάλλονται ως αυτονόητα από την κυρίαρχη οικονομική οπτική: την παραδοχή ότι η μέγιστη ανάπτυξη (συνεπώς, η παραγωγικότητα και η ανταγωνιστικότητα) είναι ο υπέρτατος και μοναδικός στόχος των ανθρώπινων πράξεων· την παραδοχή ότι δεν υπάρχει δυνατότητα αντίστασης στις οικονομικές δυνάμεις ή, ακόμη, ότι ο κάθετος διαχωρισμός του οικονομικού από το κοινωνικό που τίθεται στο περιθώριο και καταλείπεται στους κοινωνικούς επιστήμονες θεωρείται κάτι το απόβλητο. Αντιμέτωποι με τους μηχανισμούς που νομιμοποιούν τέτοιες θέσεις στον δημόσιο χώρο συζήτησης, ο Bourdieu παρότρυνε να αναστοχαστούμε όσον αφορά τα αυτονόητα όρια που αποδέχεται η οικονομική θεωρία, και, κυρίως, το γεγονός πως δεν λαμβάνει υπόψη, κατά την αξιολόγηση του κόστους μιας πολιτικής, λ.χ. μιας αυστηρής λιτότητας, το επονομαζόμενο *κοινωνικό κόστος*. Στη λογική αυτή, αναρωτιόταν ποιο θα είναι, άραγε, μακροπρόθεσμα το τίμημα σε απολύσεις, σε κακοδαιμονίες, σε ασθένειες, σε αυτοκτονίες, σε αλκοολισμό, σε κατανάλωση ναρκωτικών, σε βία μέσα στην οικογένεια κ.λπ., τόσα και τόσα πράγματα που στοιχίζουν πολύ ακριβά, σε χρήμα αλλά επίσης και σε οδύνη. Πίστευε, έστω και αν είχε συνείδηση πως θα φαινόταν πολύ κυνικό, πως πρέπει να αντιπαρατεθούμε στην κυρίαρχη οικονομική θεώρηση με τα δικά της όπλα, πως θα καταπολεμήσουμε αποτελεσματικά την τεχνοκρατία, εθνική ή διεθνή, μόνο αν αναμετρηθούμε μαζί της στο προνομιακό της έδαφος, στο έδαφος της οικονομικής επιστήμης κατά πρώτο και κύριο λόγο, υπενθυμίζοντας, με κάθε τρόπο, ότι, σύμφωνα με τη λογική του καλώς εννοούμενου συμφέροντος, η αυστηρά οικονομική πολιτική δεν είναι κατ' ανάγκη οικονομική από την άποψη της ασφάλειας και της ευημερίας προσώπων και αγαθών.

Ακολουθώντας τις αναλύσεις του Bourdieu, χρειάζεται να αντιπαραθέσουμε στην αφηρημένη και κοινωνικά μη χρήσιμη γνώση που προωθεί η κυρίαρχη οικονομική σκέψη τη

1. Bourdieu, P. (1998). *Αντεπίθεση Πυρών: Λόγοι για την Ενίσχυση της Αντίστασης ενάντια στη Νεοφιλελεύθερη Εισβολή* (μτφρ.: Κ. Διαμαντάκου, πρόλ.: Ν. Παναγιωτόπουλος), Αθήνα: Πατάκης.

γνώση που θα σέβεται περισσότερο τους ανθρώπους και τις πραγματικές καταστάσεις με τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι, και θα αναδεικνύει τις ουσιαστικές αιτίες των διάφορων μορφών κοινωνικής οδύνης που πλήττουν τους εργαζομένους, άντρες και γυναίκες, των σύγχρονων κοινωνιών. Στην προοπτική αυτή, ο ρόλος, σήμερα, του κοινωνικού επιστήμονα δεν πρέπει να περιορίζεται στη διάγνωση των ζημιών που προκάλεσαν οι επιλογές των «οικονομιστών» οικονομολόγων αλλά να διευρυνθεί στο επίπεδο της παρέμβασης στον χώρο των πολιτικών αποφάσεων, οι οποίες επαφίενται στους «οικονομιστές» ή σε πολιτικούς που εμπνέονται αποκλειστικά από αυτούς. Στη βάση αυτή, η συστηματική συσχέτιση οικονομικών δεικτών με τυπικούς κοινωνικούς δείκτες (εργασιακά ατυχήματα, ασθένειες, αλκοολισμός, ναρκωτικά, εγκλήματα, βιασμοί κ.λπ.) απολήγει στο να τεθεί το ζήτημα της οικονομικής βίας και, κατ' επέκταση, να συγκροτηθούν οι βάσεις μιας οικονομίας της ευτυχίας ικανής να λαμβάνει υπόψη όλα αυτά που ο κυρίαρχος οικονομικός λόγος αφήνει έξω από τους υπολογισμούς του.

Σε αυτή την προοπτική εντάσσεται και η νέα προσπάθεια του ΙΝΕ ΓΣΕΕ, με την παρούσα ενδιάμεση έκθεση, που παρουσιάζεται ίσως την καταλληλότερη στιγμή, καθώς συμπίπτει με το μεγάλο μάθημα που μας έδωσε η διαχείριση της παγκόσμιας επιδημίας, η οποία μας οδήγησε αναγκαστικά στο να (ανα)στοχαστούμε τις σύνθετες σχέσεις μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και ατομικής και κοινωνικής ευδαιμονίας. Είναι γνωστό πλέον πως τα αποτελέσματα της κρίσης ήταν τραγικά,² όπως η μαζική ανεργία, η φτώχεια, η εργασιακή επισφάλεια, η μόνιμη κοινωνική ανασφάλεια στην οποία καταδικάστηκε ένα συνεχώς διευρυνόμενο τμήμα πολιτών που έφτασε μέχρι και τις μεσαίες τάξεις, η βαθύτατη αποθηκοποίηση που συνδέθηκε με την αποδόμηση στοιχειωδών μορφών αλληλεγγύης, κυρίως οικογενειακών, με όλες τις συνέπειες που προήλθαν από αυτή την κατάσταση της ανομίας (νεανική παραβατικότητα, έγκλημα, ναρκωτικά, αλκοολισμός και επιστροφή των φασιστικών τάσεων). Η παγκόσμια κρίση του 2008 έδωσε τη δυνατότητα να αναπτυχθεί ένας ευρύς επιστημονικός προβληματισμός γύρω από το ζήτημα του υπολογισμού των επιπτώσεων των μέτρων που υιοθετήθηκαν για την ανάκαμψη της παγκόσμιας οικονομίας, με αποτέλεσμα να αναπτυχθεί μια ολόκληρη επιστημονική συζήτηση γύρω από τον τρόπο με τον οποίο αποτιμώνται οι δημόσιες οικονομικές και κοινωνικές πολιτικές. Το ζήτημα, βέβαια, δεν αντιμετωπίστηκε μόνο τεχνικά και θεωρητικά, αλλά ευθέως πολιτικά.

Η συζήτηση αυτή βασίστηκε στην εκτίμηση πως η σοβαρότατη αυτή παγκόσμια οικονομική κρίση αποτέλεσε μια ιστορική ευκαιρία για να επαναστατήσει η νομιμοποίηση του διαζεύγματος φιλελευθερισμός ή βαρβαρότητα, η μοιραιότητα της αντίθεσης μεταξύ τεχνι-

2. Βλ., μεταξύ άλλων εκθέσεων του ΙΝΕ ΓΣΣΕ, αυτή με τίτλο: *Η Ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση, Ετήσια Έκθεση 2018* (Ετήσια Έκθεση 20, 2018).

κής αυθεντίας και πολιτικής. Υπό τις σημερινές συνθήκες, όμως, ανάπτυξη και δικαιοσύνη δεν μπορούν παρά να αρθρώνονται μεταξύ τους με τη μορφή ενός παιχνιδιού μηδενικού αθροίσματος και, συνεπώς, κάθε υπεύθυνη πολιτική εξουσία οφείλει να δρα ως εάν όφειλε πάντα να επιλέγει ή τουλάχιστον να σταθμίζει ανάμεσα στους δύο αυτούς όρους, εκ των οποίων ο ένας, η ανάπτυξη, προσδιορίζεται, υποτίθεται πλέον, εξωγενώς και με τεχνικούς όρους, ενώ ο άλλος, η δικαιοσύνη, παραμένει πάντα αντικείμενο μιας εθνικής πολιτικής επιλογής: ο δρόμος της ανάπτυξης και ο δρόμος της δικαιοσύνης δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν, υπό τους σημερινούς ιστορικούς όρους, παρά μόνο μερικώς. Έπειτα από δέκα χρόνια οικονομικής και κοινωνικής κρίσης στη χώρα μας, αλλά και προβληματισμού, επιστημονικού και ευρύτερα κοινωνικού και πολιτικού, σχετικά με τις αιτίες, τους τρόπους διαχείρισης της κρίσης και τις προοπτικές του μέλλοντος της ελληνικής κοινωνίας, έχουν πληρωθεί οι συνθήκες για την ανάπτυξη ενός κοινωνικού διαλόγου σχετικά με τη συνάρτηση, τελικά, ανάμεσα, για να το πούμε σχηματικά, στη δικαιοσύνη και την ανάπτυξη, ανάμεσα στις οικονομικές επιδόσεις και την κοινωνική πρόοδο, η οποία σήμερα τείνει να θεωρείται κατ' ανάγκην ή κατ' επιταγήν αρνητική.³

Συνδυάζοντας τεχνοκρατική αποτελεσματικότητα και κοινωνική ευημερία, και συμβάλλοντας στον μετασχηματισμό της κυρίαρχης αντίληψης του τρόπου λειτουργίας και αναπαραγωγής της κοινωνίας, είναι δυνατόν να αποκηρυχθεί ο αυταρχικός τεχνοκρατισμός χωρίς να κυριαρχήσει ο λαϊκισμός, στον οποίο χαρίστηκαν πάρα πολύ συχνά τα κοινωνικά κινήματα, παίζοντας, για μια ακόμη φορά, το παιχνίδι των μυωπικών τεχνοκρατών. Με την πεποίθηση πως η διακυβέρνηση των κοινωνιών έχει ανάγκη από εργαλεία και μηχανισμούς που θα συντελούν προς την κατεύθυνση αυτή, είναι πολύ σημαντικό ότι οι πολιτικές οφείλουν να στοχεύουν στην ανάπτυξη όχι του ΑΕΠ, ή όχι μόνο του ΑΕΠ, αλλά στην ευδαιμονία των πολιτών.

Πράγματι, πολλές εργασίες έχουν, εδώ και καιρό, προσδιορίσει τα όρια του ΑΕΠ ως δείκτη οικονομικών επιδόσεων και κοινωνικής προόδου. Πιο συγκεκριμένα, γνωρίζουμε πια, εδώ και καιρό, πως το ΑΕΠ δεν μετρά ούτε τα εισοδήματα ούτε την ευδαιμονία και πως αποτελεί ένα προβληματικό εργαλείο μέτρησης των οικονομικών επιδόσεων. Οι πολλαπλές αλλαγές και οι σύνθετοι μετασχηματισμοί που επήλθαν στη δομή των σύγχρονων κοινωνιών κατέστησαν σαφή την αδυναμία αυτού του εργαλείου μέτρησης, και το γεγονός

3. Βλ. ενδεικτικά Bruno, I. et Didier, E. (2013). *Benchmarking: l'État sous la Pression Statistique*, Paris: Zones-Stiglitz, J., Sen, A. et Fitoussi, J.-P. (2009). *Richesse des Nations et Bien Être des Individus*, Paris: Odile-Jacob· Stuckler, D. and Basu, S. (2013). *The Body Économic. Why Austerity Kills*, London: Allen Lane· Lebaron, Fr. (2010). «Les conséquences sociales de la crise mondiale: Quelques réflexions à partir de données récentes», *Savoir/Agir, Rubrique Alter-indicateurs*, 12, pp. 91-101.

αυτό οδήγησε σε προόδους της κατανόησης του τρόπου συλλογής, παραγωγής, διαθεσιμότητας και εγκυρότητας των στατιστικών δεδομένων, και, κατ' επέκταση, στην αναγκαία αναζήτηση νέων καταλληλότερων δεικτών τόσο για τις οικονομικές επιδόσεις όσο και για την κοινωνική πρόοδο.

Γνωρίζοντας τα όρια του ΑΕΠ ως δείκτη των οικονομικών επιδόσεων και της κοινωνικής προόδου, την αδυναμία αλλά και την απόλυτη αναγκαιότητα να μπορέσουν οι οργανισμοί παραγωγής στατιστικών δεδομένων να μας πληροφορούν για τον υποστηρίξιμο χαρακτήρα των πολιτικών σε οικονομικό, οικολογικό και κοινωνικό επίπεδο, η μελέτη θέτει το θέμα της υπέρβασης της διάστασης μεταξύ των συνήθων μετρήσεων των κοινωνικο-οικονομικών μεταβλητών και της αντίληψης των πολιτών γι' αυτές τις πραγματικότητες, της σύγχυσης της σχέσης μεταξύ μετρήσεων των επιδόσεων των αγορών και μετρήσεων της ευδαιμονίας των πολιτών. Πράγματι, πολλές εργασίες έχουν, εδώ και καιρό, προσδιορίσει τα όρια του ΑΕΠ ως δείκτη οικονομικών επιδόσεων και κοινωνικής προόδου. Πιο συγκεκριμένα, γνωρίζουμε πια, εδώ και καιρό, πως το ΑΕΠ δεν μετρά ούτε τα εισοδήματα ούτε την ευδαιμονία και πως αποτελεί ένα προβληματικό εργαλείο μέτρησης των οικονομικών επιδόσεων. Οι πολλαπλές αλλαγές και οι σύνθετοι μετασχηματισμοί που επήλθαν στη δομή των σύγχρονων κοινωνιών κατέστησαν σαφή την αδυναμία αυτού του εργαλείου μέτρησης, και το γεγονός αυτό οδήγησε σε προόδους της κατανόησης του τρόπου συλλογής, παραγωγής, διαθεσιμότητας και εγκυρότητας των στατιστικών δεδομένων, και, κατ' επέκταση, στην αναγκαία αναζήτηση νέων καταλληλότερων δεικτών τόσο για τις οικονομικές επιδόσεις όσο και για την κοινωνική πρόοδο.⁴

Μάλιστα, εάν το ζήτημα της μέτρησης των οικονομικών επιδόσεων και της κοινωνικής προόδου λαμβάνει σήμερα μια τόσο σημαντική διάσταση, είναι γιατί ακριβώς έχει γίνει ευρέως συνειδητό ότι οι συνήθεις μετρήσεις μπορούν να αποτελέσουν έναν μέγιστο κίνδυνο, καθώς μπορούν να χρησιμοποιηθούν από πολιτικές οι οποίες θα οδηγήσουν τις κοινωνίες σε δύσκολες ατραπούς, γεγονός που επιβεβαιώθηκε, άλλη μια φορά, πρόσφατα από την παγκόσμια και εθνική οικονομική κρίση, αλλά και ακόμα πιο πρόσφατα από την παγκόσμια κρίση της δημόσιας υγείας, κατά την οποία τέθηκε σε όλους τους τόνους το ζήτημα της «ανάπτυξης», του «Κράτους», της «ποιότητας ζωής», της «ευτυχίας των πολιτών» κ.ά.⁵

4. Βλ., μεταξύ πολλών άλλων, Stiglitz, J., Sen, A. et Fitoussi, J.-P. (2009). *Richesse des Nations et Bien Être*, Paris: Odile Jacob.

5. Βλ. Oswald, A. J. (1997). "Happiness and economic performance", *Economic Journal* (Royal Economic Society), 107 (445), pp. 1815-1831. Τι νόημα έχει να διαμορφώνονται οι οικονομικές και κοινωνικές πολιτικές στη βάση του ποσοστού της ανάπτυξης του ΑΕΠ, να σχετίζονται οι επιδιωκόμενοι μετασχηματισμοί και μεταρρυθμίσεις με την εξέλιξη του ΑΕΠ, να απορρέουν οι εκάστοτε συγκρίσεις από την ίδια αυτή αντίληψη, εάν δεν ξέρουμε ακριβώς τι μετρά το ΑΕΠ και δεν ξέρουμε ακριβώς και πώς μετριέται καμιά φορά

Επιπλέον, γνωρίζοντας πως πολλές οικονομικές μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν διεθνώς τα τελευταία χρόνια με στόχο την αύξηση του ΑΕΠ παρήγαγαν ταυτόχρονα σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις στην ποιότητα ζωής των πολιτών, μελέτες του νέου ερευνητικού μας πυλώνα, εμφορούμενες από την έγνοια για το μέλλον της ελληνικής κοινωνίας, από την αγωνία για το επίπεδο της ποιότητας ζωής που θα κληρονομήσουν οι μελλοντικές γενιές, θα επιδιώξουν να αποτιμήσουν καλύτερα και ορθότερα τη συσχέτιση των οικονομικών επιδόσεων και της κοινωνικής προόδου.

Η παρούσα ενδιάμεση έκθεση για το έτος 2020 είναι μια πρώτη αντικειμενοποίηση της κατάστασης της ευδαιμονίας των ελλήνων πολιτών και εργαζομένων μέσα στο διεθνές περιβάλλον, καθώς και μια σύντομη και κωδικοποιημένη παρουσίαση του επιστημονικού και πολιτικού προβλήματος που θεμελιώνει τη νέα ερευνητική μας επιλογή.

το ΑΕΠ σε κάθε χώρα; Σε τελική ανάλυση, εάν οι μετρήσεις μας είναι λανθασμένες και εσφαλμένες, δεν συνεπάγεται ότι και οι (πολιτικές) αποφάσεις που θα λάβουμε θα αποδειχθούν ακατάλληλες; Επιπλέον, δεν ζητάμε από τους πολιτικούς να προτείνουν συλλογικές δράσεις για την κοινωνία (κανόνες, κανονισμούς, ρυθμίσεις, μετασχηματισμούς που αφορούν τους φόρους, τις καταναλώσεις κ.λπ.) με στόχο να αυξηθεί το ΑΕΠ –με σύσταση των οικονομολόγων– και, παράλληλα, να μεριμνούν για την ευδαιμονία των πολιτών, την ποιότητα της ζωής τους, την κοινωνική δικαιοσύνη, το περιβάλλον (τη ρύπανσή του και τη μόλυνσή του), τη βία κ.λπ.; Μάλιστα, δεν ισχύει ότι ο συνδυασμός αυτών των δύο προοπτικών αντιμετωπίζεται σήμερα ως μη συνοχικός και αντιφατικός, ενώ η υπέρβαση αυτού του χαρακτηρισμού είναι και επιστημονικά δυνατή και κοινωνικά αναγκαία; Αν θυμόμαστε και δεχόμαστε πως η οικονομική δραστηριότητα είναι λιγότερο ένας σκοπός καθ'αυτόν και περισσότερο ένα μέσον, καθώς ο βασικός στόχος (οφείλει) να είναι η βελτίωση του επιπέδου της ποιότητας της ζωής των πολιτών, τότε το πρόταγμα της υπέρβασης αυτής δεν μπορεί να είναι και νόμιμο και υλοποιήσιμο; Η φαινομενική αυτή αντίφαση έχει την αρχή της στο διάζευγμα σχετικά με την ανάπτυξη που προσδιόρισε την επιστημονική συζήτηση αμέσως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και αφορούσε την αντιπαράθεση μεταξύ δύο διαφορετικών στοχεύσεων: από τη μία μεριά, της μέτρησης του εθνικού εισοδήματος, βασισμένης στους μακροοικονομικούς λογαριασμούς [στη βάση κυρίως των εργασιών του Keynes (Keynes, J. M. (1930). "Economic possibilities for our grandchildren", *Essays in Persuasion*, New York: Harcourt Brace Pecchi, L. and Piga, G. (2008). *Revisiting Keynes: Economic Possibilities for Our Grandchildren*, Cambridge: MIT Press) και του Kuznets (Kuznets, S. (1951). "Government product and national income", *Income and Wealth*, 1 (1), pp. 178-244)], και, από την άλλη, της μέτρησης της ευδαιμονίας [στη βάση κυρίως των εξής εργασιών: Hicks, J. R. and Hicks, U. K. (1939). "Public finance in the national income", *The Review of Economic Studies*, 6 (2), pp. 150· Samuelson, P. A. (1961). "The evaluation of social income. Capital formation and wealth", in Lutz, F. A. and Hague, D. C. (eds), *The Theory of Capital, Proceedings of an IEA Conference*, New York: St. Martin's Press]. Η αντιπαράθεση αυτή μετασχηματίστηκε από επιστημονικό ζήτημα σε πολιτικές που άλλοτε τόνιζαν την αμιγώς οικονομική ζωή και άλλοτε τον ρόλο του δημόσιου τομέα. Με την πάροδο του χρόνου, σταδιακά, η αντιπαράθεση πολώθηκε στο μέτρο που η οικονομία έγινε πολύ πιο σύνθετη και η μέτρηση των μη εμπορικών φαινομένων κατέστη αναγκαία υπό το βάρος της συνεχώς αυξανόμενης παροχής δημόσιων αγαθών από το Κράτος. Βλ. Malinvaud, E. (1953). "Capital accumulation and efficient allocation of resources", *The Economic Society*, 21 (2), pp. 233-268.

Α΄ ΜΕΡΟΣ

1. Οικονομική ανάπτυξη και ευημερία των πολιτών

Αν και αποτελούσε αντικείμενο κυρίως της ψυχολογίας, η έρευνα για το ζήτημα της καλής ζωής και της Ευημερίας (Well-Being, WB), των παραγόντων που την καθορίζουν, καθώς και της σημασίας και του ρόλου της στη συλλογική και ατομική ζωή, τα τελευταία πενήντα χρόνια, έχει συνδεθεί και με την οικονομική επιστήμη.⁶ Σε αυτή την εξέλιξη συνηθίζεται να θεωρείται καμπή η συμβολή του Easterlin, ο οποίος υποστήριξε ότι η Ευημερία φαίνεται να αυξάνεται μαζί με το εισόδημα μέχρι ένα σημείο, αλλά όχι πέρα από αυτό, και ότι η συνεχής οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας δεν συνεπάγεται τη συνεχή αύξηση του επιπέδου Ευημερίας (WB) των πολι-

6. Σύμφωνα με τους Frey και Stutzer [Frey, B. S. and Stutzer, A. (2002), *Happiness and Economics*, Princeton-Oxford: Princeton University Press], ο αριθμός των δημοσιευμένων άρθρων στο *Econlit* που αναφέρονται στην Ευημερία, την Ικανοποίηση από τη Ζωή ή την Ευτυχία αυξήθηκε από 3, την περίοδο 1986-1990, σε 146 το 2011, ενώ στο Google Scholar τα άρθρα στο λήμμα «Happiness Index», για το έτος 2019, ήταν πάνω από 1.300.000.

τών της.⁷ Ειδικότερα, σύμφωνα με τις θέσεις του, στο επίπεδο της εθνικής επικράτειας, οι οικονομικά ευκατάστατοι εμφανίζονται κατά μέσο όρο πιο ευτυχισμένοι από τους οικονομικά αποστερημένους και, επομένως, εντός των χωρών, το εισόδημα αποτελεί παράγοντα προσδιορισμού της Ευημερίας, ενώ, αντίθετα, η εξαθλίωση και η φτώχεια επιδρούν αρνητικά στα επίπεδα της Υποκειμενικής Ευημερίας (Subjective Well-Being, SWB). Ωστόσο, όταν πληρούνται οι συνθήκες κάλυψης των βασικών αναγκών, προστίθενται και άλλοι παράγοντες που την καθορίζουν και μάλιστα γίνονται ολοένα και πιο σημαντικοί όσο διευρύνονται οι διαστάσεις της.⁸

Έτσι, σύντομα, ανετράπη η παραδοσιακή θεωρία για την ανάπτυξη, σύμφωνα με την οποία ο υψηλός δείκτης του κατά κεφαλήν εισοδήματος μιας χώρας απεικόνιζε και υψηλότερα επίπεδα Ευημερίας των πολιτών της, επιτρέποντας τη δημιουργία νέων ερευνητικών προοπτικών στην κατεύθυνση του προσδιορισμού του συστήματος παραγόντων που καθορίζουν την Ευημερία πέρα από αυτούς που εξαρτώνται από την κατοχή υλικών αγαθών.⁹ Επιστημονικός στόχος, στο εξής, δεν ήταν η αντικατάσταση των προσανατολισμένων στο εισόδημα μέτρων της Ευημερίας, αλλά η συμπλήρωσή τους με ένα ευρύ φάσμα παραμέτρων, όπως η ποιότητα των υπηρεσιών υγείας, η προσωπική και επαγγελματική κατάσταση, η πρόσβαση στην παιδεία, η προσαρμογή της στις μελλοντικές ανάγκες της κοινωνίας, η ταχύτητα απόδοσης δικαιοσύνης, η ασφάλεια των πολιτών κ.ά.¹⁰ Ως εκ τούτου, μια σει-

7. Easterlin, R. (1974). "Does economic growth improve the human Lot? Some empirical evidence", in Paul, A. D. and Melvin, W. R. (eds), *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz*, New York: Academic Press.
8. Επιπρόσθετα, σημειώνεται πως δεν παρατηρείται σαφής συσχέτιση ανάμεσα στο μέσο εισόδημα και στα μέσα επίπεδα Ευημερίας, οι λιγότερο ευτυχισμένες χώρες δεν είναι και οι φτωχότερες.
9. Το «παράδοξο του Easterlin», όπως ονομάστηκε στη συνέχεια, επιβεβαίωσε, την ίδια σχεδόν εποχή, και ο Scitovsky [Scitovsky, T. (1976). *The Joyless Economy. An Inquiry into Human Satisfaction and Consumer Dissatisfaction*, Oxford: Oxford University Press], ο οποίος υποστήριξε ότι, από ένα συγκεκριμένο επίπεδο υλικής ευμάρειας κι έπειτα, ο περαιτέρω πλούτος δεν αυξάνει την Ευημερία (WB) αν δεν συνοδεύεται από την ανάπτυξη κοινωνικών δικτύων και πνευματικών δραστηριοτήτων ψυχαγωγίας.
10. Για να μην παραμένουν τελείως ρητορικές αυτές οι πολύ βασικές βιβλιογραφικές επισημάνσεις και προκειμένου να δώσουμε μια έστω ενδεικτική εικόνα στην οποία παραπέμπουν αυτές οι εισαγωγικές γενικές διαπιστώσεις, μπορούμε να σκεφτούμε πως σ' έναν κοινωνικό κόσμο, όπως στον σημερινό, όπου κυριαρχεί η κοινωνική φιλοσοφία σύμφωνα με την οποία «η μεγαλύτερη επιχείρηση μίας κοινωνίας είναι οι επιχειρήσεις της», ο κόσμος της εργασίας αποδεικνύεται μια παράδοση πηγή ολοένα μεγαλύτερης οδύνης. Από τη μία πλευρά, ολοένα περισσότεροι συμπολίτες μας βρίσκονται αποκλεισμένοι από αυτόν, έχοντας περιπέσει στην κατάσταση του ανέργου ή του άτυπου μισθωτού· από την άλλη, ολοένα περισσότεροι άνθρωποι δείχνουν να υποφέρουν από «υπερβολική» εργασία, όντας αντιμέτωποι με μορφές επιτάχυνσης και εντατικοποίησης των μορφών παραγωγής υπό το κράτος της μεγιστοποίησης της κερδοφορίας, που ωθεί στα όρια –και πολύ συχνά πέρα από τα όρια– όσους είναι σε θέση να αντέξουν. Αν οι μεν εξαντλούνται στην προσπάθειά

ρά από νέες έννοιες ήρθαν να προστεθούν στο εννοιολογικό οπλοστάσιο της οικονομικής επιστήμης και ευρύτερα των κοινωνικών επιστημών, όπως η Ανθρώπινη Ανάπτυξη, η Ικανοποίηση από τη Ζωή (Life Satisfaction, LS), το Θετικό και Αρνητικό Συναίσθημα (Positive and Negative Affect), καθώς και η Ευτυχία (Hr), οδηγώντας την έρευνα στην αναζήτηση νέων καταλληλότερων δεικτών αποτίμησης της Ευημερίας των ατόμων. Οι προσεγγίσεις που βασίζονται στις έννοιες αυτές εγκαθιδρύουν μια διάχυση μεταξύ των διαστάσεων της ποιότητας ζωής, δηλαδή της υποκειμενικής εμπειρίας των ατόμων και των αποτιμήσεών τους, καθώς και των αντικειμενικών παραγόντων που καθορίζουν αυτές τις διαστάσεις.

Αυτές οι προσεγγίσεις επικεντρώνονται στις υποκειμενικές διαστάσεις της ποιότητας ζωής και προσπαθούν να μετρήσουν τις αποτιμήσεις που διενεργεί ο καθένας για τη ζωή του στο σύνολό της αλλά και σε διάφορους τομείς, στο πώς αισθάνεται πραγματικά αναφορικά με κάποιες ψυχολογικές διαστάσεις, όπως είναι η οδύνη, η ανησυχία, ο θυμός, η ευχαρίστηση, η υπερηφάνεια ή ο σεβασμός. Ειδικότερα, η έννοια της Ικανοποίησης από τη Ζωή αποσκοπεί να (προσδ)ορίσει τις υποκειμενικές στάσεις αξιολόγησης των ατόμων σε σχέση με τη ζωή τους. Αξίζει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι οι στάσεις αυτές γίνονται αντιληπτές όχι ως αντανάκλαση κάποιων αντικειμενικών γεγονότων και συνθηκών, αλλά της συναισθηματικής διάθεσης και της γνωστικής αποτίμησης των ατόμων για τις συνθήκες της ζωής τους και το μέλλον τους. Υπό αυτή την έννοια, οι εκτιμήσεις σε σχέση με το πόσο ικανοποιημένα είναι τα άτομα υπό τις παρούσες συνθήκες της ύπαρξής τους βασίζονται σε ένα μέτρο σύγκρισης το οποίο θέτει κάθε φορά ο κάθε ίδιος άνθρωπος για τον εαυτό του χωρίς να

τους να οργανώσουν μια ζωή υπό το κράτος της επισφάλειας, οι δε κοπιάζουν και στενάζουν υπό το κράτος μιας εργασίας που κατακλύζει όλη τους την ύπαρξη, μέχρι τις σφαίρες της ιδιωτικής και προσωπικής τους ζωής, κάνοντας κυνική την ιδέα της ισορροπίας ζωής-εργασίας («work-life balance»), που τόσο αρέσει στον κυρίαρχο λόγο του μανάτζμεντ. Η παράδοση αυτή εξέλκει συνδυάζεται με σημαντικό κόστος για τα άτομα που υποφέρουν ψυχικά και σωματικά από έναν ανελέητο κόσμο της εργασίας, ενσωματώνοντας και σωματοποιώντας αυτούς τους παθολογικούς μηχανισμούς. Γνωρίζουμε, επίσης, πως σημαντικό είναι το κόστος και για τις επιχειρήσεις, υπό τη μορφή ενός αυξανόμενου αριθμού εργάσιμων ημερών που χάνονται λόγω αδειών ασθενείας και υπό τη μορφή της απώλειας ενός απαραίτητου «ανθρώπινου κεφαλαίου» λόγω των ολοένα συχνότερων περιπτώσεων επαγγελματικής εξουθένωσης («burn-out»). Τέλος, εξίσου σοβαρό είναι το κόστος για την κοινωνική αλληλεγγύη και προστασία, που επιφορτίζεται με τη φροντίδα αυτών των θυμάτων, συλλογικοποιώντας τις ζημιές τις οποίες παράγουν οικονομικές στρατηγικές στην υπηρεσία μιας λογικής ταγμένης στη μεγιστοποίηση της κερδοφορίας της ανθρώπινης εργασίας. Βλ. Δημουλάς, Κ., Κολλιάς, Γ., Μπαγκαβός, Χ. και Τζανετάκης, Θ. (2015). *Εργασία και Προβλήματα Υγείας στην Ελλάδα*, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ: Μελέτες/Τεκμηρίωση, 46· Παναγιωτόπουλος Ν. [σε συνεργασία με τις Καρατζά, Α. και Παπαβασιλείου Λ. (υπό έκδοση), *Αριθμοί και Άνθρωποι, Υγειονομικά Δεδομένα για μια Πολιτική Οικονομία του Κοινωνικού*, Αθήνα: Πεδίο]. Σε τέτοια πλαίσια, γίνεται σαφές πόσο σύνθετη διαδικασία αποτελεί η αντικειμενική αποτίμηση της ευδαιμονίας των ατόμων.

καθορίζεται εξωγενώς.¹¹ Η έννοια του Θετικού και Αρνητικού Συναισθήματος επιχειρεί να αξιολογήσει την Υποκειμενική Ευημερία με βάση τον βαθμό ευχαρίστησης και δυσαρέσκειας που βιώνουν τα άτομα στη ζωή τους, ενώ η έννοια της Ευτυχίας συνδέει την Ικανοποίηση από τη ζωή με τη βίωση περισσότερο θετικών παρά αρνητικών συναισθημάτων.¹²

Συνολικά, θα μπορούσαμε να πούμε πως, από τη στιγμή που η Ευημερία συνδέθηκε πιο στενά και οργανικά με την οικονομική θεωρία, αρχικά υποστηρίχθηκε ότι η Ευημερία απορρέει, με βάση τις προτιμήσεις, από τις αποφάσεις των ίδιων των ατόμων σχετικά με τα αγαθά και τις υπηρεσίες, υποθέτοντας, χωρίς να επεκταθεί σε άλλους τομείς ή πέρα από την υλική διάσταση, πως τα άτομα ενεργούν ορθολογικά, πλήρως ενημερωμένα, και επιδιώκοντας τη μεγιστοποίηση της χρησιμότητας των αγαθών και των υπηρεσιών.¹³ Στη συνέχεια, η Ευημερία, σταδιακά, διαχωρίστηκε στην αντικειμενική της διάσταση (η οποία καθορίστηκε με βάση νόρμες που ορίζουν την «καλή ζωή») και στην υποκειμενική (η οποία ορίστηκε ως «η συνολική εκτίμηση της ποιότητας της ζωής ενός ατόμου σύμφωνα με τα δικά του κριτήρια»).

11. Βλ. Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. and Griffin, Sh. (1985). "The satisfaction with life scale", *Journal of Personality Assessment*, 49 (1), pp. 71-75. Το σύνολο αυτών των ερευνών εγγράφεται σε μια πολύ μακρά φιλοσοφική παράδοση (στενά συνδεδεμένη με την ωφελιστική παράδοση) που θεωρεί πως τα ίδια τα άτομα είναι οι πιο ικανοί κριτές της κατάστασής τους.

12. Παρά το γεγονός ότι οι έννοιες αυτές αναφέρονται σε διαφορετικές καταστάσεις, η στενή εννοιολογική σύνδεση ανάμεσα στην Ευημερία, στην Ικανοποίηση από τη Ζωή, στο Θετικό και Αρνητικό Συναισθήμα και στην Ευτυχία έχει οδηγήσει στην εννοιολογική τους ταύτιση. Στη δική μας προοπτική θα αντιμετωπιστούν συνθετικά και, συνεπώς, ως ταυτόσημες.

13. Αν και δεν υπάρχει εδώ ο χώρος για να επεκταθούμε, οφείλουμε να σημειώσουμε πως η ανάπτυξη της έρευνας γύρω από το ζήτημα της Ευημερίας είχε ευρύτερους επιστημονικούς λόγους που ξεπερνούν αυτούς της συζήτησης σχετικά με το αν το απόλυτο ή το σχετικό εισόδημα έχει έναν καθοριστικό ρόλο για τα επίπεδα της Ευημερίας, για την οποία υπάρχει εκτενής βιβλιογραφία [βλ. Frey, B. S. and Stutzer, A. (2002). *Happiness and Economics*, Princeton-Oxford: Princeton University Press]. Η ανάπτυξη της σχετικής προβληματικής συνδέθηκε με την επίλυση προβλημάτων της μικροοικονομικής θεωρίας: λ.χ., σχετικά με τις δυνατότητες αξιολόγησης των πολιτικών (συχνά διλημματικών, για παράδειγμα, ανεργία ή πληθωρισμός) με όρους ατομικής χρησιμότητας· επίσης, της γενικής οικονομικής θεωρίας όσον αφορά την αυτονομία του οικονομικού (λ.χ., ενώ οι εμπειρικές μελέτες δείχνουν ότι η εργασία επηρεάζει αρνητικά τη διάθεση των ανθρώπων, τελικά η ανεργία μειώνει αισθητά την Ευημερία, ακόμα κι αν οι άνεργοι λαμβάνουν το ίδιο εισόδημα με τους εργαζομένους) αλλά και τη σχέση του με το κοινωνικό (λ.χ., η επίδραση θεσμικών παραγόντων, όπως η ποιότητα της διακυβέρνησης και το μέγεθος του κοινωνικού κεφαλαίου, οι οποίοι είναι συχνά πολύ πιο σημαντικοί από αυτούς που προκύπτουν από την παραγωγικότητα και την οικονομική ανάπτυξη). Βλ. Di Tella, R., MacCulloch, R. J. and Oswald, A. J. (2003). "The macroeconomics of happiness", *Review of Economics and Statistics*, 85 (4).

14. Shin, D. C. and Johnson, D. M. (1978). "Avowed happiness as an overall assessment of the quality of life", *Social Indicators Research*, 5, pp. 475-492.

Η Αντικειμενική Ευημερία έχει υλική, οικονομική και κοινωνική διάσταση και περιλαμβάνει στοιχεία, όπως συνθήκες στέγασης, διαβίωσης ΑΕΠ, εισόδημα και απασχόληση, μορφωτικό επίπεδο και φτώχεια κ.ά., στη βάση της θέσης πως τα άτομα έχουν βασικές ανάγκες και δικαιώματα, για παράδειγμα, τροφή και νερό, σωματική υγεία και εκπαίδευση. Έτσι, σε αυτή τη διάσταση, η Ευημερία συνδέθηκε και συνδέεται ακόμα με συγκεκριμένες «προϋποθέσεις» που θεωρούνται «καθολικές» και δεν διαφέρουν μεταξύ των κοινωνιών (για παράδειγμα, το ΑΕΠ, το εισόδημα των νοικοκυριών και ο πλούτος της χώρας, το ποσοστό των παιδιών στην εκπαίδευση, το μορφωτικό επίπεδο, το προσδόκιμο ζωής και τα ποσοστά της εγκληματικότητας, η ατμοσφαιρική ρύπανση, η ποιότητα του νερού και τα αλιευτικά αποθέματα κ.ά.),¹⁵ καθώς εκτιμώνται ως απαραίτητες για την κάλυψη των βασικών αναγκών και δικαιωμάτων των ατόμων.

Τα επιστημονικά δεδομένα σχετικά με την Αντικειμενική Ευημερία, αν και παρέχουν σημαντικές «αντικειμενικές» πληροφορίες, παρουσιάζουν ελλείψεις όσον αφορά το πώς τα ίδια τα άτομα αντιλαμβάνονται πραγματικά τη ζωή τους· δεν αναφέρονται, δηλαδή στη βιωματική πτυχή της Ευημερίας.¹⁶ Έτσι, η Υποκειμενική Ευημερία, στη συνέχεια, αποτέλεσε έναν συνολικό δείκτη της ποιότητας ζωής που συγκροτείται στον τρόπο με τον οποίο τα ίδια τα άτομα αξιολογούν τη ζωή τους, και δεν προκύπτει από εξωτερικά οριζόμενους κανόνες. Στην προοπτική αυτή, οι ερευνητικές εργασίες επικεντρώθηκαν στις συναισθηματικές αντιδράσεις των ατόμων σε οικονομικά και κοινωνικά γεγονότα της συλλογικής ζωής καθώς και στις κρίσεις τους για τη συνολική ικανοποίηση από τη ζωή,¹⁷ τη δυνατότητα της σταθερότητας του βιώματος της ευημερίας, ανεξάρτητα από επιμέρους μεταβολές της ατομικής κατάστασης (π.χ., σε επίπεδο εισοδήματος), και, συνεπώς, στους παράγοντες που την καθορίζουν, στις σχέσεις μεταξύ Αντικειμενικής και Υποκειμενικής Ευημερίας.

-
15. Bl. Guillén-Royo, M. and Velazco, J. (2006). "Exploring the relationship between happiness, objective and subjective well-being: Evidence from rural Thailand", *Working Paper*, 16, Bath: Wellbeing in Developing Countries Wed Research Group, University of Bath. Οι προσεγγίσεις που στοχεύουν στην αποτίμηση της Αντικειμενικής Ευημερίας χρησιμοποιούνται για να εξασφαλιστεί η δυνατότητα διεθνών συγκρίσεων ή, ακόμη, η αξιολόγηση της σημασίας και του ρόλου των δημόσιων αγαθών, όπως η υγεία στην ευτυχία των πολιτών.
- Bl. Kahneman, D. (2000). "Experienced utility and objective happiness. A moment-based approach", in Kahneman, D. and Tversky, A. (eds), *Choices, Values and Frames*, New York: Cambridge University Press and the Russell Sage Foundation.
16. Bl. McAllister, F. (2005). "Wellbeing. Concepts and challenges", *Discussion Paper* (prepared for the Sustainable Development Research Network).
17. Bl. Ferrer-i-Carbonell, A. (2005). "Income and well-being. An empirical analysis of the comparison income effect", *Journal of Public Economics*, 89, pp. 997-1019.

Αν θα θέλαμε να συμπυκνώσουμε σε μία φράση την κυριότερη διαφορά ανάμεσα στην Υποκειμενική και στην Αντικειμενική Ευημερία, όπως αυτή καταγράφεται από πληθώρα σχετικών μελετών, αυτή αφορά, πρωτίστως, το γεγονός πως οι δείκτες της Αντικειμενικής Ευημερίας επιχειρούν να αξιολογήσουν την ευημερία των ατόμων σε σχέση με συγκεκριμένους μόνο τομείς της κοινωνικής και οικονομικής ζωής, αγνοώντας τις στάσεις και τις αντιλήψεις τους αναφορικά με την ίδια την ευημερία που βιώνουν, και της οποίας η μορφή και ο βαθμός εκπλήρωσής της σε κάθε άτομο σχετίζονται με ειδικούς ατομικούς παράγοντες,¹⁸ και, βεβαίως, το είδος και τον τρόπο δράσης των παραγόντων αυτών.¹⁹

Η έρευνα σχετικά με την Υποκειμενική Ευημερία αναπτύχθηκε ραγδαία, τα τελευταία χρόνια, και καθιερώθηκε σταδιακά ως εγκυρότερη προσέγγιση για τη συνολική αποτίμηση της ποιότητας της ζωής των ατόμων, ανοίγοντας ενδιαφέρουσες ερευνητικές προοπτικές, όπως αυτές που βασίστηκαν στα θεωρητικά υποδείγματα του Amartya Sen²⁰ – για να αναφέρουμε ως παράδειγμα αυτήν που μας φαίνεται πραγματικά βοηθητική και για το δικό μας έργο. Βασικό επιχείρημα των μελετών αυτών είναι πως οι κατάλληλες μετρήσεις της ευτυχίας των ατόμων οφείλουν να συνυπολογίσουν τις στοχεύσεις και τις επιδιώξεις των ατόμων. Πράγματι, η «λειτουργικότητα» των κοινωνικών υποκειμένων, σύμφωνα με τον Sen, η ικανότητά τους, δηλαδή, να επιτελούν και να υπηρετούν τις λειτουργίες (διατροφής, ένδυσης, σύναψης φιλικών, οικογενειακών και άλλων σχέσεων, συμμετοχής στο κοινωνι-

18. Haq, R. (2009). "Measuring human wellbeing in Pakistan. Objective versus subjective indicators", *European Journal of Social Sciences*, 9, pp. 516-529.

19. Το ζήτημα του χρόνου, το οποίο, ως συμπληρωματικό κριτήριο, απασχόλησε πλήθος ερευνών τόσο στο επίπεδο του τρόπου προσδιορισμού των δεικτών μέτρησης της ευδαιμονίας (λ.χ., της μέτρησης του επίκαιρου ή του δυναμικού χαρακτήρα της ευδαιμονίας) όσο και στο επίπεδο της μέτρησης της μεταβολής της, αποτελεί έκφραση της βασικής αυτής διαφοράς. Για παράδειγμα, η έρευνα των Blanchflower και Oswald [Blanchflower, D. G. and Oswald, A. (2007). "Is well-being U-shaped over the life cycle?", *NBER Working Paper*, 12935] δείχνει ότι η υποκειμενική ευημερία για τα περισσότερα σύνολα δεδομένων φτάνει την ελάχιστη τιμή της στη μέση ηλικία ενός ατόμου αποκτώντας γραφικά το σχήμα U, το οποίο φαίνεται να είναι παρόμοιο για τους άντρες και τις γυναίκες τόσο στην Αμερική όσο και στην Ευρώπη. Δεν θα είχαμε εδώ άλλον λόγο να αναφέρουμε, έστω και αδρομερώς, τις προτεινόμενες κατά καιρούς εξηγήσεις (π.χ., μεταξύ άλλων, πως τα άτομα σε αυτή την ηλικία έχουν κατανοήσει πλήρως και τις ικανότητες και τις αδυναμίες τους, καθώς και τις πραγματικές ευκαιρίες που τους προσφέρει η ζωή τους, ή, ακόμα, πως η εμπειρία που σωρεύουν σε αυτή τη φάση της ζωής τους τους επιτρέπει να μαθαίνουν να απολαμβάνουν περισσότερο τα υπόλοιπα χρόνια της ζωής τους) παρά μόνο για να αναδείξουμε, ενδεικτικά, πόσο αποκοινωνικοποιημένα είναι τα ερμηνευτικά σχήματα που ενεργοποιούνται γενικώς σε αυτόν τον τομέα οικονομικών ερευνών και πόσο αναγκαία είναι η κριτική που θα ασκηθεί παρακάτω.

20. Βλ. Sen, A. (1987). *The Standard of Living*, Cambridge: Cambridge University Press· Sen, A. (1985). *Commodities and Capabilities*, New York: North-Holland Sole distributors for the U.S.A. and Canada, Elsevier Science Publishing Co· Sen, A. (1999). *Development as Freedom*, New York: Oxford University Press· Sen, A. (1979). "The welfare basis of real income comparisons", *Journal of Economic Literature*, 17.

κό γίνεσθαι της κοινότητας κ.λπ.) που τους επιτρέπουν την οργανική ένταξη στην κοινότητά τους συνδέεται με ένα σύνολο εναλλακτικών *δυνατοτήτων* από τις οποίες κάθε φορά κάθε άτομο *επιλέγει* ποιες τελικά θα υλοποιήσει. Η επιλογή δεν γίνεται με βάση μόνο το κριτήριο της μέγιστης ωφέλειας, καθώς, σύμφωνα με τον Sen, αποτελεί συχνά προϊόν συμβιβασμού μεταξύ ποικίλων παραγόντων και, συνεπώς, η υποκειμενική ευημερία δεν σχετίζεται μόνο με τις καταστάσεις και τις δραστηριότητες που κατορθώνουν τα άτομα να εκπληρώσουν, αλλά και με το αν το άτομο είχε την ελευθερία να επιλέξει μεταξύ εναλλακτικών δυνατοτήτων.²¹

Στην πολύ γόνιμη αυτή κοινωνικο-οικονομική προοπτική, η υποκειμενική ευημερία ορίζεται σε σχέση με τις λειτουργικότητες και τις δυνατότητες, δηλαδή τις ελευθερίες που διαθέτουν τα κοινωνικά υποκείμενα να τις πραγματώσουν, ανεξαρτήτως αν τελικά τις εκμεταλλεύονται, γεγονός μείζονος σημασίας για τις στοχεύσεις της κάθε διακυβέρνησης πολιτών και, ειδικότερα, για τις αναλύσεις της σχέσης μεταξύ κοινωνικού κόστους και οφέλους που χαρακτηρίζουν τις πολιτικές.²² Η πολιτική λειτουργία αυτής της θεωρίας των δυνατοτήτων είναι σημαντική, καθώς επαναφέρει στο προσκήνιο τη δημόσια δράση²³ (διαδραματίζει για αυτή σημαντικό ρόλο η άμεση υποστήριξη των δυνατοτήτων και η άσκηση πολιτικής πίεσης για κρατική παρέμβαση σε περιόδους κρίσης).²⁴ Σύμφωνα με τον Sen, ο σκοπός κάθε διακυβέρνησης δεν πρέπει να είναι ένα αφηρημένα οριζόμενο υψηλό επίπεδο Υποκειμενικής Ευημερίας με οποιονδήποτε τρόπο, αλλά η πλήρωση των όρων ώστε να επιτρέπεται στα

21. Για να αποσαφηνιστούν κάπως οι γενικές αυτές θεωρήσεις, θα μπορούσαμε να αναφερθούμε στο παράδειγμα που χρησιμοποιεί ο Sen [Sen, A. (2006). "Reason, freedom and well-being", *Utilitas*, 18] όταν αναφέρεται σε έναν πλούσιο ο οποίος, όταν από επιλογή καταναλώνει μόνο λαχανικά, πραγματώνει την ίδια κατάσταση, όσον αφορά τη διατροφική λειτουργία, με έναν φτωχό ο οποίος επίσης καταναλώνει την ίδια τροφή. Ενώ και οι δύο έχουν την ίδια λειτουργικότητα διατροφής, οι διατροφικές δυνατότητες, ωστόσο, του φτωχού είναι πολύ περιορισμένες σε σχέση με αυτές του πλούσιου, και, από αυτή την άποψη, η ευημερία του τελευταίου είναι μεγαλύτερη από αυτήν του πρώτου, καθώς διαθέτει τη δυνατότητα, δηλαδή την ελευθερία, να επιλέξει το είδος και τον τρόπο της ζωής του.

22. Βλ. Robeyns, I. (2005). "Assessing global poverty and inequality. Income, resources and capabilities", *Metaphilosophy*, 36 (1), pp. 30-49. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, η ζωή ενός ατόμου θεωρείται ένας συνδυασμός των διάφορων καταστάσεων και δράσεων, των λεγόμενων «τρόπων λειτουργίας», και της ελευθερίας αυτού του ατόμου να επιλέξει μεταξύ αυτών των τρόπων λειτουργίας [άλλες καταστάσεις και δράσεις είναι στοιχειώδεις, όπως το να μπορεί κάποιος να (αυτο) συντηρείται διατροφικά ή να μπορεί να αποφεύγει τον πρόωρο θάνατο, και άλλες είναι πολύ πιο σύνθετες: για παράδειγμα, το ζήτημα να είναι το επίπεδο της εκπαίδευσης ικανοποιητικό προκειμένου να εμπλακεί το άτομο ενεργά στη δημόσια ζωή κ.ο.κ.].

23. Clark, A. E., Fritjers, P. and Shields, M. A. (2008). "Relative income, happiness, and utility. An explanation for the Easterlin Paradox and other puzzles", *Journal of Economic Literature*, 46 (1), pp. 95-144.

24. Helliwell, J. F. (2006). "Well-being, social capital and public policy: What's new?", *NBER Working Paper*, 11807, Cambridge: National Bureau of Economic Research.

άτομα, αφενός, να ελέγχουν κεντρικούς και σημαντικούς τομείς της ζωής τους, αφετέρου, να διαθέτουν δυνατότητες επιλογής για την εκπλήρωση και βίωσή τους. Μια δημοκρατική κυβέρνηση είναι αναγκασμένη να σέβεται και να λαμβάνει υπόψη τις προτιμήσεις των πολιτών και να μη δρα βάσει αυτού που υποθέτει ότι είναι καλό για τους πολίτες.²⁵

Στην προοπτική αυτή, πολλαπλασιάστηκαν οι μελέτες προκειμένου να διαπιστωθούν οι επιπτώσεις διαφορετικών κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών στην ευτυχία των ατόμων²⁶ και, κατ' επέκταση, διευρύνθηκαν οι συγκριτικές προσεγγίσεις σε διεθνές επίπεδο, φέρνοντας, όπως ήταν επιστημονικά αναμενόμενο, στο φως το γεγονός πως τα ονομαστικώς κοινά βιωμένα αισθήματα ευτυχίας ατόμων πολλών και διαφορετικών χωρών και πολιτισμών οφείλουν να συσχετίζονται με τις ειδικές πολιτιστικές συνθήκες μέσα στις οποίες και μέσω των οποίων αυτά τα συναισθήματα διαμορφώνονται και εκφράζονται.²⁷

25. Leite Mota, G. (2007). "Why should happiness have a role in welfare economics? Happiness versus Orthodoxy and capabilities", *FEP Working Papers*, 253, Porto: University of Porto.

26. Duncan, G. (2005). "What do we mean by 'happiness'? The relevance of subjective well-being to social Policy", *Social Policy Journal of New Zealand*.

27. Βλ. Van Hoorn, A. (2007). "A Short Introduction to Subjective Well-Being: Its Measurement, Correlates and Policy Uses, Statistics", *Knowledge and Policy*. Σε τεχνικό επίπεδο, αυτές οι διαπιστώσεις οδήγησαν πολλές έρευνες με στόχο να αποτιμήσουν πόσο ευτυχισμένο είναι ένα άτομο να εστιάσουν την προσοχή τους στη συχνότητα των ευχάριστων συναισθημάτων των ατόμων και όχι στην έντασή τους. Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί ότι συνήθως υποστηρίζεται πως πιο ευτυχισμένοι άνθρωποι είναι εκείνοι που είναι έντονα ευτυχείς τον περισσότερο χρόνο· έχει διαπιστωθεί [βλ. Diener, E. (2000). "Subjective well-being. The science of happiness and a proposal for a national index", *Psychologist*, 55 (1), pp. 34-43] πως το να έχει κανείς πολύ συχνά ευχάριστα συναισθήματα και σχεδόν ποτέ δυσάρεστα συναισθήματα (ακόμη και αν αυτά είναι ήπια) αποτελεί ικανό παράγοντα καθορισμού υψηλού και σταθερού επιπέδου ευτυχίας, γεγονός που, στην πραγματικότητα, παρατηρείται σπάνια.

2. Η μέτρηση της ευτυχίας²⁸

Αρχικά, όπως αναφέραμε παραπάνω, ο δείκτης ευτυχίας που χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να μετρηθούν η ανθρώπινη ευημερία και η ποιότητα της συλλογικής ζωής αποσκοπούσε στη μέτρηση του επιπέδου διαβίωσης, της κατοχής υλικών και άυλων αγαθών, του εισοδήματος κ.λπ.²⁹ Οι δείκτες που έχουν κατά καιρούς χρησιμοποιηθεί περισσότερο σε αυτή την κατεύθυνση –και χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα– είναι το πραγματικό Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) και ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης.³⁰ Ως πραγματικό Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ορίζεται η συνολική αξία των αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται μέσα σε μία χώρα, στη διάρκεια μιας ορισμένης χρονικής περιόδου, όπως έχει διαρθρωθεί σύμφωνα με το επίπεδο πληθωρισμού, και περιλαμβάνει συνήθως μόνο την αξία των αγαθών και υπηρεσιών που δηλώνονται στις εθνολογιστικές κρατικές Αρχές χωρίς να εντάσσονται στον υπολογισμό αγαθά και υπηρεσίες που προορίζονται για αυτοκατανάλωση ή/και που η παραγωγή και η διανομή τους είναι παράνομη και εντάσσεται στην παραοικονομία. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ μετρά το επίπεδο παραγωγής (ή εισοδήματος) που αντιστοιχεί σε κάθε κάτοικο ενός πληθυσμού. Σε αμφότερες αυτές τις διαστάσεις, δεν (συν) υπολογίζονται ποιοτικές και ατομικές διαστάσεις τού υπό εξέταση αντικειμένου, καθώς το βασικό τους αξίωμα είναι, τελικά, πως «το πλούσιο άτομο είναι και ευτυχισμένο».

Σε μια προσπάθεια συμπλήρωσης των αδυναμιών του ως δείκτη μέτρησης της ευημερίας προστέθηκε ένας πιο σύνθετος δείκτης, αυτός της Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Human Development Index, HDI). Οι επιλεγόμενες μεταβλητές που τον συγκροτούν προσδιορίζονται από τρία βασικά χαρακτηριστικά προς μέτρηση: το προσδόκιμο ζωής, το επίπεδο διαβίωσης και το εκπαιδευτικό επίπεδο. Τα αποτελέσματα του δείκτη αυτού κατατάσσουν τις χώρες ανάλογα με το αν είναι αναπτυγμένες, αναπτυσσόμενες ή υπανάπτυκτες, ενώ η χρη-

28. Εδώ, δεν θα υπεισέλθουμε σε τεχνικές λεπτομέρειες των τρόπων μέτρησης της Υποκειμενικής Ευημερίας και των επιμέρους συστατικών της όπως αναφέρονται στη βιβλιογραφία, καθώς ένα τέτοιο εγχείρημα θα απομακρυνόταν από τους στόχους της παρούσας εργασίας μας. Περιοριζόμαστε, ωστόσο, να σημειώσουμε πως για τη μέτρηση της «Ικανοποίησης από τη Ζωή» χρησιμοποιούνται η κλίμακα του Cantril, η Self-Anchoring Striving Scale και η Satisfaction with Life Scale, για τη μέτρηση του «Αρνητικού και Θετικού Συναισθήματος» χρησιμοποιούνται κυρίως η κλίμακα PANAS (Positive And Negative Affect Scale) και η κλίμακα SPANE (Scale of Positive and Negative Experience), ενώ για την Ευτυχία η κλίμακα της Υποκειμενικής Ευτυχίας (Subjective Happiness Scale). Κοινή ιδιότητα των παραπάνω μετρήσεων είναι το γεγονός ότι προκύπτουν διαμέσου των αναφορών που πραγματοποιούν τα ίδια τα άτομα όταν καλούνται να αξιολογήσουν τη ζωή τους στο σύνολό της ή κάποια συγκεκριμένη της πτυχή.

29. Broadway, R. F. and Niel, B. (1991). *Welfare Economics*, New Jersey: Wiley-Blackwell, pp. 195-198.

30. Eatwell, J., Milgate, M. and Newman, P. K. (1987). *The New Palgrave. A Dictionary of Economics*, 2nd edition, London-New York-Tokyo: Macmillan Stockton Press Maruzen.

σιμότητά του επεκτείνεται μέχρι και την επίδραση των οικονομικών πολιτικών στο επίπεδο διαβίωσης.³¹ Ένας επίσης ευρέως χρησιμοποιούμενος δείκτης ευημερίας είναι ο Δείκτης Ευτυχίας του Πλανήτη (Happy Planet Index, HPI), ο οποίος επιχειρεί να αποτιμήσει την ανθρώπινη ευημερία όχι μόνο από οικονομική άποψη αλλά και μέσω της εξέτασης πολλών παραγόντων που διαμορφώνουν τις βασικές διαστάσεις της ατομικής και συλλογικής ζωής, συμπεριλαμβανομένου και του περιβαλλοντικού. Ο δείκτης αυτός εισήχθη από το New Economics Foundation, το 2006, βασίστηκε σε καθαρά ωφελιμιστικές αρχές και σχεδιάστηκε για να αμφισβητήσει τους καθιερωμένους δείκτες ανάπτυξης των χωρών, όπως το ΑΕΠ και τον HDI. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, οι δείκτες αυτοί δεν λαμβάνουν υπόψη τις επιπτώσεις της επίτευξης διάφορων βασικών για την ευημερία στόχων στη *βιώσιμη ανάπτυξη*, η οποία, παράλληλα, καθιερώθηκε ως αναλυτική επιστημονική κατηγορία στην οικονομική θεωρία.³² Κάθε τιμή του HPI είναι συνάρτηση του μέσου όρου ικανοποίησης της προσωπικής ζωής, του προσδόκιμου ζωής κατά τη γέννηση και του οικολογικού αποτυπώματος ανά κάτοικο.³³

Τα περισσότερα δεδομένα της Ικανοποίησης από τη Ζωή απορρέουν κυρίως από την παγκόσμια έρευνα αξιών και την World Data Base Happiness.³⁴ Στις δύο αυτές πηγές δεδομένων, εξετάζονται τα πραγματικά αποτελέσματα της οικονομικής δραστηριότητας με τη μορφή της ικανοποίησης από τη ζωή, συνυπολογίζονται διάφοροι περιβαλλοντικοί παράγοντες, διατίθεται ένα απλό και εύκολα κατανοητό σύστημα για τον υπολογισμό του δείκτη παράλληλα με τη μεγάλη δυνατότητα συγκρισιμότητας των δεδομένων, παρέχονται διαθέσιμα ηλεκτρονικά τα δεδομένα των ερευνών και, τέλος, βέβαια, συνυπολογίζονται οι απόψεις των ατόμων και η κατανάλωση πόρων των χωρών τους. Ωστόσο, η θετική συμβολή τους είναι σχετικά περιορισμένη, λόγω των χαρακτηριστικών των ερευνών που διεξάγονται για την παραγωγή των δεδομένων: κατ' αρχάς, οι έρευνες αυτές παραγνωρίζουν παράγοντες όπως η πολιτική ελευθερία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα δικαιώματα των εργαζομένων, έπειτα καλύπτουν μόνο έναν μικρό αριθμό χωρών, ενώ δεν πραγματοποιούνται συχνά. Ακόμη, η μέτρηση του οικολογικού αποτυπώματος είναι αμφιλεγόμενη, όπως της

31. Βλ. World Bank (2014). *World Development Indicators* (<http://data.worldbank.org/sites/default/files/wdi-2014-book.pdf>). Neumayer, E. (2001). "The human development index and sustainability – A constructive proposal", *Ecological Economics*, 39, pp. 101-114.

32. Στο ίδιο.

33. Η μέτρηση του οικολογικού αποτυπώματος ανά κάτοικο, η οποία εντάσσεται σε αυτόν τον δείκτη, υπολογίζεται με βάση τον όγκο των φυσικών πόρων που απαιτούνται για την αναπαραγωγή του τρόπου ζωής μιας δεδομένης χώρας.

34. Βλ. Happy Planet Index (2012). *United States: 114th out of 143 on the Happy Planet Index* (<http://www.happyplanetindex.org/data/>).

ατομικής ικανοποίησης από τη ζωή, καθώς την απομονώνει από τις ευρύτερες δομές (κυρίως πολιτιστικές) που καθιστούν δυνατές τις μορφές της βίωσής της, και, κατά συνέπεια, δύσκολα διεθνώς συγκρίσιμη.³⁵

Όλες αυτές τις δυσκολίες προσπάθησε να υπερβεί η προσπάθεια του ΟΟΣΑ για τη συγκρότηση ενός αποτελεσματικού και έγκυρου δείκτη μέτρησης της ευτυχίας, προσπάθεια που ξεκίνησε τον Μάιο του 2011 έπειτα από μία δεκαετία σχετικών εργασιών, σύμφωνα με τις συστάσεις της Επιτροπής για τη Μέτρηση των Οικονομικών Επιδόσεων και της Κοινωνικής Προόδου. Περιλαμβάνοντας δύο βασικές πηγές ροών στοιχείων, από το Your Better Life Index και το How's Life,³⁶ ο δείκτης αυτός, ως διαδραστικό εργαλείο που επιτρέπει να συγκριθούν οι επιδόσεις των χωρών σύμφωνα με τις προτιμήσεις των ανθρώπων σχετικά με το τι κάνουν ή τι επιδιώκουν για μια καλύτερη ζωή, δημοσιεύτηκε πρώτη φορά το 2011 και περιλάμβανε έντεκα «διαστάσεις» της ευημερίας: τις συνθήκες στέγασης και

35. Βλ. Schultheis, F. and Bubeck, B. (1996). "Theoretical and Methodological Problems in the Intercultural Comparison of the Phenomenon of Extreme Urban Poverty", in Guidicini, P. et al. (eds), *Extreme Urban Poverties in Europe*, Milano: FrancoAngeli· Schultheis, F. (1994). «De la division du travail de 'protection sociale': Une comparaison sociologique des champs de politique familiale français et allemand», in Observatoire européen des politiques familiales nationales / Commission des Communautés Européennes (Hg.), *La décentralisation et l'articulation des différents niveaux de politique avec le clivage privé/public*, Brüssel. Πράγματι, σε μια περίοδο φετιχισμού του αριθμού που συνδέεται με την κοινωνική υποβάθμιση των «γραμμάτων και των τεχνών» στην αγορά εργασίας, όπου η χρησιμοποίηση μαθηματικών τύπων, η μαθηματική «μέθεξη» και η μαθηματική χροιά των ομιλητών ταυτίζονται με την κατανόηση των πραγμάτων, η στατιστική και οι μετρήσεις παύουν συχνά να αποτελούν ένα από τα εργαλεία μιας ορθολογικής έρευνας και τείνουν να αντικαταστήσουν την ίδια τη λογική της έρευνας, συρρικνώνοντας την κοινωνική έρευνα στη μηχανική και αποκλειστική χρήση μιας τεχνικής έρευνας. Ο φετιχισμός αυτός ενισχύεται συνεχώς και πολύπλευρα τον τελευταίο καιρό από τους ειδήμονες της «διεθνικής» ή «αποσυγκριμενοποιημένης» γνώσης, αυτού του νέου γνωστικού χώρου που συγκροτείται από την ανάπτυξη των βασικών στατιστικών κοινωνικών δεικτών σύγκρισης, είτε μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, σε μια προοπτική συχνά πλαστά διαπολιτισμική, είτε μεταξύ πολύ απομακρυσμένων χρονικών στιγμών του ίδιου εθνικού κοινωνικού σχηματισμού. Όπως επιχειρήσαμε να δείξουμε αλλού [βλ. Παναγιωτόπουλος, Ν. (2004). *Η Οδύνη των Ανέργων*, Αθήνα: Πολύτροπον, σσ. 283-316], μαγεμένοι από την κοινωνική επιτυχία τους και την αναγνώρισή τους ως το τελευταίο must της μόδας του επιστημονικο-τεχνικού αριστοκρατισμού και σε μια λογική του «business as usual», οι νέοι αυτοί ειδήμονες, οι οποίοι όλο και περισσότερο εξαργυρώνουν πολιτικά (άρα) και οικονομικά την ειδική αυτή κατάρτισή τους, αγνοώντας τα ποικίλα επιστημολογικά προβλήματα και τα διάφορα επιστημονικά σφάλματα που κρύβει η συγκριτική στατιστική προσέγγιση «δεδομένων» κατασκευασμένων από σύνθετες δομικές και λειτουργικές αλληλοεξαρτήσεις που χαρακτηρίζουν τόσο τις διάφορες εθνικές κοινωνικές πραγματικότητες όσο και τις διάφορες χρονικές στιγμές ενός κοινωνικού σχηματισμού, ομογενοποιούν κοινωνικά γεγονότα, αφού τα κατηγοριοποιήσουν και τα ταξινομήσουν σύμφωνα με μία και μοναδική (την κυρίαρχη) λογική κατασκευής του κοινωνικού κόσμου.

36. World Bank (2006). *Where is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century*, Washington World Bank· OECD (2013). OECD Better Life Index (<http://www.oecd.org/newsroom/BLI2013-Country-Notes.pdf>).

διάφορες βασικές δαπάνες (π.χ. τιμολόγηση των ακινήτων), τα έσοδα των νοικοκυριών και του χρηματοοικονομικού πλούτου, τα κέρδη, την ασφάλεια της απασχόλησης, την ποιότητα του δικτύου κοινωνικής υποστήριξης, το εκπαιδευτικό επίπεδο των ατόμων, την ποιότητα του περιβάλλοντος, τη συμμετοχή στη Δημοκρατία, το επίπεδο υγείας, το επίπεδο της ευτυχίας, την ασφάλεια των πολιτών και την ισορροπία στην κατανομή του χρόνου εργασίας και σχόλης.³⁷ Πέρα από τη συμβολή του στην επίλυση των μειονεκτημάτων που παρουσίαζαν οι άλλοι δείκτες, ενσωματώνοντας σε ένα σύνθετο οργανικά συνοχικό σύστημα μεταβλητών τις επιμέρους οπτικές των προηγούμενων δεικτών, ο δείκτης αυτός επιδιώκει, επιπλέον, τη συμμετοχή των πολιτών στη δημόσια συζήτηση για το τι έχει μεγαλύτερη σημασία στη ζωή τους και για το τι οφείλουν να κάνουν οι κυβερνήσεις προκειμένου να βελτιώσουν την ευημερία τους.³⁸

37. Κάθε διάσταση σταθμίζεται από έναν μέχρι τρεις συγκεκριμένους δείκτες. Στην περίπτωση της ισορροπίας μεταξύ εργασίας και ελεύθερου χρόνου, για παράδειγμα, υπολογίζεται ο αριθμός των εργαζομένων που απασχολούνται πολλές ώρες, το ποσοστό των μητέρων που εργάζονται και ο αριθμός των ατόμων που αφιερώνουν χρόνο σε ψυχαγωγικές και προσωπικές δραστηριότητες και ασχολίες.

38. Αξίζει να σημειωθεί πως οι Παγκόσμιες Εκθέσεις/Αναφορές Ευτυχίας (World Happiness Reports) που δημοσιεύτηκαν το 2011 και το 2013, με στόχο να παρουσιάσουν την παγκόσμια κατάσταση της ευτυχίας, τις αιτίες της και τις επιπτώσεις των πολιτικών στην εξέλιξή της, χρησιμοποιώντας κυρίως διαθέσιμα στοιχεία συνοδευόμενα από μελέτες περιπτώσεων και συνομιλώντας με την προσέγγιση του ΟΟΣΑ για τη μέτρηση της υποκειμενικής ευημερίας, καθώς και με την Έκθεση Ανθρώπινης Ανάπτυξης [βλ. Neumayer, E. (2001). "The human development index and sustainability – A constructive proposal", *Ecological Economics*, 39, pp. 101-114· Helliwell, J. F. and Want, S. (2012). "The state of world happiness", in Helliwell, J., Layard, R. and Sachs, J. (eds), *World Happiness Report*, Columbia University: Earth Institute] διευρύνουν την οπτική και σε άλλους τομείς της ζωής που σχετίζονται με την ευτυχία, όπως στην ψυχική υγεία, στα αντικειμενικά οφέλη της ευτυχίας, στη σπουδαιότητα της δεοντολογίας σε πεδία της κοινωνικής πρακτικής, στις επιπτώσεις της πολιτικής κ.ά. Βλ. Gadrey, J. et Jany-Catrice, F. (2007). *Les Nouveaux Indicateurs de Richesse*, Paris: La Découverte, «Repères».

3. Η κατάσταση του ζητήματος

Η σταδιακή επικράτηση της χρήσης εναλλακτικών δεικτών που θέτουν σε αμφισβήτηση την ηγεμονία του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος και του κατά κεφαλήν εισοδήματος, μετρώντας το επίπεδο της ατομικής ευδαιμονίας με βάση δεδομένα που προέρχονται κυρίως από ερωτηματολόγια στάσεων, έχει ως αποτέλεσμα, σε εθνικό επίπεδο, να αναπτύσσονται, ανάλογα με τις χώρες, έρευνες (λιγότερο ή περισσότερο εκτεταμένης εμβέλειας) οι οποίες διαπιστώνουν άλλοτε θετική και άλλοτε αρνητική εξέλιξη της ευτυχίας των πολιτών. Αλλά πώς μπορεί κανείς να ερμηνεύσει αυτά τα δεδομένα που αφορούν στάσεις και τα οποία φαίνονται, κατ' αρχάς, να αμφισβητούν πολυπληθή ερευνητικά αποτελέσματα που καταδεικνύουν τη δομική υποβάθμιση των κοινωνικών δεικτών; Τα τελευταία χρόνια, έχει συγκροτηθεί μια εκτενής πια βιβλιογραφία, κυρίως προερχόμενη από την οικονομική επιστήμη, της οποίας οι προσεγγίσεις επιχειρούν να διαχειριστούν κριτικά και γόνιμα αυτό το ερώτημα. Θα επιχειρήσουμε να ομαδοποιήσουμε τα βασικά ζητήματα που θέτουν αυτές οι κριτικές σε δύο επίπεδα: πρώτον, αναφορικά με το ζήτημα της *αιτιότητας* και, δεύτερον, σε σχέση με την ερμηνεία των ίδιων αυτών των ερευνητικών *δεδομένων*. Στη βάση αυτής της εποπτικής κριτικής θεώρησης, θα προτείνουμε κάποιους βασικούς και αναγκαίους άξονες έρευνας και ανάλυσης.³⁹

Κατ' αρχάς, όσον αφορά την ερμηνεία αυτών των δεδομένων, αξίζει να διερωτηθούμε τι ακριβώς μετράμε όταν ρωτούμε ένα κοινωνικό υποκείμενο εάν είναι πολύ, αρκετά, λίγο ή καθόλου ευτυχισμένο. Γνωρίζουμε, εδώ και καιρό, πως οι απαντήσεις σε τόσο γενικές ερωτήσεις προκαλούν ετερογενείς και αμφίθυμες απαντήσεις και, σε κάθε περίπτωση, απαντήσεις που δύσκολα ερμηνεύονται. Στις σύγχρονες κοινωνίες, στις οποίες έχει αναπτυχθεί ένα είδος *θεσμοποίησης της ανάγκης για ευτυχία* –συνδεδεμένη στενά με την κοινωνική αξιοδότηση της κατανάλωσης–, το να δηλώνει κάποιος ευτυχισμένος αποτελεί συχνά έναν δείκτη κομφορμισμού με το κυρίαρχο ρεύμα της εποχής.⁴⁰ Πιο συγκεκριμένα, ανάλογα ζητήματα παρατηρούμε όσον αφορά τις λεπτομέρειες και τις εκφάνσεις των απαντήσεων,

39. Ο βασικός πρωταγωνιστής στις στατιστικές αναλύσεις παραμένει η ομάδα ή το κοινωνικό υποκείμενο και είναι αυτό ακριβώς που θα διαφοροποιεί εντελώς τις κοινωνιολογικά θεμελιωμένες και χρησιμοποιούμενες στατιστικές αναλύσεις μας από τις σημερινές οικονομετρικές μεθόδους που έχουν κατακλύσει την ποσοτική κοινωνική επιστήμη και για τις οποίες οι «πρωταγωνιστές» είναι «μεταβλητές», δηλαδή αφηρημένες ενότητες κατασκευασμένες σύμφωνα με το ανιστόρητο υπόδειγμα των φυσικών επιστημών.

40. Η θετικιστική προσέγγιση, η οποία ασχολείται με αυτή την πλευρά των γεγονότων, τόσο στο πλαίσιο των επίσημων κατηγοριών ταξινόμησης όσο και στο πλαίσιο των απαντήσεων που δίνουν οι συνεντευξαζόμενοι σε ερωτήματα που το νόημά τους φαίνεται αυτονόητο, φαίνεται εγκλωβισμένη ανάμεσα στην επίσημη *δόξα* και στα συναισθήματα που γίνονται αποδεκτά και μετριούνται κατά τον προσήκοντα σε κοινωνικά προβλήματα τρόπο. Έτσι, αποκλείεται, αυτόματα, κάθε αντίφαση, με τη βοήθεια όχι μόνο επιστημονικών αλλά και ηθικών επιχειρημάτων.

καθώς όλα δείχνουν πως το «γενικό συναίσθημα» υποχωρεί προς όφελος απόψεων με περισσότερες αποχρώσεις, επιτρέποντας, σε κάθε περίπτωση, την ανάδυση απαντήσεων περισσότερο διφορούμενων. Μεταξύ των γνωστών δυσκολιών πρέπει, επίσης, να σημειώσουμε πως η αίσθηση ευδαιμονίας δεν μπορεί παρά να είναι σχετική, σχεσιακά οριζόμενη- δηλαδή, δεν είμαστε ευτυχισμένοι παρά σε σχέση με καταστάσεις λιγότερο «ευτυχισμένες» που υπάρχουν, που γνωρίσαμε εμείς οι ίδιοι και άλλοι ή φανταζόμαστε ότι υπάρχουν.

Η αντίληψη της ευτυχίας είναι δύσκολο να απομονωθεί από τις τοποθετημένες μέσα σε έναν χώρο πραγματικών και φαντασιακών δυνατοτήτων κοινωνικές θέσεις και τροχιές των κοινωνικών υποκειμένων που την εκφράζουν και τη βιώνουν. Η αίσθηση της «πραγματικής αποστέρησης», της «σχετικής απώθησης», που ανέπτυξε ο Merton σε σχέση με τις ομάδες αναφοράς των ατόμων και των ομάδων τους, διανοίγει μια γόνιμη ερευνητική οδό σε μια κοινωνιολογικά θεμελιωμένη ανάλυση –και, βέβαια, λιγότερο καθαρά «υλικής» προοπτικής– της ευδαιμονίας. Η χρήση δεδομένων που προέρχονται από διαφορετικούς κοινωνικούς χώρους και πολιτισμικά περιβάλλοντα γεννούν, επίσης, τεράστιες δυσκολίες στην ερμηνεία της συγκρισιμότητάς τους, καθώς τα εθνικά δεδομένα, πέρα από την ειδικού τύπου κοινωνική εργασία κατασκευής τους, συνδέονται και με μια ειδική εθνική κοινωνική εργασία κατασκευής της παράστασης της δυστυχίας και της ευτυχίας. Με δυο λόγια, η ευτυχία αποτελεί ένα συμβολικό διακύβευμα, τόσο σε οικονομικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο, και η διαμόρφωση κοινωνικοπολιτικών νορμών στο επίπεδο του «χώρου των δυνατοτήτων» της ευδαιμονίας καθορίζει, σε μεγάλο βαθμό, τη δυνατότητα και την ίδια τη μορφή έκφρασης των λόγων και των απόψεων των κοινωνικών υποκειμένων σε αυτό το ζήτημα.

Από την άλλη μεριά, οι εργασίες με αντικείμενο το ζήτημα των καθοριστικών παραγόντων ευτυχίας αναφέρονται πολύ συχνά στο παράδοξο του Easterlin, σύμφωνα με το οποίο, όπως είδαμε παραπάνω, δεν θα υπήρχε σχέση μεταξύ του μέσου επιπέδου ευτυχίας μιας κοινωνίας και του επιπέδου πλούτου της, αλλά θα υπήρχε, αντίθετα, μια καθαρή σχέση στο εσωτερικό μιας κοινωνίας που θα καταδεικνυε πως οι πιο πλούσιοι είναι πιο ευτυχισμένοι από τους πιο φτωχούς. Με δυο λόγια, η σχετική φτώχεια θα αποτελούσε μια πιο μεγάλη πηγή δυστυχίας από την απόλυτη φτώχεια.⁴¹ Από την «αντικειμενιστική» οπτική, οι συζητήσεις για την «οικονομία της ευτυχίας», όπως θέλουμε να την ονομάζουμε, αναπτύσσονται σήμερα, κατά βάση, γύρω από τους μεγάλους πόλους που αποτελούν οι υποθέσεις του απόλυτου και του

41. Χρειάζεται να αναφέρουμε πως έχει υποστηριχθεί, με βάση την εξέταση συγκριτικών χρονικών σειρών, χρησιμοποιώντας στατιστικές παλινδρόμησης, ότι, αντιθέτως, υπάρχει μια αιτιατή σχέση μεταξύ του επιπέδου του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος ανά κάτοικο μιας χώρας και του επιπέδου της ευτυχίας της: ο απόλυτος πλούτος καθορίζει το μέσο επίπεδο ευτυχίας και η όποια εσωτερική επίπτωση της «σχετικής φτώχειας» είναι σαφώς λιγότερο σημαντική: Stevenson, B. and Wolfers, J. (2008). "Economic growth and subjective well-being: Reassessing the Easterlin Paradox", *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, p. 108.

σχετικού πλούτου. Ωστόσο, ακόμη κι αν αφήσουμε ανεξέταστα τα ουσιώδη μεθοδολογικά ζητήματα που απορρέουν κυρίως από τις οικονομετρικού τύπου εργασίες μέτρησης, υπάρχουν κι αυτές οι προσεγγίσεις οι οποίες συνδέουν το ζήτημα της «ανθρώπινης ανάπτυξης» και της υποκειμενικής ευδαιμονίας με μια αμιγώς οικονομική θέαση του κοινωνικού κόσμου. Επειδή, όμως, οι προσεγγίσεις αυτές δεν μελετούν μεθοδικά το σύνολο των δυνητικών οικονομικών και κοινωνικών μεταβλητών που είναι ικανές να προσδιορίσουν την ατομική ευδαιμονία, ακόμα κι αν δεχτούμε πως οι δείκτες που γενικώς χρησιμοποιούνται στην αντικειμενιστική προοπτική μετρούν πράγματι μια πραγματικότητα, τα σφάλματα, που συχνά επισημαίνονται και συνδέονται με τα χαρακτηριστικά των στατιστικών δειγμάτων ή και τις χρησιμοποιούμενες στατιστικές μεθόδους και τεχνικές, διπλασιάζονται από έναν ερμηνευτικά κρίσιμο αναγωγισμό: σε αυτού του τύπου τις έρευνες υιοθετείται, τις περισσότερες φορές άρρητα, η άποψη πως η πρόσβαση στα αγαθά και στις υπηρεσίες αποτελεί τη βασική πηγή ευτυχίας.

Δεδομένου πως οι συνταγές των περιλήψεων και των συντομεύσεων τις οποίες υιοθετεί ο διαισθητισμός πολλών προταγματικών και παρεμβατικών σχετικών αναλύσεων μας ωθούν να πιστέψουμε ότι από μόνη της η ανάπτυξη της παραγωγής και του εθνικού εισοδήματος μπορεί να αποτελέσει την αρχή της επίλυσης όλων των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι πολίτες και, ειδικότερα, ότι συνοδεύεται από τη μείωση των οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων, είμαστε υποχρεωμένοι εδώ να κάνουμε ένα γενικότερο σχόλιο σχετικά με τα επικίνδυνα σταυροδρόμια της κοινοτοπίας στα οποία μας οδηγούν παρόμοιες απόψεις. Πράγματι, ενώ η γενική ανάπτυξη, η γενική αύξηση του επιπέδου ζωής τα τελευταία 50 χρόνια, συνοδεύτηκε στη χώρα μας από μια μείωση των διαφορών μεταξύ των επιπέδων ζωής, όλα τείνουν να δείξουν πως οι ανισότητες παρέμειναν, καθώς υπήρξε μετάθεση προς τα πάνω της δομής καταμερισμού των εισοδημάτων, πως οι έντονοι μετασχηματισμοί που παρατηρήθηκαν τα τελευταία 50 χρόνια στον ελληνικό κοινωνικό χώρο οδήγησαν στη διατήρηση των κοινωνικών ιεραρχιών μέσα από την απλή αλλαγή των σημαίνοντων, δηλαδή των όρων με τους οποίους εκφράζονται οι διακρίσεις. Η μεταβολή της δομής των αντικειμενικών σχέσεων μεταξύ των τάξεων και των ομάδων εξισορροπήθηκε από μια συνολική μετάθεση της δομής της κατανομής των αγαθών που αποτέλεσαν όλη αυτή την περίοδο το διακύβευμα του ανταγωνισμού μεταξύ των τάξεων. Έτσι, η ποιοτική αλλαγή που προκλήθηκε από αυτούς τους μετασχηματισμούς είχε, πράγματι, ως αποτέλεσμα τη δημιουργία της ψευδαίσθησης μιας ομογενοποίησης και ενός μετασχηματισμού της δομής του καταμερισμού των εισοδημάτων που περιορίζει τη διάσταση μεταξύ των επιπέδων των τρόπων ζωής. Αν είναι δεδομένο,

όμως, πως, όταν οι θεμελιώδεις ανάγκες ικανοποιούνται, ακόμα και σε ένα χαμηλότερο επίπεδο, οι οικονομικές διαφορές δεν έχουν τον ίδιο σκανδαλιστικό χαρακτήρα, άρα την ίδια κοινωνική σημασία, είναι επίσης σαφές πως οι απαιτήσεις των κοινωνικών υποκειμένων αυξάνονται στο μέτρο που το επίπεδο ζωής βελτιώνεται και προοδεύει, και οι προσδοκίες που απορρέουν από την εντατικοποίηση της αστικοποίησης και την άμεση γνώση ή επαφή με τους διάφορους τρόπους ζωής που παρέχουν οι νέοι μηχανισμοί παραγωγής ελεύθερου χρόνου και «ενημέρωσης» τείνουν σε μια σχετική «ομογενοποίηση». Με άλλα λόγια, οι υποκειμενικές ικανοποιήσεις δεν αυξάνονται απαραίτητα ανάλογα με την αύξηση του εισοδήματος. Και, ειδικότερα, οι αυξήσεις του εισοδήματος ή του σχολικού επιπέδου τείνουν να θεωρούνται όλο και περισσότερο φυσιολογικές εξαιτίας του γεγονότος πως αποτιμώνται σε σχέση με τις ανάλογες αυξήσεις που παρατηρούνται στις ομάδες αναφοράς. Συνεπώς, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως όλα τείνουν να δείξουν ότι τα πιο ενδεή κοινωνικά στρώματα, τα οποία, αν και έχουν κατακτήσει, αν το δει κάποιος μέσα από μια διαχρονική οπτική, ένα σχετικά καλύτερο επίπεδο ζωής, διατηρούν τη θέση τους μέσα στην κοινωνική ιεραρχία, συνεχίζουν να καθορίζονται σε σχέση περισσότερο με τη θέση τους μέσα στην κοινωνική δομή παρά μέσω της αναφοράς στις νέες κοινωνικές συνθήκες ύπαρξής τους, τείνοντας να αισθανθούν τόσο περισσότερο τα οικονομικά και κοινωνικά εμπόδια στον χώρο, για παράδειγμα, της εκπαίδευσης και της κοινωνικής κινητικότητας, όσο περισσότερο γνωρίζουν τα προνόμια που αυτά τα εμπόδια τους απαγορεύουν. Υπό αυτή την έννοια, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως, σε περίοδο σταθερής οικονομικής ανάπτυξης και πλήρους απασχόλησης, η αίσθηση ασφάλειας των ατόμων τείνει να αυξάνεται, με αποτέλεσμα να μειώνεται σχετικά η ένταση του ατομικού κόστους από την εργασιακή επισφάλεια και παράλληλα να ενισχύεται η αίσθηση ευκαιριών που παρέχουν οι διάφορες αναπτυξιακές πολιτικές, αντίθετα, δηλαδή, με ό,τι συμβαίνει σε καθεστώς γενικευμένης οικονομικής ανασφάλειας. Και, συνεπώς, όπως γνωρίζουμε, δεδομένου ότι η ικανότητα ενός πολίτη να υποβάλλει τις αποφάσεις του για τη διαχείριση της κατάστασής του και της αναπαραγωγής του σε έναν ορθολογικό υπολογισμό και να αποτιμήσει ορθολογικά τα οικονομικά και κοινωνικά οφέλη μιας αναπτυξιακής πολιτικής αυξάνεται παράλληλα με την αντικειμενική και υποκειμενική ασφάλεια, κάθε αύξηση της ασφάλειας του συνόλου της κοινωνίας ή του τμήματός της στο οποίο ανήκει ο πολίτης συμβάλλει σε μια αύξηση της ικανότητάς του να αποτιμήσει ορθολογικά αυτή την αύξηση ασφάλειας, γεγονός που τείνει να διπλασιάσει την αίσθηση ασφάλειας και

την επήρεια που μπορεί να έχει πάνω στις στάσεις του σε σχέση με το μέλλον του και τα θεσμικά μέτρα διαχείρισης της αναπαραγωγής του.⁴²

Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η συσχέτιση μεταξύ ακαθάριστου προϊόντος και υποκειμενικής ευτυχίας που μετρούν αυτές οι ειδικού τύπου έρευνες γνώμης διέπεται από μια «καταναλω-κεντρική» και «παραγω-κεντρική» –αν μπορούμε να τις αποκαλέσουμε έτσι– οπτική και ερμηνεία, που δεν είναι αυτονόητες, ακόμα κι αν δεχτούμε την «εγκυρότητα» των στατιστικών υποδειγμάτων που χρησιμοποιούνται. Μάλιστα, οι κοινωνίες με αναπτυγμένο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν είναι επίσης κοινωνίες με αναπτυγμένο κοινωνικό κράτος, με πιο δημοκρατικά εκπαιδευτικά συστήματα, με μεγαλύτερη ανακατανομή, με πιο περιορισμένο χρόνο εργασίας, με πιο καταρτισμένη και εξειδικευμένη απασχόληση κ.λπ. Συνεπώς, υπάρχει μια έντονη *πίστη* στις εγγενείς αρετές των παλινδρομητικών στατιστικών μεθόδων που υπολογίζουν πως ανακάλυψαν στο ΑΕΠ έναν καθολικό επεξηγηματικό παράγοντα. Το πρόβλημα, δηλαδή, τίθεται από τον *μονοδιάστατο χαρακτήρα* της αντίληψης για την ευδαιμονία· γιατί, αν φαίνεται καθαρά ότι μια πρόσβαση εύκολη σε αγαθά και υπηρεσίες αποτελεί την πηγή της οριζόμενης με αόριστο τρόπο ευτυχίας, τι θα μπορούσαμε να πούμε για τη δυνατότητα να διαθέτει κανείς ελεύθερο χρόνο, να κατέχει μια ενδιαφέρουσα θέση εργασίας ικανή να διευκολύνει την ανάπτυξη των ατομικών δυνατοτήτων του εργαζομένου, για την απουσία της ανασφάλειας και της επισφάλειας στην εργασία, για τη χωρίς περιορισμό πρόσβαση στην κοινωνική ασφάλιση, στα αγαθά και στις υπηρεσίες της, για την ύπαρξη ίσων ευκαιριών στο επίπεδο της εκπαίδευσης και του πολιτισμού, για ένα καλύτερο οικολογικό περιβάλλον, για ένα ειρηνικό πλαίσιο ζωής, για μια πλήρη και αποτελεσματική κοινωνική ενσωμάτωση των πολιτών κ.λπ.;⁴³ Αν, επομένως, αντίθετα, υιοθετήσουμε μια πολυδιάστατη θέαση για την ευτυχία, τότε γίνεται σαφές πόσο δυσχερής γίνεται η αποδοχή της σύνδεσης της ευτυχίας με τόσο γενικούς και ασαφώς οριζόμενους παράγοντες, όπως ο «πλούτος» και η «ανάπτυξη», έννοιες που δεν είναι παρά εννοιολογικά σχολαστικού τύπου σφάλματα.

Σε καθαρά τεχνικό επίπεδο, η *επιλογή*, τώρα, καθαρά «αντικειμενικών» οικονομικών δεικτών και, κυρίως, του κατά κεφαλήν εισοδήματος για τη μέτρηση της ευτυχίας (η λεγόμενη «αντικειμενική ευημερία») δεν απέφυγε (παρά τις όποιες διορθώσεις προστέθηκαν σε αυτή την προοπτική με στόχο να βελτιωθεί η μέτρηση) να διολισθήσει στο να θεμελιώνεται, σε τελευταία ανάλυση, σε μια ολόκληρη κοινωνική φιλοσοφία, η οποία βρίσκεται στην αρχή

42. Βλ. Παναγιωτόπουλος, Ν. (2013). *Η Βία της Ανεργίας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

43. Για παράδειγμα, μεταξύ πολλών άλλων, η εργασία των Wilkinson και Pickett [Wilkinson, R. and Pickett, K. (2006). "Income inequality and population health: A review and explanation of the evidence", *Social Science & Medicine*, 62 (7), pp. 1768-1784] έδειξε πως η αύξηση των ανισοτήτων περιορίζει την ευδαιμονία των πολιτών.

της σημερινής κυρίαρχης οικονομικής και πολιτικής οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων και των πολιτισμικών πρακτικών των περισσότερων κοινωνιών, και η οποία δομείται με άξονα τα εξής κεντρικά αξιώματα: η οικονομία αποτελεί έναν ξεχωριστό, αυτόνομο τομέα που διέπεται από ορισμένους φυσικούς και καθολικούς νόμους· η αγορά αποτελεί το καταλληλότερο μέσο για την πιο αποτελεσματική και δίκαιη οργάνωση της παραγωγής και των συναλλαγών στις δημοκρατικές κοινωνίες· οι κρατικές δαπάνες, ειδικά στον τομέα των κοινωνικών δικαιωμάτων σε θέματα απασχόλησης και κοινωνικής ασφάλειας, στοιχίζουν υπερβολικά και, ταυτόχρονα, αποσυντονίζουν την ομαλή λειτουργία του οικονομικού και, άρα, κοινωνικού συστήματος. Τα αξιώματα αυτά παρουσιάζονται ως θεμελιωμένες θεωρητικά και επικυρωμένες εμπειρικά προτάσεις και συγκροτούν τα συστατικά στοιχεία ενός συγκεκριμένου τύπου ευτυχίας, τον οποίο θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «ναρκισσιστικό».

Η εφαρμογή αυτών των αξιωμάτων⁴⁴ οδηγεί τις κοινωνίες, των οποίων επιδιώκουμε να αποτιμήσουμε την ευτυχία των πολιτών τους, στο να υιοθετούν ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά. Κατ' αρχάς, το ισχύον *Κράτος* αποδυναμώνεται συστηματικά, τείνει να παραιτείται από κάθε οικονομική λειτουργία, πουλά τις επιχειρήσεις που είχε υπό τον έλεγχό του, μετατρέπει τα δημόσια αγαθά σε εμπορικά και τους χρήστες σε πελάτες, αναθέτει με υπερβολαβία τις «δημόσιες υπηρεσίες» στον ιδιωτικό τομέα, αποποιούμενο τη δύναμή του να περιορίζει την κοινωνική και οικονομική ανισότητα, μια θεμελιώδη κοινωνική λειτουργία την οποία αναθέτει σε κατώτερα και περιφερειακά κλιμάκια εξουσίας (σε περιφέρειες, δήμους κ.λπ.). Η δομική αυτή τάση διαχέει τον συντηρητικό εγκωμιασμό της ατομικής ευθύνης, καταλήγοντας να επιτρέπει την εγκαθίδρυση του καταλογισμού κάθε αδυναμίας ή αποτυχίας στα ίδια τα άτομα και όχι στον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ των κοινωνικών ομάδων που συγκροτούν έναν κοινωνικό σχηματισμό, με δυο λόγια, σε αυτό που ονομάζουμε κοινωνική τάξη πραγμάτων, και συνεπώς να απαιτεί από αυτά τα ίδια την επίλυση των προβλημάτων τους.

Δεύτερο βασικό χαρακτηριστικό είναι η ανάπτυξη και η γενίκευση του υπολογιστικού και ιδιοτελούς τρόπου σκέψης από τον οποίο εμφορούνται οι περισσότερες σύγχρονες κοινωνίες παγκοσμίως και όλοι σχεδόν οι τομείς της κοινωνικής πρακτικής και οι θεσμοί οργάνωσης των καθημερινών συναλλαγών. Τρίτο χαρακτηριστικό είναι η λατρεία του ατόμου και του «ατομικισμού», η οποία αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο όλης της φιλοσοφίας της κυρίαρχης σήμερα οικονομικής σκέψης. Η φιλοσοφία αυτή θέλει και εννοεί να αναγνωρίζει αποκλειστικά και μόνο τις δράσεις μεμονωμένων φορέων, οι οποίες είναι εν πλήρη γνώσει

44. Βλ. Bourdieu, P. (2001). «Η κοινωνική φιλοσοφία του νεοφιλελευθερισμού», στο Παναγιωτόπουλος, Ν. (επιμ.), *Για μια Ρεαλιστική Ουτοπία: Πρακτικά της Διάσκεψης «Προς ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα: Αθήνα 3, 4, 5 Μαΐου 2001»*, Αθήνα: Πατάκης· Παναγιωτόπουλος, Ν. (διεύθ.) (2008). *Η Απομάγευση του Κόσμου*, Αθήνα: Πολύτροπον-ΕΚΚΕ-INE/ΓΣΕΕ.

και συνειδηθεί και χαρακτηρίζονται από καθαρά ατομικούς και εγωιστικούς στόχους – επίσης εν πλήρη γνώσει και συνειδηθεί. Σε ό,τι αφορά τις συλλογικές δράσεις, όπως είναι οι δράσεις με τις οποίες οργανώνονται τα κλιμάκια εκπροσώπησης και οι θεσμοί της κοινωνίας των πολιτών (κόμματα, συνδικάτα ή σωματεία), καθώς και το ίδιο το Κράτος, η φιλοσοφία αυτή τείνει να τις συρρικνώνει σε απλά *συννοθυλεύματα μεμονωμένων ατομικών δράσεων*. Με αυτόν ακριβώς τον τρόπο αναιρεί, στην πραγματικότητα, την ίδια την ουσία και τη δυνατότητα της πολιτικής δράσης. Πιο συγκεκριμένα, η λανθάνουσα φιλοσοφία του τρόπου οργάνωσης και λειτουργίας της οικονομίας και της σχέσης της με την πολιτική νομιμοποιεί και διαχέει έναν ορισμένο τρόπο πολιτικής θεώρησης, ο οποίος καταλήγει να εγκαθιδρύει ένα ανυπέρβλητο διαχωριστικό όριο ανάμεσα στο οικονομικό και το κοινωνικό: ενώ το οικονομικό διέπεται από τους άτεγκτους, στέρεους και αποτελεσματικούς μηχανισμούς της αγοράς, το κοινωνικό χαρακτηρίζεται από την απρόβλεπτη αυθαιρεσία της παράδοσης, της εξουσίας και των παθών.

Τέταρτο χαρακτηριστικό, βασικός κοινός τόπος των ρεφενδάρων της κυρίαρχης οικονομικής σκέψης και των επινοητών της διαχείρισης της ατομικής ζωής αποτελεί η εξύμνηση του δυναμισμού και της ευελιξίας μιας κοινωνίας η οποία τείνει να συνδέει την αποτελεσματικότητα και την παραγωγικότητα με την *ισχυρή* κοινωνική ασφάλεια, αναγορεύοντάς τη σε *θετική αρχή οργάνωσης της συλλογικής ζωής*. Με αυτόν τον τρόπο οι εργασιακές σχέσεις τείνουν να στηρίζονται στη θεσμοθέτηση της ανασφάλειας (ειδικά με τους νέους τύπους συμβάσεων εργασίας), να διαφοροποιούνται και να εξειδικεύονται ολοένα και περισσότερο προκειμένου να προσαρμοστούν στην κάθε εταιρεία και στις ιδιαίτερες ανάγκες και απαιτήσεις της κάθε εργασίας (διάρκεια και ωράρια της εργασίας, πλεονεκτήματα, προοπτικές προώθησης, μορφές αξιολόγησης, μορφές αμοιβής, σύνταξη κ.λπ.). Όλα αυτά έχουν ως αποτέλεσμα την απο-κοινωνικοποίηση της μισθωτής εργασίας και τη μεθοδική διάσπαση και αποθηκοποίηση των εργαζομένων.

Πέμπτο και τελευταίο χαρακτηριστικό, μια κοινωνία η οποία έχει όπλο της την ανασφάλεια και ταυτόχρονα εκθειάζει τον ατομικισμό και την *αυτοβοήθεια* αποτελεί την ενσάρκωση μιας *νεοδαρβινιστικής οπτικής* (που εκφράζεται εξάλλου απροκάλυπτα από ορισμένους οικονομολόγους, όπως ο Gary Becker), η οποία έρχεται σε πλήρη αντίθεση με το *όραμα αλληλεγγύης* που η ιστορία του κοινωνικού κινήματος έχει χαράξει στις κοινωνικές και γνωστικές δομές των ευρωπαϊκών κοινωνιών.

Αυτή η ατομιστική φιλοσοφία που έχει αναλύσει ο Bourdieu,⁴⁵ αυτή η έξαρση της ατομικότητας που προωθεί αυτού του είδους η πολιτική οικονομία, τείνει να παραγνωρίζει μια σειρά από μείζονος σημασίας κοινωνικά κόστη τα οποία προκαλούν οι πολιτικές που νομιμοποιεί και επιτρέπει, και τα οποία, τελικά, μετατρέπονται σε οικονομικά κόστη. Εξατομικεύοντας τα άτομα αποκοινωνικοποιώντας τα, εγκαθιστώντας την ανασφάλεια στην ίδια την καρδιά των δομών, δηλαδή ακόμη και στους «τόπους» τους οποίους θεωρούσαμε σταθερούς και αμετάβλητους, και των οποίων θεμελιώδης λειτουργία αποτελεί η εξασφάλιση της κοινωνικής ασφάλειας, αφαιρώντας τους τον θεμελιώδη κοινωνικό δεσμό που εξασφαλίζεται με τις κατακτημένες μορφές συλλογικότητας, η κοινωνική φιλοσοφία αυτής της οικονομικής σκέψης εγκαθιδρύει ένα είδος «νεοδαρβινισμού», με την έννοια ότι μόνο οι πιο ισχυροί επιζούν· νομιμοποιεί τον αποκλεισμό ατόμων, το εγωιστικό και ανελέητο κυνήγι της κυριαρχίας και της φιλοδοξίας. Ο οικονομισμός που συνεπάγεται αυτή η πολιτική έχει, τελικώς, ως αποτέλεσμα τον θανάσιμο ακρωτηριασμό ενός πλήρους και ολοκληρωτικά ανθρώπινου ορισμού των πρακτικών. Με τη λατρεία του νικητή και τον στιγματισμό του χαμένου, η πολιτική αυτή αποδυναμώνει τα συστήματα αλληλεγγύης και αλληλεξάρτησης, περιορίζει τους δεσμούς που συνδέουν τα άτομα και τις ομάδες μεταξύ τους, γεγονός που, στο όνομα της υπεράσπισης και της ανάπτυξης της ατομικής ελευθερίας, δεν μπορεί παρά να προωθήσει την ανάπτυξη της απολογίας του Εγώ. Το γεγονός αυτό σημαίνει, κατ' επέκταση, πως υποστηρίζουμε την ανάπτυξη κοινωνικών μηχανισμών παραγωγής «κοινωνικού κενού», διάρρηξης των συγγενικών, με την ευρεία έννοια, δεσμών, χωρίς να υπολογίζουμε τις συνέπειες –όχι μόνο τις κοινωνικές και τις ψυχολογικές αλλά και τις ιατρικές– των ανομικών καταστάσεων που θα παραχθούν. Συγκεφαλαιώνοντας, η φιλοσοφία αυτή αποδομεί ένα ολόκληρο σύστημα αξιών, ένα συλλογικό «ήθος», το οποίο κληροδότησε μια ολόκληρη (πολιτισμική) παράδοση, και ιδιαίτερα αυτήν των ευρωπαϊκών κοινωνιών, της οποίας η κοσμοαντίληψη έχει ως κατευθυντήρια γραμμή την αναζήτηση της συλλογικής ευτυχίας και την υπέρβαση του ναρκισσισμού μέσω της αναγνώρισης της αναγκαιότητας μιας μετουσίωσης κι ενός ευφημισμού των προσωπικών συμφερόντων, που θα αποτρέψει την απελευθέρωση της «επιθετικότητας των παθών».⁴⁶

45. Στο ίδιο. Βλ., επίσης, Bourdieu, P. (2001). «Η κοινωνική δυσανεξία υπό το πρίσμα του κοινωνιολόγου», στο Ν. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Για μια Ρεαλιστική Ουτοπία: Πρακτικά της Διάσκεψης «Προς Ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα Αθήνα 3, 4, 5 Μαΐου 2001»*, Αθήνα: Πατάκης· και Παναγιωτόπουλος, Ν. (2013). *Η Βία της Ανεργίας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

46. Βλ. Παναγιωτόπουλος, Ν. και Schultheis, Fr. (επιμ.) (2015). *Η Οικονομία της Αθλιότητας: Ελλάδα 2010-2015*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Αυτή η κοινωνική φιλοσοφία των μονοδιάστατης, υλιστικής και οικονομιστικο-τεχνοκρατιστικής προοπτικής⁴⁷ διαδικασιών αποτίμησης της ευτυχίας καταδεικνύει πως ο τρόπος αντίληψης στη μέτρησή της, κυρίως αυτός από τον οποίο εμφορούνται οι μετρήσεις της ονομαζόμενης «αντικειμενικής ευτυχίας», αντιστοιχεί σε μια πολύ συγκεκριμένη *ανθρωπολογική φιλοσοφία*, της οποίας η πολύ περιορισμένη και περιοριστική αντίληψη του ατόμου και των κοινωνιών μέσα στις οποίες υπάρχει και δρα το άτομο προκειμένου να αναπαραχθεί οδηγεί όσους την υιοθετούν (μέσω των θεωρητικών τεχνικών τρόπων μέτρησης στους οποίους αυτή ακριβώς η φιλοσοφία προσανατολίζει) σε επιστημονικά και μεθοδολογικά, τελικά, σφάλματα μέτρησης της ευτυχίας. Η αντίληψη αυτή εκφράζεται παραδειγματικά από τον Gary Becker, όταν, μεταξύ πολλών άλλων επιχειρεί να συγκροτήσει και μια οικονομική θεωρία της οικογένειας, καθώς υποθέτει «ότι τα άτομα μεγιστοποιούν τη χρησιμότητά τους μέσα από βασικές προτιμήσεις που δεν μεταβάλλονται με την πάροδο του χρόνου, και ότι η συμπεριφορά διαφορετικών ατόμων ρυθμίζεται από ρητές και σιωπηρές αγορές. [...] Η οικονομική προσέγγιση δεν περιορίζεται στα υλικά αγαθά και στις υλικές ανάγκες ή στις αγορές με νομισματικές συναλλαγές και, εννοιολογικά, δεν διακρίνει τις αποφάσεις σε σημαντικές ή δευτερεύουσες ούτε σε “συναισθηματικές” και λοιπές αποφάσεις».⁴⁸ Η οπτική αυτή αντιμετωπίζει το άτομο ως φορέα εμφορούμενο από ορθολογικές ελπίδες, δηλαδή από τη δυνατότητα να διαμορφώνει παραστάσεις ικανές να προσανατολίζουν μια απολύτως ορθολογική σχέση με το μέλλον.

Η καίρια αυτή προϋπόθεση την οποία υιοθετούν, περισσότερο ασυνείδητα παρά συνειδητά, οι ερευνητές που συντάσσουν τα σχετικά ερωτηματολόγια θεμελιώνεται σε τρία βασικά αξιώματα, τα οποία καθοδηγούν με τρόπο συνήθως λανθάνοντα τις ερμηνείες των δεδομένων που συλλέγουν οι αντίστοιχες διαδικασίες μέτρησης: κάθε άτομο διαθέτει συστήματα προτίμησης τα οποία είναι εξωγενή, διαταγμένα και σταθερά· κάθε ατομική συμπεριφορά εμφορείται από μια εργαλειακή ορθολογικότητα (του τύπου «αυτός ή αυτό τι θα μου προσφέρει, σε τι θα μου χρησιμεύσει;») και, τέλος, τα οικονομικά άτομα είναι αυτόνομα και δεν διαθέτουν τίποτα άλλο παρά υπολογιστικές ικανότητες, αλληλεπιδρώντας μόνο μέσω ιδιοτελών συναλλαγών.⁴⁹ Αυτή, όμως, η ανθρωπολογική φιλοσοφία παραβλέπει

47. Stiglitz, J. E. (2008). “Towards a general theory of consumerism: reflections on Keynes’s economic possibilities for our grandchildren”, in Pecchi, L. and Piga, G. (eds), *Revisiting Keynes: Economic Possibilities for Our Grandchildren*, Cambridge: MIT Press.

48. Becker, G. S. (1991). “Preface to the enlarged edition”, *A Treatise On The Family*, Cambridge-London: Harvard University Press, pp. ix-x· Bourdieu, P. (2017) *Anthropologie Économique* (cours du Collège de France, 1992-1993), Paris: Raison d’agir-Seuil, p. 236.

49. Αυτή η φιλοσοφία της δράσης ενεργοποιείται και για την κατανόηση και εξήγηση των δράσεων των επιχειρήσεων. Ομοίως, και σε αυτή τη λογική, το ζήτημα αν η βιωσιμότητα των επιχειρήσεων αντανάκλα

πως αρχή της ιστορικής δράσης, των ανθρώπινων πρακτικών, δεν είναι ένα υποκείμενο το οποίο αντικρίζει τα *πράγματα της κοινωνίας* (στην περίπτωσή μας, τα «αγαθά της ευτυχίας» και την ίδια την «ευτυχία») και την ίδια κοινωνία ως «εξωτερικότητα». Η αρχή αυτή δεν βρίσκεται ούτε στη συνείδηση ούτε στα πράγματα αλλά μέσα στη σχέση μεταξύ των δύο καταστάσεων του κοινωνικού, δηλαδή, της αντικειμενοποιημένης ιστορίας, με τη μορφή των θεσμών, για παράδειγμα, και την ενσωματωμένη ιστορία, με τη μορφή συστημάτων μόνιμων διαθέσεων, των έξεων. Η κινητήρια δύναμη της κοινωνικής δράσης δεν βρίσκεται στον συμβολικό ή υλικό σκοπό, όπως το θέλει ο αφελής φιναισμός, ούτε μέσα στους εξαναγκασμούς του «περιβάλλοντος», όπως πιστεύει ο μηχανιστικός ντετερμινισμός ενός δογματικού κοινωνιολογισμού, αλλά μέσα στη σχέση μεταξύ του συστήματος διαθέσεων, των έξεων, των κοινωνικών υποκειμένων, των κοινωνικά καθορισμένων ατόμων, των κοινωνικών φορέων και των κοινωνικών χώρων μέσα στους οποίους δρουν τα άτομα, των κοινωνικών πεδίων. Οι διαθέσεις των κοινωνικών φορέων δεν αποτελούν αυτόνομη οντότητα αλλά βρίσκονται πάντα ενσωματωμένες στο αμοιβαίο σύστημα εξάρτησης που τις συνδέει με μια δεδομένη πρακτική συλλογική σφαίρα, με ένα δεδομένο κοινωνικό πεδίο· οι διαθέσεις αυτές αποκτιούνται και διατηρούνται όχι μέσω μιας εργασίας οροεξάρτησης διανοητικής τάξης, ούτε απαραίτητα μέσω μιας αναστοχαστικής συνείδησης, όπως θεωρεί ο καθαρός ιντελεκτουαλισμός, αλλά εντός και μέσω της συμμετοχής σε συλλογικές πρακτικές και διαδικασίες, μέσω της εσωτερίκευσης του νοήματος των διάφορων κοινωνικών παιχνιδιών.⁵⁰ Η «σκέψη» κάθε κοινωνικού υποκειμένου (ο «εγκέφαλος» του μικροαστού για τον οποίο μιλούσε ο Marx) έχει τους ίδιους περιορισμούς με την κατάστασή του, δηλαδή η κατάστασή του τον περιορίζει, κατά κάποιον τρόπο, διττά: μέσω των υλικών περιορισμών που επιβάλλει στην πρακτική του και μέσω των περιορισμών που επιβάλλει στη σκέψη του, και άρα στην πρακτική του, κάνοντάς τον να δέχεται, ακόμα και να αγαπά, αυτούς τους περιορισμούς.

Με άλλα λόγια, οι διαθέσεις που είναι μόνιμα εγχαραγμένες, λόγω των δυνατοτήτων και της έλλειψης δυνατοτήτων, των ελευθεριών και των αναγκαιοτήτων, των διευκολύνσεων και των απαγορεύσεων, στις αντικειμενικές συνθήκες γεννούν διαθέσεις αντικειμενικά συμβατές με αυτές τις διαθέσεις, και, κατά κάποιον τρόπο, προσαρμοσμένες εκ των προτέρων στις απαιτήσεις τους. Ως εκ τούτου, οι διαθέσεις αντανακλούν πραγματικές συχνότη-

έμμεσα την ευτυχία των ατόμων αντιμετωπίζεται θεωρητικά και υπολογίζεται τεχνικά. Βλ., λ.χ., Mahon, J. and McGowan, R. (1991). "Searching for the common good. A process-oriented approach", *Business Horizons*, 34 (4), pp. 79-86.

50. Παναγιωτόπουλος, Ν. (1989). «Από τον κανόνα στις στρατηγικές και από το υποκείμενο στον δρώντα φορέα», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 72, σσ. 123-141.

τες, δηλαδή τάσεις και ροπές, και οδηγούν τα κοινωνικά υποκείμενα να διατηρούν μια πολύ αδύναμη σχέση εμπλοκής και πίστης με τα α-πίθανα γεγονότα, με τα γεγονότα μικρότερης συχνότητας και άρα, από πρακτικής άποψης, τα θεωρούν αμελητέα. Κατ' επέκταση, οι στρατηγικές και οι παραστάσεις κάθε κοινωνικού δρώντος, προϊόν του συστήματος διαθέσεων και προδιαθέσεων που αποτελεί την έξη του, την πρακτική αίσθηση ως αίσθηση παιχνιδιού, δεν μπορούν να εννοηθούν παρά μόνο μέσα στην πραξιακή διαδικασία, και ειδικότερα σε σχέση με τα διάφορα κοινωνικά παιχνίδια μέσα στα οποία τα κοινωνικά υποκείμενα δρουν ορίζοντάς τα και οριζόμενα ταυτοχρόνως από την ίδια την εργασία ορισμού που επιτελούν.⁵¹ Συνοπτικά, τα κοινωνικά παιχνίδια, με την έννοια της συμμετοχής ενός συνόλου φορέων σε μια κανονικοποιημένη δραστηριότητα, η οποία, χωρίς να είναι απαραίτητα προϊόν υποταγής σε κανόνες, «υπακούει σε κανονικότητες» που προσφέρονται από τα διάφορα κοινωνικά πεδία,⁵² δεν μπορούν να αποκτήσουν υποκειμενικό νόημα παρά μόνο αν βρουν υποκείμενα κοινωνικά προδιατεθειμένα να («τρέξουν» για να) τα «παίξουν», να αναγνωρίσουν τους συμφυείς νόμους και τα διακυβεύματά τους, να αποδεχθούν τα προσπειτούμενά τους.⁵³

51. Θα έπρεπε να είχαμε, εδώ, τον χώρο να αναπτύξουμε τις αρχές μιας αυστηρά θεμελιωμένης φιλοσοφικής ανθρωπολογίας, διότι αυτές θα μας έδιναν το μέτρο της εφαρμογής της καρτεσιανής φιλοσοφίας που υιοθετεί η σύγχρονη οικονομική θεωρία και μάλιστα στην πιο ριζοσπαστική μορφή της φιλοσοφίας της συνείδησης. Οι νεο-μαρτζιναλιστές οικονομολόγοι αποδέχονται, είτε το γνωρίζουν είτε όχι, τον δυισμό της ψυχής και του σώματος και το διάζευγμα της συνείδησης και του πράγματος. Η κριτική της λογικής του *homo economicus*, που εντάσσεται στην μπιχαβιοριστική παράδοση, αναδεικνύει πως η λογική αυτή παραγνωρίζει ότι η γνώση των οικονομικών φορέων είναι ασαφής, ατελής, ακριβώς γιατί οι εγγενείς ικανότητες του ανθρώπινου πνεύματος είναι περιορισμένες. Επίσης, αμφισβητεί και την υπόθεση της γενικής, της συνολικής μεγιστοποίησης οφέλους, αποδεχόμενη την ύπαρξη μιας περιορισμένης ορθολογικότητας, μέσω της οποίας τα άτομα αναζητούν να καταφέρουν όχι το μέγιστο αλλά το *optimum*, το έλλογο δυνατόν καλύτερο αποτέλεσμα γι' αυτούς, καθώς δεν διαθέτουμε τη συνολική πληροφόρηση κάθε φορά ούτε έχουμε τον χρόνο να τη χειριστούμε και να αποφύγουμε να έχουμε αρνητικά κόστη από τις επιλογές μας. Βλ. Simon, A. H. (1947), *Administrative Behavior. A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization*, New York: MacMillan· Bourdieu, P. (2017), *Anthropologie Économique* (cours du Collège de France, 1992-1993), Paris: Raison d'agir-Seuil, p. 250.
52. Δηλαδή, από αυτούς τους δομημένους χώρους θέσεων, οι οποίοι, μεταξύ άλλων, ορίζουν διακυβεύματα και ειδολογικά συμφέροντα, και των οποίων η δομή, που είναι στην αρχή των στρατηγικών αναπαραγωγής ή μετασχηματισμού που ενεργοποιούν τα κοινωνικά υποκείμενα που συμμετέχουν σε αυτά, είναι μια κατάσταση κατανομής του ειδολογικού κεφαλαίου που, συσσωρευμένο κατά τη διάρκεια προηγούμενων αγώνων για την κυριαρχία επί του παιχνιδιού, προσανατολίζει τις μεταγενέστερες στρατηγικές.
53. Προκειμένου να μη μείνουν θεωρητικές οι αναφορές αυτές, αρκεί να σημειώσουμε, ενδεικτικά, για παράδειγμα, πως, για να λειτουργήσει το οικονομικό σύστημα, πρέπει οι εργαζόμενοι να προσκομίσουν όχι μόνο τους δικούς τους όρους παραγωγής και αναπαραγωγής, αλλά, επίσης, τους όρους της λειτουργίας του οικονομικού συστήματος αυτού καθ'αυτόν, αρχής γενομένης από την πρώτη στην επιχείρηση, στην εργασία, στην αναγκαιότητα της εργασίας – τόσο και τόσο πράγματα που οι ορθόδοξοι οικονομολόγοι αποκλείουν *a priori* από τα αφηρημένα και λειψά λογιστικά τους, καταλείποντας σιωπηρά την ευθύνη της παραγωγής και

Συνεπώς, σύμφωνα με αυτή τη λογική, δεν μπορεί κανείς να εξηγήσει τις πρακτικές και τις παραστάσεις των ατόμων, λ.χ., για την ευτυχία, παρά μόνο αν συσχετίσει τις κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες συγκροτήθηκαν τα συστήματα διαθέσεων και προδιαθέσεων που τις γέννησαν με τις κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες ενεργοποιούνται. Έτσι, για παράδειγμα, αν οι συμπεριφορές και η αίσθηση σε σχέση με τα πράγματα (λ.χ., η αίσθηση της ευτυχίας) δεν είναι τελείως ανεξάρτητες από τα εισοδήματα, αυτό οφείλεται στο ότι τα άτομα διαθέτουν έξεις, δηλαδή συστήματα διαθέσεων και προδιαθέσεων τα οποία είναι σταθερά και, *grosso modo*, προσαρμοσμένα στις συνθήκες στις οποίες ενεργοποιούνται και σε σχέση με τις οποίες ενεργοποιούνται, γεννώντας έλλογες προσδοκίες και ελεγμένες από τον συλλογικό έλεγχο των ομάδων, στο εσωτερικό των οποίων ενεργοποιούν τις αποφάσεις τους και τις στοχεύσεις τους – ομάδες, βέβαια, που οι ίδιες υποβάλλονται σε δομικούς εξωτερικούς και ενσωματωμένους καταναγκασμούς.⁵⁴

Υπό αυτή την έννοια, θα πρέπει να υιοθετήσουμε έναν πιο διευρυμένο ορθολογισμό, ο οποίος να μπορεί να υπερβαίνει τον μύθο του απόλυτα ορθολογικού φορέα, τον οποίο η καρτεσιανή οικονομική τελεολογία υποθέτει και ενεργοποιεί και, στην περίπτωση της μελέτης-αποτίμησης της ευτυχίας, προσδιορίζει τον τρόπο μέτρησής της. Επιπλέον, εξαιτίας της ετερογένειας των συνθηκών ύπαρξης, οι ίδιες οι διαθέσεις είναι ετερογενείς και, εξ αυτού του γεγονότος, τείνουν διαφορικά να προσαρμόζονται σε διαφορετικές συνθήκες ύπαρξης. Ακόμη, οι συνισταμένες όλων των ατομικών δράσεων δεν εκπληρώνονται και δεν απορρέουν σύμφωνα με μια λογική της συνάθροισης, καθώς ενεργοποιούνται μέσα σε συστήματα σχέσεων δύναμης που τους επιβάλλουν καταναγκασμούς, προσανατολισμούς, που δίνουν το *tempo των αποφάσεων και των συμπεριφορών και ορίζουν το ίδιο το περι-*

της αναπαραγωγής όλων των συγκεκριμένων οικονομικών και κοινωνικών όρων για τη λειτουργία της οικονομίας όπως τη γνωρίζουν στα άτομα ή, κατά παράδοξο τρόπο, στο Κράτος, του οποίου κηρύσσουν, κατά τα άλλα, την κατάργηση. Το σύστημα των δεικτών που, στη συνέχεια των εργασιών μας, θα παρουσιάσουμε θα μας επιτρέψει να υπερβούμε τα προβλήματα που απορρέουν από την προσέγγιση του συγκεκριμένου αντικείμενου με τη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου, καθώς, στην προοπτική αυτή, δεν θα διαχωρίζουμε την έννοια της ευτυχίας από τον *χώρο* μέσα στον οποίο κάθε κοινωνικό υποκείμενο μπορεί να την απολαύσει, δηλαδή μέσα στη δομή του καταμερισμού της ευτυχίας που χαρακτηρίζει τον χώρο αυτό. Συνοπτικά, η βασική διαφορά μας με τους θεωρητικούς του ανθρώπινου κεφαλαίου είναι πως το σύστημα των δεικτών μας επιχειρεί να προσδιορίζει τα χαρακτηριστικά της ευτυχίας όχι με βάση την ονομαστική τους αξία αλλά την πραγματική.

54. Για να το διατυπώσουμε με όρους περισσότερο οικονομικούς, θα μπορούσαμε να πούμε πως, αν οι φορείς εμφανίζονται ορθολογικοί και αν μπορούμε να κατασκευάσουμε, όπως τα μαθηματικά μοντέλα που χρησιμοποιούνται, μοντέλα κατά βάση ορθολογικά –και αυτό να μην είναι τελείως άτοπο–, αυτό συμβαίνει διότι οι λειτουργικότητες των αγορών, όπως έλεγε ο Amartya Sen, είναι βαθιά διαμορφωμένες ταυτόχρονα σε ατομικό αλλά και σε συλλογικό επίπεδο από τις δυνάμεις στις αγορές και στα πεδία εντός των οποίων η κάθε αγορά δρα.

χόμενο των συμπεριφορών και των δράσεων. Αλλά και η επιλογή δεικτών –και, κυρίως, ο τρόπος μέτρησης που συνόδευσε την ορθή επέκταση της αντίληψης για την ευτυχία στη μέτρηση της υποκειμενικής διάστασής της– δεν απέφυγε σφάλματα, αυτή τη φορά κυρίως στο επίπεδο της ίδιας της επιστημονικής πρακτικής των μετρήσεων. Αν, όπως είδαμε παραπάνω, σταδιακά, η κυρίαρχη οικονομική σκέψη αντιλήφθηκε τα όρια της μέτρησης της αντικειμενικής ευδαιμονίας και αναγνώρισε την αναγκαιότητα μέτρησης και της υποκειμενικής ευτυχίας, μέσα από τις ίδιες τις μεθοδολογικές και τεχνικές επιλογές τις οποίες υιοθέτησε, τότε, ακόμα και όταν λαμβάνει υπόψη το άτομο, τις προτιμήσεις και τις εκτιμήσεις του, με σκοπό να μετρηθούν οι στάσεις των ατόμων σε σχέση με την ευτυχία που βιώνουν ή που επιδιώκουν να διασφαλίσουν, πρόδωσε την πανλογική φιλοσοφία που διέπει τη λογική της αντικειμενοποίησης της ευτυχίας.

Πράγματι, στις συγκεκριμένες έρευνες μέτρησης της υποκειμενικής ευτυχίας, αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε, μαζί με τον Bourdieu, «σχολαστική ψευδαίσθηση» θριαμβεύει με τρόπο εντυπωσιακό.⁵⁵ Αναλυτικότερα, στις έρευνες αυτές, αποφεύγεται η μεθοδική διερώτηση σχετικά με τη διαφορά μεταξύ της θεωρητικής αντίληψης για την ευτυχία και της πρακτικής, καθημερινής θέασης της ευτυχίας έτσι όπως την αντιλαμβάνεται και τη βιώνει κάθε *συγκεκριμένο* άτομο. Μάλιστα, η διερώτηση απουσιάζει τόσο στη συγκρότηση των ερωτηματολογίων όσο και στη διεξαγωγή ακόμα και των πιο πρακτικών ενεργημάτων των ερευνών γνώμης και στάσης σε σχέση με την ευτυχία.⁵⁶ Για να επιτελεστεί η μεταστροφή της ερευνητικής στάσης που απαιτείται για μια ορθή κατανόηση της ατομικής ευτυχίας, νοούμενης σε κάθε περίπτωση στην προσίδια λογική της, πρέπει κάθε μελετητής της ευτυχίας, στην προοπτική που έχει προτείνει ο Bourdieu, να αναστοχαστεί μεθοδικά και αντικειμενικά το θεωρητικό σημείο θέασης πάνω στην ευτυχία και να συναγάγει όλες τις θεωρητικές και μεθοδολογικές συνέπειές του, δεδομένου ότι αυτός που εξετάζει και μετρά την ευτυχία, στην κατάσταση και στις συμπεριφορές που παρατηρεί και αναλύει, δεν βρίσκεται στη θέση του ενεργού κοινωνικού υποκειμένου που έχει εμπλακεί στη δράση για τη βίωση και βελτίωση της ευτυχίας, ούτε και έχει επενδύσει σε χώρους μέσα στους οποίους πραγματώνεται αυτή η επιδίωξη, δηλαδή σε κοινωνικά σύμπαντα στα οποία η ουσία της πρακτικής βίωσης της ευτυχίας αποτελεί ζωτικής σημασίας διακύβευμα για τα άτομα και τις ομάδες τους.

55. Bourdieu, P. (2016). *Πασκαλιανοί Διαλογισμοί* (μτφρ.: Ε. Παννοπούλου), Αθήνα: Πατάκης, σσ. 110-115.

56. Προκειμένου να μην επιβαρυνθεί το κείμενο με επιστημολογικές και μεθοδολογικές κριτικές, περιοριζόμαστε να παραπέμψουμε στο Champagne, P., Lenoir, R., Merlié, D. και Pinto, L. (2004). *Μύηση στην Κοινωνιολογική Πρακτική* (μτφρ.: Α.-Μ. Καραστάθη, πρόλ.: Ν. Παναγιωτόπουλος), Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα, σσ. 233-305.

Στις περισσότερες έρευνες μέτρησης της ευτυχίας, οι μελετητές αποφεύγουν να καταβάλλουν την αναγκαία θεωρητική και εμπειρική εργασία προκειμένου να τοποθετήσουν, με τη σκέψη αναγκαστικά, τον εαυτό τους στη θέση από την οποία το κάθε κοινωνικό υποκείμενο αντιλαμβάνεται την ευτυχία και εμπλέκεται πρακτικά στην αναζήτηση και διεκδίκηση της ευτυχίας. Έτσι, οι έρευνες αυτές καταλήγουν να αποτελούν ευκαιρίες διαστρεβλώσεων της πραγματικότητας, μορφές δομικών παρεξηγήσεων που προκύπτουν από τη στιγμή που ένας επαγγελματίας, με τη «σχολαστική θεώρησή» του, την ακαδημαϊκή του πόζα, χωρίς να έχει συνείδηση, έρχεται σε επαφή με ένα άτομο που διαθέτει όχι μόνο μια διαφορετική γλώσσα, αλλά και έναν άλλον τρόπο κατασκευής του δεδομένου «ευτυχία», που ενεργοποιεί, προκειμένου να αντιληφτεί αυτό το δεδομένο, ένα συγκεκριμένο και ενίοτε βαθιά διαφορετικό σύστημα διαθέσεων. Πράγματι, πολλές από τις δομικές παρανοήσεις στην επικοινωνία των σχετικών ερευνών θα μπορούσαν να αποδοθούν στη δυσκολία που υπάρχει στο πέρασμα από την καθημερινή έννοια και χρήση της ευτυχίας στην επιστημονική, δηλαδή στην υιοθέτηση μιας *στάσης κι ενός βλέμματος* που προϋποθέτει η αρμόζουσα χρήση της σε ένα συγκεκριμένο επιστημονικό πεδίο. Πιο συγκεκριμένα, και στην περίπτωση αυτού του τύπου ερευνών που εξετάζουμε εδώ, αντιμετωπίζουμε το μείζον ζήτημα της βαθιάς μεταστοιχείωσης που διενεργεί η υπέρβαση του σχολαστικού χώρου, και της οποίας τις επιπτώσεις αγνοεί ο συνθήως περιορισμένος και ναρκισσιστικός ακαδημαϊκός επιστημολογικός και μεθοδολογικός αναστοχασμός.

Θα έπρεπε να είχαμε, εδώ, τον χώρο για να δείξουμε με πρακτικό και συγκεκριμένο τρόπο πως οι ίδιες οι ερωτήσεις, και η μορφή και ο τρόπος με τον οποίο τίθενται στα ερωτηματολόγια, προδίδουν πόσο όλα αυτά τα εντελώς προφανή και καλόπιστα ερωτήματα που συγκροτούν τα ερωτηματολόγια μέτρησης της υποκειμενικής ευτυχίας είναι ερωτήματα τα οποία μόνο κάποιοι που έχει την ευχέρεια να αποσπαστεί από τα αυτονόητα της καθημερινής ζωής μπορεί να θέσει στον εαυτό του. Με άλλα λόγια, όταν ζητούν από τους ερωτώμενους να γίνουν οι επιστήμονες του εαυτού τους, θέτοντάς τους ζητήματα που ως ερευνητές έχουν θέσει στον εαυτό τους γι' αυτούς, όταν παρατηρούμε ερευνητές «που θέτουν ερωτήσεις στις οποίες οι ερευνώμενοι μπορούν πάντα να προσφέρουν μια ελάχιστη απάντηση, με ένα ναι ή με ένα όχι, τις οποίες, όμως, ποτέ δεν είχαν θέσει στον εαυτό τους πριν τους επιβληθούν και, στην πραγματικότητα, δεν θα μπορούσαν να τις θέσουν (δηλαδή, να τις παραγάγουν με δικά τους μέσα), εκτός κι αν ήταν διατεθειμένοι και προετοιμασμένοι από τις δικές του συνθήκες ύπαρξης να υιοθετήσουν πάνω στον κοινωνικό κόσμο και πάνω στην ίδια τους την πρακτική το σχολαστικό σημείο θέασης από το οποίο παράγονται αυτές οι ερωτήσεις, δηλαδή αν ήταν κάτι άλλο από αυτό που είναι και το οποίο είναι αυτό ακριβώς που η έρευνα επιχειρεί να συλλάβει. Και η παγίδα που στήνουν, με απόλυτη θετικιστική αφέλεια, οι σχολαστικές ερωτήσεις σε αυτόν που τις θέτει γίνεται ακόμα μεγαλύτερη στον

βαθμό στον οποίο αυτές μπορούν να δεχτούν, φαινομενικά μόνο, απαντήσεις (ένα ναι ή ένα όχι), οι οποίες, όμως, αν δεν είναι απλώς μια παραχώρηση της αδιαφορίας ή της ευγένειας, πηγάζουν συχνά από τις πρακτικές διαθέσεις της έξης του ερωτώμενου και ενεργοποιούνται από τη σιωπηρή αναφορά σε μια προσωπική στη μοναδικότητά της κατάσταση». ⁵⁷ Θα μπορούσαμε, πράγματι, για να δείξουμε ότι η μη συνειδητότητα όλων αυτών που μετέχουν στη θεωρητική κατασκευή της υποκειμενικής ευτυχίας και της μέτρησής της οδηγεί στο σφάλμα του «από μηχανής θεού», που αποδίδει στα άτομα τον Λόγο του επιστήμονα που μιλά για τα βιώματα, τις στάσεις και τις παραστάσεις τους· ή, ακόμα καλύτερα, στο σφάλμα τού να αντιμετωπίζει τις κατασκευές (θεωρίες, μοντέλα ή τεχνικές) που πρέπει να παραγάγει κανείς για να κατανοήσει το βίωμα της ευτυχίας των ατόμων (και που δεν μπορεί να τα κατασκευάσει παρά μόνο απέξω και εκ των υστέρων «του χορού») σαν να ήταν η πραγματική και κινητήρια αρχή των βιωμάτων. ⁵⁸ Ωστόσο, υπό το πρίσμα αυτών των παρατηρήσεων, οι πολυάριθμες κριτικές σχετικά με τις σύγχρονες τάσεις μέτρησης της ευτυχίας, των οποίων τη λογική αδρομερώς μόλις αναφέραμε, δεν πρέπει να μας οδηγήσει στην απόρριψη της προοπτικής αυτής της μέτρησης. ⁵⁹

Κατ' αρχάς, διακύβευμα για τις κοινωνικές επιστήμες αποτελεί η υπέρβαση του μεθοδολογικού και λογικού φαύλου κύκλου που συνδέει τις πολύ απλουστευτικές μεταβλητές στάσεων με τους γενικούς και γενικευτικούς οικονομικούς δείκτες προκειμένου να κατασκευαστούν πιο έλλογοι και επιστημολογικά θεμελιωμένοι τρόποι και μορφές μέτρησης. ⁶⁰ Παράλληλα, βασικό στόχο αποτελεί η διαφοροποίηση των τύπων των ερευνών: η ενσωμάτωση ποσοτικών και εθνογραφικών προσεγγίσεων, οι οποίες, αν και δεν οδηγούν σε στα-

57. Bourdieu, P. (2016). *Πασκαλιανό Διαλογισμοί* (μτφρ.: Ε. Παννοπούλου), Αθήνα: Πατάκης, σσ. 111-112.

58. Bourdieu, P., Chamboredon, J.-Cl. και Passeron, J.-Cl. (2009). *Η Τέχνη του Κοινωνιολόγου: Επιστημολογικά Προαπαιτούμενα* (μτφρ.: Ε. Παννοπούλου & Δ. Φιλιππουπολίτης), Αθήνα: Μεταίχμιο.

59. Becker, G. S., Philipson, T. J. and Soares, R. R. (2005). "The quantity and quality of life and the evolution of world inequality", 95 (1), pp. 277-291.

60. Ο προβληματισμός αυτός είναι ήδη παλιός σε όσους οικονομολόγους αντιμετώπιζαν με ιδιαίτερη δυσπιστία την ολοκληρωτική σχηματοποίηση των πιθανοκρατικών μοντέλων της ορθολογικής απόφασης, μέσα σε πλήρη αβεβαιότητα, καθώς και στα σύνορα της βεβαιότητας, και επιχειρήσαν να προσφύγουν σε γεγονότα ή εμπειρίες ψυχολογικής και κοινωνιολογικής φύσης, οδηγούμενοι να αναγνωρίσουν καθαρά, για τις εξηγητικές ανάγκες μιας εμπειρικής επιστήμης, τις υποκειμενικές προσδοκίες των δρώντων προκειμένου να εξηγήσουμε τις πραγματικές συμπεριφορές τους. «Μόνο ένας κατ' επάγγελμα στατιστικός μπορεί να σχηματίσει σωστή ιδέα για το τι σημαίνει μία πιθανότητα που ισούται με μία ευκαιρία στις εκατό. Υπάρχουν μάλιστα περιπτώσεις όπου η έννοια της αντικειμενικής πιθανότητας εξαφανίζεται εντελώς, χωρίς να συμβαίνει το ίδιο και με την έννοια της υποκειμενικής πιθανότητας. Οι περιπτώσεις αυτές αντιστοιχούν σε μεμονωμένα περιστατικά» M. Allais, (1953). «Le comportement de l'homme rationnel devant le risque: Critique des postulats et axiomes de l'école Americaine», *Econometrica*, 21 (4), pp. 503-546, 508.

τιστικές αποκρυσταλλώσεις, επιτρέπουν την αντικειμενοποίηση των διαδικασιών και των μηχανισμών που διέπουν τις καθημερινές λογικές και πρακτικές των ατόμων,⁶¹ και, συνεπώς, την αντικειμενοποίηση των μηχανισμών παραγωγής της «ευτυχίας», στα πράγματα και στους εγκεφάλους, είναι απαραίτητη. Επίσης, επιστημονικό διακύβευμά μας αποτελεί η ανάπτυξη μιας ρητά πολυδιάστατης προσέγγισης των κοινωνικών καθορισμών της ευδαιμονίας, πολλαπλασιάζοντας, από τη μία μεριά, τις μετρήσεις της ευδαιμονίας και, από την άλλη μεριά, τους ικανούς και αναγκαίους κοινωνικο-οικονομικούς δείκτες για τη μέτρησή της. Μόνο μέσω μιας επαγωγικής πορείας θα μπορέσουμε να ξεχωρίσουμε και να αναδείξουμε τις πραγματικά συναφείς διαστάσεις μέσα από «τον σωρό των δεδομένων».⁶²

61. Για να γίνει πιο κατανοητή η αναγκαιότητα του συνδυασμού αυτών των δύο τύπων ερευνών, θα μπορούσαμε, μεταξύ πολλών άλλων, να χρησιμοποιήσουμε για παράδειγμα το πρόβλημα της μέτρησης της ανασφάλειας/αβεβαιότητας αυτής της κατηγορίας, η οποία αποτελεί ένα κοινωνικό εργασιακό «φλου» [Cesard, M. (1986). «Le chômage et son halo», *INSEE*, pp. 77-82], καθώς δεν θεμελιώνεται ακόμη επαρκώς σε πολιτικογραφειοκρατικές δομές, δεν σταθεροποιείται σε δημόσιες στατιστικές και παραπέμπει σε άτομα και ομάδες ελάχιστα κινητοποιημένα, με συνέπεια ο κίνδυνος ομογενοποίησης διαφορετικών πρακτικών και εμπειριών να είναι ιδιαίτερα σημαντικός και η μελέτη της εργασιακής ανασφάλειας να αυξάνει την ανασφάλεια της μελέτης της [Για την επιτυχία στη διεθνή τεχνοκρατικοοικονομική φιλολογία των όρων «non-standard employment» και «atypical employment», που εκφράζουν ταυτόχρονα τη διαδικασία ευφημισμού του φαινομένου και τη δυσκολία των συγκρίσεων με τη βοήθεια συνθετικών δεικτών, βλ. Lind, J. and Müller, I. H. (1999). *Inclusion and exclusion. Unemployment and non standard employment in Europe*, England/USA, Ashgate]. Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα προβλήματα που απορρέουν από τις έρευνες για τη φτώχεια. Ενδεικτικά και μόνο, αρκεί να αναφέρουμε το πολυσυζητημένο «όριο της φτώχειας» που τίθεται από τους στατιστικούς και τα εννοιολογικά εργαλεία που το συνοδεύουν, όπως «σχετική φτώχεια», «απόλυτη φτώχεια», ανάλογα με το αν αναφέρονται στο «θεωρούμενο ως φυσιολογικό επίπεδο διαβίωσης» ή στο «ελάχιστο επίπεδο διαβίωσης». Πέρα από τα τεχνικά ζητήματα της συλλογής και διαχείρισης των στοιχείων που θέτουν, οι έρευνες αυτές έχουν ως μείζον αποτέλεσμα την παραγνώριση του πραγματικού αντικειμένου, δηλαδή την αποδιάρθρωση τμημάτων των κυριαρχούμενων κοινωνικών ομάδων. Είναι πια γνωστό ότι οι περισσότερες από τις σχετικές στατιστικές έρευνες που διεξάγονται δεν έχουν τη δυνατότητα να συλλάβουν τον τρόπο με τον οποίο η ανεργία, τα προβλήματα υγείας, τα ατυχήματα, η κατοικία μπορούν να παραγάγουν αλυσιδωτά γεγονότα «αποκλεισμού». Το να χάνει, λ.χ., κανείς την εργασία του, την κατοικία του, τον οδηγεί γρήγορα στο να διαρρήξει τη σχέση του με την *πίστωση*, οικονομική και κοινωνική, με την τράπεζα, με τις διοικητικές υπηρεσίες, τον οδηγεί στο να μην μπορεί να είναι «ως πρέπει», και στη συνέχεια να μην έχει συμφέρον να είναι «καθώς πρέπει». Το κύριο χαρακτηριστικό της «φτώχειας», όπως έχει διαπιστωθεί, είναι ότι απαγορεύει ακόμη και την αίσθηση του ανήκειν σε μια ομάδα και, άρα, δυσχεραίνει την κωδικοποίηση του «φτωχού» και την ένταξή του σε μια οργανωμένη ομάδα. Πίσω από το αντικείμενο «φτώχεια», το πραγματικό αντικείμενο, το πιο δύσκολο να προσδιοριστεί, είναι η αποδιάρθρωση των κοινωνικών δεσμών, η «ανομία», οι διαδοχικές κοινωνικές αποσχίσεις, όλα αυτά που οι διοικητικού τύπου έρευνες αδυνατούν εντελώς να συλλάβουν.

62. Lebaron, Fr. (2009). «Vers une économie du bonheur», *Savoir/Agir*, 3 (9), pp. 133-137.

Β΄ ΜΕΡΟΣ

1. Ανθρώπινη ευτυχία και βιώσιμη ανάπτυξη: Υποθέσεις και παραδοχές

Η πρώτη μας παρούσα ενδιάμεση έκθεση ασχολείται με τη δευτερογενή διαχείριση και ανάλυση των «αντικειμενικών» data που προέρχονται από τη βάση δεδομένων του ΟΗΕ, η οποία, όπως είδαμε στο πρώτο μέρος, αντιμετωπίζει το ζήτημα της ευτυχίας των πολιτών μέσα από το πρίσμα της ανθρώπινης ανάπτυξης.⁶³

63. Οι περιγραφικές αναλύσεις των δεδομένων που ακολουθούν θα συνδυαστούν με αντίστοιχες αναλύσεις ανάλογων «αντικειμενικών» δεδομένων από τις βάσεις του ΟΣΣΑ και της Eurostat, οι οποίες, παράλληλα, υλοποιούνται αυτή τη στιγμή και θα δημοσιευτούν μέσα στο έτος, προκειμένου, μέσω τόσο των συνδυαστικών αναλύσεων που θα διενεργηθούν πάνω σε αυτά τα δεδομένα όσο και σε αυτά που θα προκύψουν από την εθνικής κλίμακας έρευνα που θα διεξάγουμε για τις ίδιες τις στάσεις και αντιλήψεις των ελλήνων πολιτών και εργαζομένων για την κατάσταση της ευτυχίας τους, να συμβάλουν στην αρχική συγκρότηση της εθνικής μας βάσης δεδομένων για την Ελληνική Οικονομία της Ευτυχίας.

Πράγματι, το 2015, υιοθετήθηκαν από τα κράτη-μέλη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών 17 Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης,⁶⁴ οι οποίοι συνιστούν ένα «σύνολο σκοπών, στόχων και δεικτών» που θα πλαισιώσουν τις πολιτικές τους για την επόμενη δεκαεπταετία (Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη). Οι 17 βιώσιμοι αναπτυξιακοί στόχοι που συμφωνήθηκαν στη γενική συνέλευση του ΟΗΕ το 2015, όπως αναφέρονται στον ιστότοπο της Ελληνικής Πλατφόρμας για την Ανάπτυξη, είναι οι εξής: μηδενική φτώχεια, μηδενική πείνα, καλή υγεία και ευημερία, ποιοτική εκπαίδευση, ισότητα των φύλων, καθαρό νερό-αποχέτευση, φθηνή και καθαρή ενέργεια, αξιοπρεπής εργασία και οικονομική ανάπτυξη, βιομηχανία-καινοτομία και υποδομές, λιγότερες ανισότητες, βιώσιμες πόλεις και κοινότητες, υπεύθυνη κατανάλωση και παραγωγή, δράση για το κλίμα, ζωή στο νερό, ζωή στη στεριά, ειρήνη-δικαιοσύνη και ισχυροί θεσμοί, συνεργασία για τους στόχους.

Συνοπτικά, μπορούμε εδώ να αναφέρουμε επιλεκτικά επιμέρους πτυχές καθενός από τους 17 στόχους προκειμένου να σκιαγραφήσουμε τις ποικίλες διαστάσεις αυτής της έννοιας. Έτσι, πιο αναλυτικά, ως προς τον πρώτο στόχο, τη *μηδενική φτώχεια*, στόχος είναι να εξαλειφθεί η ακραία φτώχεια παγκοσμίως. Η φτώχεια, εν προκειμένω, δεν ορίζεται αποκλειστικά ως έλλειψη οικονομικών πόρων αλλά μας αφορούν και οι εκδηλώσεις της, δηλαδή η πείνα, ο υποσιτισμός, η περιορισμένη πρόσβαση στα εκπαιδευτικά και πολιτισμικά αγαθά, γεγονότα που έχουν ως συνέπεια την έλλειψη κοινωνικής προστασίας (για τους φτωχούς και τις ευάλωτες ομάδες), τον κοινωνικό αποκλεισμό από τη διαδικασία λήψης των αποφάσεων. Έπειτα, με άξονα τον δεύτερο στόχο για *μηδενική πείνα*, στόχος είναι να παύσει η πείνα, διασφαλίζοντας την πρόσβαση στην τροφή σε όλες τις κοινωνικές κατηγορίες, να βελτιωθεί η διατροφή (η οποία ευθύνεται για την καχεξία και τον θάνατο, για παράδειγμα, παιδιών) και να προωθηθεί η γεωργία στη βάση της εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων (βελτιώνοντας, έτσι, τα εισοδήματα των μικροπαραγωγών τροφίμων). Εν συνεχεία, η διασφάλιση του τρίτου στόχου, της *καλής υγείας και της ευημερίας*, σημαίνει την προώθηση των παραπάνω για τους ανθρώπους όλων των ηλικιών, η οποία είναι αναγκαίος όρος για την αειφόρο ανάπτυξη. Σε γενικές γραμμές, το προσδόκιμο ζωής έχει αυξηθεί και τα ποσοστά παιδικής και μητρικής θνησιμότητας έχουν σαφώς μειωθεί. Ωστόσο, καθώς ορισμένες ασθένειες εξακολουθούν να ευθύνονται για τους θανάτους μεγάλου

64. Βλ. περισσότερα στο Hellenicplatform.org, από όπου αντλήσαμε τα στοιχεία που παρουσιάζουμε περιληπτικά εδώ.

μέρους του παγκόσμιου πληθυσμού (π.χ. ηπατίτιδα, ελονοσία, φυματίωση, AIDS), στόχος είναι να καταπολεμηθούν, ειδικά μάλιστα όταν έχουμε να κάνουμε με ασθένειες που μεταδίδονται μέσω του νερού (παρά τη βελτίωση που απορρέει από την αύξηση της πρόσβασης σε καθαρό νερό και εγκαταστάσεις υγιεινής). Παράλληλα, στόχος είναι η προώθηση της ψυχικής υγείας, της θεραπείας αναφορικά με την κατάχρηση ουσιών (αλκοόλ, ναρκωτικά), της πρόληψης τραυματισμών από τροχαία ατυχήματα, η μείωση των θανάτων από την έκθεση σε χημικές ουσίες, η εφαρμογή της σύμβασης για τον έλεγχο του καπνού σε όλες τις χώρες, η ενίσχυση της έρευνας και της ανάπτυξης για την παραγωγή εμβολίων και φαρμάκων. Μιλώντας, επιπρόσθετα, για *ποιοτική εκπαίδευση*, για τον τέταρτο δηλαδή στόχο, επί της ουσίας, κάνουμε λόγο για βελτίωση της ζωής, κάνουμε λόγο για αειφόρο ανάπτυξη. Πιο συγκεκριμένα, προάγοντας την ολοκλήρωση της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ισότιμα (τόσο για τα αγόρια όσο και για τα κορίτσια), καθώς και των μετέπειτα επαγγελματικών κατάρτισεων, διασφαλίζεται η ανάπτυξη των κατάλληλων μαθησιακών αποτελεσμάτων και των τεχνικών δεξιοτήτων που θα οδηγήσουν σε αντίστοιχες θέσεις εργασίας, ενώ καλλιεργούνται, έμμεσα, οι ευκαιρίες για διά βίου μάθηση και, γενικότερα, αναπτύσσεται το πνευματικό επίπεδο του παγκόσμιου πληθυσμού. Το ενδιαφέρον στοιχείο στη μελέτη των στόχων αυτών είναι ότι οι στόχοι διασυνδέονται μεταξύ τους. Για παράδειγμα, όταν διαβάζουμε στην ενότητα της υγείας, σε σχέση με τα ποσοστά της παιδικής θνησιμότητας, ότι «παιδιά των οποίων οι μητέρες είναι μορφωμένες (σε αυτές συγκαταλέγονται και εκείνες που έχουν ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση) είναι πιο πιθανό να επιβιώσουν απ' ό,τι παιδιά με μητέρες χωρίς καθόλου μόρφωση», γίνεται αντιληπτό ότι η ανάπτυξη δεν προκύπτει αθροιστικά αλλά συνδυαστικά, ότι οι επιμέρους τομείς δραστηριότητας δεν λειτουργούν αυτόνομα αλλά διαπλέκονται στενά. Ο πέμπτος στόχος αφορά την *ισότητα των φύλων*, καθώς, όπως διαπιστώνεται, παρά τις επιμέρους προόδους που έχουν συντελεστεί με την αύξηση των ποσοστών πρόσβασης των γυναικών στις διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης, οι διακρίσεις κατά φύλο και τα φαινόμενα βίας ή άλλες επιζήμιες πρακτικές (π.χ. ο ακρωτηριασμός γυναικείων γεννητικών οργάνων, ο παιδικός γάμος, η εμπορία ανθρώπων, η σεξουαλική εκμετάλλευση) εξακολουθούν να ισχύουν. Θέτοντας την ισότητα ως το θεμέλιο για έναν βιώσιμο κόσμο, προτείνεται μια γενικευμένη ισοτιμία πρόσβασης στην εκπαίδευση, στην υγειονομική περίθαλψη, στην εργασία και στην πολιτική εκπροσώπηση, γεγονός που θα επι-

φέρει επιπλέον οφέλη στις διάφορες εθνικές οικονομίες, καθιστώντας τις «βιώσιμες». Ο έκτος στόχος υπό τον τίτλο *καθαρό νερό-αποχέτευση* αποσκοπεί στην ισότιμη πρόσβαση στην ύδρευση και στην αποχέτευση και, συνεπαγωγικά, σε έναν φυσικό κόσμο όπου μπορούμε και θέλουμε να ζήσουμε. Παρόλο που από το 1990 έως το 2015 το ποσοστό «του παγκόσμιου πληθυσμού που χρησιμοποιούσε βελτιωμένες πηγές πόσιμου νερού αυξήθηκε από 76% σε 91%» και συνολικά 2,6 δισεκατομμύρια άνθρωποι έχουν πλέον πρόσβαση σε βελτιωμένες πηγές πόσιμου νερού, 663 εκατομμύρια παραμένουν χωρίς νερό, η λιψυδρία επηρεάζει πάνω από το 40% του πληθυσμού, 2,4 δισεκατομμύρια εξακολουθούν να μην έχουν πρόσβαση σε τουαλέτες ενώ, επίσης, 1.000 παιδιά πεθαίνουν καθημερινά από ασθένειες που οφείλονται στο νερό και στις συνθήκες υγιεινής. Στη βάση των παραπάνω δεδομένων, οι επιμέρους κατευθύνσεις του έκτου στόχου αφορούν, σε γενικές γραμμές, την αποτελεσματικότητα της χρήσης του νερού σε όλους τους τομείς. Ο έβδομος στόχος αφορά την πρόσβαση όλων στη *φθηνή και καθαρή ενέργεια* και επιχειρεί να διασφαλίσει την πρόσβαση όλων σε βιώσιμες και σύγχρονες μορφές ενέργειες μέσω της ενίσχυσης της διεθνούς συνεργασίας και της προώθησης των επενδύσεων σε υποδομές ενέργειας. Στη λογική αυτή κινείται και η πρωτοβουλία «Βιώσιμη Ενέργεια για Όλους», όταν το 20% του παγκόσμιου πληθυσμού δεν έχει πρόσβαση σε σύγχρονης μορφής ηλεκτρική ενέργεια. *Αξιοπρεπής εργασία και οικονομική ανάπτυξη* είναι ο τίτλος του όγδοου στόχου, ο οποίος αναφέρεται στην άνιση πρόοδο και εξέλιξη που προκύπτει από το γεγονός ότι το να έχει κάποιος δουλειά δεν αποκλείει το να είναι φτωχός. Μέσω της δημιουργίας ποιοτικών θέσεων εργασίας που θα ενισχύουν τις εθνικές οικονομίες και δεν θα είναι επιζήμιες για το περιβάλλον, τηρώντας τη νομοθεσία περί των συνθηκών απασχόλησης (τήρηση ηλικίας, ίση αμοιβή για εργασία ίσης αξίας σε άντρες και γυναίκες, καθώς και σε άτομα με αναπηρίες κ.λπ., κατάργηση σύγχρονης «δουλειάς») και με άξονα την προστασία των ανθρωπίνων και εργασιακών δικαιωμάτων, ο στόχος αυτός μπορεί να υλοποιηθεί. Ο ένατος στόχος είναι αφιερωμένος στη *βιομηχανία, την καινοτομία και τις υποδομές* και, ακριβέστερα, στις επενδύσεις στους παραπάνω τομείς προκειμένου να επιτευχθεί η βιώσιμη ανάπτυξη. Πιο συγκεκριμένα, η δημιουργία υποδομών θα συμβάλει στη βελτίωση, για παράδειγμα, της υγείας και της εκπαίδευσης. Έπειτα, η προώθηση μιας περιβαλλοντικά ορθής εκβιομηχάνισης, η ενίσχυση της επιστημονικής έρευνας και η καινοτομική αξιοποίηση της τεχνολογίας μπορούν να ανυψώσουν το βιοτικό

επίπεδο των ανθρώπων και, μάλιστα, με ποιοτικό τρόπο, και να πραγματώσουν την ουσία της έννοιας της ανάπτυξης (μέσω της αναβάθμισης του βιομηχανικού κλάδου). Ο δέκατος στόχος που αποτυπώνεται στη φράση *λιγότερες ανισότητες* έχει, όπως υποθέτει κανείς, ως αντικείμενο τη μείωση των ανισοτήτων τόσο σε εθνικό για την κάθε χώρα επίπεδο όσο και σε διεθνές. Παρά το γεγονός ότι τα επίπεδα της φτώχειας φαίνεται να μειώνονται στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, η ανισότητα παραμένει και παραμένουν, ακολουθώντας, οι διαφορές αναφορικά με την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας ή στα εκπαιδευτικά και πολιτισμικά αγαθά. Όπως προέκυψε από τις ανοιχτές συζητήσεις της ομάδας εργασίας του ΟΗΕ, η φτώχεια, για να μειωθεί, δεν αρκεί να επέλθει η οικονομική ανάπτυξη, καθώς χρειάζεται να λαμβάνονται υπόψη και οι τρεις διαστάσεις της αειφόρου ανάπτυξης, δηλαδή η οικονομική, η κοινωνική και η περιβαλλοντική, και, διαμέσου αυτής της λογικής, να διαμορφωθούν παγκόσμιες πολιτικές οι οποίες θα πριμοδοτούν τις ανάγκες των μειονεκτούντων πληθυσμών. Στη βάση της παραδοχής ότι οι πόλεις και οι κοινότητες είναι οι τόποι ανάπτυξης του εμπορίου, του πολιτισμού, της επιστήμης, της κοινωνικής ανάπτυξης, με λίγα λόγια, οι κόμβοι, τα κέντρα της ανθρώπινης δραστηριότητας, ο ενδέκατος στόχος υπό τον τίτλο *βιώσιμες πόλεις και κοινότητες* οραματίζεται πόλεις που θα παρέχουν ισότιμες ευκαιρίες και πρόσβαση στις βασικές ανάγκες και υπηρεσίες (στέγαση, σίτιση, μεταφορές, υποδομές, ενέργεια κ.ο.κ.), ενώ θα αξιοποιούν τους φυσικούς πόρους σεβόμενες το περιβάλλον. Ο δωδέκατος στόχος, με θέμα την *υπεύθυνη καταναλωση και παραγωγή*, επικεντρώνεται στη διασφάλιση προτύπων ποιότητας ζωής για όλους μέσω της προώθησης της επάρκειας πόρων (τροφή, νερό, ενέργεια κ.λπ.) και υποδομών και της πρόσβασης σε υπηρεσίες. Εκκινώντας από τους φορείς της παραγωγής και φτάνοντας μέχρι τον καταναλωτή, ο στόχος αυτός προβλέπει τη συνεργασία των δύο μερών, με άξονα την ευαισθητοποίηση αμοιτέρων σε θέματα αειφόρου τρόπου ζωής. Το γεγονός των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής (ακραία καιρικά φαινόμενα, άνοδος στάθμης θάλασσας κ.λπ.) και της υπερθέρμανσης του πλανήτη λόγω των ολοένα αυξανόμενων εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου που οφείλονται στην ανθρώπινη δραστηριότητα καταπολεμά ο δέκατος τρίτος στόχος για τη *δράση για το κλίμα*. Στη βάση αυτή, η προσπάθεια διαμόρφωσης μιας οικονομίας χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα είναι μια διεθνής υπόθεση. Ο δέκατος τέταρτος στόχος και ο δέκατος πέμπτος στόχος προάγουν τη *ζωή στο νερό και τη ζωή στη στεριά* αντίστοιχα. Αναλυτικότερα, ως προς τη ζωή

στο νερό, προβλέπεται η διατήρηση και αειφόρος χρήση των θαλάσσιων πόρων, που ρυθμίζουν εντέλει το σύνολο της ζωής μας (διατροφή, οξυγόνο, εμπόριο, μεταφορές, καιρός, κλίμα). Ως προς τη ζωή στη στεριά, τώρα, η προστασία των δασών, η υποβάθμιση της γης, της βιοποικιλότητας που χάνεται, η καταπολέμηση της απερήμωσης στοχεύουν στην ενίσχυση της ικανότητας των επιμέρους αυτών πτυχών να προσφέρουν οφέλη χρήσιμα για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Η κατάλληλη διαχείριση του παγκόσμιου πόρου της ζωής στο νερό και στη στεριά είναι (εξ ορισμού σχεδόν) αναγκαίος όρος για ένα βιώσιμο μέλλον, για έναν βιώσιμο κόσμο. *Ειρήνη, δικαιοσύνη και ισχυροί θεσμοί* αναφέρει ο δέκατος έκτος στόχος και σκιαγραφεί κοινωνίες οι οποίες προωθούν το περιεχόμενο των αξιών του τίτλου, δηλαδή που είναι δίκαιες (για όλους), ειρηνικές και χωρίς αποκλεισμούς, που καταπολεμούν τη βία σε όλες τις μορφές της, την καταπάτηση του νόμου και που ενισχύουν τους σχετικούς θεσμούς, που είναι μορφές κράτους δικαίου, δηλαδή ανάπτυξης. Ο τελευταίος και δέκατος έβδομος στόχος θέτει, ουσιαστικά, το πλαίσιο της υλοποίησης των 17 στόχων, το οποίο είναι η *συνεργασία για τους στόχους*: είναι η παγκόσμια συνεργασία και ο συντονισμός των επιμέρους πλαισίων που αναπτύχθηκαν παραπάνω που θα πραγματώσουν την αειφόρο ανάπτυξη.

Οικοδομημένη στους παραπάνω στόχους, η Ατζέντα για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη του 2030 έχει ως προϋπόθεση για την επίτευξή της την εξάλειψη των ανισοτήτων σε όλα τα επίπεδα. Στη λογική αυτή, μάλιστα, είναι γραμμένη και η Έκθεση Ανθρώπινης Ανάπτυξης⁶⁵ του 2019 (Human Development Report, HDR).⁶⁶ Η έκθεση αυτή με τίτλο «Ανισότητες στην ανθρώπινη ανάπτυξη τον 21ο αιώνα» διερευνά τις ανισότητες προχωρώντας «πέρα από το εισόδημα, πέρα από τους μέσους όρους και πέρα από το σήμερα», όπως θα μας πληροφορήσει ο υπότιτλος. Πιο αναλυτικά, το «πέρα από το εισόδημα» σημαίνει ότι οι ανισότητες δεν είναι μόνο οικονομικές και δεν σχετίζονται αμιγώς με το εισόδημα και τον πλούτο, καθώς υπάρχουν διαφορές και σε άλλες πτυχές της ανθρώπινης ανάπτυξης και μια ολοκληρωμένη προσέγγιση χρειάζεται να εξετάζει τόσο αυτές όσο και τις διαδικασίες που οδηγούν σε αυτήν· έπειτα, το «πέρα από τους μέσους όρους» σημαίνει ότι η

65. Σημειώνεται ότι όποτε κάνουμε αναφορά στην Έκθεση ή στις Εκθέσεις του ΟΗΕ θα χρησιμοποιούμε κεφαλαίο αρχικό γράμμα, ενώ όταν θα αναφερόμαστε στην έκθεση που εμείς συντάσσουμε, θα είναι γραμμένη με πεζό αρχικό γράμμα.

66. UNDP (2019). *Overview: Human Development Report 2019. Beyond Income, Beyond Averages, Beyond Today: Inequalities in Human Development in the 21 st century*, p. 3.

ανάλυση των ανισοτήτων στην ανθρώπινη ανάπτυξη πρέπει να υπερβαίνει τα συνοπτικά μέτρα ανισότητας που εστιάζουν σε μία μόνο διάσταση· τέλος, το «πέρα από το σήμερα» σημαίνει ότι οι ανισότητες στην ανθρώπινη ανάπτυξη θα διαμορφώσουν τις προοπτικές των ανθρώπων που μπορεί να ζήσουν για να δουν τον 22ο αιώνα.⁶⁷ «Οι ανισότητες στην ανθρώπινη ανάπτυξη πλήττουν τις κοινωνίες και αποδυναμώνουν την κοινωνική συνοχή και την εμπιστοσύνη των ανθρώπων στην κυβέρνηση, τους θεσμούς και του ενός στον άλλον. Βλάπτουν τις οικονομίες, εμποδίζοντας τους ανθρώπους να αξιοποιήσουν πλήρως τις δυνατότητές τους στην εργασία και στη ζωή. Καθιστούν πιο δύσκολο για τις πολιτικές αποφάσεις να αντικατοπτρίζουν τις προσδοκίες ολόκληρης της κοινωνίας και να προστατεύουν τον πλανήτη μας»,⁶⁸ καθώς οι ιθύνοντες λαμβάνουν τις αποφάσεις τους σύμφωνα με το συμφέρον τους.

Στη βάση των παραπάνω ζητημάτων, και έχοντας υπόψη ότι «η βασική προϋπόθεση της προσέγγισης της ανθρώπινης ανάπτυξης είναι ότι η επέκταση των ελευθεριών των ανθρώπων είναι τόσο ο κύριος στόχος όσο και το κύριο μέσο για την αειφόρο ανάπτυξη»,⁶⁹ η προσέγγιση που υιοθετείται στην έκθεση του ΟΗΕ για το 2019 για την ανθρώπινη ανάπτυξη παρουσιάζει πολιτικές που είναι ικανές να συνεισφέρουν στην αποκατάσταση των παρατηρούμενων –σε εθνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο– ανισοτήτων στον βαθμό στον οποίο οι πολιτικές και οι ανισότητες διασυνδέονται στενά μεταξύ τους και επηρεάζουν οι μεν τις δε και αντίστροφα. Η HDR του 2019 αποσκοπεί να συμβάλει στη συζήτηση για την ανισότητα, τη σημασία της και τις εκδηλώσεις της στις διάφορες σφαίρες της κοινωνικής ζωής (οικονομία, πολιτική, περιβάλλον κ.λπ.), παραθέτοντας σχετικά στοιχεία και, μέσω αυτής της παρουσίασης, να προτείνει τρόπους δράσης για την αντιμετώπισή της μέσα στον 21ο αιώνα.

67. Στο ίδιο, p. 5.

68. UNDP (2019). *Human Development Report 2019. Beyond. Inequalities in Human Development in the 21st century. Briefing Note for Countries on the 2019 Human Development Report: Greece*, p. 3.

69. Στο ίδιο, p. 1.

Διερεύνηση ανισοτήτων στην ανθρώπινη ανάπτυξη **Πέντε βασικά μηνύματα**

Οι ανισότητες
στην ανθρώπινη
ανάπτυξη παραμένουν
διαδεδομένες παρά
τα επιτεύγματα στη
μείωση των ακραίων
στερήσεων

Οι ανισότητες συσσωρεύονται
μέσω της ζωής ανατακλώντας
συχνά βαθιές ανισορροπίες
ισχύος

Αναδύεται μια νέα γενιά
ανισοτήτων, με απόκλιση
στις βελτιωμένες
δυνατότητες, παρά τη
σύγκλιση στις βασικές
δυνατότητες

Η αξιολόγηση
και η ανταπόκριση
στις ανισότητες
στην ανθρώπινη ανάπτυξη
απαιτούν επανάσταση
στις μετρήσεις

Μπορούμε να
επανορθώσουμε
τις ανισότητες αν
ενεργήσουμε τώρα,
προτού
πολιτικοποιηθούν
οι ανισορροπίες
στην οικονομική δύναμη

* Πηγή: UNDP, *Overview: Human Development Report 2019. Beyond Income, Beyond Averages, Beyond Today: Inequalities in Human Development in the 21st century*, p. 3.

2. Ταξινομήσεις και κατηγορίες δεικτών

Αυτές οι μεγάλες κατηγορίες μεταβλητών που αντιστοιχούν στις βασικές διαδικασίες κατασκευής υποθέσεων σχετικά με το ίδιο το περιεχόμενο του αντικειμένου τους, δηλαδή της ευτυχίας των κοινωνιών αλλά και των όρων διασφάλισής της, προκειμένου να αποκτήσουν αποτελεσματικότητα καταφεύγουν σε *τυποποιήσεις και ταξινομήσεις*, οι οποίες, μέσω των δεικτών και των μετρήσεών τους, επιτελούν τόσο την απαραίτητη λειτουργία της στενογραφίας εννοιών και την κριτική λειτουργία του ελέγχου της αυστηρότητας των ορισμών και της συνοχής του συστήματος των προτάσεων που προωθούν όσο και τη συστηματική διερεύνηση και την ελεγχόμενη επιβεβαίωση του σώματος των υποθέσεων σχετικά με το υπό εξέταση αντικείμενό τους.

Έτσι, λαμβάνοντας υπόψη τη μεθοδολογία της εργασίας για την κατασκευή των σύνθετων αυτών δεικτών, προχωρούμε, στη συνέχεια, στην εξέταση των δεικτών αυτών που παρέχονται στον ιστότοπο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για τις χώρες-μέλη, εστιάζοντας στην Ελλάδα και πραγματοποιώντας αναλυτικές περιγραφές της εξέλιξης, ανάλογα με τα διαθέσιμα στοιχεία, των τιμών αυτών των δεικτών από το 1990 έως το 2018, τόσο συγκριτικά με επιλεκτικά δεδομένα άλλων χωρών όσο και σχεσιακά με άξονα τις τιμές των δεικτών για τις χώρες του ΟΟΣΑ.⁷⁰ Με βάση το υπόμνημα καθενός δείκτη και υπο-δείκτη, που συνιστά μια κλίμακα που προσδιορίζει ποια τιμή ορίζεται ως «υψηλή» και ποια ως «χαμηλή» (καθώς και ποιες είναι οι ενδιάμεσες τιμές), τοποθετούμε τη χώρα μας στην αντίστοιχη κατηγορία.⁷¹

70. Είναι αυτονόητο πως η εργασία που ακολουθεί, πέρα από το γεγονός ότι ήταν απαραίτητη για τη συγκρότηση της βάσης δεδομένων για την κατάσταση και την εξέλιξη της ευτυχίας των ελληνικών πολιτών που επιχειρούμε σταδιακά να συγκροτήσουμε, αποτελεί και εργαλείο για κάθε σχετική ερευνητική χρήση.

71. Βλ. Παράρτημα. Να σημειωθεί, επίσης, ότι τα εθνικά δεδομένα συχνά διαφέρουν από τα αντίστοιχα διεθνή, διότι οι διεθνείς οργανισμοί τυποποιούν τα εθνικά δεδομένα προκειμένου να είναι εφικτή η συγκρισιμότητα μεταξύ των χωρών, ενώ, παράλληλα, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι φορείς ενδέχεται να μην έχουν πρόσβαση στα πιο πρόσφατα εθνικά δεδομένα. Έπειτα, όπως σημειώνουν οι συντάκτες της HDR, είναι παραπλανητική η σύγκριση τιμών και κατατάξεων με εκείνες προηγούμενων δημοσιευμένων Εκθέσεων, εξαιτίας αναθεωρήσεων και ενημερώσεων των υποκείμενων δεδομένων και των προσαρμογών τους στις θέσεις στόχου.

Αν και η πλήρης κοινωνική κριτική των δεδομένων θα γίνει όταν αυτά συγκεντρωθούν από όλες τις πηγές που θα χρησιμοποιήσουμε, οφείλουμε να σημειώσουμε, προκαταρκτικά εδώ, πως, αν κάθε χρήση στατιστικών στοιχείων οφείλει να γνωρίζει τα όρια των χρησιμοποιημένων δεδομένων, στην περίπτωση στατιστικών που προέρχονται από διεθνείς οργανισμούς η επιστημολογική επαγρύπνηση οφείλει να είναι οξύτερη, καθώς τα δεδομένα αυτά προέρχονται από έρευνες που πραγματοποιούνται από εθνικούς στατιστικούς οργανισμούς στη βάση της αρχής της επικουρικότητας και στη συνέχεια ομογενοποιούνται και ομαδοποιούνται προκειμένου να καταστούν «διεθνή». ⁷² Πράγματι, η διατύπωση των Mauss και Fauconnet σε αυτόν τον τομέα στοιχείων είναι διπλά πολύτιμη:

Η παρατήρηση των κοινωνικών φαινομένων δεν είναι ένας καθαρά αφηγηματικός μηχανισμός, όπως θα μπορούσε να πιστέψει κανείς με την πρώτη ματιά. Η κοινωνιολογία πρέπει να κάνει κάτι παραπάνω από την απλή περιγραφή των γεγονότων και, στην πράξη, πρέπει να προβεί στη σύστασή τους. Κατ' αρχάς, στην κοινωνιολογία, όπως και σε όλες τις άλλες επιστήμες, δεν υπάρχουν ανεπεξέργαστα φαινόμενα, τα οποία θα μπορούσαμε να αποτυπώσουμε φωτογραφικά. Κάθε επιστημονική παρατήρηση αφορά φαινόμενα που έχουν επιλεγεί μεθοδικά και έχουν απομονωθεί από άλλα, δηλαδή αφηρημένα.

Πιο συγκεκριμένα και, ταυτόχρονα, σε αυτή τη φάση των εργασιών μας κωδικοποιημένα, κάθε φορά που οδηγούμαστε στη χρήση δεδομένων που προέρχονται από διεθνείς οργανισμούς θα πρέπει να έχουμε συνείδηση δύο βασικών γεγονότων: αφενός, η στατιστική επεξεργασία που διενεργείται στο εσωτερικό του κάθε οργανισμού εγγράφεται σε μια πολιτική, με την ευρεία έννοια, λογική, η οποία, διέποντας και την ίδια τη θεμελίωση του οργανισμού και την επιλογή του να εργαστεί για τη συγκεκριμένη σώρευση δεδομένων, προσδιορίζει και τον τρόπο κανονικοποίησης και ομογενοποίησης των δεδομένων, και, αφετέρου, προκειμένου να παράγουν δεδομένα διεθνούς διάστασης, οι στατιστικές κατηγορίες δεν φέρουν τα ίχνη της κάθε εθνικά προσδιορισμένης διαδικασίας-κατασκευής τους. Με βάση εξάλλου αυτή την επίγνωση αποφασίσαμε, όπως αναφέραμε παραπάνω, να σωρεύσουμε

72. Και σε αυτόν τον τομέα έρευνας είναι αυτονόητο πως ισχύει ότι οι στατιστικές καταγραφές, όπως και κάθε μορφή γνώσης, δεν μπορούν να απομονωθούν από τις ιδιαίτερες συνθήκες μέσα στις οποίες επιτελούνται, η σημασία τους δεν είναι ποτέ άμεσα «δεδομένη», καθώς περνάει από την κατανόηση των πολυάριθμων κοινωνικών διαδικασιών κατασκευής τους. Ο κοινωνικός επιστήμονας δεν θα έκανε σωστά τη δουλειά του αν ανέλυε ως «φυσική» πραγματικότητα αυτό που στην ουσία είναι κατασκευή, «κατασκευασμένο προϊόν». Σε αντίθεση με ό,τι ο όρος «δεδομένα» θα μπορούσε να σημαίνει, τα πληροφοριακά στοιχεία στα οποία βασίζεται κάθε επιστημονική ανάλυση δεν είναι ποτέ δεδομένα ή εκ των προτέρων έτοιμα, αλλά αποτελούν πάντοτε το προϊόν μιας κατασκευαστικής δραστηριότητας, η οποία τα συστήνει ω τέτοια. Βλ. Champagne, P., Lenoir, R., Merllié, D. και Pinto, L. (2004). *Μύηση στην Κοινωνιολογική Πρακτική*, Αθήνα: Καρδαμίτσα.

τον μεγαλύτερο δυνατό αριθμό δεδομένων, υιοθετώντας μια προσέγγιση σχεσιακή και πολυδιαστασιακή.

Προτού υπεισέλθουμε στη λεπτομερή ανάλυση των δεδομένων της συγκεκριμένης βάσης, είναι αναγκαίο να αναφερθούμε στον Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης [ΔΑΑ] (Human Development Index, HDI) και στον Προσαρμοσμένο στην Ανισότητα Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης [ΠΑΔΑΑ] IHDI που είναι βασικοί για τον ΟΗΕ.

Ο πρώτος αποτελεί ένα συνοπτικό μέτρο για την αξιολόγηση της μακροπρόθεσμης προόδου σε τρεις βασικές συνιστώσες της ανθρώπινης ανάπτυξης: τη μακρά και υγιή ζωή, την πρόσβαση στη γνώση/το επίπεδο μόρφωσης και το αξιοπρεπές βιοτικό επίπεδο.⁷³ Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για έναν σύνθετο στατιστικό δείκτη, ο οποίος κατασκευάζεται από τρεις επιμέρους δείκτες, οι οποίοι σχετίζονται με τις διαστάσεις που αναφέραμε παραπάνω. Έτσι, η μακρά και υγιής ζωή προκύπτει από τον δείκτη του προσδόκιμου ζωής (στη γέννηση): η γνώση και η μόρφωση προσδιορίζονται από τα μέσα έτη σχολικής εκπαίδευσης στον ενήλικο πληθυσμό, που είναι ο μέσος αριθμός ετών σχολικής εκπαίδευσης που λαμβάνεται σε μια ζωή (life-time) από άτομα ηλικίας 25 ετών και άνω, και η πρόσβαση σε αυτήν από τον αναμενόμενο βαθμό εκπαίδευσης, δηλαδή τα αναμενόμενα έτη (συνολικός αριθμός) σχολικής εκπαίδευσης για τα παιδιά που βρίσκονται στην ηλικία εισόδου στο σχολείο· τέλος, το αξιοπρεπές βιοτικό επίπεδο υπολογίζεται με βάση το κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Gross National Income, GNI) και την ισότιμη αγοραστική δύναμη. Ως μέτρο σύγκρισης του προσδόκιμου ηλικίας, του αναλφαριθμητισμού, της εκπαίδευσης και της ποιότητας ζωής ανά τον κόσμο, ο HDI κατατάσσει τις χώρες με βάση την ανθρώπινη ανάπτυξη (σε τέσσερις κατηγορίες: την πολύ υψηλή, την υψηλή, τη μεσαία και τη χαμηλή ανάπτυξη) και μετρά την επίδραση των οικονομικών πολιτικών στην ποιότητα ζωής μιας χώρας. Προκειμένου να εξασφαλιστεί μια όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συγκρισιμότητα ανάμεσα στις χώρες, ο δείκτης αυτός βασίζεται σε διεθνή δεδομένα (τα δεδομένα προσδόκιμου ζωής) από το Τμήμα Πληθυσμού των Ηνωμένων Εθνών, το Εκπαιδευτικό, Επιστημονικό και Πολιτιστικό Ινστιτούτο Στατιστικής του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών (τα μέσα έτη σχολικής εκπαίδευσης και τα δεδομένα των αναμενόμενων ετών σχολικής φοίτησης) και την Παγκόσμια Τράπεζα (τα δεδομένα του ΑΕΠ κατά κεφαλήν). Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, οι τιμές και οι τάξεις του HDI στην έκθεση του 2019 δεν είναι απολύτως συγκρίσιμες με αυτές των προηγούμενων εκθέσεων, λόγω ορισμένων αναθεωρήσεων. Έτσι, για να γίνει δυνατή η αξιολόγηση της προόδου στους HDI, η Έκθεση Ανθρώπινης Ανάπτυξης

73. Βλ. UNDP (2019). *Human Development Report 2019. Beyond. Inequalities in Human Development in the 21st century. Briefing Note for Countries on the 2019 Human Development Report: Greece.*

του 2019 περιλαμβάνει εκ νέου υπολογισμένους Δείκτες Ανθρώπινης Ανάπτυξης από το 1990 έως το 2018 χρησιμοποιώντας συνεκτικές σειρές δεδομένων.

Η τιμή του Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης της Ελλάδας για το 2018 είναι **0,872**, τοποθετώντας τη χώρα στην κατηγορία πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης και στην 32η θέση (μαζί με την Πολωνία) από τις 189 χώρες και περιοχές. Σημειώνεται, εδώ, ότι τις πρώτες δύο θέσεις καταλαμβάνουν η Νορβηγία και η Ελβετία. Συνολικά, ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης της Ελλάδας για το 2018 είναι 0,872, δηλαδή, χαμηλότερος του μέσου όρου του 0,892 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης και χαμηλότερος του μέσου όρου του 0,895 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ. Από τον ΟΟΣΑ, χώρες που βρίσκονται κοντά στην Ελλάδα τόσο από την άποψη της θέσης τους στην κατάταξη για το 2018 όσο και, σε κάποιον βαθμό, στο μέγεθος πληθυσμού είναι το Βέλγιο και η Πορτογαλία, οι οποίες έχουν Δείκτες Ανθρώπινης Ανάπτυξης που κατατάσσουν τις χώρες στη θέση 17 και 40 αντίστοιχα. Μεταξύ 1990 και 2018, η τιμή του Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης της Ελλάδας αυξήθηκε από 0,753 σε 0,872, δηλαδή σημείωσε μια αύξηση της τάξης του 15,8%. Εξετάζοντας την πρόοδο της Ελλάδας σε καθέναν από τους επιμέρους δείκτες του Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης, παρατηρούμε ότι μεταξύ 1990 και 2018 το προσδόκιμο ζωής της Ελλάδας κατά τη γέννηση αυξήθηκε κατά 5,5 χρόνια, ο μέσος χρόνος σχολικής φοίτησης αυξήθηκε κατά 2,7 έτη και τα αναμενόμενα έτη σχολικής φοίτησης αυξήθηκαν κατά 4,9 χρόνια. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας αυξήθηκε κατά περίπου 18,2% μεταξύ 1990 και 2018. Παρακάτω εξετάζουμε πιο αναλυτικά την πορεία των επιμέρους υπο-δεικτών που τον συνθέτουν και τον συγκροτούν.

Ως προς το **προσδόκιμο ζωής** κατά τη γέννηση για την Ελλάδα, βλέπουμε μια αυξητική πορεία, καθώς από το 1990, όπου η τιμή του είναι τα 76,6 έτη, ανέρχεται σταδιακά και το 2005 είναι 79,6 έτη, το 2011 80,8 έτη και φτάνει το 2018 τα 82,1 έτη. Η ανερχόμενη αυτή πορεία φαίνεται να ισχύει και για άλλες χώρες, όπως το Βέλγιο (το 1990 η τιμή του δείκτη είναι 75,9, το 2005 79, το 2011 80,3 και το 2018 81,5 έτη), την Πορτογαλία (η τιμή του δείκτη το 1990 είναι 74,5, το 2005 78,5, το 2011 80,3 και το 2018 81,9 έτη), τη Σουηδία (το 1990 η τιμή του δείκτη είναι 77,6, το 2005 80,6, το 2011 81,7 και το 2018 82,7 έτη), τη Δανία (η τιμή του δείκτη από το 74,9 το 1990 ανέρχεται σε 77,9 το 2005, σε 79,7 το 2011 και το 2018) σε 80,8 και τη Φινλανδία (το 1990 είναι 75,3, το 2005 είναι 79, το 2011 είναι 80,4 και το 2018 81,7). Σε σχέση με τις χώρες του κόσμου, η τιμή του δείκτη το 1990 είναι 65,4 και το 2018 72,6 έτη. Ο δείκτης του προσδόκιμου ζωής στην Ελλάδα για το 2018, δηλαδή τα 82,1 έτη, είναι υψηλότερος του μέσου όρου (79,5 έτη) που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης και χαμηλότερος του μέσου όρου (80,4 έτη) που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ.

Έπειτα, ως προς τα **αναμενόμενα έτη σχολικής εκπαίδευσης**, παρατηρούμε μια ανοδική πορεία του δείκτη, καθώς από τα 12,4 έτη το 1990 φτάνουμε στα 17,3 έτη το 2018. Αναλυτικότερα, ανά τα χρόνια, ο δείκτης το 1995 βρίσκεται στα 12,7 έτη, το 2000 στα 13,9, ενώ η ουσιαστική μεταβολή πραγματοποιείται το 2005, που φτάνει στα 16,9 έτη. Εν συνεχεία, το 2010 μειώνεται στα 16,2 έτη και αυξάνεται σταδιακά το 2011 στα 16,3, το 2012 στα 16,6, το 2013 στα 16,7 και τα επόμενα χρόνια στα 17,3. Σε σχέση με τις άλλες χώρες, πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει η Πορτογαλία, όπου το 1990 ήταν στα 11,8 έτη, αυξάνεται το 1995 στα 15 και το 2000 στα 15,6. Μειώνεται το 2005 στα 15,3, αυξάνεται το 2008 και το 2009 στα 15,9 και το 2010 στα 16. Το 2011 αυξάνεται στα 16,1, το 2012 στα 16,2 και το 2013 στα 16,7, ενώ μειώνεται τα επόμενα δύο χρόνια στα 16,4 και, τέλος, καταλήγει το 2016 έως και το 2018 να μειώνεται στα 16,3 έτη. Πιο υψηλή τιμή παρουσιάζει η Φινλανδία, και ειδικότερα το 1990 η τιμή του δείκτη κυμαινόταν στα 15 έτη, αυξάνεται το 1995 στα 16,3 και το 2000 στα 17,7. Μειώνεται το 2005 στα 17,2, το 2008 στα 17 και το 2009 στα 16,8. Αυξάνεται το 2010 στα 16,9 και τα επόμενα δύο χρόνια στα 17. Τα χρόνια που ακολουθούν έως και το 2018 αυξάνεται στα 19,3. Από τις πιο υψηλές τιμές εμφανίζει το Βέλγιο, όπου το 1990 ήταν στα 14,1, αυξάνεται το 1995 στα 17,3, το 2000 στα 17,9 και το 2005 στα 18,7. Το 2008 και το 2009 αυ-

ξάνεται στα 19 και τα επόμενα δύο χρόνια στα 19,1. Το 2012 αυξάνεται στα 19,2, το 2013 στα 19,4 και τα επόμενα χρόνια έως και το 2018 αυξάνεται στα 19,7. Ο δείκτης αναμενόμενα (έτη) σχολικής εκπαίδευσης (έτη) στην Ελλάδα για το 2018 με τιμή τα 17,3 έτη είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 16,4 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης και υψηλότερος του μέσου όρου του 16,3 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ, καθώς και υψηλότερος του μέσου όρου του 12,7 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Η τιμή του **δείκτη εκπαίδευσης** (education index) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 0,83. Η πορεία του δείκτη κυμαίνεται το 1990 στο 0,61 αυξάνεται το 1995 στο 0,63 και το 2000 στο 0,67. Το 2005 συνεχίζει να αυξάνεται στο 0,77 και τα έτη 2008, 2009 και 2010 αυξάνεται στο 0,79. Το 2011 αυξάνεται στο 0,8 και τα επόμενα δύο χρόνια στο 0,81. Το 2014 και το 2015 αυξάνεται στο 0,83, το 2016 μειώνεται στο 0,82 και αυξάνεται εκ νέου στο 0,83 το 2017 και το 2018. Πιο χαμηλή τιμή από αυτήν της Ελλάδας παρουσιάζει η Πορτογαλία, η οποία το 1990 κυμαίνονταν στο 0,54. Αυξάνεται το 1995 στο 0,63, το 2000 στο 0,66 και το 2005 στο 0,68. Το 2008 αυξάνεται στο 0,7, το 2009 στο 0,71 και το 2010 και το 2011 στο 0,72. Το 2012 αυξάνεται στο 0,73, το 2013 στο 0,75 και τα επόμενα χρόνια έως και το 2018 αυξάνεται στο 0,76. Πιο ψηλά από την Ελλάδα κυμαίνεται το Βέλγιο, όπου ο δείκτης το 1990 ήταν 0,71 και αυξάνεται το 1995 στο 0,8. Το 2000 αυξάνεται στο 0,83 και το 2005 στο 0,86, στα έτη 2008-2012 αυξάνεται στο 0,87 και τα επόμενα δύο χρόνια στο 0,88. Τα επόμενα χρόνια έως και το 2018 αυξάνεται στο 0,89. Ακόμη πιο υψηλή τιμή παρουσιάζει η Φινλανδία, όπου το 1990 ο δείκτης ήταν στο 0,67, αυξάνεται το 1995 στο 0,74, το 2000 στο 0,8 και το 2005 και το 2008 στο 0,88. Μειώνεται ελάχιστα το 2009 στο 0,87 και αυξάνεται εκ νέου στο 0,88 το 2010 και το 2011. Το 2012 αυξάνεται στο 0,89 και τα επόμενα τρία χρόνια αυξάνεται στο 0,91. Τέλος, το 2016, το 2017 και το 2018 αυξάνεται στο 0,92. Από τις πιο υψηλές τιμές εμφανίζει η Γερμανία, όπου ο δείκτης το 1990 κυμαίνονταν στο 0,69 και αυξάνεται το 1995 στο 0,76. Το 2000 αυξάνεται στο 0,83, το 2005 στο 0,89 και το 2008 και το 2009 στο 0,92. Τα επόμενα χρόνια έως και το 2013 αυξάνεται στο 0,93 και έπειτα το 2014 και το 2015 αυξάνεται στο 0,94. Τα επόμενα τρία χρόνια έως το 2018 αυξάνεται στο 0,95. Ο δείκτης εκπαίδευσης στην Ελλάδα για το 2018 ανέρχεται στο 0,83 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 0,86 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης,

χαμηλότερος του μέσου όρου του 0,85 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 0,63 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Ο **δείκτης του προσδόκιμου ζωής** για την Ελλάδα για το 2018 είναι 0,955. Η τιμή του δείκτη παρουσιάζει σταδιακή αύξηση ανά τα χρόνια και συγκεκριμένα το 2005 είναι 0,916 και το 2011 0,935. Στα ίδια περίπου ποσοστά κυμαίνεται το Βέλγιο, όπου το 2005 η τιμή είναι στο 0,907, το 2011 στο 0,927 και το 2018 στο 0,946. Και η Γαλλία παρουσιάζει ποσοστά κοντά σε αυτά της Ελλάδας και συγκεκριμένα το 2005 η τιμή είναι 0,928, το 2011 0,949 και το 2018 0,962. Και η Πορτογαλία εμφανίζει επίσης ποσοστά ανάλογα με αυτά της Ελλάδας και συγκεκριμένα το 2005 η τιμή του δείκτη είναι 0,899, το 2011 0,927 και το 2018 0,952. Στα πιο χαμηλά ποσοστά εμφανίζεται η Βουλγαρία, όπου το 2005 η τιμή είναι 0,81, το 2005 είναι 0,83 και το 2018 0,845. Αντίθετα, στα πιο υψηλά ποσοστά εμφανίζεται η Ελβετία, με την τιμή του δείκτη για το 2005 να είναι 0,941, για το 2011 0,961 και για το 2018 0,979. Ο δείκτης για το προσδόκιμο ζωής στην Ελλάδα για το 2018 είναι 0,955, υψηλότερος του μέσου όρου του 0,915 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 0,929 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 0,809 των χωρών του κόσμου.

Η τιμή του δείκτη του **κατά κεφαλήν ΑΕΕ** στην Ελλάδα για το 2018 είναι 24.909 δολάρια. Το 1990 η τιμή κυμαινόταν στα 21.080, αυξάνεται το 1995 στα 21.752, το 2000 στα 24.924, το 2005 στα 29.203 και το 2008 στα 30.930. Μειώνεται το 2010 στα 29.749, το 2010 στα 28.134, το 2011 στα 25.428, το 2012 στα 24.521 και το 2013 στα 23.714. Αυξάνεται το 2014 στα 24.242 και μειώνεται το 2015 στα 24.165. Αυξάνεται λίγο το 2016 στα 24.187, το 2017 στα 24.647 και, τέλος, το 2018 στα 24.909. Κοντά στις τιμές της Ελλάδας είναι και αυτές της Πορτογαλίας, και ειδικότερα το 1990 η τιμή του δείκτη ήταν 20.109, αυξάνεται το 1995 στα 22.018, το 2000 στα 25.510, το 2005 στα 26.182, το 2008 στα 26.526 και το 2009 μειώνεται στα 25.730. Αυξάνεται το 2010 στα 26.318, μειώνεται το 2011 στα 26.264 και το 2012 στα 25.180. Αυξάνεται το 2013 στα 25.305, το 2014 στα 25.572 και το 2015 στα 25.860. Αυξάνεται το 2016 στα 26.559, το 2017 στα 27.404 και το 2018 στα 27.935. Αρκετά πιο υψηλή τιμή εμφανίζει το Βέλγιο, όπου το 1990 η τιμή του δείκτη ήταν 30.781, αυξάνεται το 1995 στα 33.350, το 2000 στα 39.152, το 2005

στα 40.281, το 2008 στα 42.589. Μειώνεται το 2009 στα 40.410 και αυξάνεται το 2010 στα 42.385. Μειώνεται και πάλι το 2011 στα 41.700 και το 2012 αυξάνεται στα 42.125. Μειώνεται το 2013 στα 41.688, το 2014 στα 41.632, το 2015 στα 41.598 και αυξάνεται το 2016 στα 42.260. Το 2017 αυξάνεται στα 43.300 και το 2018 στα 43.821. Από τις πιο υψηλές τιμές εμφανίζει η Ελβετία, και ειδικότερα το 1990 η τιμή κυμαινόταν στα 49.156, ενώ μειώνεται το 1995 στα 47.382. Αυξάνεται το 2000 στα 54.127, το 2005 στα 57.194, το 2008 μειώνεται στα 53.101, το 2009 αυξάνεται στα 55.849, και το 2010 στα 59.150. Μειώνεται το 2011 στα 56.832, αυξάνεται το 2012 στα 57.403 και το 2013 στα 57.718. Μειώνεται το 2014 στα 57.463, αυξάνεται το 2015 στα 58.723, μειώνεται το 2016 στα 58.138, το 2017 στα 57.301 και, τέλος, αυξάνεται το 2018 στα 59.375. Ο **δείκτης κατά κεφαλήν ΑΕΠ** στην Ελλάδα για το 2018 είναι 24.909\$, τιμή χαμηλότερη του μέσου όρου (40.112\$) που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερη του μέσου όρου (40.615) που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερη του μέσου όρου (15.745\$) που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Ο ΔΑΑ είναι ένα μέσο μέτρο των βασικών επιτευγμάτων της ανθρώπινης ανάπτυξης σε μια χώρα. Όπως όλοι οι μέσοι όροι, ο ΔΑΑ καλύπτει την ανισότητα στην κατανομή της ανθρώπινης ανάπτυξης σε όλο τον πληθυσμό σε επίπεδο χώρας. Η Έκθεση Ανθρώπινης Ανάπτυξης του 2010 εισήγαγε τον Προσαρμοσμένο στην Ανισότητα Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης [ΠΑΔΑΑ] IHDI, ο οποίος λαμβάνει υπόψη την ανισότητα και στις τρεις διαστάσεις του HDI, «μειώνοντας» την τιμή του μέσου όρου κάθε διάστασης ανάλογα με το επίπεδο ανισότητάς του. Ο IHDI είναι, βασικά, ο HDI σταθμισμένος στο πραγματικό επίπεδο κατανομής του πλούτου σε κάθε εξεταζόμενη κοινωνία και γι' αυτό θεωρείται ότι ο συγκεκριμένος δείκτης αποτυπώνει το πραγματικό επίπεδο ανθρώπινης ανάπτυξης για κάθε κοινωνία. Η «απώλεια» στην ανθρώπινη ανάπτυξη λόγω ανισότητας οφείλεται στη διαφορά μεταξύ του HDI και του IHDI και μπορεί να εκφραστεί ως ποσοστό. Καθώς η ανισότητα σε μια χώρα αυξάνεται, αυξάνεται επίσης η απώλεια στην ανθρώπινη ανάπτυξη. Το IHDI υπολογίζεται για 150 χώρες. Ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης της Ελλάδας για το 2018 είναι 0,872. Ωστόσο, όταν η τιμή εκπίπτει για την ανισότητα, ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης πέφτει στο **0,766**, δηλαδή κάνουμε λόγο για απώλεια 12,2% εξαιτίας ανισότητας στην κατανομή των δεικτών στις συνιστώσες του Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης. Το Βέλγιο και η Πορτογαλία παρουσιάζουν απώλειες λόγω ανισότητας 7,6% και 12,7% αντίστοιχα. Η μέση απώλεια λόγω ανισότητας για χώρες με πολύ υψηλό Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης είναι

10,7% και για τον ΟΟΣΑ 11,7%. Ο συντελεστής Ανθρώπινης Ανισότητας για την Ελλάδα είναι ίσος με 11,9. Πιο αναλυτικά, η τιμή του δείκτη HDI προσαρμοσμένου στην ανισότητα για την Ελλάδα για το 2018 είναι 0,766. Η τιμή έως τότε ακολουθεί μια αυξομείωση ανά τα χρόνια, συγκεκριμένα το 2010 ήταν 0,77 και το 2016 μειώθηκε στο 0,751. Κοντά στην Ελλάδα βρίσκεται η Ισπανία, όπου η τιμή κυμαινόταν το 2010 στο 0,78, το 2015 στο 0,792 και το 2018 στο 0,765. Για την Πορτογαλία τα αποτελέσματα είναι παρόμοια με της Ελλάδας. Το 2010 η τιμή είναι στο 0,724, το 2016 στο 0,728 και το 2018 στο 0,742. Μία από τις χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά είναι το Βέλγιο, όπου η τιμή για το 2010 είναι 0,827, το 2015 είναι 0,837 και, τέλος, το 2018 αυξάνεται στο 0,849.

Στη συνέχεια ακολουθούν οι αναλύσεις των δεικτών της κάθε παραμέτρου που συμβάλλουν στον προσδιορισμό της ανθρώπινης ανάπτυξης.

ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Η κατηγορία με τίτλο «κινητικότητα και επικοινωνία» καταγράφει, ως προς την κινητικότητα, τον αριθμό των διεθνών εισερχόμενων τουριστών (σε χιλιάδες), το ποσοστό (σε σχέση με τη συνολική τριτοβάθμια φοίτηση) της διεθνούς κινητικότητας των φοιτητών και το καθαρό ποσοστό μετανάστευσης (ανά 1.000 άτομα) και, ως προς την επικοινωνία, τις τιμές για τους εξής δείκτες: το ποσοστό των συνολικών χρηστών του Διαδικτύου, το αντίστοιχο ποσοστό του γυναικείου πληθυσμού, καθώς και τις συνδρομές της κινητής τηλεφωνίας (ανά 100 άτομα).

Διεθνείς εισερχόμενοι τουρίστες (χιλιάδες)

Ως προς την κινητικότητα, οι διεθνείς εισερχόμενοι τουρίστες για το 2017 είναι 27.194, τιμή η οποία αυξανόταν συνεχώς, εκκινώντας από το 1995 (με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία), που ήταν 10.130 (βλέπουμε, δηλαδή, ότι το 2000 ήταν 13.096, το 2005 14.765, το 2010 15.007 και το 2015 23.599). Κοντά στην Ελλάδα βρίσκεται η Πορτογαλία, όπου η τιμή κυμαινόταν το 1995 στους 4.572, το 2000 στους 5.599, το 2005 στους 5.769, το 2010 στους 6.756, το 2015 στους 11.723 και καταλήγει το 2017 στους 15.432. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει το Βέλγιο, όπου η τιμή κυμαινόταν το 1995 στους 5.560, αυξήθηκε το 2000 στους 6.457, το 2005 στους 6.747, το 2010 στους 7.186, το 2015 στους 8.355, για να καταλήξει το 2017 στους 8.385. Αρκετά πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Γαλλία, όπου το 1995 κυμαινόταν στους 66.033. Η τιμή του δείκτη για τη Γαλλία έχει ορισμένες αυξομειώσεις μετά το 2000, που βρίσκεται στους 77.190: το 2005

μειώνεται στους 74.988, το 2010 αυξάνεται στους 76.647, το 2015 έχει σταδιακά φτάσει στους 84.452, ενώ το 2017 αυξάνεται στους 86.861.

Διεθνής κινητικότητα φοιτητών (% συνολικού φοιτητικού πληθυσμού)

Όσον αφορά τον δείκτη της διεθνούς κινητικότητας των φοιτητών, αυτός περιγράφει τον αριθμό των εγγεγραμμένων διεθνών φοιτητών (αυτών δηλαδή που δεν είναι κάτοικοι της χώρας όπου φοιτούν και έχουν προηγουμένως φοιτήσει σε άλλη χώρα) ως προς τον συνολικό αριθμό των εγγεγραμμένων φοιτητών της χώρας. Για την περίπτωση της χώρας μας, η τιμή του δείκτη για το 2016 είναι -1,7, δηλαδή χαμηλότερη του μέσου όρου του 3,7 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερη του μέσου όρου του 4,1 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερη του μέσου όρου του 0,4 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Η πορεία του δείκτη μέχρι το 2016 είχε ως εξής: το 2005 η τιμή ήταν -3,4, το 2010 ήταν -0,3, το 2011 ήταν 0,5, το 2012 ήταν -0,8 και το 2013 ήταν -0,9 (για το 2014 και το 2015 δεν υπάρχουν στοιχεία). Κοντά στην Ελλάδα είναι η Πορτογαλία, όπου η τιμή του δείκτη το 2005 κυμαινόταν στο 1,6, μειώθηκε το 2010 στο -0,4 και με αυξομειώσεις στο μεσοδιάστημα το 2015 βρίσκεται στο 1,3. Πιο υψηλές τιμές παρουσιάζουν το Βέλγιο και η Ελβετία. Η τιμή του δείκτη για το Βέλγιο το 2005 ήταν 2,8, το 2010 είναι 5,5, το 2015 είναι 8,5, ενώ για το τελευταίο έτος που έχουμε στοιχεία, το 2016, βρίσκεται στο 9,3. Για την Ελβετία η τιμή του δείκτη κυμαινόταν το 2005 στο 13,5 και μειώθηκε το 2010 στο 10,7, αυξήθηκε το 2011 στο 11,6 και έκτοτε εμφάνισε σταδιακή ανοδική πορεία: το 2012 βρισκόταν στο 12,1, το 2013 στο 12,5, το 2014 στο 12,8, το 2015 στο 12,9 και το 2016 στο 13,1.

Καθαρή μετανάστευση (ανά 1.000 άτομα)

Τέλος, από στοιχεία που είναι μέσες ετήσιες εκτιμήσεις για τα χρόνια 2015 και 2020, η τιμή του δείκτη της καθαρής μετανάστευσης (που συνιστά τη διαφορά μεταξύ των εισερχόμενων και των εξερχόμενων μεταναστών) το 1990 κυμαινόταν στο 3,5 και αυξήθηκε το 1995 στο 8,8, ενώ άρχισε το 2000 να εμφανίζει πτώση (φτάνοντας στο 5,5), η οποία κορυφώθηκε το 2010, όταν η τιμή άγγιξε το -6,7. Στη συνέχεια, η εικόνα βελτιώθηκε, πέντε χρόνια αργότερα, και το 2015 η τιμή είναι -3, ενώ η εκτίμηση για το 2020 είναι ότι θα μειωθεί περισσότερο, φτάνοντας στο -1,5. Ο δείκτης καθαρής μετανάστευσης (ανά 1.000 άτομα) στην Ελλάδα για το 2020 ανέρχεται στο -1,5 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 2,5 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου 2,4 που ισχύει για τις χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 0 των χωρών του κόσμου. Αρνητική τιμή εμφανίζει και η Πορτογαλία, όπου το 1990 κυμαινόταν στο -3 και αυξάνεται το 1995 στο 3. Το 2000

και το 2005 αυξάνεται στο 3,4 και έπειτα μειώνεται το 2010 στο 1,7, το 2015 μειώνεται στο -2,7 και, τέλος, καταλήγει το 2020 στο -0,6. Αντίθετα, η Ελβετία παρουσιάζει αρκετά υψηλή τιμή και όλα τα χρόνια εμφανίζει θετικές τιμές: συγκεκριμένα, το 1990 κυμαίνονταν στο 4, το 1995 στο 7,3, το 2000 στο 1,8, το 2005 στο 5,1, το 2010 στο 9,1 και το 2015 στο 9,9 και, αν και εκτιμάται ότι θα μειωθεί το 2020, καταλήγοντας στο 6,1, η τιμή παραμένει με θετικό πρόσημο.

Συνολικοί χρήστες του Διαδικτύου (% του πληθυσμού)

Ως προς την επικοινωνία, για το 2018, τα στοιχεία του ΟΗΕ δείχνουν ότι το 73% του πληθυσμού κάνει χρήση του Διαδικτύου. Η πορεία του δείκτη είναι εξαιρετικά ανοδική, αφού η τιμή 9,1% το 2000 αυξάνεται σημαντικά, πέντε χρόνια αργότερα, στο 24% και σχεδόν διπλασιάζεται το 2010, φτάνοντας στο 44,4%. Από το 2011 και μετά, ο δείκτης ανέρχεται στο 51,6% και, με σταθερές αυξήσεις, προσεγγίζει το 2016 το 69,1%, το 2017 το 70,5%, για να καταλήξει στο 73% το 2018. Αντίστοιχη πορεία εμφανίζει ο δείκτης για την Πορτογαλία, εκκινώντας από ένα ποσοστό της τάξης του 16,4%, μεταβαίνοντας σε ένα 35% το 2005 και φτάνοντας στο 53,3% το 2010, στο 62,1%, το 2013, για να καταλήξει στο 74,7% το 2018. Βλέπουμε μια χαμηλή τιμή για άλλες βαλκανικές χώρες, όπως η Βουλγαρία, η οποία έχει τιμή 5,4% το 2000, η οποία, δέκα χρόνια αργότερα, εκτοξεύεται στο 46,2% και καταλήγει το 2018 στο 64,8. Παρά την καθυστέρηση, οι γενικές εξελίξεις ώθησαν σε μια τιμή κοντινή σχετικά στη δική μας. Πιο υψηλή τιμή παρουσιάζει το Βέλγιο. Εκεί, η τιμή ξεκινά με ένα ποσοστό της τάξης του 29,4% το 2000, που αυξάνεται ολοένα και περισσότερο, δηλαδή το 2005 ανέρχεται στο 55,8%, το 2010 στο 75%, το 2011 στο 81,6% και καταλήγει το 2018 στο 88,7%. Από τις υψηλότερες τιμές εμφανίζει η Ελβετία, όπου το 2000 το ποσοστό των ενεργών χρηστών του Διαδικτύου βρισκόταν στο 47,1%, ποσοστό που σχεδόν διπλασιάστηκε στη δεκαπενταετία που ακολούθησε, αφού το 2015 κάνουμε λόγο για ένα ποσοστό της τάξης του 87,5%, που καταλήγει το 2017 σε ένα πολύ υψηλό ποσοστό της τάξης του 89,7%.

Χρήστες του Διαδικτύου, γυναίκες (% του γυναικείου πληθυσμού)

Για τη διετία του 2017-2018, για την οποία παρέχονται στοιχεία, το 71,1% του γυναικείου πληθυσμού χρησιμοποιεί το Διαδίκτυο, ποσοστό το οποίο τοποθετεί τη χώρα, ως προς τον συγκεκριμένο δείκτη, σε μια ενδιάμεση θέση μεταξύ των χωρών «πολύ υψηλής» και «υψηλής» ανθρώπινης ανάπτυξης, αφού ο μέσος όρος για τις δύο αυτές κατηγορίες είναι 82% και 54,5% αντίστοιχα. Επίσης, ο δείκτης αυτός είναι χαμηλότερος του μέσου όρου (80,6%) που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου των χωρών του κόσμου (56,2%). Κοντά στην τιμή της Ελλάδας είναι αυτή της Ιταλίας με 71,8% και

της Ρουμανίας με 69,6%. Το ποσοστό για το Βέλγιο ανέρχεται στο 87,3%, για τη Φινλανδία στο 87,6%, για την Ελβετία στο 88,5%, για τη Σουηδία στο 93,7%, για τη Γαλλία στο 80,4%, για τη Γερμανία στο 84,2% και για την Ισπανία στο 85,6%.

Συνδρομές κινητής τηλεφωνίας (ανά 100 άτομα)

Ως προς τις συνδρομές κινητής τηλεφωνίας, η τιμή ανά 100 άτομα στην Ελλάδα είναι το 2018 115,7, έχοντας ξεκινήσει από μια τιμή 53,5 το 2000 (το πρώτο έτος για το οποίο μας παρέχονται στοιχεία), η οποία σχεδόν διπλασιάστηκε το 2005 (91,4), ενώ για το διάστημα 2010 έως 2017 η τιμή παρουσιάζει μικρές αυξομειώσεις με εύρος 112-122. Κοντά στην τιμή του δείκτη της Ελλάδας βρίσκεται η Πορτογαλία, όπου η τιμή το 2000 ήταν στο 64,7, αυξήθηκε το 2005 στο 108,9, το 2010 στο 115,2 και το 2011 στο 116,7, ενώ μειώθηκε το 2015 στο 113, για να αυξηθεί πάλι το 2018 στο 115,6. Η τιμή για το Βέλγιο κυμαινόταν το 2000 στο 54,7, αυξάνεται το 2005 στο 91,1, το 2010 στο 111,1 και με μικρές αυξομειώσεις στην επόμενη πενταετία, το 2015, βρίσκεται στο 113,2, από όπου στη συνέχεια μειώνεται σταδιακά κάθε έτος, καταλήγοντας το 2018 στο 103,4. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Ιταλία, η οποία ξεκίνησε το 2000 με τιμή 74,5, η οποία αυξάνεται σημαντικά την επόμενη δεκαετία: το 2005 βρίσκεται στο 122,7, το 2010 στο 157,9, ενώ από το 2014 αρχίζει να μειώνεται (148,8) σταδιακά, δηλαδή το 2016 είναι στο 141,7, το 2017 στο 138,2 και το 2018 στο 137,5.

ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΡΟΕΣ

Η κατηγορία με τίτλο «εμπορικές και χρηματοοικονομικές ροές» καταγράφει το ποσοστό εισαγωγών και εξαγωγών του ΑΕΠ, τις καθαρές εισροές των ξένων άμεσων επενδύσεων (% του ΑΕΠ), το ποσοστό της επίσημης αναπτυξιακής βοήθειας του ΑΕΕ, το ποσοστό ροών των ιδιωτικών κεφαλαίων (% του ΑΕΠ) και το ποσοστό των εμβασμάτων, εισροών του ΑΕΠ.

Εξαγωγές και εισαγωγές (% του ΑΕΠ)

Οι εξαγωγές και εισαγωγές στην Ελλάδα για το 2018 είναι το 72,5% του ΑΕΠ, δηλαδή κατέχουν ποσοστό υψηλότερο του μέσου όρου του 61,6% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερο του μέσου όρου (56,5%) που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερο του μέσου όρου (56,9%) που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Ειδικότερα, η πορεία του δείκτη παρουσιάζει αυξομειώσεις στην πάροδο του χρόνου μέχρι το 72,5% που αφορά το 2018. Πιο αναλυτικά, ανά

πενταετία μέχρι τότε, τα ποσοστά έχουν ως εξής: το 1990 ο δείκτης ανέρχεται στο 40,1%, το 1995 στο 37,1%, το 2000 στο 58,4%, το 2005 στο 50,9%, το 2010 στο 52,8%, το 2015 στο 63,1%. Πιο υψηλά ποσοστά εμφανίζει η Πορτογαλία καθ' όλη τη διάρκεια του ίδιου χρονικού διαστήματος: το 1990 ο δείκτης ανέρχεται στο 65%, το 1995 στο 59,9%, το 2000 στο 67,4%, το 2005 στο 62,6% και, έπειτα, το 2010 αυξάνεται στο 67,3% και το 2015 στο 80,2%, για να καταλήξει το 2018 σε ένα ποσοστό της τάξης του 87%. Στη συνέχεια, πιο χαμηλή τιμή παρουσιάζει η Ιταλία: εκεί, τα ποσοστά έχουν ως εξής: το 1990 είναι της τάξης του 36,4%, το 1995 45,8%, το 2000 50,5%, το 2005 49,4%, το 2010 52,3%, το 2015 56,9% και για το τελευταίο έτος που έχουμε στοιχεία, δηλαδή το 2018, είναι της τάξης του 61%. Αξίζει να αναφερθεί ότι από τις υψηλότερες τιμές εμφανίζει το Βέλγιο, όπου το 1990 ήταν 120,6%, το 1995 115,5%, το 2000 141,1%, το 2005 143,4%, το 2010 151,1% και το 2015 160,1%, φτάνοντας το 2018 στο 175,6%.

Καθαρές εισροές ξένων άμεσων επενδύσεων (% του ΑΕΠ)

Η τιμή του δείκτη καθαρές εισροές ξένων άμεσων επενδύσεων (% του ΑΕΠ) στην Ελλάδα για την περίοδο 2011-2018 είναι 2. Η πορεία του δείκτη ειδικότερα έχει ως εξής: για το 1990 η τιμή είναι 1, για το 1995 είναι 0,8, για το 2000 είναι 0, για το 2005 είναι 0,3, για το 2010 είναι 0,2, για το 2015 είναι 0,6 και για το 2018 είναι 2. Για το τελευταίο έτος, ίδια τιμή εμφανίζει και η Πορτογαλία, έχοντας διαγράψει την εξής πορεία ανά τα έτη: για το 1990 ήταν 3,3, για το 1995 ήταν 0,6, για το 2000 ήταν 6,2, για το 2015 ήταν 2,2, για το 2010 ήταν 3,5 και για το 2015 ήταν 1,3. Για το Βέλγιο, για το οποίο έχουμε στοιχεία από το 2005 και μετά (από τα στοιχεία του ΟΗΕ που παρουσιάζουμε εδώ), η τιμή το 2005 ήταν 8,7, το 2010 23,1, το 2015 -5,3 και το 2018 -12. Ο δείκτης για την Ελλάδα με τιμή, το 2018, 2 είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 1,2 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 0,9 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 1,5 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Επίσημη αναπτυξιακή βοήθεια (% του ΑΕΕ)

Δεν παρέχονται στοιχεία από τον ΟΗΕ.⁷⁴

74. Όπως προκύπτει από σχετικά στοιχεία του Υπουργείου Εξωτερικών, που αναδημοσιεύει τα στοιχεία του ΟΟΣΑ (2018): «η καθαρή επίσημη αναπτυξιακή βοήθεια της Ελλάδας ανήλθε στα 3 17 εκατ. δολάρια ΗΠΑ, ποσό που αντιστοιχεί στο 0,16% του Ακαθάριστου Εθνικού Εισοδήματός της». Βλ. περισσότερα στο <https://hellenicaid.mfa.gr/diethnes-plaisio-kai-anaptyxiaki-politiki/oosa-dac/prosorina-stoikheia-episemes-anaptyxiakes.html>, καθώς και στην ενδιάμεση έκθεσή μας, που θα αξιοποιηί τα στοιχεία του ΟΟΣΑ.

Ροές ιδιωτικών κεφαλαίων (% του ΑΕΠ)

Η τιμή του δείκτη ροές ιδιωτικών κεφαλαίων (% του ΑΕΠ) στην Ελλάδα για το 2018 είναι -2,1. Έως τότε, η πορεία του δείκτη είχε ως εξής: το 2000 η τιμή κυμαινόταν στο -5,4, το 2005 στο -3,3 και το 2010 στο 9,4. Το 2012 παρουσιάζει τεράστια άνοδο και φτάνει στο 51,8, ενώ έναν χρόνο αργότερα μειώνεται αισθητά, απολήγοντας στο 1,7, αυξάνεται εκ νέου το 2015 στο 4,7 και μειώνεται πολύ το 2017, φτάνοντας στο -13,3. Και για το Βέλγιο η τιμή είναι αρνητική το 2018 (-0,4), εκκινώντας το 2005 με τιμή 11,2, το 2010 είναι -5,4 και το 2015 -1. Πιο υψηλή τιμή, 2,8, εμφανίζει η Πορτογαλία το 2018. Έως τότε η τιμή κυμαινόταν το 200 στο 2,1, το 2005 στο -0,7, το 2010 στο 1 και το 2015 στο -0,7. Αρκετά πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Ελβετία (17,8) για το 2018, έχοντας τις εξής τιμές μέχρι τότε ανά πενταετία: το 2000 η τιμή κυμαινόταν στο 13,7, το 2005 στο 24,2, το 2010 στο 4,3 και το 2015 στο 9,1 (αξίζει να σημειωθεί η τιμή -7,4 το 2017). Ο δείκτης ροές ιδιωτικών κεφαλαίων (% του ΑΕΠ) στην Ελλάδα για το 2018 είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 0,1 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 0 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του -0,6 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Εμβάσματα, εισροές (% του ΑΕΠ)

Η τιμή του δείκτη εμβάσματα, εισροές (% του ΑΕΠ) στην Ελλάδα για το 2014-2018 είναι 0,23, δηλαδή χαμηλότερη του μέσου όρου του 0,29 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερη του μέσου όρου του 0,33 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερη του μέσου όρου του -0,74 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Η πορεία του δείκτη σημείωσε την εξής πορεία: το 1990 βρισκόταν στο 1,86, το 1995 στο 2,4, το 2000 στο 1,69, το 2005 στο 0,49, το 2010 στο 0,5 και το 2015 στο 0,26. Πιο χαμηλή τιμή παρουσιάζει η Πορτογαλία το 2018, που βρίσκεται στο 0,19, όπου έφτασε εκκινώντας από μια τιμή της τάξης του 5,69 το 1990, έπειτα μετέβη στο 3,35 το 1995, στο 0,22 το 2000, στο 0,2 το 2005, στο 0,22 το 2010 και στο 0,18 το 2015. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει το 2018 το Βέλγιο (2,16), όπου το 1990 η τιμή κυμαινόταν στο 1,74, το 1995 στο 1,71, το 2000 στο 1,68, το 2005 στο 1,78, το 2010 στο 2,14 και το 2015 στο 2,19.

ΦΤΩΧΕΙΑ

Η κατηγορία με τίτλο «φτώχεια» καταγράφει τις τιμές για τους εξής δείκτες: το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται σε πολυδιάστατη φτώχεια, τον βαθμό συμβολής της αποστέρησης στην εκπαίδευση, στην υγεία και στο βιοτικό επίπεδο στον Πολυδιάστατο Δείκτη Φτώχειας, τον αριθμό των ατόμων σε χιλιάδες που βρίσκονται σε πολυδιάστατη φτώχεια για το έτος της έρευνας και με προβολή για το έτος 2017, το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται σε πολυδιάστατη φτώχεια με άξονα την ένταση της αποστέρησης, το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται σε σοβαρή πολυδιάστατη φτώχεια, το ποσοστό του πληθυσμού που ζει κάτω από το όριο της φτώχειας (1,90 δολάρια ΗΠΑ ημερησίως), το ποσοστό του πληθυσμού που ζει κάτω από το εθνικό όριο φτώχειας, το ποσοστό του ευάλωτου πληθυσμού ως προς την πολυδιάστατη φτώχεια, το ποσοστό των εργαζόμενων φτωχών (3,10\$ την ημέρα) ως προς τη συνολική απασχόληση.

Λόγω έλλειψης σχετικών δεδομένων, τόσο ο Πολυδιάστατος Δείκτης Φτώχειας⁷⁵ όσο και οι λοιποί υπο-δείκτες αυτής της θεματικής κατηγορίας δεν έχουν υπολογιστεί για την Ελλάδα.

75. Θα πρέπει να σημειωθεί πως η Έκθεση Ανθρώπινης Ανάπτυξης του 2010 αναφέρει τον Πολυδιάστατο Δείκτη Φτώχειας, ο οποίος εντοπίζει πολλαπλές αλληλεπικαλυπτόμενες στερήσεις που υπέστησαν τα άτομα σε τρεις διαστάσεις: στην υγεία, στην εκπαίδευση και στο βιοτικό επίπεδο. Οι διαστάσεις της υγείας και της εκπαίδευσης βασίζονται σε δύο δείκτες ο καθένας, ενώ το βιοτικό επίπεδο βασίζεται σε έξι δείκτες. Όλοι οι δείκτες που απαιτούνται για την κατασκευή του Πολυδιάστατου Δείκτη Φτώχειας για μια χώρα λαμβάνονται από την ίδια έρευνα για τα νοικοκυριά. Οι δείκτες σταθμίζονται για να δημιουργήσουν μια βαθμολογία στερήσης και οι βαθμολογίες στερήσης υπολογίζονται για κάθε άτομο στην έρευνα. Μια βαθμολογία στερήσης 33,3% (το ένα τρίτο των σταθμισμένων δεικτών) χρησιμοποιείται για τη διάκριση μεταξύ φτωχών και μη φτωχών. Εάν η βαθμολογία στερήσης είναι 33,3% ή μεγαλύτερη, το νοικοκυριό (και όλοι μέσα σε αυτό) ταξινομείται ως πολυδιάστατα φτωχό. Άτομα με βαθμολογία στερήσης μεγαλύτερο από ή ίσο με 20% αλλά λιγότερο από 33,3% ταξινομούνται ως ευάλωτα στην πολυδιάστατη φτώχεια. Τέλος, άτομα με βαθμολογία στερήσης μεγαλύτερη ή ίση με 50% ζουν σε σοβαρή πολυδιάστατη φτώχεια. Ο Πολυδιάστατος Δείκτης Φτώχειας υπολογίζεται για 101 αναπτυσσόμενες χώρες στην Έκθεση Ανθρώπινης Ανάπτυξης του 2019. Λόγω έλλειψης σχετικών δεδομένων, ο Πολυδιάστατος Δείκτης Φτώχειας δεν έχει υπολογιστεί για την Ελλάδα

ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

Η κατηγορία με τίτλο «ανθρώπινη ασφάλεια» καταγράφει το ποσοστό ανθρωποκτονιών (ανά 100.000 άτομα), τις εγγραφές των γεννήσεων (% κάτω των 5 ετών), τον ετήσιο μέσο όρο των αστέγων λόγω φυσικών καταστροφών (ανά ένα εκατομμύριο άτομα), τον πληθυσμό των φυλακών (ανά 100.000 άτομα), τους πρόσφυγες ανά χώρα προέλευσης (χιλιάδες), καθώς και τα ποσοστά των αυτοκτονιών (ανά 100.000 άτομα) για τις γυναίκες και τους άντρες.

Ποσοστό ανθρωποκτονιών (ανά 100.000 άτομα)

Η τιμή του δείκτη ως προς το ποσοστό ανθρωποκτονιών (ανά 100.000 άτομα) για την Ελλάδα για το 2017 είναι 0,7. Η πορεία της τιμής του δείκτη ανά τα χρόνια από το 1990 έως και το 2017 παρουσιάζει μια αυξομείωση. Ειδικότερα, η τιμή για το 1990 ήταν 1, αυξάνεται το 2005 στο 1,2 και το 2011 στο 1,6, ενώ τα επόμενα χρόνια μέχρι το 2017 έχει πτωτική πορεία. Ίδια τιμή με αυτήν της Ελλάδας για το 2017 έχουν η Πορτογαλία και η Ισπανία, η οποία είναι 0,7. Για την Ισπανία η τιμή του δείκτη το 1990 ήταν 1,6, που είναι και η υψηλότερη τιμή για τη χώρα όλα τα χρόνια. Το 2005 η τιμή είναι 1,3 και το 2014 1,4, τιμές εξίσου πιο υψηλές από τα άλλα χρόνια. Για την Ισπανία ο δείκτης εμφανίζει μια αυξομείωση ανά τα χρόνια και το 1990 κυμαινόταν στο 1,2, ενώ αυξάνεται το 2000 στο 1,4, που είναι και η πιο υψηλή τιμή του δείκτη για όλα τα χρόνια. Τα επόμενα χρόνια οι τιμές του δείκτη είναι πιο χαμηλές, όπως το 2011, που είναι 0,8, και καταλήγει το 2017 στο 0,7. Κατά μία μονάδα υψηλότερη είναι η τιμή για το Βέλγιο, όπου το 2017 είναι 1,7. Όπως και για την Ελλάδα, έτσι και για το Βέλγιο η τιμή το 1990 είναι 1 και το 2000 και το 2005 αυξάνεται στο 2,1, τιμή υψηλότερη ανά τα χρόνια, το 2015 μειώνεται στο 2 και καταλήγει το 2017 να μειώνεται στο 1,7. Ο δείκτης του ποσοστού ανθρωποκτονιών (ανά 100.000 άτομα) στην Ελλάδα για το 2017 είναι 0,7 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 3,1 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 4,6 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 5 των χωρών του κόσμου.

Εγγραφές γεννήσεων (% κάτω των 5 ετών)

Η τιμή του δείκτη ως προς τις εγγραφές των γεννήσεων (% κάτω των 5 ετών) για την Ελλάδα για την περίοδο 2006-2018 είναι 100, όπως είναι και για τις περισσότερες χώρες που βρίσκονται κοντά στην Ελλάδα, εκτός της Αλβανίας, που είναι 98. Ο δείκτης εγγραφές γεννήσεων (% κάτω των 5 ετών) στην Ελλάδα για την περίοδο 2006-2018 είναι 100 και είναι ίσος με τον μέσο όρο του 100 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της

πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 99 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 71 των χωρών του κόσμου.

Άστεγοι λόγω φυσικών καταστροφών (ετήσιος μέσος όρος ανά ένα εκατομμύριο άτομα)

Η τιμή του δείκτη άστεγοι λόγω φυσικών καταστροφών (ετήσιος μέσος όρος ανά ένα εκατομμύριο άτομα) για την Ελλάδα για την περίοδο 2008-2018 είναι 3 και είναι χαμηλότερη του μέσου όρου του 77 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερη του μέσου όρου του 92 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερη του μέσου όρου του 186 των χωρών του κόσμου. Για άλλες χώρες οι τιμές είναι εξής: Ο έχουν το Βέλγιο, η Γερμανία, η Ρουμανία, η Σουηδία και η Ελβετία. Πιο υψηλή τιμή έχουν η Ιταλία με 115, η Ισπανία με 29 και η Πορτογαλία με 28. Ακόμη, η Γαλλία έχει τιμή 1, η Αλβανία 5 και η Βουλγαρία 16.

Πληθυσμός φυλακών (ανά 100.000 άτομα)

Η τιμή του δείκτη πληθυσμός φυλακών (ανά 100.000 άτομα) για την Ελλάδα για το 2017 είναι 90. Η πορεία του δείκτη ανά τα χρόνια κυμαίνεται ως εξής: το 2003 η τιμή του δείκτη είναι 78, το 2005 αυξάνεται στο 88, το 2010 στο 108, το 2015 παρουσιάζει μείωση στο 86 και τέλος αυξάνεται το 2017 στο 90. Κοντά στην τιμή της Ελλάδας είναι το Βέλγιο, όπου ο δείκτης κυμαίνεται το 2005 στο 89, το 2010 στο 97, το 2015 στο 97 και το 2017 στο 88. Αρκετά πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Πορτογαλία, όπου ο δείκτης κυμαίνεται το 2003 στο 132, το 2005 στο 122, το 2010 στο 111, το 2015 στο 138 και το 2017 στο 132. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει η Φινλανδία, της οποίας η τιμή του δείκτη κυμαίνεται το 2003 στο 70, το 2005 στο 74, το 2010 στο 63, το 2015 στο 57 και καταλήγει, τέλος, το 2017 να μειώνεται στο 56. Ο δείκτης πληθυσμός φυλακών (ανά 100.000 άτομα) στην Ελλάδα για το 2017 είναι 90 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 279 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του χαμηλότερος μέσου όρου του 266 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και του μέσου όρου του 143 των χωρών του κόσμου.

Πρόσφυγες ανά χώρα προέλευσης (χιλιάδες)

Η τιμή του δείκτη πρόσφυγες ανά χώρα προέλευσης (χιλιάδες) για την Ελλάδα για το 2018 είναι 0,1. Ίδια τιμή με αυτήν της Ελλάδας έχουν το Βέλγιο, η Γαλλία, η Γερμανία και η Ιταλία. Μηδενική τιμή έχουν η Φινλανδία, η Πορτογαλία, η Ισπανία, η Σουηδία και η Ελβετία. Η Βουλγαρία εμφανίζει τιμή 0,6, η Ρουμανία 1,2 και τις πιο υψηλές τιμές παρουσιάζουν η Αλβανία με 13,5 και η Σερβία με 32,3.

Ποσοστό αυτοκτονιών, γυναίκες (ανά 100.000 άτομα)

Η τιμή του δείκτη ποσοστό αυτοκτονιών, γυναίκες (ανά 100.000 άτομα) για την Ελλάδα για το 2016 είναι 1,5. Η πορεία του δείκτη παρουσιάζει αυξομείωση και ειδικότερα το 2000 η τιμή του ανερχόταν στο 1,2, το 2010 στο 0,6 και το 2015 στο 1,5, τιμή που παραμένει σταθερή και το 2016. Η τιμή της Ελλάδας είναι από τις πιο χαμηλές συγκριτικά με χώρες που βρίσκονται κοντά στην Ελλάδα. Η Ισπανία παρουσιάζει και αυτή χαμηλή τιμή, όπου το 2000 ήταν 3 και το 2010 2,2. Αυξάνεται και πάλι στο 3 το 2015 και τελικά το 2016 αυξάνεται ελάχιστα στο 3,1. Η Ρουμανία εμφανίζει τιμή για το 2016 λίγο πιο υψηλή από αυτήν της Ελλάδας με 2,4. Το 2000 η τιμή της ήταν 3,8 και μειώνεται το 2010 στο 3,7. Συνεχίζει να μειώνεται το 2015 στο 2,5 και καταλήγει το 2016 στο 2,4. Η Πορτογαλία έχει τιμή για το 2000 2,1, το 2010 4,3 και το 2015 3,8, τιμή ίδια και το 2016. Αρκετά πιο υψηλή τιμή παρουσιάζει το Βέλγιο, όπου το 2000 κυμαινόταν στο 10,6, μειώθηκε το 2010 στο 9,8 και το 2015 στο 8,9. Τέλος, αυξάνεται το 2016 στο 9,4. Ο δείκτης ποσοστό αυτοκτονιών, γυναίκες (ανά 100.000 άτομα) στην Ελλάδα για το 2016 είναι 1,5 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 5,6 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 5,4 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 7,4 των χωρών του κόσμου.

Ποσοστό αυτοκτονιών, άντρες (ανά 100.000 άτομα)

Η τιμή του δείκτη ποσοστό αυτοκτονιών, άντρες (ανά 100.000 άτομα) για την Ελλάδα για το 2016 είναι 6,1 και είναι χαμηλότερη του μέσου όρου του 19,8 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερη του μέσου όρου του 16,7 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερη του μέσου όρου του 13,7 των χωρών του κόσμου. Ειδικότερα, η πορεία του δείκτη είναι η εξής: το 2000 ήταν 4,5 και έχει ανοδική πορεία. Το 2010 ήταν 4,6 και το 2015 5,8. Κοντά στην τιμή της Ελλάδας είναι η Αλβανία, όπου παρατηρείται αυξομείωση και το 2000 η τιμή ανερχόταν στο 8,2, το 2010 στο 9,5, το 2015 στο 6,7 και, τέλος, το 2016 αυξήθηκε στο 7. Η Πορτογαλία παρουσιάζει τιμή πιο υψηλή από αυτήν της Ελλάδας και συγκεκριμένα το 2000 ήταν 9,2 και το 2010 14,4. Μειώνεται ελάχιστα το 2015 στο 14,3, τιμή που παραμένει σταθερή και το 2016. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει και η Φινλανδία, όπου το 2000 κυμαινόταν στο 32,8 και έχει πτωτική πορεία. Το 2010 μειώνεται στο 25,3, το 2015 στο 19 και, τέλος, το 2016 αυξάνεται στο 20,8. Από τις πιο υψηλές τιμές εμφανίζει το Βέλγιο, όπου το 2000 κυμαινόταν στο 27,3 και το 2010 στο 24. Συνεχίζει να μειώνεται το 2015 στο 21,6 και, τέλος, αυξάνεται το 2016 στο 22,2.

ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ

Η κατηγορία με τίτλο «ανισότητα» καταγράφει τις τιμές για τους εξής δείκτες: Προσαρμοσμένος στην Ανισότητα Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (IHDI), συντελεστής ανθρώπινης ανισότητας, ανισότητα εισοδήματος, συντελεστής gini, ανισότητα εισοδήματος, αναλογία palma, ανισότητα εισοδήματος, αναλογία πεμπτημορίων εισοδήματος, μερίδιο εισοδήματος που κατέχεται από τους φτωχότερους 40%, μερίδιο εισοδήματος που κατέχεται από τους πλουσιότερους 1%, μερίδιο εισοδήματος που κατέχεται από τους πλουσιότερους 10%, ανισότητα στην εκπαίδευση (%), ανισότητα στο εισόδημα (%), ανισότητα στο προσδόκιμο ζωής (%), δείκτης εκπαίδευσης προσαρμοσμένος στην ανισότητα, δείκτης εισοδήματος προσαρμοσμένος στην ανισότητα, δείκτης προσδόκιμου ζωής προσαρμοσμένος στην ανισότητα, συνολική απώλεια δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης (HDI) λόγω ανισότητας (%).

Συντελεστής ανθρώπινης ανισότητας

Η τιμή του δείκτη συντελεστή ανθρώπινης ανισότητας για την Ελλάδα για το 2018 είναι 11,9. Η πορεία του δείκτη για τη χώρα μας έχει ως εξής: το 2010 είναι 9,9, το 2014 αυξάνεται στο 12,1 και το 2018 μειώνεται στο 11,9. Παρόμοια αποτελέσματα με την Ελλάδα παρουσιάζει η Ιταλία, όπου το 2010 είναι 11,8 και μειώνεται σταδιακά μέχρι το 2016, που είναι 12,3, και, τέλος, το 2018 είναι 11,8. Για το Βέλγιο η τιμή του δείκτη κυμαίνεται το 2010 στο 8,3, το 2015 αυξάνεται στο 8,3 και το 2018 μειώνεται στο 7,6. Από τις χαμηλότερες τιμές παρουσιάζει η Φινλανδία, όπου το 2010 είναι 7,4 και μειώνεται μέχρι το 2016, όπου αυξάνεται στο 8,4, ενώ το 2018 μειώνεται στο 5,2. Από τις πιο υψηλές τιμές εμφανίζει η Πορτογαλία, όπου το 2010 είναι 11,5, το 2014 10 και το 2018 12,5. Ο δείκτης του συντελεστή ανθρώπινης ανισότητας στην Ελλάδα για το 2018 ανέρχεται στο 11,9 και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 10,5 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 11,5 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 18,5 των χωρών του κόσμου.

Ανισότητα εισοδήματος, συντελεστής Gini

Η τιμή του δείκτη της ανισότητας εισοδήματος, συντελεστής Gini, για την Ελλάδα για τα χρόνια 2010-2017 είναι 36. Κοντινά αποτελέσματα έχει η Ιταλία στο 35,4, η Πορτογαλία στο 35,5 και η Ρουμανία στο 35,9, όπως και η Ισπανία στο 36,2. Από τα πιο χαμηλά ποσοστά εμφανίζει η Φινλανδία στο 27,1 και το Βέλγιο στο 27,7. Αντίθετα, από τα πιο υψηλά ποσοστά παρουσιάζει η Βουλγαρία με 37,4 και η Γεωργία με 37,9.

Ανισότητα εισοδήματος, αναλογία Palma

Η τιμή του δείκτη της ανισότητας εισοδήματος, αναλογία Palma, για την Ελλάδα για τα χρόνια 2010-2017 είναι 1,5. Την ίδια τιμή έχουν η Πορτογαλία, η Ρουμανία και η Ισπανία. Πιο χαμηλές τιμές παρουσιάζουν η Αλβανία, το Βέλγιο, η Φινλανδία, η Σερβία και η Σουηδία με 1. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Βουλγαρία με 1,6.

Ανισότητα εισοδήματος, αναλογία πεμπτημορίων εισοδήματος

Η τιμή του δείκτη της ανισότητας εισοδήματος, αναλογία πεμπτημορίων εισοδήματος, για την Ελλάδα για τα χρόνια 2010-2017 είναι 7,1. Τιμή κοντά σε αυτήν της Ελλάδας έχουν η Ισπανία και η Βουλγαρία με 7,3. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει η Φινλανδία με 3,9. Ακολουθούν το Βέλγιο και η Αλβανία με 4,2. Πιο υψηλή τιμή παρουσιάζει η Ισπανία με 7,3.

Μερίδιο εισοδήματος που κατέχεται από τους φτωχότερους 40%

Η τιμή του δείκτη σχετικά με το μερίδιο εισοδήματος που κατέχεται από τους φτωχότερους 40% για την Ελλάδα για τα χρόνια 2010-2017 είναι 17,7%. Η Ισπανία είναι μία από τις χώρες που εμφανίζουν τιμές κοντά με αυτές της Ελλάδας, 17,5%, όπως και η Βουλγαρία με 17,8%. Πιο χαμηλά ποσοστά εμφανίζουν η Ρουμανία με 16,9% και πιο υψηλά το Βέλγιο με 22,6%. Η Πορτογαλία κυμαίνεται στη μέση με τιμή 18,7%. Ο δείκτης του μεριδίου του εισοδήματος που κατέχεται από τους φτωχότερους 40% στην Ελλάδα τα χρόνια 2010-2017 είναι 17,7% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 18,2% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 18% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και ισόποσος του μέσου όρου του 17,7% των χωρών του κόσμου.

Μερίδιο εισοδήματος που κατέχεται από τους πλουσιότερους 1%

Η τιμή του δείκτη σχετικά με το μερίδιο εισοδήματος που κατέχεται από τους πλουσιότερους 1% για την Ελλάδα για τα χρόνια 2010-2017 είναι 10,8%. Ίδιο ποσοστό εμφανίζει η Γαλλία. Από τα χαμηλότερα ποσοστά εμφανίζει η Αλβανία και η Σερβία με 6,4%. Λίγο πιο πάνω είναι το Βέλγιο με 6,7% και η Πορτογαλία με 7,4%. Πιο υψηλό ποσοστό παρουσιάζει η Πολωνία με 12,5%. Ο δείκτης του μεριδίου του εισοδήματος που κατέχεται από τους πλουσιότερους 1% στην Ελλάδα τα χρόνια 2010-2017 είναι 10,8% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 14,9% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης και χαμηλότερος του μέσου όρου του 14,2% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ.

Μερίδιο εισοδήματος που κατέχεται από τους πλουσιότερους 10%

Η τιμή του δείκτη σχετικά με το μερίδιο εισοδήματος που κατέχεται από τους πλουσιότερους 10% για την Ελλάδα για τα χρόνια 2010-2017 είναι 26,2%. Το ίδιο ποσοστό εμφανίζει και η Ισπανία. Πιο χαμηλή τιμή παρουσιάζει το Βέλγιο με 22,2% και η Φινλανδία με 22,4%. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Πορτογαλία με 27,3% και η Βουλγαρία με 28,8%. Ο δείκτης του μεριδίου του εισοδήματος που κατέχεται από τους πλουσιότερους 10% στην Ελλάδα τα χρόνια 2010-2017 είναι 26,2% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 27,6% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 28 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 30,2% των χωρών του κόσμου.

Ανισότητα στην εκπαίδευση (%)

Η τιμή του δείκτη για την ανισότητα στην εκπαίδευση (%) για την Ελλάδα για το 2018 είναι 12,8%. Η πορεία του δείκτη κυμαινόταν το 2010 στο 5,8%, το 2015 στο 11,7% και το 2018 στο 12,8. Κοντά στο 12,8% της Ελλάδας για το 2018 είναι η τιμή της Αλβανίας με 12,3%. Οι τιμές του δείκτη για την Αλβανία είναι για το 2010 12,7%, ενώ από το 2011 έως και το 2015 παραμένει σταθερή στο 11,9%. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει το Βέλγιο, όπου το 2010 είναι 5,2%, το 2015 8,1% και καταλήγει το 2018 να μειώνεται στο 7,7%. Μια ενδιάμεση τιμή εμφανίζει η Πορτογαλία, όπου το 2010 είναι 5,7%, το 2014 και το 2015 5,9% και το 2018 15,8%. Από τις πιο χαμηλές τιμές εμφανίζει η Ελβετία, όπου η τιμή για τα έτη 2010, 2011 και 2012 είναι 2%, το 2015 5,7% και το 2018 μειώνεται στο 1,9%. Από τις πιο υψηλές τιμές εμφανίζει η Ισπανία, όπου για το 2010 η τιμή είναι 5,7%, το 2015 5,1%, το 2016 παρουσιάζει έντονη αύξηση στο 19,2% και, τέλος, το 2018 μειώνεται στο 17,1%. Ο δείκτης για την ανισότητα στην εκπαίδευση (%) στην Ελλάδα το 2018 είναι 12,8% και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 7,1 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 8,2% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 17,4% των χωρών του κόσμου.

Ανισότητα στο εισόδημα (%)

Η τιμή του δείκτη για την ανισότητα στο εισόδημα (%) για την Ελλάδα για το 2018 είναι 19,5%. Η πορεία της τιμής του δείκτη ακολουθεί μια αυξομειώση ανά τα χρόνια. Συγκεκριμένα, το 2010 η τιμή είναι 19,9%, το 2015 αυξάνεται στο 21,1% και, τέλος, το 2018 μειώνεται στο 19,5%. Η Πορτογαλία είναι από τις χώρες που η τιμή της για το 2018 είναι κοντά σε αυτήν της Ελλάδας με 18,1%. Για το 2010 η τιμή είναι 23,9% και το 2015 20,4%. Πιο χαμηλά ποσοστά εμφανίζει το Βέλγιο, όπου το 2010 η τιμή είναι 15,1%, το

2015 12,7% και το 2018 11,4%. Από τις πιο χαμηλές τιμές παρουσιάζει η Σουηδία, όπου το 2010 η τιμή του δείκτη είναι 13%, το 2015 13,1% και το 2018 13%. Αντίθετα, από τις πιο υψηλές τιμές εμφανίζει η Βουλγαρία, όπου το 2010 η τιμή του δείκτη είναι 16,1%, το 2015 18,2% και το 2018 αυξάνεται στο 23,9%. Ο δείκτης για την ανισότητα στο εισόδημα (%) στην Ελλάδα το 2018 είναι 19,5%, και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 19,3% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 20,9% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 23,3% των χωρών του κόσμου.

Ανισότητα στο προσδόκιμο ζωής (%)

Η τιμή του δείκτη για την ανισότητα στο προσδόκιμο ζωής (%) για την Ελλάδα για το 2018 είναι 3,5%. Ειδικότερα, η πορεία του δείκτη για το 2010 είναι 4%, το 2015 3,7% και τα έτη 2016, 2017 και 2018 3,5%. Ίδια τιμή για το 2018 εμφανίζει η Πορτογαλία, της οποίας η τιμή για το 2010 είναι 4,8% και για τρία χρόνια (2013, 2014, 2015) μειώνεται στο 3,9%. Ίδια τιμή με αυτήν της Ελλάδας για το 2018 εμφανίζει και η Ελβετία, όπου το 2010 η τιμή είναι 4,4% και το 2015 3,8%. Για το Βέλγιο η τιμή είναι πολύ κοντά με αυτήν της Ελλάδας και για το 2018 είναι 3,6%. Η πορεία της τιμής για το Βέλγιο είναι το 2010 4,6% και το 2015 4%. Από τις πιο χαμηλές τιμές για το 2018 εμφανίζει η Ισπανία με 3%. Για το 2010 η τιμή είναι 4,4% και το 2015 μειώνεται στο 3,5%. Από τις πιο υψηλές τιμές εμφανίζει η Αλβανία για το 2018 με 7,2%. Για το 2010 η τιμή είναι 10,9% και για το 2014 9,9%. Ο δείκτης για την ανισότητα στο προσδόκιμο ζωής (%) στην Ελλάδα το 2018 είναι 3,5% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 5,2% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 5,3% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 14,7% των χωρών του κόσμου.

Δείκτης εκπαίδευσης προσαρμοσμένος στην ανισότητα

Η τιμή του δείκτη εκπαίδευσης προσαρμοσμένου στην ανισότητα για την Ελλάδα για το 2017 είναι 0,724. Η πορεία του δείκτη ανά τα χρόνια παρουσιάζει αυξομειώση. Για το 2010 η τιμή είναι 0,747, το 2015 0,735 και το 2017 0,724. Πιο κοντά στις τιμές της Ελλάδας βρίσκεται η Ρουμανία με τιμή για το 2017 0,714. Για το 2010 η τιμή είναι 0,681 και για το 2015 0,731. Για την Πορτογαλία οι τιμές κυμαίνονται σχετικά κοντά με αυτές της Ελλάδας για το 2017, όπου η τιμή είναι 0,635. Το 2010 η τιμή για την Πορτογαλία είναι 0,674 και το 2015 0,712. Για το Βέλγιο η τιμή για το 2017 είναι πιο υψηλή από αυτήν της Ελλάδας και κυμαίνεται στο 0,815. Για το 2010 η τιμή είναι 0,826 και το 2015 0,818. Και η Γερμανία είναι μία από τις χώρες με αρκετά υψηλές τιμές, όπου το 2017 η τιμή είναι 0,92. Το 2010 είναι 0,904 και το 2015 0,916. Ο δείκτης εκπαίδευσης προσαρμοσμένος

στην ανισότητα στην Ελλάδα το 2017 είναι 0,724 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 0,795 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 0,78 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 0,492 των χωρών του κόσμου.

Δείκτης εισοδήματος προσαρμοσμένος στην ανισότητα

Η τιμή του δείκτη εισοδήματος προσαρμοσμένου στην ανισότητα για την Ελλάδα για το 2018 είναι 0,671. Για το 2010 η τιμή του δείκτη κυμαινόταν στο 0,682 και το 2015 στο 0,654. Για τη Βουλγαρία η τιμή του δείκτη είναι κοντά με αυτήν της Ελλάδας για το 2018, στο 0,607. Το 2010 είναι 0,635 και τα έτη 2014 και 2015 0,632. Για την Πορτογαλία η τιμή του δείκτη είναι και αυτή σχετικά κοντά με αυτήν της Ελλάδας για το 2018, στο 0,697. Για το 2010 η τιμή είναι 0,641 και το 2015 αυξάνεται στο 0,668. Για το Βέλγιο η τιμή του δείκτη για το 2018 είναι πιο υψηλή από αυτήν της Ελλάδας και κυμαίνεται στο 0,814. Για το 2010 η τιμή ήταν στο 0,776, ενώ το 2015 και το 2016 αυξάνεται στο 0,795 και στο 0,789 αντίστοιχα. Πιο υψηλές τιμές παρουσιάζει η Ελβετία, όπου η τιμή για το 2018 είναι 0,825. Το 2010 η τιμή κυμαινόταν στο 0,826 και το 2015 στο 0,812. Ο δείκτης εισοδήματος προσαρμοσμένος στην ανισότητα στην Ελλάδα το 2018 είναι 0,671 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 0,73 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 0,718 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 0,586 των χωρών του κόσμου.

Δείκτης προσδόκιμου ζωής προσαρμοσμένος στην ανισότητα

Η τιμή του δείκτη προσδόκιμου ζωής προσαρμοσμένου στην ανισότητα για την Ελλάδα για το 2018 είναι 0,921. Η πορεία του δείκτη για την Ελλάδα παρουσιάζει σταδιακή άνοδο. Για το 2010 η τιμή κυμαίνεται στο 0,894 και το 2015 στο 0,912. Ίδια τιμή με την Ελλάδα για το 2018 έχει η Φινλανδία, στο 0,921. Η τιμή για τη Φινλανδία για το 2010 είναι 0,888 και για το 2015 0,909. Για το Βέλγιο η τιμή του δείκτη βρίσκεται σχετικά κοντά με αυτήν της Ελλάδας και συγκεκριμένα για το 2010 είναι 0,882, το 2015 0,9 και το 2018 0,912. Λίγο πιο υψηλή τιμή εμφανίζει για το 2018 η Πορτογαλία στο 0,918. Το 2010 η τιμή κυμαινόταν στο 0,879 και το 2015 στο 0,905. Ο δείκτης του προσδόκιμου ζωής προσαρμοσμένου στην ανισότητα στην Ελλάδα το 2018 είναι 0,921 και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 0,868 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 0,88 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 0,69 των χωρών του κόσμου.

Συνολική απώλεια δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης (HDI) λόγω ανισότητας (%)

Η τιμή του δείκτη της συνολικής απώλειας HDI λόγω ανισότητας (%) για την Ελλάδα για το 2018 είναι 12,2%. Για το 2010 η τιμή κυμαινόταν στο 10,2%, το 2015 αυξάνεται κατά 2 μονάδες και φτάνει στο 12,4% και, τέλος, το 2018 μειώνεται στο 12,2%. Κοντινή τιμή με αυτήν της Ελλάδας που κυμαίνεται στο 12,5% εμφανίζει η Βουλγαρία, της οποίας η τιμή του δείκτη κυμαίνεται το 2010 στο 11,3% και το 2015 στο 10,7%. Και η τιμή για την Πορτογαλία είναι κοντινή με αυτήν της Ελλάδας για το 2018, στο 12,7%. Για το 2010 η τιμή είναι 11,9% και το 2015 10,4%. Πιο χαμηλή είναι η τιμή για τη Φινλανδία, όπου το 2018 κυμαίνεται στο 5,3%. Το 2010 ήταν στο 7,5 και το 2015 στο 5,8%. Ο δείκτης της συνολικής απώλειας HDI λόγω ανισότητας (%) στην Ελλάδα το 2018 είναι 12,2% και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 10,8% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 11,7% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 18,6% των χωρών του κόσμου.

ΕΣΟΔΑ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΣΗ ΠΟΡΩΝ

Η κατηγορία με τίτλο «έσοδα και σύνθεση πόρων» καταγράφει τις τιμές για τους εξής δείκτες: ακαθάριστο εθνικό εισόδημα (ΑΕΕ) κατά κεφαλήν (2011 PPP \$), εγχώρια πίστωση από χρηματοπιστωτικό τομέα (% του ΑΕΠ), ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ) κατά κεφαλήν (2011 PPP \$), ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (GDP), σύνολο (2011 δισεκατομμύρια δολάρια), ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου (% του ΑΕΠ), μερίδιο εργασίας του ΑΕΠ, που περιλαμβάνει μισθούς και μεταβιβάσεις κοινωνικής προστασίας (%), δείκτης εισοδήματος.

Εγχώρια πίστωση από χρηματοπιστωτικό τομέα (% του ΑΕΠ)

Η τιμή του δείκτη εγχώρια πίστωση από χρηματοπιστωτικό τομέα (% του ΑΕΠ) στην Ελλάδα για την περίοδο 2013-2018 είναι 91,9%. Ειδικότερα, το 2005 η τιμή κυμαινόταν στο 106,7%, το 2010 στο 14%, το 2015 στο 134,5% και το 2018 στο 91,9%. Πιο υψηλή τιμή από αυτήν της Ελλάδας εμφανίζει το Βέλγιο, όπου το 2005 ήταν 100,8%, το 2010 και το 2011 114%, το 2015 147,7% και το 2018 136,8%. Ακόμη πιο υψηλή τιμή παρουσιάζει η Πορτογαλία, όπου το 2005 ήταν 142%, το 2010 206%, το 2015 166,6% και το 2018 149,6. Από τις υψηλότερες τιμές εμφανίζει η Ελβετία, όπου το 2005 ήταν 161,3%, το 2010 173%, το 2015 174,8% και το 2016 179,3%. Ο δείκτης εγχώρια πίστωση από χρηματοπιστωτικό τομέα (% του ΑΕΠ) στην Ελλάδα για την περίοδο 2013-

2018 ανέρχεται στο 91,9% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 191,1% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 200,1% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 176,2% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ) κατά κεφαλήν (2011 PPP \$)

Η τιμή του δείκτη ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ) κατά κεφαλήν (2011 PPP \$) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 25.141. Ειδικότερα η πορεία του δείκτη για το 1990 ήταν 20.686 και το 1995 21.247. Ο δείκτης συνεχίζει την ανοδική πορεία του και το 2000 ήταν 24.839, το 2005 29.559, το 2010 μειώνεται σε 28.726 και το 2015 αυξάνεται σε 24.135. Κοντά στην τιμή της Ελλάδας είναι και αυτή της Πορτογαλίας, όπου το 1990 η τιμή ήταν 20.167, το 1995 21.851, το 2000 25.999, το 2005 26.593, το 2010 27.238, το 2015 26.608 και το 2018 28.687. Αρκετά πιο υψηλή τιμή παρουσιάζει το Βέλγιο και ειδικότερα το 1990 ήταν 30.648, το 1995 32.613, το 2000 37.189, το 2005 39.803, το 2010 στο 41.086, το 2015 41.821 και το 2018 43.218. Ακόμη πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Ελβετία, όπου το 1990 ήταν 48.182, το 1995 46.257, το 2000 50.776, το 2005 52.770, το 2010 55.866, το 2015 57.325 και, τέλος, το 2018 59.019. Ο δείκτης ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ) κατά κεφαλήν (2011 PPP \$) στην Ελλάδα για το 2018 ανέρχεται σε 25.141 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 40.019 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 40.492 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 15.893 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (GDP), σύνολο (2011 δισεκατομμύρια δολάρια)

Η τιμή του δείκτη σύνολο ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (GDP) (2011 δισεκατομμύρια δολάρια) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 269,7. Η πορεία του δείκτη για το 1990 είναι 210,9, το 1995 224, το 2000 268, το 2005 324,8, το 2010 319,5, το 2015 261,2 και το 2018 269,7. Κοντά στην τιμή της Ελλάδας είναι αυτή της Πορτογαλίας, όπου η τιμή του δείκτη το 1990 είναι 201,3, αυξάνεται το 1995 στο 219, το 2000 στο 268, το 2005 στο 279,3, το 2010 στο 288, το 2015 στο 275,6 και, τέλος, το 2018 στο 295. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει το Βέλγιο, όπου το 1990 είναι 305,5 και αυξάνεται το 1995 στο 331. Το 2000 αυξάνεται στο 381, το 2005 στο 417,1, το 2010 στο 447,7, το 2015 στο 471,5 και, τέλος, το 2018 στο 493,6. Ιδιαίτερα υψηλή τιμή εμφανίζει η Γερμανία, όπου το 1990 η τιμή κυμαίνεται στο 2.485,2, αυξάνεται το 1995 στο 2.749, το 2000 στο 3.023, το 2005 στο 3.109,4, το 2010 στο 3.306, το 2015 στο 3.597,7 και, τέλος, το 2018 στο 3811,3. Ο δείκτης ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (GDP) σύνολο

(2011 δισεκατομμύρια δολάρια) στην Ελλάδα για το 2018 ανέρχεται σε 269,7 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 61,525 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 52,777 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 119,218 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου (% του ΑΕΠ)

Η τιμή του δείκτη ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου (% του ΑΕΠ) στην Ελλάδα για την περίοδο 2015-2018 είναι 11,1. Η πορεία του δείκτη ειδικότερα έχει ως εξής: το 1990 ο δείκτης κυμαινόταν στο 24,8%, μειώνεται το 1995 στο 20% και αυξάνεται το 2000 στο 24,6%. Μειώνεται το 2005 στο 20,8%, το 2010 στο 17,6%, το 2015 στο 11,6% και, τέλος, το 2018 στο 11,1. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Πορτογαλία, όπου το 1990 η τιμή ήταν 26,7%, μειώνεται το 1995 στο 23,3% και αυξάνεται το 2000 στο 28%. Μειώνεται και πάλι το 2005 στο 23,1%, το 2010 στο 20,5%, το 2015 στο 15,5% και το 2018 στο 17,1. Ακόμη πιο υψηλή τιμή εμφανίζει το Βέλγιο, όπου το 1990 η τιμή ήταν 24,1%, μειώνεται το 1995 στο 21,3%, αυξάνεται το 2000 στο 22,5%, μειώνεται ελάχιστα το 2005 στο 22,2 και το 2010 στο 21,8%, το 2015 αυξάνεται στο 23,1% και, τέλος, το 2018 στο 24%. Ο δείκτης ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου (% του ΑΕΠ) στην Ελλάδα για την περίοδο 2015-2018 ανέρχεται στο 11,1% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 21,5% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 21,5% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 25,2% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Μερίδιο εργασίας του ΑΕΠ, που περιλαμβάνει μισθούς και μεταβιβάσεις κοινωνικής προστασίας (%)

Η τιμή του δείκτη μερίδιο εργασίας του ΑΕΠ, που περιλαμβάνει μισθούς και μεταβιβάσεις κοινωνικής προστασίας (%) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 49,6%. Ειδικότερα, το 2000 η τιμή κυμαινόταν στο 49,5 και αυξάνεται το 2005 στο 53,9% και το 2010 στο 54,3%. Μειώνεται το 2015 στο 49,4% και, τέλος, αυξάνεται ελάχιστα το 2018 στο 49,6%. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Πορτογαλία, όπου το 2000 ήταν στο 60,2%, μειώνεται το 2005 στο 58,7%, το 2010 στο 56,5% και το 2015 στο 51,6%, ενώ το 2018 παρουσιάζει αύξηση της τάξης του 52,1%. Ακόμη πιο υψηλή τιμή εμφανίζει και το Βέλγιο, όπου το 2000 κυμαινόταν στο 49,7% και μειώνεται το 2005 στο 46,7%. Αυξάνεται το 2010 στο 49,9%, αυξάνεται κατά 7 περίπου μονάδες το 2015 στο 56,2% και, τέλος, το 2018 αυξάνεται κατά 2 μονάδες στο 58,2%. Από τις υψηλότερες τιμές παρουσιάζει η Ελβετία, και ειδικότερα το 2000 η τιμή κυμαινόταν στο 62,4%, αυξάνεται το 2005 στο 62,7%, το

2010 στο 63% και από το 2015 έως και το 2017 αυξάνεται στο 65,4%. Τέλος, το 2018 μειώνεται κατά μία μονάδα στο 64,5%.

Δείκτης εισοδήματος

Η τιμή του δείκτη εισοδήματος στην Ελλάδα για το 2018 είναι 0,8834 και είναι χαμηλότερη του μέσου όρου του 0,905 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερη του μέσου όρου του 0,907 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερη του μέσου όρου του 0,764 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Ειδικότερα, η πορεία του δείκτη παρουσιάζει αυξομειώσεις στην πάροδο του χρόνου, μέχρι το 0,8834 που αφορά το 2018. Πιο αναλυτικά, ανά πενταετία μέχρι τότε, οι τιμές έχουν ως εξής: το 1990 η τιμή ανέρχεται στο 0,808, το 1995 στο 0,81, το 2000 στο 0,834, το 2005 στο 0,858, το 2010 στο 0,852 και το 2018 στο 0,834. Λίγο πιο υψηλά από την Ελλάδα βρίσκεται η Πορτογαλία, όπου το 1990 η τιμή κυμαινόταν στο 0,801, αυξάνεται το 1995 στο 0,82, το 2000 στο 0,837, το 2005 στο 0,841, το 2015 στο 0,839 και το 2018 στο 0,851. Ακόμη πιο υψηλή τιμή έχει το Βέλγιο, όπου το 1990 ήταν 0,865, αυξάνεται το 1995 στο 0,88, το 2000 στο 0,898, το 2005 στο 0,906, το 2010 στο 0,914, το 2015 στο 0,911 και καταλήγει το 2018 να αυξάνεται ελάχιστα στο 0,919. Από τις υψηλότερες τιμές εμφανίζει η Ελβετία, όπου το 1990 ήταν στο 0,936, το 1995 στο 0,93, το 2000 στο 0,951, το 2005 στο 0,959, το 2010 στο 0,964, το 2015 στο 0,963 και, τέλος, το 2018 αυξάνεται ελάχιστα στο 0,965.

ΕΡΓΑΣΙΑ, ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΕΥΑΛΩΤΟΤΗΤΑ

Η κατηγορία με τίτλο «εργασία, απασχόληση και ευαλωτότητα» καταγράφει τις τιμές για τους εξής δείκτες: αναλογία απασχόλησης προς πληθυσμό (% ηλικίας 15 ετών και άνω), παιδική εργασία (% για ηλικίες 5-17 ετών), απασχόληση στη γεωργία (% της συνολικής απασχόλησης), απασχόληση στην παροχή υπηρεσιών (% της συνολικής απασχόλησης), αποδέκτες σύνταξης γήρατος (% του νόμιμου πληθυσμού ηλικίας σύνταξης), ποσοστό συμμετοχής εργατικού δυναμικού (% ηλικίας 15 ετών και άνω), ποσοστό συμμετοχής εργατικού δυναμικού (% ηλικίας 15 ετών και άνω), γυναίκες, ποσοστό συμμετοχής εργατικού δυναμικού (% ηλικίας 15 ετών και άνω), άντρες, ανεργία, σύνολο (% του εργατικού δυναμικού), ποσοστό της άτυπης απασχόλησης στη μη γεωργική απασχόληση (% της συνολικής απασχόλησης στη μη γεωργία), ανεργία, νέοι (% ηλικίες 15-24 ετών), ευάλωτη απασχόληση (% της συνολικής απασχόλησης), νέοι που δεν φοιτούν στο σχολείο ή που δεν εργάζονται (% ηλικίας 15-24 ετών).

Αναλογία απασχόλησης προς πληθυσμό (% ηλικίας 15 ετών και άνω)

Η τιμή του δείκτη αναλογία απασχόλησης προς πληθυσμό (% ηλικίας 15 ετών και άνω) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 42,7%. Η πορεία του δείκτη παρουσιάζει μια αυξομείωση και ειδικότερα το 1991 η τιμή του δείκτη κυμαινόταν στο 46,1% και αυξάνεται το 1995 στο 47%. Συνεχίζει να αυξάνεται το 2000 στο 47,4% και το 2005 στο 48,3%, το 2015 στο 39,9% και, τέλος, καταλήγει το 2018 στο 42,7%. Πιο υψηλή τιμή παρουσιάζει το Βέλγιο, όπου η τιμή κυμαίνεται το 1991 στο 45,7%. Ίδια τιμή διατηρείται και το 1995. Το 2000 αυξάνεται στο 48,8% και το 2005 μειώνεται ελάχιστα στο 48,7%. Αυξάνεται το 2010 στο 49,5%, το 2015 υπάρχει μείωση στο 48,9% και, τέλος, το 2018 αυξάνεται κατά μία μονάδα στο 49,9%. Υψηλότερη τιμή παρουσιάζει η Πορτογαλία, όπου η τιμή του δείκτη κυμαίνεται το 1991 στο 58,9%. Μειώνεται το 1995 στο 54,3% και το 2000 αυξάνεται και πάλι στο 58,5%. Το 2005 μειώνεται στο 57,3% και έπειτα έχει πτωτική πορεία. Το 2010 μειώνεται στο 54,5%, το 2015 στο 51,3% και, τέλος, το 2018 αυξάνεται στο 54,7%. Ακόμη πιο υψηλή τιμή παρουσιάζει η Ελβετία, όπου η πορεία του δείκτη παρουσιάζει αυξομείωση και συγκεκριμένα το 1991 κυμαινόταν στο 67,2, το 1995 στο 64,8%, το 2000 στο 65,6%, το 2005 στο 64%, το 2010 στο 63,7% και το 2015 στο 64,9%, τιμή που παραμένει σταθερή και το 2018. Ο δείκτης αναλογία απασχόλησης προς πληθυσμό (% ηλικίας 15 ετών και άνω) στην Ελλάδα για το 2018 ανέρχεται στο 42,7% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 57,1% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 56,7% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 58,4% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Παιδική εργασία (% για ηλικίες 5-17 ετών)

Δεν παρέχονται στοιχεία από τον ΟΗΕ.

Απασχόληση στη γεωργία (% της συνολικής απασχόλησης)

Η τιμή του δείκτη απασχόληση στη γεωργία (% της συνολικής απασχόλησης) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 12%. Το 1991 η τιμή του δείκτη κυμαινόταν στο 21,5% και μειώνεται το 1995 στο 20,4%. Συνεχίζει να μειώνεται το 2000 στο 17,4%, το 2005 στο 12,2% και τα επόμενα δύο χρόνια αυξάνεται στο 12,4%. Το 2015 αυξάνεται ελάχιστα στο 12,9% και, τέλος, καταλήγει στο 12% το 2018. Αρκετά πιο χαμηλή τιμή από αυτήν της Ελλάδας παρουσιάζει το Βέλγιο, όπου το 1991 η τιμή του δείκτη κυμαινόταν στο 2,9%. Το 1995 μειώνεται στο 2,7% και το 2000 στο 1,9%. Αυξάνεται το 2005 στο 2% και μειώνεται και πάλι το 2010 στο 1,4% και το 2015 στο 1,2%, τιμή που παραμένει σταθερή και το 2018. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει και η Πορτογαλία, όπου ο δείκτης παρουσιάζει αυξομείωση, και

ειδικότερα το 1991 ανέρχεται στο 11,7%, το 1995 στο 11,5%, το 2000 στο 12,7%, το 2005 στο 12,1%, το 2010 στο 11,2%, το 2015 στο 7,5% και, τέλος, το 2018 στο 6,3%. Πολύ υψηλή τιμή σε σχέση με αυτήν της Ελλάδας εμφανίζει η Αλβανία, όπου η τιμή του δείκτη κυμαίνεται το 1991 στο 47,5%, το 1995 στο 47,1%, το 2000 στο 46,2%, το 2005 στο 45,3%, το 2010 στο 42,1%, το 2015 στο 41,4% και, τέλος, το 2018 στο 38%. Ο δείκτης απασχόληση στη γεωργία (% της συνολικής απασχόλησης) στην Ελλάδα για το 2018 ανέρχεται στο 12% και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 4,4% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 4,6% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 28,4% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Απασχόληση στην παροχή υπηρεσιών (% της συνολικής απασχόλησης)

Η τιμή του δείκτη απασχόληση στην παροχή υπηρεσιών (% της συνολικής απασχόλησης) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 72,7%. Ειδικότερα, η τιμή του δείκτη κυμαινόταν το 1991 στο 53,8% και το 1995 στο 56,4%. Το 2000 αυξάνεται στο 60% και ακολουθεί ανοδική πορεία. Το 2005 αυξάνεται στο 65,5%, το 2010 στο 68%, το 2015 στο 72,2% και, τέλος, το 2018 καταλήγει στο 72,7%. Κοντά στην τιμή της Ελλάδας είναι και η τιμή της Γερμανίας, όπου για το 1991 κυμαινόταν στο 60,6%, το 1995 στο 60,8%, το 2000 στο 63,8% και το 2005 στο 67,8%. Συνεχίζει να αυξάνεται το 2010 στο 70%, το 2015 στο 70,9% και το 2018 καταλήγει στο 71,6%. Η τιμή για την Πορτογαλία είναι και αυτή σχετικά κοντά με της Ελλάδας. Το 1991 ήταν 55% και αυξάνεται το 1995 στο 56,3%. Το 2000 μειώνεται στο 52,9% και το 2005 αυξάνεται στο 57,6%. Συνεχίζει να αυξάνεται το 2010 στο 61,6%, το 2015 στο 68,1% και, τέλος, το 2018 στο 69,1%. Πιο χαμηλή τιμή παρουσιάζει η Αλβανία, όπου η τιμή το 1991 κυμαινόταν στο 33,9%. Αυξάνεται το 1995 στο 34,9%, το 2000 στο 35,9%, το 2005 στο 37%, το 2010 στο 37,3%, το 2015 στο 40% και, τέλος, το 2018 στο 42,7%. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει το Βέλγιο, όπου το 1991 η τιμή κυμαινόταν στο 66,2% και αυξάνεται το 1995 στο 69,1%, το 2000 στο 72,3%, το 2005 στο 73,3%, το 2010 στο 75,3%, το 2015 στο 77,4% και το 2018 στο 78,2%. Ο δείκτης απασχόληση στην παροχή υπηρεσιών (% της συνολικής απασχόλησης) στην Ελλάδα για το 2018 ανέρχεται στο 72,7% και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 72,4% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, ίσος του μέσου όρου του 72,7% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 48,7% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Αποδέκτες σύνταξης γήρατος (% του νόμιμου πληθυσμού ηλικίας σύνταξης)

Η τιμή του δείκτη αποδέκτες σύνταξης γήρατος (% του νόμιμου πληθυσμού ηλικίας σύντα-

ξης) στην Ελλάδα για τα έτη 2009-2018 είναι 77,4%. Κοντά στην Ελλάδα είναι η Αλβανία με 77%. Πιο χαμηλά είναι η Ισπανία με 66,3%. Πιο υψηλά είναι η Ιταλία με 90,5%, η Ελβετία με 99,7% και έπειτα το Βέλγιο, η Φινλανδία, η Γαλλία, η Γερμανία και η Σουηδία με 100%. Ο δείκτης αποδέκτες σύνταξης γήρατος (% του νόμιμου πληθυσμού ηλικίας σύνταξης) στην Ελλάδα για το 2009-2018 ανέρχεται στο 77,4% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 93,3% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 93% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 72,3% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Ποσοστό συμμετοχής εργατικού δυναμικού (% ηλικίας 15 ετών και άνω)

Η τιμή του δείκτη ποσοστό συμμετοχής εργατικού δυναμικού (% ηλικίας 15 ετών και άνω) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 52,8%. Για το 1990 η τιμή του δείκτη κυμαινόταν στο 51,3%, αυξάνεται το 1995 στο 51,6%, το 2000 στο 53,4% και το 2010 στο 54,4%, το 2015 μειώνεται στο 53,1% και τέλος το 2018 μειώνεται στο 52,8%. Κοντινή τιμή με της Ελλάδας έχει το Βέλγιο, όπου το 1990 η τιμή ήταν 48,3% και το 1995 αυξάνεται στο 50,4%. Συνεχίζει να αυξάνεται το 2000 στο 52,2%, το 2005 στο 53,2% και το 2010 στο 54%, το 2015 μειώνεται εκ νέου στο 53,5% και το 2018 μειώνεται ελάχιστα στο 53,3%. Η τιμή για την Πορτογαλία παρουσιάζει αυξομείωση και συγκεκριμένα κυμαίνεται το 1991 στο 60% και μειώνεται το 1995 στο 58,5%. Αυξάνεται το 2000 στο 60,8% και το 2005 στο 62%. Μειώνεται το 2010 στο 61,1% και το 2015 και το 2016 στο 58,6% και, τέλος, το 2018 αυξάνεται ελάχιστα στο 58,7%. Αρκετά πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Ελβετία, όπου το 1990 η τιμή κυμαινόταν στο 68,4% και μειώνεται το 1995 στο 67,1%. Αυξάνεται ελάχιστα το 2000 στο 67,4% και το 2010 μειώνεται στο 67%, το 2015 αυξάνεται στο 68,2% και το 2018 παρουσιάζει ελάχιστη αύξηση στο 68,3%. Ο δείκτης ποσοστό συμμετοχής εργατικού δυναμικού (% ηλικίας 15 ετών και άνω) στην Ελλάδα για το 2018 ανέρχεται στο 52,8% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 60,4% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 59,9% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 61,4% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Ποσοστό συμμετοχής εργατικού δυναμικού (% ηλικίας 15 ετών και άνω), γυναίκες

Η τιμή του δείκτη ποσοστό συμμετοχής εργατικού δυναμικού (% ηλικίας 15 ετών και άνω), γυναίκες, στην Ελλάδα για το 2018 είναι 45,3% και είναι χαμηλότερη του μέσου όρου του 52,1% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερη του μέσου όρου του 51,6% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερη του μέσου όρου του 48% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Η πορεία του

δείκτη ειδικότερα έχει ως εξής: το 1990 η τιμή κυμαινόταν στο 36,1% και αυξάνεται το 1995 στο 36,9%, το 2000 στο 40,9%, το 2005 στο 42,7%, το 2010 στο 44,8%, το 2015 στο 45,5% και, τέλος, καταλήγει το 2018 στο 45,3%. Κοντά στην Ελλάδα βρίσκεται το Βέλγιο, όπου η τιμή το 1990 κυμαινόταν στο 36,6%. Αυξάνεται το 1995 στο 40,5% και έχει ανοδική πορεία. Το 2000 αυξάνεται στο 43,6%, το 2005 στο 45,5% και το 2010 στο 47,5%, το 2015 στο 48% και το 2018 στο 47,9%. Πιο υψηλή τιμή από την Ελλάδα εμφανίζει η Πορτογαλία, όπου το 1990 κυμαινόταν στο 48,4% και έχει ανοδική πορεία. Το 1995 αυξάνεται στο 49,3%, το 2000 στο 52,7%, το 2005 στο 55,3%, το 2010 στο 55,8%, το 2015 στο 53,8% και, τέλος, αυξάνεται ελάχιστα το 2018 στο 53,9%. Αρκετά πιο υψηλή τιμή παρουσιάζει η Ελβετία και συγκεκριμένα το 1990 κυμαινόταν στο 57,1% και μειώνεται το 1995 στο 55,9%. Αυξάνεται το 2000 στο 57,8% και έπειτα έχει ανοδική πορεία. Το 2005 αυξάνεται στο 59,5%, το 2010 στο 59,9%, το 2015 στο 62,4% και το 2017 και το 2018 στο 62,6%.

Ποσοστό συμμετοχής εργατικού δυναμικού (% ηλικίας 15 ετών και άνω), άντρες

Η τιμή του δείκτη ποσοστό συμμετοχής εργατικού δυναμικού (% ηλικίας 15 ετών και άνω), άντρες, στην Ελλάδα για το 2018 είναι 60,7%. Ειδικότερα, το 1990 η τιμή κυμαινόταν στο 67,1% και έχει πτωτική πορεία. Το 1995 μειώνεται στο 66,8%, το 2000 στο 66,2%, το 2005 στο 64,9%, το 2010 στο 64,5%, το 2015 στο 61,1% και, τέλος, το 2018 μειώνεται στο 60,7%. Κοντά στην Ελλάδα βρίσκεται το Βέλγιο, όπου το 1990 η τιμή ήταν 60,8%, αυξάνεται το 1995 στο 61% και το 2000 στο 61,4%. Μειώνεται το 2005 στο 61,3%, το 2010 στο 60,8%, το 2015 στο 59,1% και το 2018 στο 58,9. Και η Πορτογαλία κυμαίνεται κοντά στην Ελλάδα και ειδικότερα το 1990 η τιμή ήταν στο 72,9%. Μειώνεται το 1995 στο 68,6% και αυξάνεται το 2000 στο 69,6%. Το 2005 μειώνεται στο 69,3% και συνεχίζει να μειώνεται το 2010 στο 66,9% και το 2015 στο 64,2%, τιμή που παραμένει σταθερή και για το 2018. Αρκετά πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Ελβετία, όπου το 1990 κυμαίνεται στο 80,5%. Μειώνεται το 1995 στο 79,1%, το 2000 στο 77,7% και συνεχίζει την πτωτική πορεία. Το 2010 μειώνεται στο 74,3%, το 2015 στο 74,2% και το 2018 μειώνεται ελάχιστα στο 74,1%. Ο δείκτης ποσοστό συμμετοχής εργατικού δυναμικού (% ηλικίας 15 ετών και άνω), άντρες, στην Ελλάδα για το 2018 ανέρχεται στο 60,7% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 69% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 68,5% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 74,9% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Ανεργία, σύνολο (% του εργατικού δυναμικού)

Η τιμή του δείκτη ανεργία, σύνολο (% του εργατικού δυναμικού) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 19,2%. Η πορεία του δείκτη κυμαίνεται το 1991 στο 7,7%, αυξάνεται το 1995 στο 9,1% και το 2000 στο 11,3%. Μειώνεται το 2005 στο 10% και αυξάνεται και πάλι το 2010 στο 12,7%. Αυξάνεται ιδιαίτερα το 2015 στο 24,9% και το 2018 μειώνεται στο 19,2%. Πιο χαμηλή τιμή από την Ελλάδα εμφανίζει το Βέλγιο, όπου ο δείκτης παρουσιάζει αυξομειώση, καθώς το 1991 η τιμή είναι στο 7%, το 1995 στο 9,3%, το 2000 στο 6,6%, το 2005 στο 8,4%, το 2010 στο 8,3%, το 2015 στο 8,5% και το 2018 στο 6,3%. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει και η Πορτογαλία, όπου το 1991 η τιμή κυμαινόταν στο 3,9%, το 1995 στο 7,1%, το 2000 στο 3,8%, το 2005 στο 7,6%, το 2010 στο 10,8%, το 2015 στο 12,4% και, τέλος, το 2018 στο 6,9%. Από τις πιο χαμηλές τιμές εμφανίζει η Γερμανία. Το 1991 η τιμή του δείκτη ήταν της τάξης του 5,3% και παρουσιάζει αυξομειώση. Το 1995 ήταν 8,2%, το 2000 7,9%, το 2005 11,2%, το 2010 7%, το 2015 4,6% και, τέλος, το 2018 3,4%. Ο δείκτης ανεργία, σύνολο (% του εργατικού δυναμικού), στην Ελλάδα για το 2018 ανέρχεται στο 19,2% και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 5,6% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 5,5% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 5,1% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Ποσοστό της άτυπης απασχόλησης στη μη γεωργική απασχόληση (% της συνολικής απασχόλησης στη μη γεωργία)

Δεν παρέχονται στοιχεία από τον ΟΗΕ.

Ανεργία, νέοι (% ηλικίες 15-24 ετών)

Η τιμή του δείκτη ανεργία, νέοι (% ηλικίες 15-24), στην Ελλάδα για το 2018 είναι 39,5% και είναι υψηλότερη του μέσου όρου του 13,5% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερη του μέσου όρου του 11,9% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερη του μέσου όρου του 12,7% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Η πορεία του δείκτη ειδικότερα έχει ως εξής: το 1991 κυμαινόταν στο 23,4%, το 1995 στο 26,7%, το 2000 στο 28,8%, το 2005 στο 25,7%, το 2010 στο 32,9%, το 2015 στο 49,8% και, τέλος, το 2018 στο 39,5%. Για το Βέλγιο η τιμή του δείκτη το 1991 κυμαινόταν στο 13,9%, ενώ το 1995 παρουσιάζει υψηλή αύξηση στο 21,6%. Το 2000 μειώνεται στο 15,3%, το 2005 αυξάνεται και πάλι στο 21,5% και το 2010 στο 22,4%, το 2015 στο 22,1% και το 2018 μειώνεται στο 17,6%. Πιο υψηλή τιμή από το Βέλγιο έχει η Πορτογαλία. Το 1991 η τιμή κυμαινόταν στο 8,6% και αυξάνεται αισθητά το 1995 στο 16%. Μειώνεται το 2000 στο 8,3% και αυξάνεται και πάλι το 2005

στο 16,2%. Το 2010 αυξάνεται στο 22,7% και το 2015 στο 32%, ενώ το 2018 μειώνεται στο 20,3%. Αρκετά πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει η Γερμανία, όπου το 1991 ήταν 5,5%, το 1995 και το 2000 ήταν 8,5%, το 2005 15,5%, το 2010 9,8%, το 2015 7,2% και το 2018 6,4%.

Ευάλωτη απασχόληση (% της συνολικής απασχόλησης)

Η τιμή του δείκτη ευάλωτη απασχόληση (% της συνολικής απασχόλησης) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 26,7%. Η πορεία του δείκτη ειδικότερα έχει ως εξής: το 1991 η τιμή κυμαινόταν στο 40,5%, το 1995 στο 39,7%, το 2000 στο 34%, το 2005 στο 28,1%, το 2010 στο 27,8%, το 2015 στο 28,1% και τα επόμενα τρία χρόνια μειώνεται στο 26,7%. Αρκετά χαμηλή τιμή εμφανίζει η Γερμανία, όπου το 1991 η τιμή κυμαινόταν στο 5,2% και αυξάνεται το 1995 στο 5,6%, το 2000 στο 5,8%, το 2005 στο 7,5%, ενώ το 2010 μειώνεται στο 6,7%, το 2015 στο 6,1% και το 2018 στο 5,9%. Την πιο υψηλή τιμή παρουσιάζει η Αλβανία και συγκεκριμένα το 1991 κυμαινόταν στο 64,5% και μειώνεται το 1995 στο 62,8%. Συνεχίζει να μειώνεται το 2000 στο 60,2%, το 2005 στο 56,3%, το 2010 στο 55,1%, το 2015 στο 56,6% και το 2018 στο 54,9%. Για το Βέλγιο η τιμή το 1991 κυμαινόταν στο 15,9% και αυξάνεται το 1995 στο 16%. Μειώνεται το 2000 στο 11,5%, το 2005 στο 10,6% και το 2010 στο 9,9%. Το 2015 αυξάνεται κατά μία μονάδα στο 10,9% και, τέλος, το 2018 μειώνεται ελάχιστα στο 10,2%. Για την Πορτογαλία η τιμή παρουσιάζει αυξομειώση και ειδικότερα το 1991 κυμαινόταν στο 19,6%, το 1995 στο 21,4%, το 2000 στο 19,9%, το 2005 στο 20%, το 2015 στο 13,6% και, τέλος, το 2017 και το 2018 μειώνεται στο 12,3%.

Νέοι που δεν φοιτούν στο σχολείο ή που δεν εργάζονται (% ηλικίας 15-24 ετών)

Η τιμή του δείκτη νέοι που δεν φοιτούν στο σχολείο ή που δεν εργάζονται (% ηλικίας 15-24 ετών) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 14,1% και είναι υψηλότερη του μέσου όρου του 12,6% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης και υψηλότερη του μέσου όρου του 13,2% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ. Η πορεία του δείκτη ειδικότερα έχει ως εξής: το 2005 κυμαινόταν στο 20,8%, το 2010 στο 14,8%, το 2015 στο 17,2% και, τέλος, το 2018 μειώνεται στο 14,1%. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζουν το Βέλγιο και η Πορτογαλία. Για το Βέλγιο η τιμή κυμαινόταν το 2005 στο 13%, το 2010 στο 10,9%, το 2015 στο 12,2% και το 2018 στο 9,2%. Για την Πορτογαλία η τιμή το 2005 κυμαινόταν στο 11,1%, το 2010 στο 11,4%, το 2015 στο 11,3% και, τέλος, το 2018 στο 8,4%. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Αλβανία, όπου το 2010 κυμαινόταν στο 29,5% και το 2015 στο 32,8%.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ

Η κατηγορία με τίτλο «κοινωνικο-οικονομική βιωσιμότητα» καταγράφει τις τιμές για τους εξής δείκτες: ειδικευμένο εργατικό δυναμικό (% του εργατικού δυναμικού), (καθαρή) προσαρμοσμένη εξοικονόμηση (% του ΑΕΕ), μέση ετήσια μεταβολή στο μερίδιο του κατώτερου 40% (%), δείκτης συγκέντρωσης (εξαγωγές) (τιμή), ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου (% του ΑΕΠ), συνολική απώλεια στην τιμή HDI λόγω ανισότητας, μέση ετήσια μεταβολή (%), πληθυσμός που χρησιμοποιεί βελτιωμένες πηγές πόσιμου νερού (%), πληθυσμός που χρησιμοποιεί βελτιωμένες εγκαταστάσεις υγιεινής (%), αναλογία δαπανών εκπαίδευσης και υγείας προς στρατιωτικές δαπάνες, δαπάνες έρευνας και ανάπτυξης (% του ΑΕΠ), αγροτικός πληθυσμός με πρόσβαση σε ηλεκτρικό ρεύμα (%), συνολική εξυπηρέτηση χρέους (% των εξαγωγών αγαθών, υπηρεσιών και πρωτογενούς εισοδήματος).

Ειδικευμένο εργατικό δυναμικό (% του εργατικού δυναμικού)

Η τιμή του δείκτη του ειδικευμένου εργατικού δυναμικού (% του εργατικού δυναμικού) για την Ελλάδα για το 2018 είναι 78,3%. Η πορεία του δείκτη ειδικότερα έχει ως εξής: το 2000 η τιμή του δείκτη ανέρχεται στο 56,8%, το 2005 στο 65,7%, το 2010 στο 66,9%, το 2015 στο 74,7% και, τέλος, το 2018 στο 78,3%. Η τιμή του δείκτη για το Βέλγιο το 2018 είναι 85,5%, τιμή πιο υψηλή από εκείνη της Ελλάδας. Η πορεία του δείκτη ανά τα χρόνια ανέρχεται το 2000 στο 69,2%, το 2005 στο 75,7%, το 2010 στο 79,2%, το 2015 στο 83,1% και, τέλος, το 2018 αυξάνεται στο 85,5%. Πιο χαμηλή είναι η τιμή του δείκτη για την Πορτογαλία, όπου παρουσιάζει ανοδική πορεία ανά τα χρόνια και συγκεκριμένα το 2000 είναι 21,4%, το 2005 27,7%, το 2010 34,6%, το 2015 49,8% και, τέλος, το 2018 αυξάνεται στο 54,1%. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζεται να έχει η Φινλανδία, της οποίας η τιμή το 2000 ανερχόταν στο 77,2% και αρχίζει και αυξάνεται ανά τα χρόνια. Το 2005 αυξάνεται στο 82,3%, το 2010 στο 86, το 2015 στο 88,9% και το 2018 αυξάνεται κατά μία μονάδα στο 89,9%. Ο δείκτης του ειδικευμένου εργατικού δυναμικού (% του εργατικού δυναμικού) στην Ελλάδα για το 2018 ανέρχεται στο 78,3% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 84,7% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 81,9% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 46,3% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

(Καθαρή) Προσαρμοσμένη εξοικονόμηση (% του ΑΕΕ)

Η τιμή του δείκτη καθαρή προσαρμοσμένη εξοικονόμηση (% του ΑΕΕ) για την Ελλάδα το 2017 είναι -3,1%. Το 1990 η τιμή του δείκτη ήταν 11,2% και μειώθηκε το 1995 στο

10,9%. Συνεχίζει να μειώνεται το 2000 στο 6,3% και το 2005 στο 3,2%. Το 2010 η τιμή του δείκτη είναι -9,3%, το 2015 -5,4% και το 2017 -3,1%. Για την Πορτογαλία το 1990 η τιμή κυμαινόταν στο 16% και μειώθηκε το 1995 στο 12,7%. Συνεχίζει να μειώνεται το 2000 στο 6,4%, το 2005 στο 1,3%, το 2010 στο -2,4%, το 2015 στο 1,2% και το 2017 στο 3,4%. Για τη Ρουμανία η τιμή του δείκτη ξεκινά το 1990 στο -10,7%, το 1995 είναι -9,6%, το 2000 -7,1%, το 2005 -3,5%, το 2010 η τιμή αυξάνεται στο 4,7% και το 2015 στο 7,2%, ενώ το 2017 μειώνεται στο 3,4%. Πιο υψηλές τιμές εμφανίζει η Ελβετία, όπου το 1990 η τιμή είναι 16,3%, το 1995 15,1%, το 2000 19%, το 2005 19,4%, το 2010 21,4%, το 2015 18,4% και το 2017 16,4%. Ο δείκτης καθαρή προσαρμοσμένη εξοικονόμηση (% του ΑΕΕ) στην Ελλάδα για το 2017 ανέρχεται στο -3,1% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 8,8% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 8,6% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 10,9% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Μέση ετήσια μεταβολή στο μερίδιο του κατώτερου 40% (%)

Η τιμή του δείκτη μέση ετήσια μεταβολή στο μερίδιο κάτω από 40% (%) για την Ελλάδα για την περίοδο 2005-2017 είναι -0,7%. Αρνητικές τιμές παρουσιάζουν ακόμη η Βουλγαρία με -0,3%, η Ιταλία με -0,6%, η Ισπανία με -1,2% και η Σουηδία με -0,4%. Η Φινλανδία και η Γερμανία έχουν τιμή 0%. Η τιμή για το Βέλγιο είναι 0,1% και για την Πορτογαλία 0,4%. Η τιμή για την Αλβανία είναι 0,5% και για τη Ρουμανία 0,8%, όπως και για την Ελβετία.

Δείκτης συγκέντρωσης (εξαγωγές) (τιμή)

Η τιμή του δείκτη συγκέντρωσης (εξαγωγές) (αξία) για την Ελλάδα για το 2017 είναι 0,269. Το 2010 η τιμή του δείκτη είναι 0,214, το 2015 είναι 0,253 και το 2017 0,269. Κοντά στην τιμή της Ελλάδας και εκείνη της Ιταλίας, όπου το 2010 η τιμή του δείκτη είναι 0,052, το 2015 και το 2016 ανέρχεται στο 0,052 και, τέλος, το 2017 αυξάνεται στο 0,054. Πιο χαμηλή τιμή παρουσιάζει η Πορτογαλία, όπου το 2010 η τιμή είναι 0,075 και το 2015 ανέρχεται στο 0,078 και τελικά καταλήγει το 2017 στο 0,074. Λίγο πιο υψηλή τιμή εμφανίζει το Βέλγιο, όπου το 2010 η τιμή είναι 0,097, το 2015 μειώνεται στο 0,096 και, τέλος, το 2017 μειώνεται στο 0,094. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Αλβανία, όπου το 2010 η τιμή είναι 0,197, το 2015 μειώνεται στο 0,22 και το 2017 αυξάνεται στο 0,255.

Ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου (% του ΑΕΠ)

Η τιμή του δείκτη ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου (% του ΑΕΠ) για την Ελλάδα για το 2018 είναι 13,1% και είναι χαμηλότερη του μέσου όρου του 22,1% που ισχύει για χώρες

που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερη του μέσου όρου του 21,9% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερη του μέσου όρου του 26,2% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Η πορεία του δείκτη ειδικότερα έχει ως εξής: για το 1990 η τιμή κυμαινόταν στο 27,6%, το 1995 στο 22,5%, το 2000 στο 25,8%, το 2005 στο 22,1%, το 2010 στο 17%, το 2015 στο 10,2% και το 2018 στο 13,1%. Για την Πορτογαλία η τιμή του δείκτη κυμαίνεται το 1990 στο 27,7%, το 1995 στο 24,2% και το 2000 στο 28,8%, το 2005 στο 23,7%, το 2010 στο 21,1%, το 2015 στο 15,8% και, τέλος, το 2018 αυξάνεται στο 17,5%. Για το Βέλγιο η τιμή του δείκτη είναι πιο υψηλή από αυτήν της Ελλάδας. Ειδικότερα, το 1990 η τιμή είναι 24,4%, το 1995 μειώνεται στο 21,8%, το 2000 στο 23,8%, το 2005 στο 23,6%, το 2010 στο 22,7%, το 2015 αυξάνεται στο 23,7%, και το 2018 στο 25,4%.

Συνολική απώλεια στην τιμή HDI λόγω ανισότητας, μέση ετήσια μεταβολή (%)

Η τιμή του δείκτη συνολική απώλεια στην τιμή HDI λόγω ανισότητας, μέση ετήσια μεταβολή (%) για την Ελλάδα για την περίοδο 2010-2018 είναι 2,4%. Αρνητική τιμή παρουσιάζουν η Αλβανία με -1,7%, το Βέλγιο με -1,2%, η Φινλανδία με -3,6%, η Γαλλία με -0,1%, η Ρουμανία με -1%, η Σουηδία και η Ελβετία με -0,4%. Η τιμή της Βουλγαρίας είναι 1,4%, της Γερμανίας 0,5%, της Ιταλίας 0,1% και της Ισπανίας 5,9%.

Πληθυσμός που χρησιμοποιεί βελτιωμένες πηγές πόσιμου νερού (%)

Δεν παρέχονται στοιχεία από τον ΟΗΕ.

Πληθυσμός που χρησιμοποιεί βελτιωμένες εγκαταστάσεις υγιεινής (%)

Η τιμή του δείκτη πληθυσμός που χρησιμοποιεί βελτιωμένες εγκαταστάσεις υγιεινής (%) για την Ελλάδα για έτη 2010-2017 είναι 1%. Το 2005 και το 2010 η τιμή του δείκτη είναι 0,6%, το 2015 και το 2016 είναι 1%. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει η Ρουμανία, όπου το 2000 και το 2005 είναι 0,4%. Το 2010, το 2011 και το 2012 είναι 0,5%, το 2015 και το 2016 αυξάνεται στο 0,5%. Η τιμή του δείκτη για την Πορτογαλία το 1996 είναι 0,6% και αυξάνεται το 2000 στο 0,7%, το 2005 στο 0,8%, το 2010 και το 2011 στο 1,5%, το 2015 στο 1,25% και το 2016 αυξάνεται στο 1,3%. Η τιμή του δείκτη για το Βέλγιο κυμαίνεται το 1996 στο 1,7%, το 2000 στο 1,9%, το 2005 στο 1,8%, το 2010 αυξάνεται στο 2,1% και το 2015 και το 2016 στο 2,5%. Ο δείκτης πληθυσμός που χρησιμοποιεί βελτιωμένες εγκαταστάσεις υγιεινής (%) στην Ελλάδα για τα έτη 2010-2017 ανέρχεται στο 1% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 2,3% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 2,4% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 2% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Αναλογία δαπανών εκπαίδευσης και υγείας προς στρατιωτικές δαπάνες

Η τιμή του δείκτη αναλογία δαπανών εκπαίδευσης και υγείας προς στρατιωτικές δαπάνες για την Ελλάδα για το 2017 είναι 100, όπως και για τις υπόλοιπες χώρες που βρίσκονται κοντά στην Ελλάδα. Ο δείκτης είναι ίσος του μέσου όρου του 100 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης και του μέσου όρου του 100 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ, ενώ είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 78,6 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Δαπάνες έρευνας και ανάπτυξης (% του ΑΕΠ)

Δεν παρέχονται στοιχεία από τον ΟΗΕ.

Αγροτικός πληθυσμός με πρόσβαση σε ηλεκτρικό ρεύμα (%)

Δεν παρέχονται στοιχεία από τον ΟΗΕ.

Συνολική εξυπηρέτηση χρέους (% των εξαγωγών αγαθών, υπηρεσιών και πρωτογενούς εισοδήματος)

Δεν παρέχονται στοιχεία από τον ΟΗΕ.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑ

Η κατηγορία με τίτλο «δημογραφία» καταγράφει τις τιμές για τους εξής δείκτες: συνολικός πληθυσμός (εκατομμύρια), διάμεση ηλικία (έτη), λόγος εξάρτησης ηλικιωμένων ατόμων (65 ετών και άνω) (ανά 100 άτομα ηλικίας 15-64 ετών), πληθυσμός ηλικίας 15-64 ετών (εκατομμύρια), πληθυσμός ηλικίας 65 ετών και άνω (εκατομμύρια), πληθυσμός ηλικίας κάτω των 5 ετών (εκατομμύρια), αναλογία φύλου κατά τη γέννηση (άντρες προς γυναίκες γεννήσεις), αστικός πληθυσμός (%), λόγος εξάρτησης νέων ατόμων (0-14) (ανά 100 άτομα ηλικίας 15-64 ετών).

Συνολικός πληθυσμός (εκατομμύρια)

Η τιμή του δείκτη συνολικός πληθυσμός (εκατομμύρια) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 10,5. Η πορεία του δείκτη ειδικότερα έχει ως εξής: το 1990 η τιμή του δείκτη ήταν 10,2, αυξάνεται το 1995 στο 10,7, το 2000 στο 11,1, το 2005 στο 11,2 και μειώνεται το 2010 στο 10,9, το 2015 στο 10,7 και, τέλος, το 2018 στο 10,5. Πολύ κοντά στην τιμή της Ελλάδας είναι και εκείνη της Πορτογαλίας, όπου το 1990 ήταν 9,9 και αυξάνεται στο 1995 σε 10,1, το 2000 στο 10,3, το 2005 και το 2010 στο 10,5, το 2015 στο 10,4

και το 2018 μειώνεται ελάχιστα στο 10,3. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει το Βέλγιο, όπου η τιμή το 1990 ήταν 10, αυξάνεται το 1995 στο 10,2, το 2000 στο 10,3, το 2005 στο 10,5, το 2010 στο 10,9, το 2015 στο 11,3 και, τέλος, αυξάνεται το 2018 στο 11,5. Από τις υψηλότερες τιμές παρουσιάζει η Γερμανία, όπου το 1990 η τιμή κυμαινόταν στο 79,1 και αυξάνεται το 1995 στο 81,1, το 2000 στο 81,4, το 2005 στο 81,6. Μειώνεται το 2010 στο 80,8, το 2015 αυξάνεται κατά μία μονάδα στο 81,8 και, τέλος, το 2018 στο 83,1.

Διάμεση ηλικία (έτη)

Η τιμή του δείκτη διάμεση ηλικία (έτη) στην Ελλάδα για το 2020 είναι 45,5. Η πορεία του δείκτη είναι αυξανόμενη ανά τα έτη. Ειδικότερα, το 1990 η τιμή κυμαινόταν στο 35,1, αυξάνεται στο 36,5 το 1995 και συνεχίζει την ανοδική του πορεία. Το 2000 η τιμή ήταν 38, το 2005 39,4, το 2010 41,1 και το 2015 43,4. Σχετικά κοντινή τιμή με της Ελλάδας εμφανίζει η Πορτογαλία και ειδικότερα το 1990 ήταν 34,2, αυξάνεται το 1995 στο 36, το 2000 στο 37,2, το 2005 στο 39,4, το 2010 στο 41,6, το 2015 στο 43,9 και, τέλος, το 2020 αυξάνεται στο 46,2. Πιο χαμηλή τιμή παρουσιάζει το Βέλγιο, όπου το 1990 η τιμή ήταν 36,5, αυξάνεται το 1995 στο 37,6, το 2000 στο 39, το 2005 στο 40,3, το 2010 στο 40,9, το 2015 στο 41,3 και, τέλος, το 2020 στο 41,9. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Ιταλία και ειδικότερα το 1990 η τιμή κυμαινόταν στο 37, αυξάνεται το 1995 στο 38,7, το 2000 στο 40,3, το 2005 στο 41,9, το 2010 στο 43,5, το 2015 στο 45,4 και, τέλος, το 2020 στο 47,3. Ο δείκτης μέση ηλικία (έτη) στην Ελλάδα για το 2020 ανέρχεται στο 45,5 και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 40,2 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 40,1 που ισχύει για χώρες ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 31,4 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Λόγος εξάρτησης ηλικιωμένων απόμων (65 ετών και άνω) (ανά 100 άτομα ηλικίας 15-64 ετών)

Η τιμή του δείκτη λόγος εξάρτησης ηλικιωμένων απόμων (65 ετών και άνω) (ανά 100 άτομα ηλικίας 15-64 ετών) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 33,7. Ο δείκτης έχει ανοδική πορεία και ειδικότερα το 1990 κυμαινόταν στο 20,3, αυξάνεται το 1995 στο 21,7, το 2000 στο 24, το 2005 στο 26,6, το 2010 στο 29,1, το 2015 στο 32,2 και, τέλος, το 2018 καταλήγει στο 33,7. Πιο χαμηλή τιμή από την Ελλάδα εμφανίζει το Βέλγιο και ειδικότερα το 1990 η τιμή ήταν 22,3, αυξάνεται το 1995 στο 24,1, το 2000 στο 25,7 και το 2005 στο 26,4, τιμή σταθερή και το 2010. Αυξάνεται το 2015 στο 28 και, τέλος, το 2018 στο 29,3. Πιο υψηλή τιμή από αυτήν της Ελλάδας εμφανίζει η Πορτογαλία, όπου το 1990 η τιμή ήταν 20,8, αυξάνεται το 1995 στο 22,3, το 2000 στο 24, το 2005 στο 25,5 και το 2010 στο

28,1, το 2015 στο 31,9 και το 2018 στο 34. Ο δείκτης αναλογία εξάρτησης γήρατος (65 ετών και άνω) (ανά 100 άτομα ηλικίας 15-64 ετών) στην Ελλάδα για το 2018 ανέρχεται στο 33,7 και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 25,3 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 26,3 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 13,6 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Πληθυσμός ηλικίας 15-64 ετών (εκατομμύρια)

Η τιμή του δείκτη πληθυσμός ηλικίας 15-64 (εκατομμύρια) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 6,8. Η πορεία του δείκτη ειδικότερα έχει ως εξής: η τιμή το 1990 ανερχόταν στο 6,8, το 1995 στο 7,3, το 2000 και το 2005 στο 7,6. Μειώνεται το 2010 στο 7,2, το 2015 στο 6,9 και το 2018 μειώνεται στο 6,8. Κοντά στην τιμή της Ελλάδας και εκείνη της Πορτογαλίας. Πιο συγκεκριμένα το 1990 η τιμή ήταν 6,5, αυξάνεται το 1995 στο 6,8, το 2000 στο 7 και το 2005 στο 7,1. Μειώνεται το 2010 και το 2011 στο 7, το 2014 και το 2015 μειώνεται στο 6,8 και, τέλος, καταλήγει να μειώνεται το 2018 στο 6,6. Πιο υψηλή τιμή από της Ελλάδας εμφανίζει το Βέλγιο και ειδικότερα το 1990, το 1995 και το 2000 η τιμή ήταν 6,7, αυξάνεται το 2005 στο 6,9 και το 2010 και το 2011 στο 7,2 και, τέλος, το 2017 και το 2018 αυξάνεται στο 7,4. Ιδιαίτερα υψηλή τιμή εμφανίζει η Γαλλία, όπου το 1990 η τιμή κυμαινόταν στο 37,3, αυξάνεται το 1995 στο 37,7, το 2000 στο 38,4, το 2005 στο 39,7, το 2010 στο 40,7 και έπειτα μειώνεται το 2013 στο 40,6, το 2014 και το 2015 στο 40,5 και, τέλος, το 2017 και το 2018 στο 40,3. Ο δείκτης πληθυσμός ηλικίας 15-64 (εκατομμύρια) στην Ελλάδα για το 2018 ανέρχεται σε 6,8 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 42,8 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 84,66 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 4.964,5 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Πληθυσμός ηλικίας 65 ετών και άνω (εκατομμύρια)

Η τιμή του δείκτη πληθυσμός ηλικίας 65 ετών και άνω (εκατομμύρια) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 2,3 και είναι χαμηλότερη του μέσου όρου του 255 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερη του μέσου όρου του 233 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερη του μέσου όρου του 673 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Η πορεία του δείκτη ειδικότερα έχει ως εξής: το 1990 η τιμή ήταν 1,4, αυξάνεται το 1995 στο 1,6, το 2000 στο 1,8, το 2005 και το 2010 στο 2. Από το 2013 έως και το 2016 αυξάνεται στο 2,2 και το 2017 και το 2018 στο 2,3. Ίδια τιμή το 2018 με της Ελλάδας εμφανίζει και η Πορτογαλία, όπου το 1990 η τιμή ήταν 1,4, αυξάνεται το 1995 στο 1,5, το 2000 στο 1,7 και το 2005 στο 1,8. Το 2010, το

2011 και το 2012 αυξάνεται στο 2, τα επόμενα τρία χρόνια στο 2,1, από το 2015 έως και το 2017 στο 2,2 και, τέλος, το 2018 αυξάνεται στο 2,3. Ελάχιστα πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει το Βέλγιο και ειδικότερα το 1990 η τιμή ήταν 1,5, αυξάνεται το 1995 στο 1,6, το 2000 στο 1,7, το 2005 στο 1,8, το 2010, το 2011 και το 2012 στο 1,9 και, τέλος, το 2018 αυξάνεται στο 2,2. Αρκετά πιο υψηλή τιμή παρουσιάζει η Γερμανία, όπου το 1990 κυμαίνονταν στο 11,8, αυξάνεται το 1995 στο 12,6, το 2000 στο 13,4, το 2005 στο 15,4, το 2010 στο 16,6, το 2015 στο 17,4 και το 2018 στο 17,8.

Πληθυσμός ηλικίας κάτω των 5 ετών (εκατομμύρια)

Η τιμή του δείκτη πληθυσμός ηλικίας κάτω των 5 ετών (εκατομμύρια) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 0,4. Ειδικότερα, το 1990 η τιμή κυμαίνονταν στο 0,6 και μειώνεται το 1995, το 2000 και το 2005 στο 0,5. Αυξάνεται εκ νέου το 2010 στο 0,6 και μειώνεται στο 0,5 από το 2011 έως και το 2016. Το 2017 και το 2018 μειώνεται στο 0,4. Ίδια τιμή για το 2018 με της Ελλάδας έχει η Πορτογαλία, η οποία το 1990 κυμαίνονταν στο 0,6, το 1995 και το 2000 στο 0,5, το 2005 στο 0,6 και μειώνεται εκ νέου στο 0,5 το 2010 έως και το 2014. Τα επόμενα χρόνια έως και το 2018 μειώνεται στο 0,4. Λίγο πιο υψηλή τιμή εμφανίζει το Βέλγιο και ειδικότερα για όλα τα έτη η τιμή παραμένει σταθερή στο 0,6. Από τις υψηλότερες τιμές εμφανίζει η Γερμανία, όπου το 1990 η τιμή ήταν 4,3, μειώνεται το 1995 στο 4,1, το 2000 στο 3,9 και το 2005 στο 3,6. Από το 2010 έως και το 2014 μειώνεται στο 3,4, αυξάνεται το 2015 στο 3,5 και το 2018 στο 3,9. Ο δείκτης πληθυσμός κάτω των 5 ετών (εκατομμύρια) στην Ελλάδα για το 2018 ανέρχεται στο 0,4 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 89,3 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 75,1 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 675 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Αναλογία φύλου κατά τη γέννηση (άντρες προς γυναίκες γεννήσεις)

Η τιμή του δείκτη αναλογία φύλου κατά τη γέννηση (άντρες προς γυναίκες γεννήσεις) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 1,07 και είναι υψηλότερη του μέσου όρου του 1,05 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερη του μέσου όρου του 1,05 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και ίση με τον μέσο όρο του 1,07 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Η πορεία του δείκτη ειδικότερα έχει ως εξής: το 1990 η τιμή κυμαίνονταν στο 1,07, τιμή σταθερή και το 1995. Μειώνεται το 2000 στο 1,06 και αυξάνεται εκ νέου στο 1,07 το 2005 και το 2010. Το 2015 μειώνεται και πάλι στο 1,06 και το 2018 αυξάνεται στο 1,07. Ελάχιστα πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει η Πορτογαλία, όπου όλα τα έτη η τιμή είναι σταθερή στο 1,06. Και για το Βέλγιο η τιμή είναι ελάχιστα πιο χαμηλή από αυτήν της Ελλάδας και ειδικότερα το 1990 ήταν 1,06, μειώνεται το 1995

στο 1,05, το 2000 στο 1,04 και το 2005 αυξάνεται στο 1,05, ενώ παραμένει σταθερή το 2010, το 2015 και το 2018.

Αστικός πληθυσμός (%)

Η τιμή του δείκτη αστικός πληθυσμός (%) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 79,1%. Η πορεία του δείκτη κυμαίνεται το 1990 στο 71,5%, αυξάνεται το 1995 στο 72,1%, το 2000 στο 72,7%, το 2005 στο 74,5%, το 2010 στο 76,3%, το 2015 στο 78% και, τέλος, το 2018 στο 79,1%. Πιο κοντά στην τιμή της Ελλάδας είναι εκείνη της Πορτογαλίας, όπου το 1990 η τιμή είναι 47,9% και αυξάνεται το 1995 στο 51,1%, το 2000 στο 54,4%, το 2005 στο 57,5%, το 2010 στο 60,6%, το 2015 στο 63,5% και, τέλος, το 2018 στο 65,2%. Από τις πιο υψηλές τιμές παρουσιάζει το Βέλγιο, όπου το 1990 η τιμή ήταν 96,4%, το 1995 παρουσιάζει αύξηση της τάξης του 96,8% και το 2000 αυξάνεται στο 97,1%. Ελάχιστη αύξηση εμφανίζει και το 2005 στο 97,4%, το 2010, το 2015 και το 2016 στο 97,9% και το 2017 και το 2018 στο 98%. Την πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει η Ρουμανία, η οποία παρουσιάζει αυξομείωση, και συγκεκριμένα το 1990 η τιμή ήταν στο 53,2%, το 1995 στο 53,8%, το 2000 στο 53%, το 2005 στο 53,2%, το 2010 στο 53,8%, το 2015 στο 53,9% και, τέλος, το 2018 στο 54%. Ο δείκτης αστικός πληθυσμός (%) στην Ελλάδα για το 2018 ανέρχεται στο 79,1% και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 63,2% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 80,6% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 55,2% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Λόγος εξάρτησης νέων ατόμων (0-14) (ανά 100 άτομα ηλικίας 15-64 ετών)

Η τιμή του δείκτη λόγος εξάρτησης νέων ατόμων (0-14) (ανά 100 άτομα ηλικίας 15-64 ετών) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 21,9 και είναι χαμηλότερη του μέσου όρου του 26,8 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερη του μέσου όρου του 27,4 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερη του μέσου όρου του 39,5 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Η πορεία του δείκτη ειδικότερα έχει ως εξής: το 1990 η τιμή κυμαινόταν στο 29,4 και το 1995 στο 24,8. Συνεχίζει να μειώνεται το 2000 στο 22 και το 2005 στο 21,9. Αυξάνεται κατά μία μονάδα το 2010 στο 22,9 και το 2015 στο 22,5 και, τέλος, το 2018 στο 21,9. Λίγο πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει η Πορτογαλία, όπου το 1990 ήταν 31,2 και έχει πτωτική πορεία. Το 1995 μειώνεται στο 26,4, το 2000 στο 23,7, το 2005 στο 22,9, το 2010 στο 22,6, το 2015 στο 21,6 και, τέλος, καταλήγει το 2018 στο 20,8. Πιο υψηλή τιμή παρουσιάζει το Βέλγιο, όπου το 1990 ήταν 26,7, αυξάνεται το 1995 στο 27 και το 2000 μειώνεται στο 26,8. Συνεχίζει να μειώνεται το 2005 στο 26,2, το 2010 στο 25,7, το 2015 επανέρχεται και πάλι στο

26,2 και, τέλος, το 2018 στο 26,6. Από τις υψηλότερες τιμές εμφανίζει η Γαλλία, όπου το 1990 η τιμή κυμαινόταν στο 30,5 και μειώνεται το 1995 στο 30. Συνεχίζει να μειώνεται το 2000 στο 29,1 και το 2005 στο 28,4. Αυξάνεται ελάχιστα το 2010 στο 28,6 και το 2014 στο 29,2, τιμή σταθερή για τα επόμενα δύο χρόνια, ενώ το 2018 μειώνεται στο 29.

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ

Η κατηγορία με τίτλο «περιβαλλοντική βιωσιμότητα» καταγράφει τις τιμές για τους εξής δείκτες: εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, κατά κεφαλήν (τόνοι), εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα (kg ανά αμερικάνικο δολάριο του 2010 του ΑΕΠ), δασική έκταση (% της συνολικής έκτασης γης), υποβαθμισμένη γη (% της συνολικής έκτασης γης), δασική έκταση, αλλαγή (%), κατανάλωση ενέργειας ορυκτών καυσίμων (% της συνολικής κατανάλωσης ενέργειας), χρήση γλυκού νερού (% των συνολικών ανανεώσιμων υδάτινων πόρων), ποσοστό θνησιμότητας που αποδίδεται στην ατμοσφαιρική ρύπανση των νοικοκυριών και του περιβάλλοντος (ανά 100.000 άτομα), ποσοστό θνησιμότητας που αποδίδεται σε μη ασφαλείς υπηρεσίες νερού, υγιεινής και αποχέτευσης (ανά 100.000 άτομα), εξάντληση φυσικών πόρων (% του ΑΕΕ), δείκτης κόκκινης λίστας (τιμή), κατανάλωση ανανεώσιμης ενέργειας (% της συνολικής τελικής κατανάλωσης ενέργειας).

Εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, κατά κεφαλήν (τόνοι)

Η τιμή του δείκτη για τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, κατά κεφαλήν (τόνοι) για την Ελλάδα για το 2016 είναι 5,9. Η τιμή του δείκτη το 2000 είναι 7,9 και το 2005 αυξάνεται σε 8,5. Το 2010 μειώνεται σε 7,7 και το 2015 σε 6,1 και, τέλος, καταλήγει το 2016 να μειώνεται σε 5,9. Κοντά στην τιμή 5,9 της Ελλάδας είναι και εκείνη της Βουλγαρίας με 5,7. Για τη Βουλγαρία η τιμή του δείκτη το 2000 ήταν 5,3 και αυξήθηκε το 2005 και το 2010 σε 6 και το 2015 σε 6,1. Λίγο πιο χαμηλή τιμή το 2016 έχει η Πορτογαλία με 4,6. Το 2000 η τιμή ήταν 5,6 και το 2005 αυξήθηκε σε 5,8. Έπειτα το 2010 και το 2015 είναι 4,5. Από τις πιο χαμηλές τιμές για το 2016 εμφανίζει η Αλβανία με 1,3. Για το 2000 η τιμή είναι 1 και αυξάνεται το 2005 σε 1,2, το 2010 και το 2015 σε 1,3, σταθερή τιμή και για το 2016. Πιο υψηλή τιμή για το 2016 εμφανίζει το Βέλγιο με 8,1 και η Γερμανία με 8,9. Η τιμή για το Βέλγιο το 2000 ανέρχεται σε 11,1 και τα επόμενα χρόνια μειώνεται το 2005 σε 10,2, το 2010 σε 9,5, το 2015 σε 8,2 και καταλήγει το 2016 σε 8,1. Για τη Γερμανία η τιμή για το 2000 είναι 10 και μειώνεται το 2005 στο 9,6, το 2010 στο 9,4. Το 2014, το 2015 και το 2016 μειώνεται και πάλι στο 8,9. Ο δείκτης για τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, κατά

κεφαλής (τόνοι), στην Ελλάδα για το 2016 ανέρχεται στο 5,9 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 9,6 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 9 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 4,3 των χωρών του κόσμου.

Εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα (kg ανά αμερικάνικο δολάριο του 2010 του ΑΕΠ)

Η τιμή του δείκτη για τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα (kg ανά 2010 ΑΕΠ ΗΠΑ \$) για την Ελλάδα για το 2016 ανέρχεται στο 0,25 και είναι υψηλότερη του μέσου όρου του 0,2 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερη του μέσου όρου του 0,2 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερη του μέσου όρου του 0,3 των χωρών του κόσμου. Η πορεία του δείκτη για τη χώρα μας έχει ως εξής: το 2000 η τιμή του δείκτη ήταν 0,33, το 2005 ανέρχεται στο 0,3, το 2010 στο 0,27 και, τέλος, το 2015 και το 2016 μειώνεται στο 0,25. Η Φινλανδία και η Γερμανία εμφανίζουν τιμή κοντά με αυτήν της Ελλάδας με 0,21. Για τη Φινλανδία η τιμή το 2000 ήταν 0,31 και για τη Γερμανία 0,28. Το 2005 η τιμή της Φινλανδίας είναι 0,27 και της Γερμανίας 0,26. Το 2010 η τιμή για τη Φινλανδία αυξάνεται στο 0,3 και για τη Γερμανία αυξάνεται στο 0,24. Το 2015 η Φινλανδία παρουσιάζει μικρή μείωση στο 0,2 και η τιμή για τη Γερμανία παραμένει σταθερή στο 0,21. Τέλος, για το 2016 η τιμή και για τις δύο χώρες είναι 0,21. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει η Πορτογαλία, όπου το 2000 και το 2005 είναι 0,22 και το 2010 μειώνεται στο 0,16. Τέλος το 2015 και το 2016 αυξάνεται στο 0,17. Για το Βέλγιο η τιμή είναι πιο χαμηλή από αυτήν της Ελλάδας για το 2016 και είναι 0,2. Για το 2000 η τιμή είναι 0,31 και μειώνεται το 2005 στο 0,26, το 2010 στο 0,24 και το 2015 και το 2016 παραμένει σταθερή η τιμή στο 0,2.

Δασική έκταση (% της συνολικής έκτασης γης)

Η τιμή του δείκτη για τη δασική έκταση (% της συνολικής έκτασης) για την Ελλάδα για το 2016 είναι 31,7%. Η πορεία του δείκτη για το 1990 ανέρχεται στο 25,6%, το 1996 στο 26,8%, το 2000 στο 27,9%, το 2005 στο 29,1%, το 2010 στο 30,3%, το 2015 στο 31,5% και, τέλος, το 2016 στο 31,7%. Η Ελβετία είναι μια από τις χώρες που η τιμή της για το 2016 είναι πολύ κοντά με αυτήν της Ελλάδας, στο 31,8%. Και για την Ελβετία η πορεία του δείκτη είναι ανοδική. Συγκεκριμένα, το 1990 είναι 29,1% και αρχίζει να αυξάνεται το 1995 στο 29,7%, το 2000 στο 30,2%, το 2005 στο 30,8%, το 2010 και το 2015 στο 31,7% και, τέλος, το 2016 στο 31,8%. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει το Βέλγιο, όπου η τιμή για το 2000 είναι 22% και αρχίζει να αυξάνεται το 2005 στο 22,3%, το 2010 και το 2014 έως το 2016 στο 22,6%. Λίγο πιο υψηλή τιμή παρουσιάζει η Πορτογαλία, όπου η τιμή κυμαίνεται το 1990 στο 37,6%, αυξάνεται το 1995 στο 37% και έπειτα εμφανίζει

πτωτική πορεία. Συγκεκριμένα, το 2000 είναι 26,6%, το 2005 36%, το 2010 35,4%, το 2015 34,7% και, τέλος, το 2016 34,6%. Αρκετά πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Φινλανδία, όπου η τιμή κυμαίνεται το 1990 στο 71,8% και αυξάνεται το 1995 στο 72,8%. Συνεχίζει να αυξάνεται το 2000 στο 73,7% και το 2005 μειώνεται στο 72,7%. Έπειτα από το 2010 έως και το 2016 η τιμή παραμένει σταθερή στο 73,1%. Ο δείκτης για τη δασική έκταση (% της συνολικής έκτασης) στην Ελλάδα για το 2016 ανέρχεται στο 31,7% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 32,9% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 31,4% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 31,2% των χωρών του κόσμου.

Υποβαθμισμένη γη (% της συνολικής έκτασης γης)

Η τιμή του δείκτη υποβαθμισμένη γης (% της συνολικής έκτασης) για την Ελλάδα για το 2015 είναι 16%. Κοντά στην τιμή της Ελλάδας είναι εκείνη της Ιταλίας με 13%, του Βελγίου με 11%, της Γαλλίας με 12% και της Ισπανίας με 18%. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει η Ρουμανία με 2% και πιο υψηλή η Πορτογαλία με 32%. Ο δείκτης της υποβαθμισμένης γης (% της συνολικής έκτασης) στην Ελλάδα για το 2015 ανέρχεται στο 16% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 19,5% των χωρών του κόσμου.

Δασική έκταση, αλλαγή (%)

Η τιμή της δασικής έκτασης, αλλαγή (%) για την Ελλάδα για την περίοδο 1990-2016 είναι 23,8%. Κοντά στην Ελλάδα βρίσκεται η Ιταλία με 23,2%, η Γαλλία με 18,5% και η Βουλγαρία με 17,6%. Αρνητικά αποτελέσματα εμφανίζουν η Αλβανία με -2,3% και η Πορτογαλία με -7,8%. Πιο υψηλή τιμή παρουσιάζει η Ισπανία με 33,6%. Ο δείκτης της δασικής έκτασης, αλλαγή (%), στην Ελλάδα για την περίοδο 1990-2016 ανέρχεται στο 23,8% και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 1,2% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 1,6% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του -3% των χωρών του κόσμου.

Κατανάλωση ενέργειας ορυκτών καυσίμων (% της συνολικής κατανάλωσης ενέργειας)

Η τιμή του δείκτη κατανάλωση ενέργειας από ορυκτά καύσιμα (% της συνολικής κατανάλωσης ενέργειας) για την Ελλάδα για την περίοδο 2010-2015 είναι 82,6%. Πιο αναλυτικά το 1990 η τιμή του δείκτη κυμαινόταν στο 94,6%, το 1995 στο 93,8%, το 2000 στο 94,6%, το 2005 στο 93,4%, το 2010 στο 90,4% και το 2015 στο 82,6%. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει το Βέλγιο, όπου για το 1990 ανέρχεται στο 75,8%, το 1995 στο 77,4%, το 2000 στο 75,9%, το 2005 στο 74,8%, το 2010 στο 72,8% και, τέλος, αυξάνεται το

2015 στο 75,9%. Για την Πορτογαλία η τιμή του δείκτη κυμαίνεται το 1990 στο 80,4%, το 1995 στο 83,2%, το 2000 στο 84% και το 2005 στο 84,1%. Το 2010 μειώνεται σχεδόν 10 μονάδες στο 75,1% και, τέλος, το 2015 αυξάνεται στο 77%. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει η Σουηδία, της οποίας ο δείκτης το 1990 είναι 37,3% και ακολουθεί πτωτική πορεία. Το 1995 είναι 26,9%, το 2000 34,8%, το 2005 33,8%, το 2010 αυξάνεται στο 34,4% και, τέλος, το 2015 μειώνεται στο 25,1%. Ο δείκτης της κατανάλωσης ενέργειας από ορυκτά καύσιμα (% της συνολικής κατανάλωσης ενέργειας) στην Ελλάδα για την περίοδο 2010-2015 είναι 82,6% και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 82,3% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 79,6% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 80,6% των χωρών του κόσμου.

Χρήση γλυκού νερού (% των συνολικών ανανεώσιμων υδάτινων πόρων)

Η τιμή του δείκτη χρήση γλυκού νερού (% των συνολικών ανανεώσιμων υδάτινων πόρων) για την Ελλάδα για την περίοδο 2007-2017 είναι 14%. Κοντά στην Ελλάδα είναι η Γαλλία με 13,9% και η Πορτογαλία με 11,8%. Λίγο πιο υψηλή τιμή εμφανίζουν η Γερμανία με 16,4%, η Ιταλία με 17,9%, η Πολωνία με 17,5%, η Βουλγαρία με 26,4%, η Ισπανία με 28,7% και πιο υψηλά το Βέλγιο με 32,8%. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζουν η Σουηδία με 1,6%, η Ρουμανία με 3% και η Ελβετία με 3,8%. Ο δείκτης απόσυρσης γλυκού νερού (% των συνολικών ανανεώσιμων υδάτινων πόρων) στην Ελλάδα την περίοδο 2007-2017 ανέρχεται στο 14% και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 6,4% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 9,1% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 7,7% των χωρών του κόσμου.

Ποσοστό θνησιμότητας που αποδίδεται στην ατμοσφαιρική ρύπανση των νοικοκυριών και του περιβάλλοντος (ανά 100.000 άτομα)

Η τιμή του δείκτη ποσοστό θνησιμότητας που αποδίδεται στην ατμοσφαιρική ρύπανση των νοικοκυριών και του περιβάλλοντος (ανά 100.000 άτομα) για την Ελλάδα για το 2016 είναι 28. Η Αλβανία εμφανίζει από τις υψηλότερες τιμές με 68. Λίγο πιο κάτω είναι η Βουλγαρία και η Σερβία με 62, η Ρουμανία με 59. Πιο χαμηλά από την Ελλάδα βρίσκεται το Βέλγιο και η Γερμανία με 16, η Ιταλία με 15. Αρκετά πιο χαμηλά εμφανίζονται η Γαλλία, η Πορτογαλία και η Ελβετία με 10 και η Φινλανδία με τη Σουηδία με 7. Ο δείκτης του ποσοστού θνησιμότητας που αποδίδεται στην ατμοσφαιρική ρύπανση των νοικοκυριών και του περιβάλλοντος (ανά 100.000 άτομα) στην Ελλάδα για το 2016 είναι 28 και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 24,7 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της

πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 18,9 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 114,1 των χωρών του κόσμου.

Ποσοστό θνησιμότητας που αποδίδεται σε μη ασφαλείς υπηρεσίες νερού, υγιεινής και αποχέτευσης (ανά 100.000 άτομα)

Η τιμή του δείκτη ποσοστό θνησιμότητας που αποδίδεται σε μη ασφαλείς υπηρεσίες νερού, υγιεινής και αποχέτευσης (ανά 100.000 άτομα) για την Ελλάδα για το 2016 είναι 0,1. Ίδια τιμή εμφανίζουν η Βουλγαρία, η Φινλανδία, η Ιταλία και η Ελβετία. Η τιμή για την Πορτογαλία είναι 0,2, όπως και της Αλβανίας, της Ισπανίας και της Σουηδίας. Η τιμή για το Βέλγιο και για τη Γαλλία είναι 0,3. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Σερβία με 0,7. Ο δείκτης του ποσοστού θνησιμότητας που αποδίδεται σε μη ασφαλείς υπηρεσίες νερού, υγιεινής και αποχέτευσης (ανά 100.000 άτομα) στην Ελλάδα για το 2016 είναι 0,1 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 0,3 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 0,4 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 11,7 των χωρών του κόσμου.

Εξάντληση φυσικών πόρων (% του ΑΕΕ)

Η τιμή του δείκτη εξάντληση φυσικών πόρων (% του ΑΕΕ) για την Ελλάδα για το 2017 είναι 0,1%. Ο δείκτης το 1990 ανέρχεται στο 0,1%, το 1995 και το 2000 στο 0%, έπειτα το 2004 και το 2010 στο 0,1%. Το 2015 και το 2016 είναι 0% και, τέλος, το 2017 είναι 0,1%. Την ίδια τιμή για το 2017 έχει και η Φινλανδία, της οποίας ο δείκτης τα έτη 1990, 1995, 2000 και 2005 είναι 0%. Τα έτη 2010, 2011, 2012, 2013 και 2014 είναι 0,2%. Και τα επόμενα χρόνια είναι 0,1%. Και η τιμή της Πορτογαλίας είναι ίδια με της Ελλάδας για το 2017. Συγκεκριμένα, το 1990 είναι 0,1% και έπειτα το 1995, το 2000 και το 2005 είναι 0%. Από το 2010 και μέχρι και το 2017 είναι 0,1%. Η τιμή για το Βέλγιο, τη Γαλλία, την Ισπανία και την Ελβετία είναι για όλα τα χρόνια 0%. Ο δείκτης της εξάντλησης φυσικών πόρων (% του ΑΕΕ) στην Ελλάδα για το 2017 ανέρχεται στο 0,1% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 0,7% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 0,4% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 1,1% των χωρών του κόσμου.

Δείκτης κόκκινης λίστας (τιμή)

Η τιμή του δείκτη κόκκινης λίστας (τιμή) για την Ελλάδα για το 2018 είναι 0,854. Κοντά στην Ελλάδα είναι η Αλβανία με 0,844, η Ισπανία με 0,843, η Πορτογαλία με 0,854. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Σουηδία με 0,993, η Φινλανδία με 0,99 και το Βέλγιο με 0,986. Ακολουθούν η Ελβετία με 0,974, η Ρουμανία με 0,949, η Βουλγαρία με 0,944, η Ιταλία με 0,902, η Γερμανία με 0,983 και η Γαλλία με 0,873

Κατανάλωση ανανεώσιμης ενέργειας (% της συνολικής τελικής κατανάλωσης ενέργειας)

Η τιμή του δείκτη κατανάλωση ανανεώσιμης ενέργειας (% της συνολικής τελικής κατανάλωσης ενέργειας) για την Ελλάδα για το 2015 είναι 17,2%. Το 1990 η τιμή του δείκτη για την Ελλάδα ήταν 7,8%, το 1995 8,3%, το 2000 7,5% και αυξάνεται το 2005 στο 7,7%. Το 2010 και το 2011 αυξάνεται στο 11,1% και το 2015 στο 17,2%. Κοντά στην τιμή της Ελλάδας είναι και εκείνη της Βουλγαρίας με 17,6%. Για τη Βουλγαρία η τιμή του δείκτη το 1990 ήταν 1,9% και έχει ανοδική πορεία. Το 1995 αυξάνεται στο 3,1%, το 2000 στο 8%, το 2005 στο 9,9%, το 2010 στο 14,4% και καταλήγει το 2015 στο 17,6%. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Πορτογαλία, όπου το 1990 η τιμή είναι 26,9% και μειώνεται στο 23,7% το 1995. Το 2000 μειώνεται στο 20,1% και το 2005 στο 18,1%. Το 2010 αυξάνεται στο 27,8% και καταλήγει το 2015 να μειώνεται στο 27,2%. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει το Βέλγιο, όπου το 1990 και το 1995 είναι 1,3%. Το 2000 αυξάνεται στο 1,4%, το 2005 στο 2,5%, το 2010 στο 5,8% και καταλήγει το 2015 στο 9,2%. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Σουηδία, η οποία το 1990 ήταν 34,1% και μειώνεται το 1995 στο 33,9%. Το 2000 και το 2005 αυξάνεται στο 40% και το 2010 αυξάνεται στο 46% και, τέλος, το 2015 αυξάνεται στο 53,2%. Ο δείκτης της κατανάλωσης ανανεώσιμης ενέργειας (% της συνολικής τελικής κατανάλωσης ενέργειας) στην Ελλάδα για το 2015 ανέρχεται στο 17,2% και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 10,5% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 12% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 18,2% των χωρών του κόσμου.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η κατηγορία με τίτλο «εκπαίδευση» καταγράφει τις τιμές για τους εξής δείκτες: αναμενόμενα χρόνια σχολικής εκπαίδευσης (έτη), δείκτης εκπαίδευσης, αναμενόμενα χρόνια σχολικής εκπαίδευσης, γυναίκες (έτη), αναμενόμενα χρόνια σχολικής εκπαίδευσης, άνδρες (έτη), κυβερνητικές δαπάνες για την εκπαίδευση (% του ΑΕΠ), συνολικό ποσοστό εγγεγραφών στην προσχολική εκπαίδευση (% πληθυσμού παιδιών προσχολικής ηλικίας), εγγραφή ακαθάριστης αναλογίας, προσχολική (% των παιδιών προσχολικής ηλικίας), συνολικό ποσοστό εγγεγραφών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (% πληθυσμού σχολικής ηλικίας πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης), συνολικό ποσοστό εγγεγραφών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (% πληθυσμού σχολικής ηλικίας δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης), συνολικό ποσοστό εγγεγραφών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (% πληθυσμού ηλικίας τριτοβάθμιας εκπαίδευσης), ποσοστό αλφαριθμητισμού, ενήλικες (% ηλικίας 15 ετών και

άνω), μέσος αριθμός ετών σχολικής εκπαίδευσης (έτη), μέσος αριθμός ετών σχολικής εκπαίδευσης, γυναίκες (έτη), μέσος αριθμός ετών σχολικής εκπαίδευσης, άντρες (έτη), ποσοστό δημοτικών σχολείων με πρόσβαση στο Διαδίκτυο, ποσοστό σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με πρόσβαση στο Διαδίκτυο, πληθυσμός με τουλάχιστον κάποια δευτεροβάθμια εκπαίδευση (% ηλικιών 25 ετών και άνω), πληθυσμός με τουλάχιστον κάποια δευτεροβάθμια εκπαίδευση, γυναίκες (% ηλικιών 25 ετών και άνω), πληθυσμός με τουλάχιστον κάποια δευτεροβάθμια εκπαίδευση, άντρες (% ηλικιών 25 ετών και άνω), ποσοστό εγκατάλειψης του δημοτικού σχολείου (% πληθυσμού του δημοτικού σχολείου), δάσκαλοι δημοτικού σχολείου με διδακτική επάρκεια (%), πρόγραμμα για τη Διεθνή Αξιολόγηση των Μαθητών (PISA) στα μαθηματικά, πρόγραμμα για τη Διεθνή Αξιολόγηση των Μαθητών (PISA) στην ανάγνωση, πρόγραμμα για τη Διεθνή Αξιολόγηση των Μαθητών (PISA) στις φυσικές επιστήμες, αναλογία μαθητή-δασκάλου, δημοτικό σχολείο (αριθμός μαθητών ανά δάσκαλο), ποσοστό επιβίωσης στην τελευταία τάξη της κατώτερης δευτεροβάθμιας γενικής εκπαίδευσης (%).

Αναμενόμενα χρόνια σχολικής εκπαίδευσης, γυναίκες (έτη)

Η τιμή του δείκτη αναμενόμενα χρόνια σχολικής εκπαίδευσης, γυναίκες (έτη), στην Ελλάδα για το 2018 είναι 17,1 και είναι υψηλότερη του μέσου όρου του 16,7 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερη του μέσου όρου του 16,6 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερη του μέσου όρου του 12,7 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Η πορεία του δείκτη για τη χώρα μας έχει ως εξής: το 1990 η τιμή του δείκτη ήταν 12,4, το 1995 12,8, το 2000 14,2, το 2005 16, το 2010 16,1 και από το 2014 έως και το 2017 αυξάνεται σε 17 και, τέλος, το 2018 σε 17,1. Πιο χαμηλή τιμή από της Ελλάδας παρουσιάζει η Πορτογαλία και ειδικότερα το 1990 ήταν 12,1, το 1995 15,2, το 2000 16, το 2005 15,8, το 2010 και το 2015 16,3 και, τέλος, το 2017 και το 2018 μειώνεται σε 16,2. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Φινλανδία και ειδικότερα το 1990 ήταν 15,7. Αυξάνεται το 1995 σε 17,1 και το 2000 σε 18,4. Μειώνεται το 2005 σε 17,7 και το 2010 σε 17,5, ενώ από το 2015 έως και το 2018 αυξάνεται σε 20,1. Από τις πιο υψηλές τιμές παρουσιάζει το Βέλγιο, όπου το 1990 η τιμή ήταν 14,1, αυξάνεται το 1995 σε 17,5, το 2000 σε 18,5 και το 2005 σε 19,5. Συνεχίζει να αυξάνεται το 2010 σε 20, το 2015 σε 20,8 και, τέλος, το 2018 μειώνεται σε 20,6

Αναμενόμενα χρόνια σχολικής εκπαίδευσης, άντρες (έτη)

Η τιμή του δείκτη αναμενόμενα χρόνια σχολικής εκπαίδευσης, άντρες (έτη), στην Ελλάδα για το 2018 είναι 17,5 και είναι υψηλότερη του μέσου όρου του 16,1 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερη του μέσου όρου του 16 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερη του μέσου όρου του 12,6 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Η πορεία του δείκτη ειδικότερα είναι: το 1990 η τιμή του δείκτη είναι 12,4, αυξάνεται το 1995 σε 12,6, το 2000 σε 13,7, το 2005 σε 15,8 και το 2010 σε 16,3 και από το 2014 έως και το 2018 αυξάνεται σε 17,5. Πιο χαμηλή τιμή από την Ελλάδα παρουσιάζει η Πορτογαλία. Η τιμή για την Πορτογαλία το 1990 ήταν 11,6 και αυξάνεται το 1995 σε 14,6 και το 2000 σε 15,3. Μειώνεται το 2005 σε 14,9 και αυξάνεται εκ νέου το 2010 σε 15,8. Μειώνεται το 2014 έως και το 2016 σε 16,5 και τα επόμενα δύο χρόνια μειώνεται σε 16,4. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει το Βέλγιο, όπου το 1990 ήταν 14,1 και αυξάνεται το 1995 σε 17,1, το 2000 σε 17,4, το 2005 σε 17,9 και το 2010 σε 18,1 και από το 2015 έως και το 2018 αυξάνεται σε 18,8. Από τις πιο χαμηλές τιμές εμφανίζει η Βουλγαρία και συγκεκριμένα το 1990 ήταν 12,1 και μειώνεται το 1995 σε 11,7. Αυξάνεται το 2000 σε 12,7, το 2005 σε 13,5, το 2010 σε 14,2, το 2015 και το 2016 σε 14,8. Μειώνεται, τέλος, το 2017 και το 2018 σε 14,6.

Κυβερνητικές δαπάνες για την εκπαίδευση (% του ΑΕΠ)

Δεν παρέχονται στοιχεία από τον ΟΗΕ.

Εγγραφή ακαθάριστης αναλογίας, προσχολική (% των παιδιών προσχολικής ηλικίας)

Η τιμή του δείκτη εγγραφή ακαθάριστης αναλογίας, προσχολική (% των παιδιών προσχολικής ηλικίας) στην Ελλάδα για τα έτη 2013-2018 είναι 46%. Ειδικότερα, το 1990, η τιμή ανερχόταν στο 54%, το 1995 στο 60%, το 2000 στο 66%, το 2005 στο 63%, το 2010 στο 72%, το 2015 στο 47% και μειώνεται το 2016 στο 46%. Από τις πιο υψηλές τιμές εμφανίζει το Βέλγιο, όπου το 1990 ανέρχεται στο 103%, το 1994 στο 118%, το 2000 στο 110%, το 2005 και το 2010 στο 119%, το 2015 στο 117% και το 2016 στο 116%. Πιο χαμηλά είναι η Γερμανία, όπου το 1995 ήταν 83%, το 2013 107%, το 2014 108% και μειώνεται και πάλι το 2015 στο 107%. Αυξάνεται και πάλι το 2016 στο 108%. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει η Πορτογαλία και ειδικότερα το 1990 ήταν στο 34%. Αυξάνεται το 1995 στο 57%, το 2000 στο 72%, το 2005 στο 80%, το 2010 στο 87% και το 2011, το 2012 και το 2013 στο 90%. Το 2014 αυξάνεται στο 91% και τα δύο επόμενα χρόνια στο 93%. Ο δείκτης εγγραφή ακαθάριστης αναλογίας, προσχολική (% των παιδιών προσχολικής ηλικίας) στην Ελλάδα για την περίοδο 2013-2018 ανέρχεται στο 46% και είναι χαμηλότερος

του μέσου όρου του 80% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 80% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 51% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Συνολικό ποσοστό εγγραφών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (% πληθυσμού σχολικής ηλικίας πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης)

Η τιμή του δείκτη συνολικό ποσοστό εγγραφών στη πρωτοβάθμια εκπαίδευση (% πληθυσμού σχολικής ηλικίας πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης) στην Ελλάδα για την περίοδο 2013-2018 ανέρχεται στο 94% και είναι χαμηλότερη του μέσου όρου του 102% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερη του μέσου όρου του 102% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερη του μέσου όρου του 104% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Η πορεία του δείκτη ειδικότερα κυμαίνεται το 1990 στο 95%, το 1995 στο 91%, το 2000 στο 94%, το 2005 στο 95%, το 2010, το 2011 και το 2012 στο 96%, το 2015 στο 95% και μειώνεται εκ νέου το 2016 στο 94%. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζουν το Βέλγιο και η Πορτογαλία. Για το Βέλγιο το 1990 η τιμή ήταν 101%, το 1995 102% και το 2000 105%. Μειώνεται το 2005 στο 100% και αυξάνεται το 2010, το 2011 και το 2012 στο 102%, ενώ έπειτα μειώνεται το 2015 και το 2016 στο 103%. Για την Πορτογαλία το 1990 η τιμή ανερχόταν στο 121%, το 1995 στο 120%, το 2000 στο 122%, το 2005 στο 117%, το 2010 στο 111%, το 2015 στο 106% και το 2016 στο 105%. Πιο χαμηλή τιμή από εκείνη της Ελλάδας παρουσιάζει η Ρουμανία, όπου το 1990 ήταν 90%, το 1995 95%, το 2000 97% και το 2005 108%. Μειώνεται το 2010 στο 98%, το 2015 στο 90% και το 2016 στο 89%.

Συνολικό ποσοστό εγγραφών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (% πληθυσμού σχολικής ηλικίας δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης)

Η τιμή του δείκτη συνολικό ποσοστό εγγραφών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (% πληθυσμού σχολικής ηλικίας δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης) στην Ελλάδα για την περίοδο 2013-2018 είναι 100%. Η πορεία του δείκτη παρουσιάζει αυξομείωση και ειδικότερα το 1990 η τιμή ανερχόταν στο 91%, το 1995 στο 90%, το 2000 στο 87%, το 2005 στο 98%, το 2010 στο 102%, το 2015 στο 99% και αυξάνεται το 2016 στο 100%. Ίδια τιμή με της Ελλάδας έχει η Βουλγαρία και ειδικότερα το 1990 η τιμή ήταν στο 99%, το 1995 στο 92%, το 2000 αυξάνεται στο 93%, το 2005 στο 89%, το 2010 στο 90%, το 2015 στο 102% και το 2016 μειώνεται στο 100%. Πιο υψηλή τιμή παρουσιάζει η Πορτογαλία, όπου το 1990 η τιμή ήταν 60%, το 1995 102%, το 2000 104%, το 2005 97%, το 2010 και το 2011 106, το 2015 και το 2016 118%. Από τις πιο υψηλές τιμές εμφανίζει το Βέλγιο και ειδικότερα το 1990 είναι 101%, το 1995 147%, το 2000 145%, το 2005 160% και το 2010 και το 2011 μειώνεται στο 157%. Αυξάνεται το 2015 στο 164% και το 2016 μει-

ώνεται στο 161%. Ο δείκτης συνολικό ποσοστό εγγραφών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (% του πληθυσμού σχολικής ηλικίας δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης) στην Ελλάδα για την περίοδο 2013-2018 ανέρχεται στο 100% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 107% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 107% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 79% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

Συνολικό ποσοστό εγγραφών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (% πληθυσμού σχολικής ηλικίας τριτοβάθμιας εκπαίδευσης)

Η τιμή του δείκτη συνολικό ποσοστό εγγραφών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (% πληθυσμού σχολικής ηλικίας τριτοβάθμιας εκπαίδευσης) στην Ελλάδα για τα έτη 2013-2018 ανέρχεται στο 126% και είναι υψηλότερη του μέσου όρου του 79% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερη του μέσου όρου του 75% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερη του μέσου όρου του 39% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Η πορεία του δείκτη ειδικότερα είναι: το 1990 είναι 24% και αυξάνεται το 1995 στο 36%. Το 2000 αυξάνεται στο 51% και το 2005 στο 85%. Συνεχίζει να αυξάνεται το 2010 στο 102% και το 2016 στο 126%. Πιο χαμηλή τιμή από αυτήν της Ελλάδας εμφανίζει το Βέλγιο, όπου το 1990 ήταν 38%, αυξάνεται το 1995 στο 53%, το 2000 στο 58%, το 2005 στο 61%, το 2010 στο 68%, το 2015 στο 75% και το 2016 στο 76%. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει και η Πορτογαλία, όπου το 1990 ήταν 20%, αυξάνεται το 1995 στο 36%, το 2000 στο 48%, το 2005 στο 55%, το 2010 στο 64%, το 2015 στο 61% και το 2016 αυξάνεται στο 63%. Από τις πιο χαμηλές τιμές παρουσιάζει η Ρουμανία και συγκεκριμένα το 1990 κυμαινόταν στο 8%. Αυξάνεται το 1995 στο 13%, το 2000 στο 24% και το 2005 στο 45%. Το 2010 παρουσιάζει αισθητή αύξηση στο 65%, το 2015 μειώνεται αρκετά στο 47% και, τέλος, αυξάνεται το 2016 στο 63%.

Ποσοστό αλφαριθμητισμού, ενήλικες (% ηλικίας 15 ετών και άνω)

Η τιμή του δείκτη ποσοστό αλφαριθμητισμού, ενήλικες (% ηλικίας 15 ετών και άνω) στην Ελλάδα για την περίοδο 2008-2018 ανέρχεται σε 97,4% και είναι υψηλότερη του μέσου όρου του 93,7% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, καθώς και του μέσου όρου του 83% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Η τιμή για την Αλβανία είναι 97,2%, για τη Βουλγαρία 98,4%, για την Ιταλία 98,8%, για την Πορτογαλία 94,5%, για τη Ρουμανία 98,6% και για την Ισπανία 98,3%.

Μέσος αριθμός ετών σχολικής εκπαίδευσης (έτη)

Η τιμή του δείκτη μέσος αριθμός ετών σχολικής εκπαίδευσης (έτη) στην Ελλάδα για το

2018 είναι 10,5 και είναι χαμηλότερη του μέσου όρου του 12 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερη του μέσου όρου του 12 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερη του μέσου όρου του 8,4 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Ειδικότερα η πορεία του δείκτη είναι: το 1990 η τιμή ανερχόταν στο 7,9, το 1995 στο 8,2, το 2000 στο 8,6, το 2005 στο 9,8 και το 2015 στο 10,6. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει η Πορτογαλία, όπου το 1990 κυμαινόταν στο 6,2, το 1995 στο 6,4, το 2000 στο 6,8, το 2005 στο 7,5, το 2015 στο 9,1 και το 2018 αυξάνεται στο 9,2. Πιο υψηλή τιμή από αυτήν της Ελλάδας εμφανίζει το Βέλγιο, όπου το 1990 ήταν 9,4, αυξάνεται το 1995 στο 9,7, το 2000 στο 10, το 2005 στο 10,7, το 2015 στο 11,7 και το 2018 αυξάνεται ελάχιστα στο 11,8. Από τις υψηλότερες τιμές παρουσιάζει η Ελβετία, όπου το 1990 η τιμή κυμαινόταν στο 9,7, αυξάνεται το 1995 στο 9,8, το 2000 στο 11,3, το 2005 και το 2010 στο 11,3 και το 2015 και το 2018 στο 13,4.

Μέσος αριθμός ετών σχολικής εκπαίδευσης, γυναίκες (έτη)

Η τιμή του δείκτη μέσος αριθμός ετών σχολικής εκπαίδευσης, γυναίκες (έτη), στην Ελλάδα για το 2018 είναι 10,3. Ο δείκτης το 1990 κυμαινόταν στο 7,2, το 1995 στο 7,6, το 2000 στο 8 και το 2005 στο 9,4. Το 2010 αυξάνεται στο 10 και το 2015 στο 10,3, σταθερή τιμή και για το 2017 και το 2018. Πιο χαμηλή τιμή από αυτήν της Ελλάδας εμφανίζει η Πορτογαλία, όπου το 1990 ήταν στο 4,8, αυξάνεται το 1995 στο 5,5, το 2000 στο 6,6 και το 2005 στο 7,4. Το 2010 αυξάνεται στο 8,1, το 2015 στο 9,1 και τα επόμενα χρόνια έως και το 2018 αυξάνεται στο 9,2. Λίγο πιο πάνω εμφανίζεται το Βέλγιο, όπου το 1990 η τιμή ήταν 8,7 και αυξάνεται το 1995 στο 9,5. Το 2000 αυξάνεται στο 10 και το 2005 στο 10,4. Το 2010 και το 2011 αυξάνεται στο 11, το 2015 στο 11,5 και το 2017 και το 2018 στο 11,6. Από τις πιο υψηλές τιμές παρουσιάζει η Γερμανία και συγκεκριμένα το 1990 ήταν στο 8,3, το 1995 στο 9 και αυξάνεται το 2000 στο 9,7. Το 2005 αυξάνεται στο 12,5, το 2010 στο 13,3 και το 2015 στο 13,7, σταθερή τιμή και για το 2018.

Μέσος αριθμός ετών σχολικής εκπαίδευσης, άντρες (έτη)

Η τιμή του δείκτη μέσος αριθμός ετών σχολικής εκπαίδευσης, άντρες (έτη), στην Ελλάδα για το 2018 είναι 10,8. Το 1990 η τιμή εκκινεί από το 8,6, αυξάνεται το 1995 σε 8,8, το 2000 σε 9,1, το 2005 σε 10,2, το 2010 και το 2011 αυξάνεται σε 10,6, το 2015 σε 10,9 και καταλήγει το 2018 σε 10,8. Κοντά στην τιμή της Ελλάδας είναι και αυτή της Πορτογαλίας, όπου το 1990 είναι 5,9, το 1995 6,4 και το 2000 7. Το 2005 αυξάνεται στο 7,6, το 2010 στο 8,1, το 2015 στο 9 και το 2018 στο 9,2. Λίγο πιο υψηλή τιμή παρουσιάζει το Βέλγιο, όπου το 1990 ανερχόταν στο 9,5, αυξάνεται το 1995 στο 10,1, το 2000 στο 10,6, το 2005 στο 11, το 2010 στο 11,3 και το 2015 και το 2018 στο 11,4.

Από τις υψηλότερες τιμές εμφανίζει η Ελβετία, όπου η τιμή ανερχόταν το 1990 στο 10,9, το 1995 στο 11,3, το 2000 στο 11,7, το 2005 στο 12,9, το 2010 και το 2015 στο 13,9 και το 2018 στο 13,6.

Ποσοστό δημοτικών σχολείων με πρόσβαση στο Διαδίκτυο

Δεν παρέχονται στοιχεία από τον ΟΗΕ.

Ποσοστό σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με πρόσβαση στο Διαδίκτυο

Δεν παρέχονται στοιχεία από τον ΟΗΕ.

Πληθυσμός με τουλάχιστον κάποια δευτεροβάθμια εκπαίδευση (% ηλικιών 25 ετών και άνω)

Η τιμή του δείκτη πληθυσμός με τουλάχιστον κάποια δευτεροβάθμια εκπαίδευση (% ηλικιών 25 ετών και άνω) στην Ελλάδα για το 2018 είναι 64,8%. Η τιμή το 1990 καταγράφεται στο 40,4%, το 1995 στο 46,8%, το 2000 στο 52,8%, το 2005 στο 58,3%, το 2010 στο 63,1%, το 2015 στο 67,5% και, τέλος, το 2018 στο 64,8%. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει η Πορτογαλία, όπου το 1990 κυμαινόταν στο 22,5%, αυξάνεται το 1995 στο 25,7% και το 2000 στο 29,8%. Το 2005 αυξάνεται στο 35,3%, το 2010 στο 41,3%, το 2015 στο 51,4% και το 2018 στο 54,2%. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει το Βέλγιο και ειδικότερα το 1990 ήταν στο 63,1% και αυξάνεται το 1995 στο 67,2%, το 2000 στο 76,7% και το 2005 στο 80%. Το 2010 μειώνεται στο 79,6% και το 2015 παρουσιάζει αύξηση της τάξης του 82,3% και, τέλος, το 2018 αυξάνεται στο 84,8%. Από τις πιο υψηλές τιμές εμφανίζει η Φινλανδία, όπου το 1990 κυμαίνεται στο 44,4%, αυξάνεται το 1995 στο 56,4% και το 2000 μειώνεται και πάλι στο 44,4%. Από το 2005 έως και το 2018 αυξάνεται στο 100%.

Πληθυσμός με τουλάχιστον κάποια δευτεροβάθμια εκπαίδευση, γυναίκες (% ηλικιών 25 ετών και άνω)

Η τιμή του δείκτη πληθυσμός με τουλάχιστον κάποια δευτεροβάθμια εκπαίδευση, γυναίκες (% ηλικιών 25 ετών και άνω), στην Ελλάδα για το 2018 είναι 61,5%. Η πορεία του δείκτη ειδικότερα το 1990 η τιμή κυμαινόταν στο 34,9%, το 1995 στο 41,9%, το 2000 στο 48,5%, το 2005 στο 53,9%, το 2010 στο 59,5%, το 2015 στο 63,7% και, τέλος, μειώνεται το 2018 στο 61,5%. Πιο χαμηλή τιμή από αυτήν της Ελλάδας εμφανίζει η Πορτογαλία και ειδικότερα το 1990 ανέρχεται στο 20,1%, το 1995 στο 21,4% και έχει ανοδική πορεία. Το 2000 αυξάνεται στο 23,9%, το 2005 στο 32,6%, το 2010 στο 41,1%, το

2015 στο 50,8% και, τέλος, το 2018 στο 53,6%. Πιο υψηλή τιμή από αυτήν της Ελλάδας εμφανίζει το Βέλγιο, όπου το 1990 κυμαίνονταν στο 60,9%, το 1995 στο 67,5% και το 2000 στο 74,5%. Το 2005 μειώνεται ελάχιστα στο 74,1% και το 2010 αυξάνεται στο 77,1%, το 2015 στο 80,1% και το 2018 στο 82,6%. Από τις πιο υψηλές τιμές εμφανίζει η Φινλανδία, όπου το 1990 κυμαίνονταν στο 65,9% και αυξάνεται το 1995 στο 86,2% και το 2000 στο 94,6%. Από το 2005 έως και το 2018 αυξάνεται στο 100%.

Πληθυσμός με τουλάχιστον κάποια δευτεροβάθμια εκπαίδευση, άντρες (% ηλικιών 25 ετών και άνω)

Η τιμή του δείκτη πληθυσμός με τουλάχιστον κάποια δευτεροβάθμια εκπαίδευση, άντρες (% ηλικιών 25 ετών και άνω), στην Ελλάδα για το 2018 είναι 73,2%. Ειδικότερα το 1990 η τιμή κυμαίνονταν στο 46,2% και έχει ανοδική πορεία. Το 1995 αυξάνεται στο 52,1%, το 2000 στο 57,5% και το 2005 στο 63%, το 2015 στο 71,7% και το 2016 αυξάνεται στο 73,2%, τιμή που παραμένει ίδια τα επόμενα δύο χρόνια. Πιο χαμηλή τιμή από της Ελλάδας εμφανίζει η Πορτογαλία, όπου το 1990 κυμαίνονταν στο 18,6% και αυξάνεται το 1995 στο 22,4%. Το 2000 αυξάνεται στο 26,5%, το 2005 στο 34,4% και το 2010 στο 41,6%, το 2015 στο 52,2% και το 2018 στο 54,8%. Πιο υψηλή τιμή από εκείνη της Ελλάδας εμφανίζει το Βέλγιο και ειδικότερα το 1990 κυμαίνονταν στο 67,9% και αυξάνεται το 1995 στο 73,8%. Συνεχίζει να αυξάνεται το 2000 στο 76,8%, το 2005 στο 79,3%, το 2010 στο 82,4%, το 2015 στο 84,7% και, τέλος, το 2018 στο 87,1%. Την πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Φινλανδία, όπου το 1990 η τιμή κυμαίνονταν στο 81,5% και αυξάνεται το 1995 στο 89,4%, το 2000 στο 96,4% και από το 2005 έως και το 2018 αυξάνεται στο 100%.

Ποσοστό εγκατάλειψης του δημοτικού σχολείου (% πληθυσμού του δημοτικού σχολείου)

Η τιμή του δείκτη ποσοστό εγκατάλειψης του δημοτικού σχολείου (% πληθυσμού του δημοτικού σχολείου) στην Ελλάδα για την περίοδο 2007-2017 ανέρχεται στο 4% και είναι χαμηλότερη του μέσου όρου του 4,1% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερη του μέσου όρου του 5,6% που ισχύει για χώρες της Ευρώπης και της κεντρικής Ασίας και χαμηλότερη του μέσου όρου του 20,9% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Ειδικότερα, η τιμή κυμαίνονταν το 2005 στο 2,5%, αυξάνεται το 2010 στο 7,1% και τέλος μειώνεται το 2015 στο 4%. Πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει η Φινλανδία, όπου η πορεία της εμφανίζει αυξομείωση, καθώς το 1990 κυμαίνονταν στο 1,1%, το 1995 στο 1,5%, το 2000 και το 2005 στο 0,7%, το 2010 και το 2011 στο 0,4%. Τέλος, το 2014 και το 2015 μειώνεται στο 0,2%. Πιο υψηλή τιμή παρουσιάζει η Αλβανία και ειδικότερα το 1995 κυμαίνονταν στο 18%, το 2000 στο 10,4%

και το 2010 μειώνεται αισθητά στο 2,1%, ενώ το 2015 παρουσιάζει έντονη αύξηση στο 11,2%. Τέλος, μειώνεται το 2016 στο 6,8%.

Δάσκαλοι δημοτικού σχολείου με διδακτική επάρκεια (%)

Δεν παρέχονται στοιχεία από τον ΟΗΕ.

Πρόγραμμα για τη Διεθνή Αξιολόγηση των Μαθητών (PISA) στα μαθηματικά

Η τιμή του δείκτη πρόγραμμα για τη Διεθνή Αξιολόγηση Μαθητών (PISA) στα μαθηματικά στην Ελλάδα για το 2015 είναι 454. Η τιμή για την Αλβανία είναι 413, για το Βέλγιο 507, για τη Βουλγαρία 441, για τη Φινλανδία 511, για τη Γαλλία 493, για τη Γερμανία 506, για την Ιταλία 490, για την Πορτογαλία 492, για τη Ρουμανία 444, για την Ισπανία 486, για τη Σουηδία 494 και για την Ελβετία 521.

Πρόγραμμα για τη Διεθνή Αξιολόγηση των Μαθητών (PISA) στην ανάγνωση

Η τιμή του δείκτη πρόγραμμα Διεθνούς Αξιολόγησης Μαθητών (PISA) στην ανάγνωση στην Ελλάδα για το 2015 είναι 467. Η τιμή για την Αλβανία είναι 405, για το Βέλγιο 499, για τη Βουλγαρία 432, για τη Φινλανδία 526, για τη Γαλλία 499, για τη Γερμανία 509, για την Ιταλία 485, για την Πορτογαλία 498, για τη Ρουμανία 434, για την Ισπανία 496, για τη Σουηδία 500 και για την Ελβετία 492.

Πρόγραμμα για τη Διεθνή Αξιολόγηση των Μαθητών (PISA) στις φυσικές επιστήμες

Η τιμή του δείκτη πρόγραμμα για τη Διεθνή Αξιολόγηση Μαθητών (PISA) στις φυσικές επιστήμες στην Ελλάδα για το 2015 είναι 455. Η τιμή για την Αλβανία είναι 427, για το Βέλγιο 502, για τη Βουλγαρία 446, για τη Φινλανδία 531, για τη Γαλλία 495, για τη Γερμανία 509, για την Ιταλία 481, για την Πορτογαλία 501, για την Ισπανία και για τη Σουηδία 493 και για την Ελβετία 506.

Αναλογία μαθητή-δασκάλου, δημοτικό σχολείο (αριθμός μαθητών ανά δάσκαλο)

Η τιμή του δείκτη αναλογία μαθητή-δασκάλου, δημοτικό σχολείο (αριθμός μαθητών ανά δάσκαλο), στην Ελλάδα για την περίοδο 2013-2018 ανέρχεται σε 9 και είναι χαμηλότερη του μέσου όρου του 14 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερη του μέσου όρου του 15 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερη του μέσου όρου του 23 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Ειδικότερα, ο δείκτης το 1990 ήταν 20 και μειώνεται το 1995 σε 16. Συνεχίζει να μειώνεται

το 2000 σε 13, το 2005 σε 11, το 2015 σε 10 και, τέλος, μειώνεται το 2016 σε 9. Κοινά στην τιμή της Ελλάδας είναι εκείνη του Βελγίου, όπου από το 2005 έως και το 2016 κυμαίνεται στο 11. Λίγο πιο υψηλά από το Βέλγιο είναι η Πορτογαλία, όπου το 1990 η τιμή ήταν 15, μειώνεται το 2000 σε 13 και από το 2005 έως και το 2011 μειώνεται σε 11. Από το 2013 έως και το 2016 αυξάνεται σε 13. Πιο υψηλή τιμή εμφανίζει η Ρουμανία και ειδικότερα το 1995 ήταν 22, μειώνεται το 2000 σε 19, το 2005 σε 17, το 2010 σε 16 και το 2015 και το 2016 αυξάνεται σε 19.

Ποσοστό επιβίωσης στην τελευταία τάξη της κατώτερης δευτεροβάθμιας γενικής εκπαίδευσης (%)

Η τιμή του δείκτη ποσοστό επιβίωσης στην τελευταία τάξη της κατώτερης δευτεροβάθμιας γενικής εκπαίδευσης (%) στην Ελλάδα για την περίοδο 2007-2017 είναι 97%. Ειδικότερα ο δείκτης παρουσιάζει αυξομείωση και το 1990 κυμαινόταν στο 86% το 2005 στο 92%, το 2010 στο 86%, το 2015 στο 97%. Ίδια τιμή παρουσιάζει το Βέλγιο και ειδικότερα το 2005 η τιμή κυμαινόταν στο 96% και αυξάνεται το 2010 στο 98% και μειώνεται κατά μία μονάδα το 2015 στο 97%. Αρκετά πιο χαμηλή τιμή εμφανίζει η Βουλγαρία, όπου και εδώ παρατηρείται αυξομείωση και ειδικότερα το 1990 κυμαινόταν στο 86%, το 1995 στο 91%, το 2005 στο 64%, το 2010 και το 2015 στο 46%. Πολύ υψηλή τιμή παρουσιάζει η Φινλανδία, όπου από το 2010 έως και το 2015 κυμαίνεται στο 100%. Ο δείκτης ποσοστό επιβίωσης στον τελευταίο βαθμό της κατώτερης δευτεροβάθμιας γενικής εκπαίδευσης (%) στην Ελλάδα για την περίοδο 2007-2017 ανέρχεται στο 97% και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 91% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 95% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 89% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου.

ΥΓΕΙΑ

Η κατηγορία με τίτλο «υγεία» καταγράφει τις τιμές για τους εξής δείκτες: προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση (έτη), ποσοστό θνησιμότητας ενηλίκων, γυναίκες (ανά 1.000 άτομα), ποσοστό θνησιμότητας ενηλίκων, άντρες (ανά 1.000 άτομα), κατά ηλικία σταθμισμένα ποσοστά θνησιμότητας που αποδίδονται σε μη μεταδοτικές ασθένειες, γυναίκες, κατά ηλικία σταθμισμένα ποσοστά θνησιμότητας που αποδίδονται σε μη μεταδοτικές ασθένειες, άντρες, παιδικός υποσιτισμός, υποθρεψία (μέτρια ή σοβαρή) (% κάτω των 5 ετών), τρέχουσες δαπάνες για την υγεία (% του ΑΕΠ), προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση, γυναίκες (έτη), προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση, άντρες (έτη), δεί-

κτης προσδόκιμου ζωής, επιπολασμός HIV, ενήλικες (% ηλικίες 15-49 ετών), βρεφική θνησιμότητα (ανά 1.000 γεννήσεις), βρέφη που δεν έχουν εμβολιασμό, διφθερίτιδα-τέτανος και κοκίτης, DPT (% των παιδιών ενός έτους), βρέφη που δεν έχουν εμβολιαστεί, ιλαρά (% των παιδιών ενός έτους), επίπτωση ελονοσίας (ανά 1.000 άτομα σε κίνδυνο), επίπτωση φυματίωσης (ανά 100.000 άτομα), ποσοστό θνησιμότητας ηλικίας κάτω των πέντε ετών (ανά 1.000 γεννήσεις).

Ποσοστό θνησιμότητας ενηλίκων, γυναίκες (ανά 1.000 άτομα)

Η τιμή του δείκτη θνησιμότητας ενηλίκων για τις γυναίκες στην Ελλάδα για το 2017 είναι 40. Το ποσοστό παρουσιάζει σταδιακή μείωση ανά τα χρόνια και συγκεκριμένα από 62 το 1990 το 2005 είναι 47 και το 2011 46. Σε σύγκριση με άλλες χώρες παρατηρείται ότι για το Βέλγιο η τιμή του δείκτη το 1990 είναι 75, το 2005 είναι 62 και το 2011 είναι 59. Για τη Δανία η τιμή του δείκτη το 1990 είναι 101, το 2005 69, το 2011 59 και το 2016 52. Για τη Φινλανδία το ποσοστό το 1990 είναι 70, το 2005 63, το 2011 51 και το 2015 43. Για την Πορτογαλία η τιμή του δείκτη το 1990 είναι 79, το 2005 58, το 2011 49 και το 2015 42. Για την Ισπανία το ποσοστό του δείκτη ανέρχεται το 1990 στο 60, το 2005 στο 44, το 2011 στο 41 και το 2016 στο 38. Ο δείκτης της θνησιμότητας ενηλίκων για τις γυναίκες στην Ελλάδα για το 2017 ανέρχεται σε 40 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 67 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 60 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 114 των χωρών του κόσμου.

Ποσοστό θνησιμότητας ενηλίκων, άντρες (ανά 1.000 άτομα)

Η τιμή του δείκτη θνησιμότητας ενηλίκων για τους άντρες στην Ελλάδα για το 2017 είναι 85. Το ποσοστό εμφανίζει σταδιακή μείωση ανά τα χρόνια. Συγκεκριμένα το 1990 το ποσοστό του δείκτη είναι στο 128, το 2005 είναι στο 111 και το 2011 στο 106. Συγκριτικά με άλλες χώρες παρατηρείται ότι για το Βέλγιο η τιμή του δείκτη το 1990 είναι 139, το 2005 είναι 114, το 2011 είναι 100 και το 2015 89. Για τη Δανία η τιμή για το 1990 είναι 155, το 2005 είναι 111, το 2011 97 και το 2016 82. Για τη Φινλανδία η τιμή για το 1990 είναι 183, για το 2005 είναι 137, για το 2011 είναι 115 και για το 2015 94. Για την Πορτογαλία η τιμή για το 1990 είναι 175, για το 2005 είναι 140, για το 2011 είναι 118 και για το 2015 είναι 104. Για την Ισπανία το 1990 η τιμή είναι 145, το 2005 είναι 107, το 2011 είναι 86 και για το 2016 είναι 75. Ο δείκτης της θνησιμότητας ενηλίκων για τους άντρες στην Ελλάδα για το 2017 ανέρχεται σε 85 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 132 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπι-

νης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 110 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 172 των χωρών του κόσμου.

Κατά ηλικία σταθμισμένα ποσοστά θνησιμότητας που αποδίδονται σε μη μεταδοτικές ασθένειες, γυναίκες

Η τιμή του δείκτη των ηλικιακών τυποποιημένων ποσοστών θνησιμότητας ηλικίας που αποδίδονται σε μη μεταδοτικές ασθένειες για τις γυναίκες στην Ελλάδα για το 2016 είναι 265. Ο δείκτης παρουσιάζει σταδιακή μείωση, καθώς το 2000 είναι 378,3, το 2010 299,6 και το 2015 274,1. Συγκριτικά με άλλες χώρες, παρατηρείται ότι με το Βέλγιο είναι στα ίδια περίπου επίπεδα. Συγκεκριμένα, το 2000 η τιμή για το Βέλγιο είναι 345,4, το 2010 είναι 290,7, το 2015 277,9 και το 2016 270,7. Και για την Πορτογαλία η τιμή είναι σε παρόμοια επίπεδα. Το 2000 είναι 375,5, το 2010 είναι 286,9, το 2015 250,7 και, τέλος, το 2016 είναι 245. Σε πιο χαμηλό επίπεδο κυμαίνεται η τιμή του δείκτη για την Ισπανία, όπου το 2000 είναι 303,7, το 2010 241,1, το 2015 232,5 και το 2016 225,7. Σε πιο υψηλά επίπεδα κυμαίνεται ο δείκτης για τη Βουλγαρία, όπου το 2000 η τιμή του είναι 640,4, το 2010 535,9, το 2015 489,6 και το 2016 483,8. Ο δείκτης των ηλικιακών τυποποιημένων ποσοστών θνησιμότητας ηλικίας που αποδίδονται σε μη μεταδοτικές ασθένειες για τις γυναίκες στην Ελλάδα για το 2016 ανέρχεται σε 265 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 330,4 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρωπίνης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 303,2 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 491,9 των χωρών του κόσμου.

Κατά ηλικία σταθμισμένα ποσοστά θνησιμότητας που αποδίδονται σε μη μεταδοτικές ασθένειες, άντρες

Η τιμή του δείκτη των ηλικιακών τυποποιημένων ποσοστών θνησιμότητας ηλικίας που αποδίδονται σε μη μεταδοτικές ασθένειες για τους άντρες στην Ελλάδα το 2016 είναι 424,9. Και για τους άντρες η τιμή του δείκτη παρουσιάζει μείωση, καθώς το 2000 είναι 576,2 έπειτα το 2010 458,8 και το 2015 437,2. Σε σύγκριση με άλλες χώρες η Ελλάδα βρίσκεται στη 32η θέση. Στα ίδια επίπεδα κυμαίνεται ο δείκτης για το Βέλγιο, όπου το 2000 η τιμή είναι 575,4, το 2010 453,8, το 2015 418,9 και το 2016 409,5. Για την Πορτογαλία επίσης η τιμή του δείκτη παρουσιάζει μείωση ανάλογη με αυτήν της Ελλάδας και ακόμη πιο μεγάλη, καθώς από το 612,6 το 2000, το 2010 κυμαίνεται στο 484, το 2015 στο 432 και το 2016 στο 424,7. Σε πιο χαμηλά κυμαίνεται ο δείκτης για την Ελβετία, καθώς το 2000 η τιμή είναι 494,2, το 2010 385,3, το 2015 354,2 και το 2016 343,2. Στα πιο υψηλά επίπεδα κυμαίνεται ο δείκτης για τη Βουλγαρία, όπου παρατηρείται η τιμή του το 2000 να είναι 972,8, το 2010 869,5, το 2015 813,2 και το 2016 806. Σε όλες τις

χώρες παρατηρείται μείωση του δείκτη ανά τα χρόνια. Ο δείκτης των ηλικιακών τυποποιημένων ποσοστών θνησιμότητας ηλικίας που αποδίδονται σε μη μεταδοτικές ασθένειες για τους άντρες στην Ελλάδα για το 2016 ανέρχεται στο 424,9 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 515,7 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 453,5 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 683,3 των χωρών του κόσμου.

Παιδικός υποσιτισμός, υποθρεψία (μέτρια ή σοβαρή) (% κάτω των 5 ετών)

Δεν παρέχονται στοιχεία από τον ΟΗΕ.

Τρέχουσες δαπάνες για την υγεία (% του ΑΕΠ)

Η τιμή του δείκτη για τις τρέχουσες δαπάνες για την υγεία στην Ελλάδα για το 2016 είναι 8,5%. Ωστόσο, ο δείκτης παρουσιάζει μια αυξομείωση ανά τα χρόνια. Συγκεκριμένα, το 2000 η τιμή είναι 7,2 το 2005 αυξάνεται στο 9%, το 2010 αυξάνεται ακόμη στο 9,6%. Έπειτα το 2011 μειώνεται στο 9,1% και στη συνέχεια παρουσιάζει σταδιακή μείωση, με το 2014 να είναι στο 8%, που είναι και η χαμηλότερη τιμή. Το 2015 αυξάνεται στο 8,2% και καταλήγει το 2016 στο 8,5%. Στα ίδια επίπεδα κυμαίνεται το Βέλγιο, όπου το 2000 η τιμή είναι 7,9% και το 2005 9%, όπως και της Ελλάδας. Ωστόσο, η τιμή για το Βέλγιο αυξάνεται σταδιακά ανά τα χρόνια μέχρι το 2015, όπου μειώνεται στο 10,1% από το 10,3% που κυμαινόταν για το 2013 και το 2014. Τέλος, το 2016 μειώνεται στο 10%. Για την Πορτογαλία η πορεία του δείκτη παρουσιάζει και εδώ μια αύξηση από το 2000, που είναι 8,4%, στο 2010 που είναι 9,8%, ενώ το 2011 μειώνεται στο 9,5% και ακολουθεί έπειτα σταθερή μειωμένη πορεία μέχρι το 2015 που είναι 9% και, τέλος, το 2016 αυξάνεται στο 9,1%. Σε αρκετά πιο χαμηλά επίπεδα κυμαίνεται ο δείκτης για τη Ρουμανία, όπου ξεκινάει το 2000 με 4,2% και αυξάνεται το 2010 στο 5,8%, μειώνεται το 2011 στο 4,7% και αυξάνεται και πάλι το 2013 στο 5,2%, μειώνεται εκ νέου στο 5% το 2014 και το 2015 στο 4,9% και, τέλος, αυξάνεται το 2016 στο 5%. Στα πιο υψηλά επίπεδα κυμαίνεται η Ελβετία, με σταθερά αυξανόμενη πορεία, η οποία ξεκινάει το 2000 με 9,8%, αυξάνεται το 2005 στο 10,8% και παρουσιάζει μια μικρή μείωση το 2010 στο 10,7%, ενώ έπειτα αυξάνεται το 2011 στο 10,8% και ακολουθεί ανοδική πορεία, όπου καταλήγει το 2016 στο 12,2%. Ο δείκτης για τις τρέχουσες δαπάνες για την υγεία στην Ελλάδα για το 2016 ανέρχεται σε 8,5% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 12,1% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, ενώ είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 5,8% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης. Ακόμη είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 12,6% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 10 των χωρών του κόσμου.

Προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση, γυναίκες (έτη)

Η τιμή του δείκτη για το προσδόκιμο ζωής κατά γέννηση για τις γυναίκες για την Ελλάδα για το 2018 είναι 84,5. Ο δείκτης παρουσιάζει σταδιακή αύξηση από το 1990, που είναι 79,5, το 2005 είναι 82,4, το 2011 83,4 και συνεχίζει την αυξανόμενη του πορεία έως το 2018. Στις ίδιες περίπου τιμές κυμαίνεται και το Βέλγιο, όπου το 1990 είναι 79,2, το 2005 81,8, το 2011 82,8 και καταλήγει το 2018 σε 83,8. Στην ίδια κατηγορία ανήκει και η Πορτογαλία, όπου και εδώ τα ποσοστά είναι σχετικά κοντά με αυτά της Ελλάδας και συγκεκριμένα το 1990 είναι 78,1, το 2005 81,8, το 2011 83,3 και, τέλος, το 2018 84,7. Από τα χαμηλότερα ποσοστά των χωρών που βρίσκονται κοντά στην Ελλάδα έχει η Βουλγαρία, όπου το 1990 η τιμή είναι 74,8, το 2005 74,3, το 2011 77,5 και το 2018 78,5, ποσοστό αρκετά πιο χαμηλό από αυτό της Ελλάδας. Από τα υψηλότερα αντίθετα ποσοστά κατέχει η Ισπανία, όπου οι τιμές για τα ίδια έτη είναι το 1990 80,7, το 2005 83,8, το 2011 85,1 και το 2018 86,1. Ο δείκτης για το προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση για τις γυναίκες στην Ελλάδα για το 2018 ανέρχεται σε 84,5 και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 82,4 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρωπίνης ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 83 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 74,9 των χωρών του κόσμου.

Προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση, άντρες (έτη)

Η τιμή του δείκτη για το προσδόκιμο ζωής κατά γέννηση για τους άντρες για την Ελλάδα για το 2018 είναι 79,6. Ο δείκτης παρουσιάζει ανοδική πορεία ανά τα χρόνια και συγκεκριμένα το 1990 είναι 73,7, το 2005 76,8, το 2011 78,1 και συνεχίζει να αυξάνεται έως το 2018. Στα ίδια ποσοστά κυμαίνεται το Βέλγιο, όπου το 1990 είναι 72,5, το 2005 76,1, το 2011 77,6 και το 2018 79,1. Στα ίδια επίσης ποσοστά κυμαίνεται και η Γαλλία, όπου το 1990 είναι 72,6, το 2005 76,7, το 2011 78,4 και το 2018 79,6, ποσοστό ίδιο με αυτό της Ελλάδας. Σε πιο χαμηλά ποσοστά βρίσκεται η Πορτογαλία, όπου το 1990 είναι 70,9, το 2005 75,1, το 2011 77 και το 2018 78,8. Σε ακόμη πιο χαμηλά ποσοστά συγκριτικά με τις χώρες που βρίσκονται κοντά στην Ελλάδα κυμαίνεται η Βουλγαρία, όπου το 1990 είναι 68, το 2005 69,2, το 2011 70,5 και το 2018 71,4. Αντίθετα, υψηλότερα ποσοστά κατέχει η Σουηδία, όπου το 1990 είναι 74,8, το 2005 78,4, το 2011 79,7 και, τέλος, το 2018 80,9. Ο δείκτης για το προσδόκιμο ζωής κατά γέννηση για τους άντρες στην Ελλάδα για το 2018 είναι 79,6 και είναι υψηλότερος του μέσου όρου του 76,7 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρωπίνης ανάπτυξης, υψηλότερος του μέσου όρου του 77,7 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 70,4 των χωρών του κόσμου.

Επιπολασμός HIV, ενήλικες (% ηλικίες 15-49 ετών)

Ο δείκτης του επιπολασμού HIV για ενήλικες (% ηλικίας 15-49 ετών) για την Ελλάδα για το 2017 είναι 0,2%. Για το 2005 η τιμή του δείκτη είναι 0,1%, όπως και για το 2011. Τις ίδιες τιμές εμφανίζει και η Γερμανία. Τα υψηλότερα ποσοστά παρουσιάζει η Πορτογαλία με 0,6% για τα έτη 2005, 2011 και 2017. Αντίθετα, τα χαμηλότερα ποσοστά εμφανίζουν η Βουλγαρία, η Αλβανία και Σερβία με 0,1% για το 2005, το 2011 και το 2017. Ο δείκτης για τον επιπολασμό HIV για ενήλικες (% ηλικίας 15-49 ετών) στην Ελλάδα για το 2017 ανέρχεται στο 0,2% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 0,4% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 0,3% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 1 των χωρών του κόσμου.

Βρεφική θνησιμότητα (ανά 1.000 γεννήσεις)

Ο δείκτης του ποσοστού θνησιμότητας βρεφών (ανά 1.000 γεννήσεις) για την Ελλάδα για το 2017 είναι 4,3. Για το 2005 η τιμή είναι 3,9, για το 2011 μειώνεται σε 3,2 και για τα επόμενα χρόνια αυξάνεται. Για το Βέλγιο η τιμή για το 2005 είναι 4,1, για το 2011 μειώνεται σε 3,6 και για τα επόμενα χρόνια μειώνεται και φτάνει το 2017 σε 3,1. Για την Πορτογαλία η τιμή για το 2005 είναι 3,7, για το 2011 μειώνεται σε 3,1 και συνεχίζει να μειώνεται στο 3 για τα επόμενα χρόνια και, τέλος, αυξάνεται το 2017 σε 3,1. Ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά παρατηρείται στη Φινλανδία, όπου το 2005 η τιμή είναι 3,1, το 2011 μειώνεται σε 2,4 και για τα επόμενα χρόνια μειώνεται, όπου το 2017 η τιμή είναι 1,9. Από τα υψηλότερα ποσοστά εμφανίζει η Αλβανία, όπου το 2005 η τιμή είναι 15,4, το 2011 10,1 και τα επόμενα χρόνια μειώνεται, όπου το 2017 η τιμή είναι 7,8. Ο δείκτης για το ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας (ανά 1.000 γεννήσεις) στην Ελλάδα για το 2017 ανέρχεται στο 4,3 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 5,4 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 5,7 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 28,8 των χωρών του κόσμου.

Βρέφη που δεν έχουν εμβολιασμό, διφθερίτιδα-τέτανος και κοκίτης, DPT (% των παιδιών ενός έτους)

Ο δείκτης του ποσοστού των βρεφών που δεν έχουν εμβολιαστεί, DPT (% των παιδιών ενός έτους), στην Ελλάδα για το 2018 είναι 1%. Για το 2005 η τιμή του δείκτη είναι 4% και μειώνεται στο 1% από το 2011 έως και το 2018. Παρόμοια ποσοστά έχει και το Βέλγιο, όπου η τιμή του δείκτη το 2005 είναι 2% και μειώνεται στο 1% για τα επόμενα χρόνια έως και το 2018. Για την Πορτογαλία το 2005 η τιμή του δείκτη είναι 6% και το 2011 μειώνεται στο 3%, ενώ τα επόμενα χρόνια μειώνεται στο 1% έως και το 2018. Για τη Βουλγαρία η

τιμή για το 2005 είναι 3% και το 2011 αυξάνεται στο 4% και παραμένει σταθερή μέχρι το 2013. Το 2014 αυξάνεται στο 10% και έπειτα μειώνεται στο 7% το 2015, το 2016 μειώνεται στο 6%, το 2017 μειώνεται στο 4% και αυξάνεται το 2018 στο 6%. Ο δείκτης για το ποσοστό των βρεφών που δεν έχουν εμβολιαστεί, DPT (% των παιδιών ενός έτους), στην Ελλάδα για το 2018 ανέρχεται σε 1% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 3% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 3% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 10% των χωρών του κόσμου.

Βρέφη που δεν έχουν εμβολιαστεί, ιλαρά (% των παιδιών ενός έτους)

Ο δείκτης του ποσοστού των βρεφών που δεν έχουν εμβολιαστεί, ιλαρά (% των παιδιών ενός έτους), στην Ελλάδα για το 2018 είναι 3%. Για το 2005 η τιμή του δείκτη είναι 4% και μειώνεται το 2011 έως το 2013 στο 1%. Το 2014 αυξάνεται στο 3% και παραμένει σταθερή μέχρι το 2018. Για την Ισπανία η τιμή του δείκτη το 2005 είναι στο 3% και παραμένει σταθερή μέχρι το 2012. Το 2013 αυξάνεται στο 5% και το 2014 και το 2015 μειώνεται στο 4%. Το 2016 μειώνεται στο 3%, το 2017 μειώνεται στο 2% και το 2018 αυξάνεται στο 3%. Για τη Σουηδία το 2005 η τιμή του δείκτη είναι 4% και το 2011 μειώνεται στο 3%. Το 2012 μειώνεται στο 2% και το 2013 και το 2014 αυξάνεται στο 3%, το 2015 μειώνεται στο 2% και έως το 2018 αυξάνεται στο 3%. Για το Βέλγιο η τιμή του δείκτη το 2005 είναι στο 12% και το 2011 μειώνεται στο 5%. Από το 2012 έως και το 2018 μειώνεται στο 4%. Για την Πορτογαλία η τιμή του δείκτη για το 2005 είναι 7% και μειώνεται το 2011 και το 2012 στο 3%. Το 2013 έως και το 2017 μειώνεται στο 2% και το 2018 μειώνεται στο 1%. Ο δείκτης για το ποσοστό των βρεφών που δεν έχουν εμβολιαστεί, ιλαρά (% των παιδιών ενός έτους), στην Ελλάδα για το 2018 ανέρχεται στο 3% και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 5% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 6% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 14 των χωρών του κόσμου.

Επίπτωση ελονοσίας (ανά 1.000 άτομα σε κίνδυνο)

Ο δείκτης της επίπτωσης της ελονοσίας (ανά 1.000 άτομα σε κίνδυνο) στην Ελλάδα για το 2017 ανέρχεται στο 4,5 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 20,1 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 12,3 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 133,6 των χωρών του κόσμου.

Επίπτωση φυματίωσης (ανά 100.000 άτομα)

Ο δείκτης της επίπτωσης της φυματίωσης (ανά 100.000 άτομα) για την Ελλάδα για το 2017 είναι 4,5. Το 2000 η τιμή του δείκτη είναι 7,3 και το 2005 μειώνεται στο 7,1. Συνεχίζει να μειώνεται το 2011 στο 4,6. Το 2012 αυξάνεται στο 5,2 και συνεχίζει να μειώνεται το 2013 στο 5, το 2014 μειώνεται στο 4,9, το 2015 μειώνεται στο 4,5, το 2016 μειώνεται στο 4,2 και το 2017 αυξάνεται στο 4,5. Πιο κοντινά ποσοστά με την Ελλάδα εμφανίζει η Φινλανδία, όπου το 2005 η τιμή είναι 7,4 και μειώνεται το 2011 στο 6,7. Για τα επόμενα χρόνια συνεχίζει να μειώνεται και το 2017 η τιμή του δείκτη είναι 4,9. Για το Βέλγιο η τιμή του δείκτη το 2005 είναι 12 και το 2011 μειώνεται στο 10. Για τα επόμενα χρόνια συνεχίζει να μειώνεται μέχρι το 2016, όπου είναι και πάλι 10. Το 2017 μειώνεται και πάλι στο 9,2. Η Ρουμανία είναι μια από τις χώρες με αρκετά υψηλά ποσοστά και συγκεκριμένα το 2005 η τιμή του δείκτη είναι 140 και το 2011 μειώνεται στο 97. Συνεχίζει να μειώνεται σταδιακά και το 2017 είναι 72.

Ποσοστό θνησιμότητας ηλικίας κάτω των πέντε ετών (ανά 1.000 γεννήσεις)

Ο δείκτης του ποσοστού θνησιμότητας ηλικίας κάτω των πέντε ετών (ανά 1.000 γεννήσεις) στην Ελλάδα για το 2017 είναι 5,3. Για το 2005 η τιμή του δείκτη είναι 4,6 και μειώνεται έως το 2011, που είναι 3,9. Το 2012 αυξάνεται στο 4 και συνεχίζει να αυξάνεται σταδιακά έως το 2017, που είναι στο 5,3. Κοντά στα ποσοστά της Ελλάδας είναι και αυτά της Ελβετίας, όπου το 2005 η τιμή του δείκτη είναι 5,1, μειώνεται το 2011 στο 4,5 και συνεχίζει να μειώνεται σταδιακά έως το 2017 στο 4,2. Χαμηλά ποσοστά εμφανίζουν η Φινλανδία, με την τιμή του δείκτη να είναι το 2005 στο 3,7 και να μειώνεται το 2011 στο 2,9. Συνεχίζει να μειώνεται σταδιακά και το 2017 η τιμή είναι 2,3. Και για το Βέλγιο τα ποσοστά δεν είναι αρκετά υψηλά και βρίσκονται κοντά με αυτά της Ελλάδας. Το 2005 η τιμή του δείκτη είναι 5 και μειώνεται το 2011 στο 4,4, όπου και συνεχίζει να μειώνεται και το 2017 η τιμή του είναι 3,8. Παρόμοια ποσοστά εμφανίζει και η Πορτογαλία, όπου το 2005 η τιμή του δείκτη είναι 4,7 και μειώνεται το 2011 στο 3,8 και τα επόμενα χρόνια έχει σταθερό ποσοστό 3,7 έως και το 2017. Από τα υψηλότερα ποσοστά εμφανίζει η Αλβανία, όπου το 2005 η τιμή είναι 17,2 και το 2011 μειώνεται στο 11,3. Η μείωση συνεχίζεται ώσπου το 2017 η τιμή του δείκτη είναι 8,8. Ο δείκτης του ποσοστού θνησιμότητας ηλικίας κάτω των πέντε ετών (ανά 1.000 γεννήσεις) στην Ελλάδα για το 2017 ανέρχεται στο 5,3 και είναι χαμηλότερος του μέσου όρου του 6,2 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου του 6,7 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερος του μέσου όρου του 37,7 των χωρών του κόσμου.

ΦΥΛΟ

Η κατηγορία με τίτλο «φύλο» καταγράφει τις τιμές για τους εξής δείκτες: Δείκτης Ανάπτυξης Φύλου (GDI), ποσοστό γεννήσεων από έφηβες γυναίκες (γεννήσεις ανά 1.000 γυναίκες ηλικίας 15-19 ετών), κάλυψη προγεννητικής φροντίδας, τουλάχιστον μία επίσκεψη (%), παιδικός γάμος, γυναίκες παντρεμένες μέχρι την ηλικία των 18 ετών (% των γυναικών ηλικίας 20-24 ετών που είναι παντρεμένες ή δεσμευμένες), τρόποι αντισύλληψης, οποιαδήποτε μέθοδος (% των παντρεμένων ή δεσμευμένων γυναικών αναπαραγωγικής ηλικίας, 15-49 ετών), εκτιμώμενο ακαθάριστο εθνικό κατά κεφαλήν εισόδημα, γυναίκες (2011 PPP \$), εκτιμώμενο ακαθάριστο κατά κεφαλήν εθνικό εισόδημα, άντρες (2011 PPP \$), μερίδιο απασχόλησης γυναικών στην ανώτερη και μεσαία διοίκηση (%), μερίδιο γυναικών αποφοίτων σε προγράμματα επιστήμης, τεχνολογίας, μηχανικής και μαθηματικών σε τριτοβάθμιο επίπεδο (%), Δείκτης Ανισότητας των Φύλων (GII), Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI), γυναίκες, Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI), άντρες, υποχρεωτική άδεια μητρότητας επί πληρωμή (ημέρες), αναλογία μητρικής θνησιμότητας (θάνατοι ανά 100.000 γεννήσεις), επικράτηση ακρωτηριασμού/κοπής γυναικείων γεννητικών οργάνων μεταξύ κοριτσιών και γυναικών (% κοριτσιών και νεαρών γυναικών ηλικίας 15-49 ετών), αναλογία γεννήσεων που πραγματοποιήθηκαν από εξειδικευμένο προσωπικό υγείας (%), ποσοστό απασχόλησης στη μη γεωργική καλλιέργεια, γυναίκες (% της συνολικής απασχόλησης στη μη γεωργική καλλιέργεια), ποσοστό αποφοίτων προγραμμάτων STEM (επιστήμης, τεχνολογίας, μηχανικής και μαθηματικών) στην τριτοβάθμια εκπαίδευση που είναι γυναίκες (%), ποσοστό αποφοίτων προγραμμάτων STEM στην τριτοβάθμια εκπαίδευση που είναι άντρες (%), ποσοστό εδρών στο κοινοβούλιο (% εδρών που κατέχουν οι γυναίκες), συνολικό ποσοστό ανεργίας (αναλογία γυναικών-αντρών), ανεκπλήρωτη ανάγκη για οικογενειακό προγραμματισμό (% των παντρεμένων ή δεσμευμένων γυναικών αναπαραγωγικής ηλικίας, 15-49 ετών), επεισόδια βίας κατά των γυναικών από οικείο σύντροφο (% του πληθυσμού γυναικών ηλικίας 15 ετών και άνω), επεισόδια βίας κατά των γυναικών από μη οικείο σύντροφο (% του γυναικείου πληθυσμού ηλικίας 15 ετών και άνω), γυναίκες με λογαριασμό σε χρηματοπιστωτικό ίδρυμα ή με πάροχο υπηρεσιών κινητής τηλεφωνίας (% του πληθυσμού γυναικών ηλικίας 15 ετών και άνω), ποσοστό ανεργίας των νέων (αναλογία γυναικών-αντρών).

Η Ελλάδα, ως προς το φύλο, με βάση τα στοιχεία, φαίνεται να αποδίδει καλύτερα από τουλάχιστον τα δύο τρίτα των χωρών (δηλαδή, συγκαταλέγεται στο ανώτερο τρίτο)· καλύτερα από τουλάχιστον το ένα τρίτο, αλλά χειρότερα από τουλάχιστον το ένα τρίτο (δηλαδή, είναι

μεταξύ του μεσαίου τρίτου)· και χειρότερα από τουλάχιστον τα δύο τρίτα των χωρών (δηλαδή, συγκαταλέγεται στο κατώτερο τρίτο). Σημειώνεται ότι για αρκετούς δείκτες δεν παρέχονται στοιχεία, ενώ για όσους παρέχονται οι συγκρίσεις εγείρουν μεθοδολογικά ζητήματα (λόγω στοιχείων για επιλεγμένα έτη κ.λπ.).

Η Έκθεση Ανθρώπινης Ανάπτυξης του 2010 εισήγαγε τον Δείκτη Ανισότητας των Φύλων, ο οποίος αντικατοπτρίζει τις ανισότητες βάσει φύλου σε τρεις διαστάσεις: αναπαραγωγική υγεία, ενδυνάμωση και οικονομική δραστηριότητα. Η αναπαραγωγική υγεία υπολογίζεται από τη θνησιμότητα των μπέρων και τα ποσοστά γεννήσεων των εφήβων· η ενδυνάμωση υπολογίζεται από το μερίδιο των κοινοβουλευτικών εδρών που κατέχουν οι γυναίκες και από τη φοίτηση στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση ανά φύλο· τέλος, η οικονομική δραστηριότητα υπολογίζεται από το ποσοστό συμμετοχής στην αγορά εργασίας για γυναίκες και άντρες. Ο Δείκτης Ανισότητας των Φύλων μπορεί να ερμηνευθεί ως η απώλεια στην ανθρώπινη ανάπτυξη λόγω ανισότητας μεταξύ των επιτευγμάτων γυναικών και αντρών στις τρεις διαστάσεις του Δείκτη Ανισότητας των Φύλων. Η Ελλάδα έχει τιμή για τον Δείκτη Ανισότητας των Φύλων **0,122**, κατατάσσοντας τη στην 31η θέση στις 162 χώρες στον Δείκτη του 2018. Στην Ελλάδα, το 18,7% των κοινοβουλευτικών εδρών κατέχουν γυναίκες και το 61,5% των ενήλικων γυναικών έχουν φτάσει τουλάχιστον σε δευτεροβάθμιο επίπεδο εκπαίδευσης σε σύγκριση με το 73,2% των αντρών. Για κάθε 100.000 γεννήσεις, 3,0 γυναίκες πεθαίνουν από αιτίες που σχετίζονται με την εγκυμοσύνη· και το ποσοστό γεννήσεων των εφήβων ζωντανές γεννήσεις είναι 7,2 γεννήσεις ανά 1.000 γυναίκες ηλικίας 15-19. Η συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας είναι 45,3% σε σύγκριση με 60,7% για τους άντρες. Συγκριτικά, το Βέλγιο και η Πορτογαλία κατατάσσονται στις θέσεις 6 και 17 αντίστοιχα σε αυτόν τον δείκτη.

Πρώτα συμπεράσματα Η ανθρώπινη ανάπτυξη στην Ελλάδα

Πριν συνοψίσουμε κάποια πρώτα ενδεικτικά συμπεράσματα σχετικά την ευτυχία των ελλήνων πολιτών, αντλώντας από τη βάση δεδομένων του ΟΗΕ, ο οποίος αντιμετωπίζει το ζήτημα υπό το πρίσμα της ανθρώπινης ανάπτυξης, και, ειδικότερα, από τα στοιχεία που αναλύσαμε παραπάνω, θα χρειαστεί να συνοψίσουμε ταυτόχρονα και τους όρους χρήσης αυτών των πρώτων συμπερασμάτων.

Ειδικότερα, στην παρούσα ενδιάμεση έκθεση δεν υπεισερχόμαστε σε κανενός είδους κριτική των δεδομένων που παρουσιάζουμε, καθώς η πρακτική αυτή θα νοηματοδοτηθεί όταν συγκεντρώσουμε και εκθέσουμε και τα υπόλοιπα στοιχεία που θα προέλθουν τόσο από τις άλλες μας πηγές (ΟΟΣΑ, Eurostat), δουλειά που είναι αυτή τη στιγμή σε εξέλιξη, όσο και μέσω της εθνικής έρευνας που θα διενεργήσουμε για τις στάσεις και τις αντιλήψεις των ελλήνων πολιτών σε σχέση με την κατάσταση της ευτυχίας τους. Καθώς, όμως, ήδη παραθέτουμε μια σειρά από περιγραφές και επεξεργαζόμαστε τα δεδομένα του ΟΗΕ, οφείλουμε να επιστήσουμε την προσοχή των αναγνωστών ως προς τα εξής:

- ▶ Οι όποιες ταξινομήσεις και τυποποιήσεις (εδώ του ΟΗΕ)⁷⁶ συνιστούν έναν συντομογραφικό τρόπο έκθεσης της προοπτικής των υποθέσεων εργασίας που επέτρεψαν τη συλλογή των ορισμένων στοιχείων, άρα η παρουσίαση αυτών των στοιχείων εξυπηρετεί ως προς το να αντιληφθούμε αυτές τις υποθέσεις και να ανασυστήσουμε τις εννοιολογήσεις του αντικειμένου εργασίας, δηλαδή της «ανθρώπινης ανάπτυξης» (που για εμάς είναι τμήμα του αντικειμένου περί της οικονομίας της ευτυχίας),
- ▶ Η συγκρισιμότητα των δεδομένων προερχόμενων από εθνικές πηγές είναι εξαιρετικά επισφαλής, καθώς τα δεδομένα κάθε χώρας έχουν συλλεχθεί ή, μάλλον, παραχθεί (καθώς προϋποτίθεται μια κοινωνική εργασία για τη συλλογή τους που καταλήγει σε μια κατασκευή κ.ο.κ.) σε διαφορετικά κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια, ακολουθώντας διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις κατά την υλοποίηση αυτών των (εθνικών) ερευνών, οπότε η ομογενοποίηση που τελείται στην προοπτική της σύγκρισής τους επιτάσσει να είμαστε τουλάχιστον επιφυλακτικοί.
- ▶ Δεν παρέχεται για όλες τις κατηγορίες και υποκατηγορίες δεικτών ο ίδιος όγκος πληροφοριών με άξονα τον χρόνο (δηλαδή, για έναν υπο-δείκτη μπορεί να παρουσιάζονται τιμές για το διάστημα από το 1990 έως το 2018, ενώ για έναν άλλον για ορισμένα επιλεγμένα έτη), ενώ οι ίδιοι οι συντάκτες της τελευταίας έκθεσης του 2019 αναφέρουν ότι είναι παραπλανητική και προβληματική η σύγκριση τιμών και κατατάξεων με εκείνες προηγούμενων δημοσιευμένων εκθέσεων, εξαιτίας αναθεωρήσεων και ενημερώσεων των υποκείμενων δεδομένων και των προσαρμογών τους στη στοχοθεσία των φορέων υλοποίησης των ερευνών.
- ▶ Με βάση τα παραπάνω, δεν μπορούμε να εξαγάγουμε ασφαλή συμπεράσματα για καθεμία από τις κατηγορίες δεικτών, ενώ δεν υπάρχει κάποιος «κεντρικός» δείκτης για την κάθε κατηγορία, παρά μόνο ορισμένοι σύνθετοι δείκτες που κατασκευάστηκαν στη βάση σύνδεσης επιμέρους συνιστωσών της ανθρώπινης ανάπτυξης (π.χ. ο δείκτης ανθρώπινης ανάπτυξης είναι ένα συνοπτικό μέτρο που εξετάζει την πρόοδο, αντλώντας στοιχεία από δείκτες που συνδέονται με την υγεία, την εκπαίδευση και το εισόδημα).

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω επισημάνσεις σε συνδυασμό με την επιστημολογική στάση που υιοθετούμε, η οποία μας ωθεί, αφενός, να είμαστε αναστοχαστικοί σε καθετί

76. «Πρέπει να πάμε [...] ένα βήμα πέρα από τις γενικότητες που διατυπώνουν όσοι επαναλαμβάνουν μέχρι σημείου κορεσμού ότι οι κατηγοριοποιήσεις είναι εδώ για να μείνουν –χωρίς ποτέ να μας εξηγούν για ποιον λόγο θα πρέπει να ισχύει κάτι τέτοιο–, να ανοίξουμε αυτά τα “μαύρα κουτιά” προκειμένου να διερωτηθούμε γύρω από τη φύση και την αξία κάθε δείκτη που χρησιμοποιείται για την εδραίωση μιας αξιολόγησης» [Gingras, Y. (2014). *Les Dérives de l'Évaluation de la Recherche: Du Bon Usage de la Bibliométrie*, Paris: Raisons d'agir, pp. 107-108).

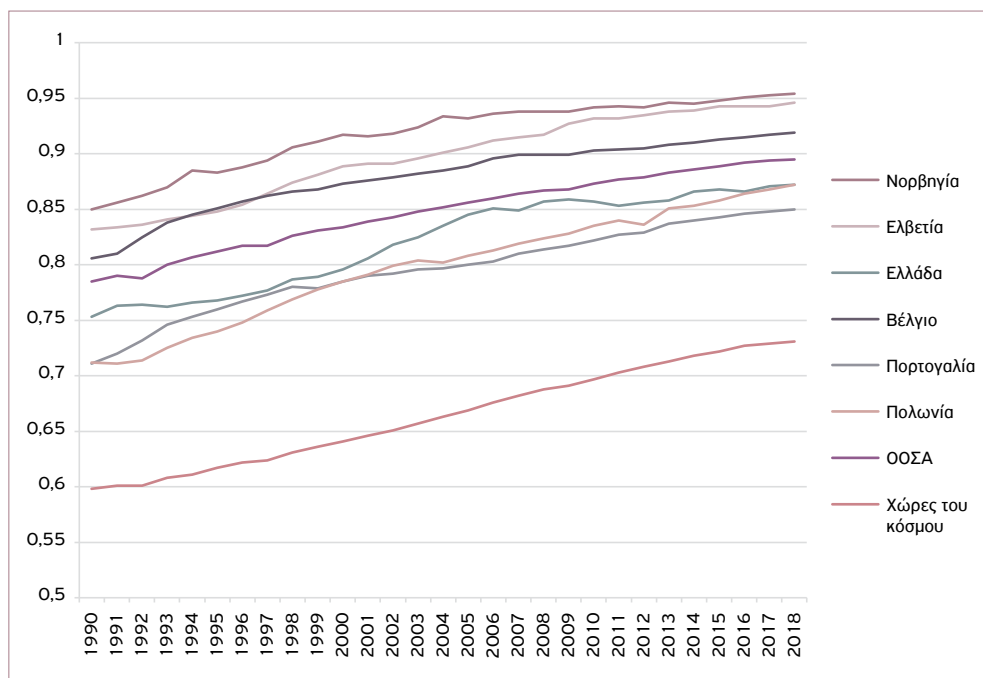
«δεδομένο», καθώς, κοινωνιολογικά, καθετί «δεδομένο» είναι το προϊόν κατασκευαστικών πράξεων που το έχουν καταστήσει τέτοιο (να θεωρείται δηλαδή δεδομένο το δεδομένο), αφετέρου, να μη λησμονούμε ότι η ακρίβεια και η αυστηρότητα είναι οι επιστημονικές μας προτεραιότητες, επιλέγουμε ορισμένους μόνο υπο-δείκτες από τις γενικές κατηγορίες παραμέτρων και απεικονίζουμε τις τιμές για τη χώρα μας, καθώς και για ορισμένες άλλες χώρες: πιο συγκεκριμένα, για τις δύο χώρες με τον πιο υψηλό Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (ΔΑΑ) –τη Νορβηγία και την Ελβετία–, το Βέλγιο και την Πορτογαλία, που βρίσκονται εγγύτερα στη χώρα μας ως προς το μέγεθος του πληθυσμού και τον ΔΑΑ (όπως επισημαίνουν στο σημείωμα⁷⁷ για τη χώρα μας οι συντάκτες της HDR2019), την Πολωνία, που βρίσκεται, το 2018, στην ίδια θέση με τη χώρα μας, δηλαδή στην 32η, στην κατάταξη των χωρών ως προς τον δείκτη αυτόν (ΔΑΑ), καθώς και για τον μέσο όρο των τιμών για τις χώρες του ΟΟΣΑ και τις χώρες του κόσμου.

Έτσι, επιλέγουμε να αναδείξουμε κάποιους δείκτες που προκύπτουν από την ανάλυση που προηγείται και οι οποίοι είναι ενδεικτικοί, στο πλαίσιο που αναφέραμε, της κατάστασης και της εξέλιξης της ανθρώπινης ανάπτυξης στη χώρα μας.

77. UNDP, *Human Development Report 2019. Beyond. Inequalities in Human Development in the 21st century. Briefing Note for Countries on the 2019 Human Development Report: Greece.*

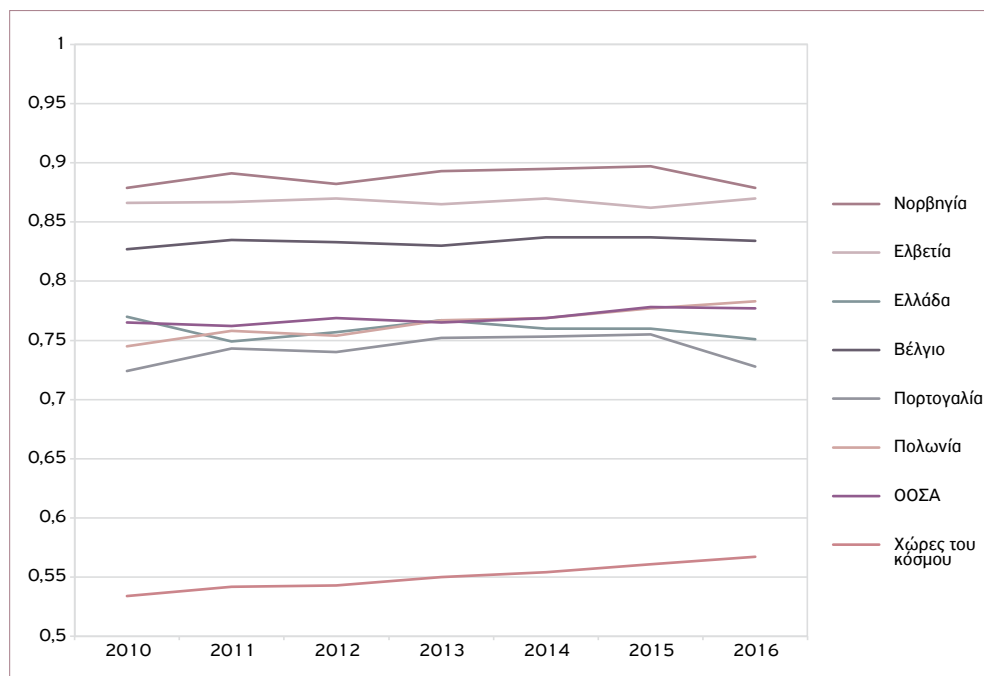
1. Η τιμή του **Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης** της Ελλάδας για το 2018 είναι 0,872, τοποθετώντας τη χώρα στην κατηγορία μεταξύ των χωρών πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης (τιμή δείκτη 0,892) και υψηλής (τιμή δείκτη 0,750) και στην 32η θέση από τις 189 χώρες. Μεταξύ 1990 και 2018, η τιμή του Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης της Ελλάδας αυξήθηκε από 0,753 σε 0,872 (σημειώνοντας μια αύξηση της τάξης του 15,8%), δηλαδή χαμηλότερη της αντίστοιχης τιμής του μέσου όρου του 0,895 που ισχύει για τις χώρες του ΟΟΣΑ.

Διάγραμμα 1: Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI)

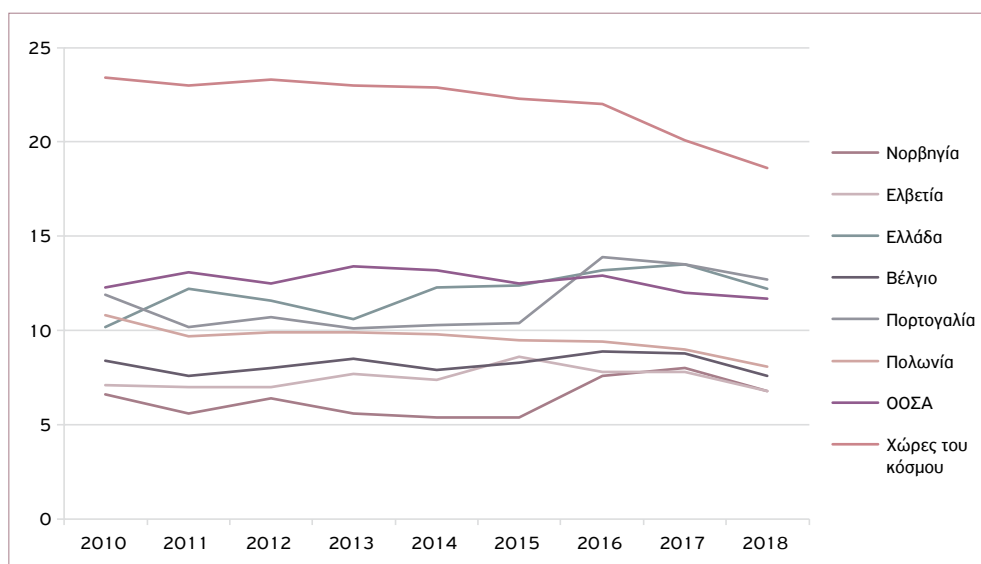
2. Ο **Προσαρμοσμένος στην Ανισότητα Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης** στην Ελλάδα για το 2018 είναι 0,766, δηλαδή χαμηλότερος του μέσου όρου του 0,796 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερος του μέσου όρου 0,79 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερος του μέσου όρου του 0,596 των χωρών του κόσμου.

Διάγραμμα 2: Προσαρμοσμένος στην Ανισότητα Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (IHDI)

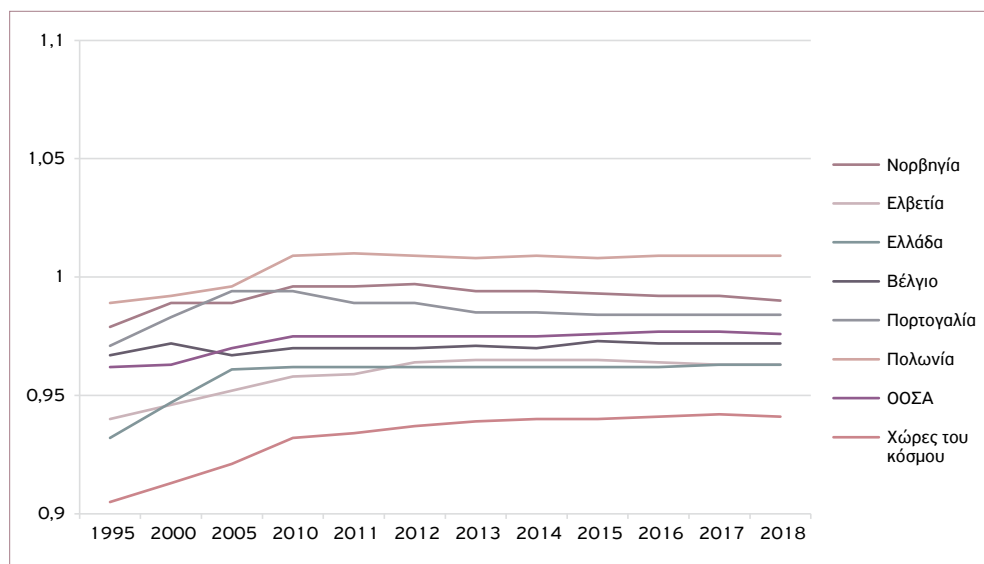
3. Κάνοντας λόγο για ανισότητα, η τιμή του δείκτη της **συνολικής απώλειας HDI λόγω ανισότητας (%)** για την Ελλάδα, έχοντας εκκινήσει το 2010 από το 10,2%, αυξήθηκε το 2011 στο 12,4% και κατέληξε το 2018 στο 12,2%, δηλαδή σε μια τιμή υψηλότερη του μέσου όρου του 10,8% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερη του μέσου όρου του 11,7% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερη του μέσου όρου του 18,6% των χωρών του κόσμου.

Διάγραμμα 3: Συνολική απώλεια Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI) λόγω ανισότητας (%)

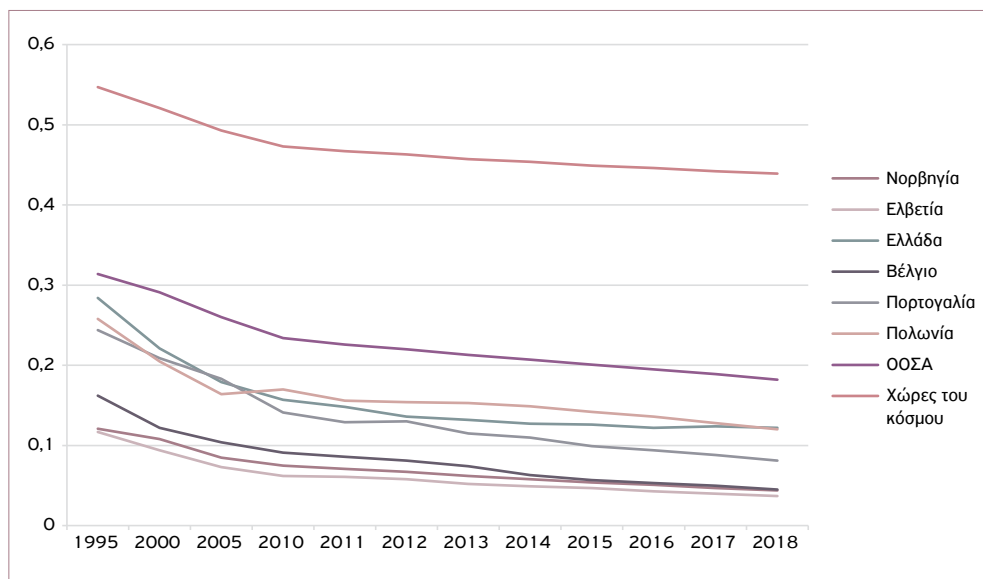
4. Ως προς την αναλογία του Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης για τις γυναίκες και για τους άντρες, η οποία συμπυκνώνεται στον **Δείκτη Ανάπτυξης Φύλου**, έχουμε αναφέρει ότι οι ομάδες χωρών βασίζονται στην απόλυτη απόκλιση από την ισότητα των φύλων στον Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης, λαμβάνοντας υπόψη την ανισότητα υπέρ των αντρών ή των γυναικών εξίσου. Έτσι, μιλώντας για τον Δείκτη κατά φύλο, η τιμή για τις γυναίκες του Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης για το 2018 για την Ελλάδα είναι 0,884, ενώ για τους άντρες η αντίστοιχη τιμή είναι 0,887, καταλήγοντας σε μια τιμή της τάξης του 0,963 για τον Δείκτη Ανάπτυξης Φύλου, τιμή χαμηλότερη του μέσου όρου 0,976 που ισχύει για τις χώρες του ΟΟΣΑ, τοποθετώντας την Ελλάδα στην ομάδα των χωρών υψηλής ανάπτυξης.

Διάγραμμα 4: Δείκτης Ανάπτυξης Φύλου (GDI)

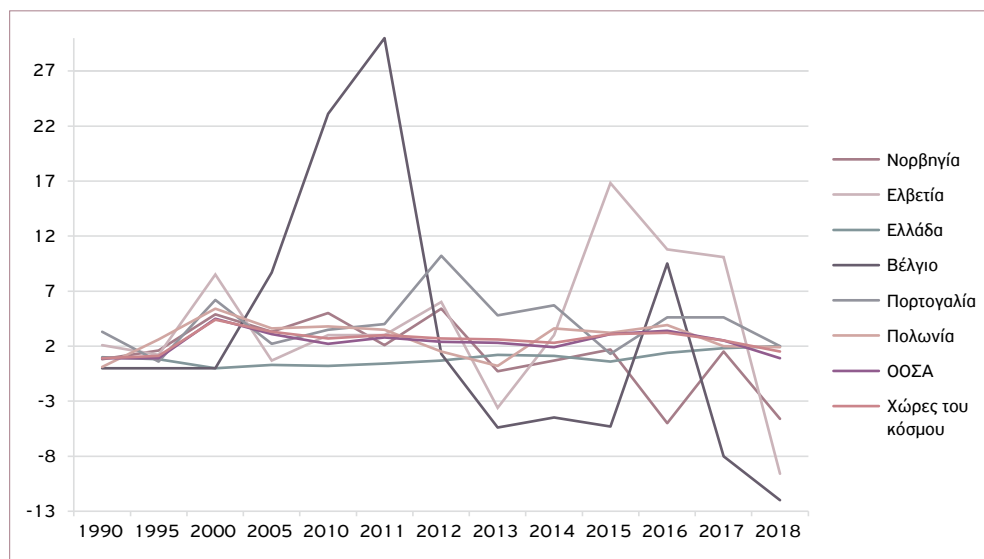
5. Ως προς τον **Δείκτη Ανισότητας των Φύλων**, με τιμή για τη χώρα μας 0,122, βλέπουμε ότι κατατάσσεται στην 31η θέση από τις συνολικά 162 χώρες για τις οποίες έχει υπολογιστεί ο συγκεκριμένος δείκτης για το 2018, ενώ έχει τιμή χαμηλότερη του μέσου όρου 0,182 που ισχύει για τις χώρες του ΟΟΣΑ.

Διάγραμμα 5: Δείκτης Ανισότητας Φύλων (GII)

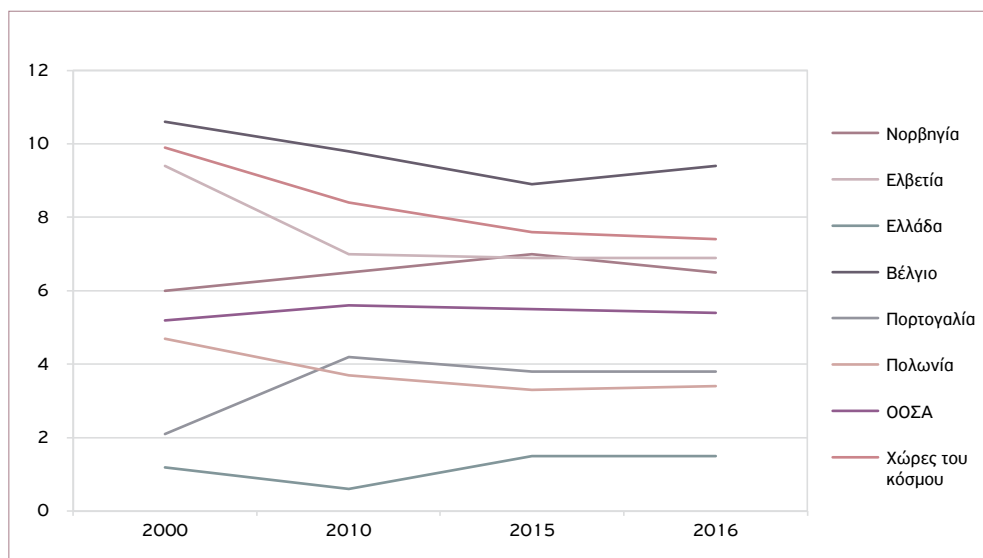
6. Ως προς την τον δείκτη **καθαρές εισροές ξένων άμεσων επενδύσεων (% του ΑΕΠ)** στην Ελλάδα για την περίοδο 2011-2018, η τιμή του είναι 2%, δηλαδή υψηλότερη του μέσου όρου του 1,2% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερη του μέσου όρου του 0,9% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερη του μέσου όρου του 1,5% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Η πορεία του δείκτη παρουσιάζει αυξομειώσεις για την περίοδο 1990-2018, για την οποία έχουμε στοιχεία. Ειδικότερα, οι τιμές μέχρι το 2018, που είναι 2%, διαμορφώνονται ως εξής για τη χώρα μας ανά πενταετία: για το 1990 η τιμή είναι 1%, για το 1995 είναι 0,8%, για το 2000 είναι 0%, για το 2005 είναι 0,3%, για το 2010 είναι 0,2% και για το 2015 είναι 0,6%.

Διάγραμμα 6: Καθαρές εισροές ξένων άμεσων επενδύσεων (% του ΑΕΠ)

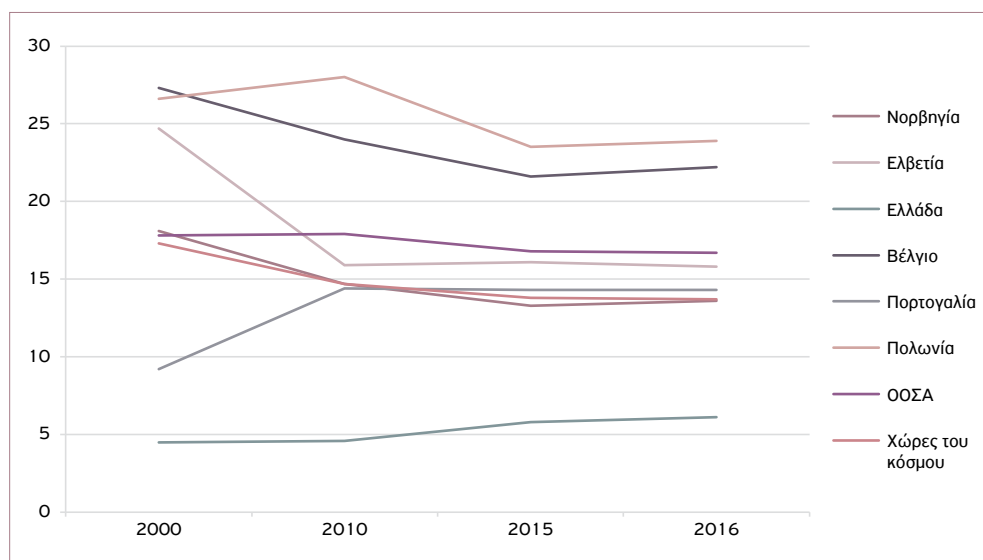
7. Ως προς τη διάσταση της ανθρώπινης ασφάλειας, εκκινώντας από μια τιμή της τάξης του 1,2 το 2000, η οποία κυμαίνεται στο 0,6 το 2010, στο 1,5 το 2015, που διατηρείται και την επόμενη χρονιά, δηλαδή το 2016, που είναι το τελευταίο έτος για το οποίο παρέχονται στοιχεία από τον ΟΗΕ για την τιμή του δείκτη **ποσοστό αυτοκτονιών (ανά 100.000 άτομα)** για την Ελλάδα, βλέπουμε ότι πρόκειται για μια τιμή η οποία είναι χαμηλότερη του μέσου όρου του 5,6 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερη του μέσου όρου του 5,4 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερη του μέσου όρου του 7,4 για τις χώρες του κόσμου.

Διάγραμμα 7: Ποσοστό αυτοκτονιών, γυναίκες (ανά 100.000 άτομα)

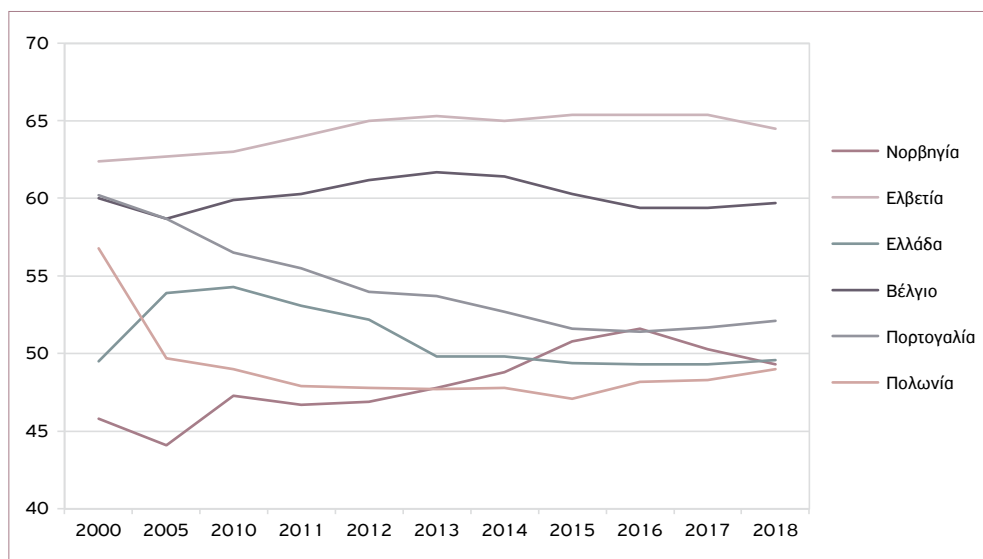
8. Σε σχέση με τον δείκτη **ποσοστό αυτοκτονιών, άντρες (ανά 100.000 άτομα)**, στην Ελλάδα για το 2016 είναι 6,1, τιμή χαμηλότερη του μέσου όρου του 19,8 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερη του μέσου όρου του 16,7 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερη του μέσου όρου του 13,7 των χωρών του κόσμου. Ειδικότερα, η πορεία του δείκτη μέχρι το 2016 είναι η εξής: το 2000 κυμαίνεται στο 4,5, το 2010 στο 4,6 και το 2015 στο 5,8.

Διάγραμμα 8: Ποσοστό αυτοκτονιών, άντρες (ανά 100.000 άτομα)

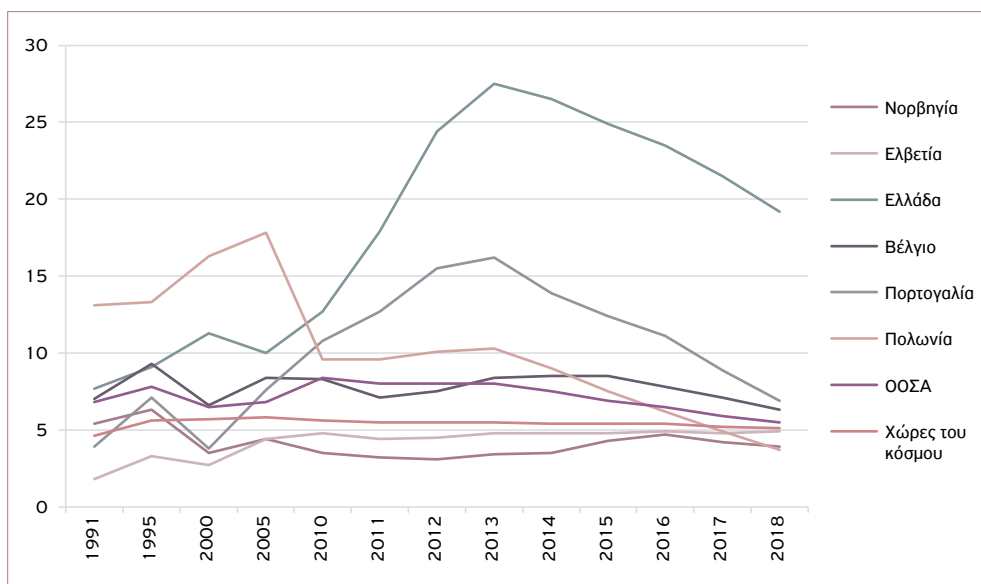
9. Ως προς τα έσοδα και τη σύνθεση πόρων, η τιμή του δείκτη **μερίδιο εργασίας του ΑΕΠ, που περιλαμβάνει μισθούς και μεταβιβάσεις κοινωνικής προστασίας (%)**, στην Ελλάδα για το 2018 είναι 49,6%. Ειδικότερα, το 2000 η τιμή κυμαίνεται στο 49,5 και αυξάνεται το 2005 στο 53,9% και το 2010 στο 54,3%, μειώνεται το 2015 στο 49,4% και, τέλος, αυξάνεται ελάχιστα το 2018 στο 49,6%. Σε σχέση με τις άλλες χώρες που εξετάζουμε (π.χ. την Ελβετία, την Πορτογαλία και το Βέλγιο), οι τιμές για τη χώρα μας από το 2000 έως το 2018 είναι χαμηλότερες.

Διάγραμμα 9: Μερίδιο εργασίας του ΑΕΠ, που περιλαμβάνει μισθούς και μεταβιβάσεις κοινωνικής προστασίας (%)

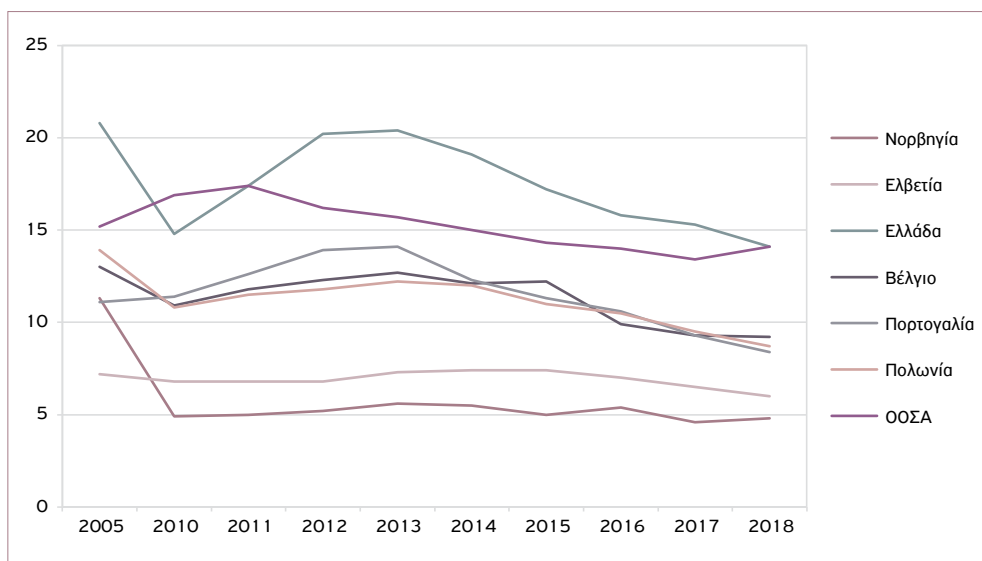
10. Ως προς την εργασία και την απασχόληση, η τιμή του δείκτη για την **ανεργία σύνολο (% του εργατικού δυναμικού)** στην Ελλάδα για το 2018 είναι 19,2%, δηλαδή υψηλότερη του μέσου όρου του 5,6% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, υψηλότερη του μέσου όρου του 5,5% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερη του μέσου όρου του 5,1% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Η πορεία του δείκτη παρουσιάζει αυξομειώσεις για την περίοδο 1991-2018 και, πιο συγκεκριμένα, κυμαίνεται το 1991 στο 7,7%, το 1995 στο 9,1%, το 2000 στο 11,3%, το 2005 στο 10% και το 2010 στο 12,7%, ενώ αξίζει να σημειωθεί η μεγάλη αύξηση που πραγματοποιείται το 2015, όπου η τιμή του ποσοστού ανέρχεται στο 24,9%, για να καταλήξει να μειωθεί στο 19,2%, όπως αναφέραμε παραπάνω, το 2018.

Διάγραμμα 10: Ανεργία, σύνολο (% του εργατικού δυναμικού)

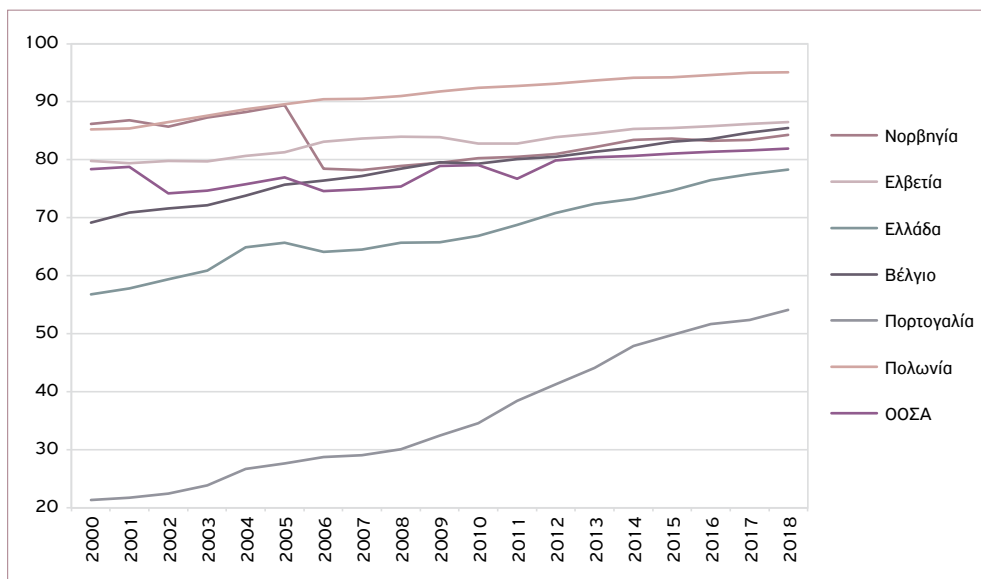
11. Η τιμή του ποσοστού των **νέων που δεν φοιτούν στο σχολείο ή που δεν εργάζονται (% ηλικίας 15-24 ετών)** στην Ελλάδα για το 2018 είναι 14,1% και είναι υψηλότερη του μέσου όρου του 12,6% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης και υψηλότερη του μέσου όρου του 13,2% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ. Η πορεία του δείκτη ειδικότερα έχει ως εξής: το 2005 κυμαίνεται στο 20,8%, το 2010 στο 14,8%, το 2015 στο 17,2% και, τέλος, το 2018 μειώνεται στο 14,1%.

Διάγραμμα 11: Νέοι που δεν φοιτούν στο σχολείο ή που δεν εργάζονται (% ηλικίας 15-24 ετών)

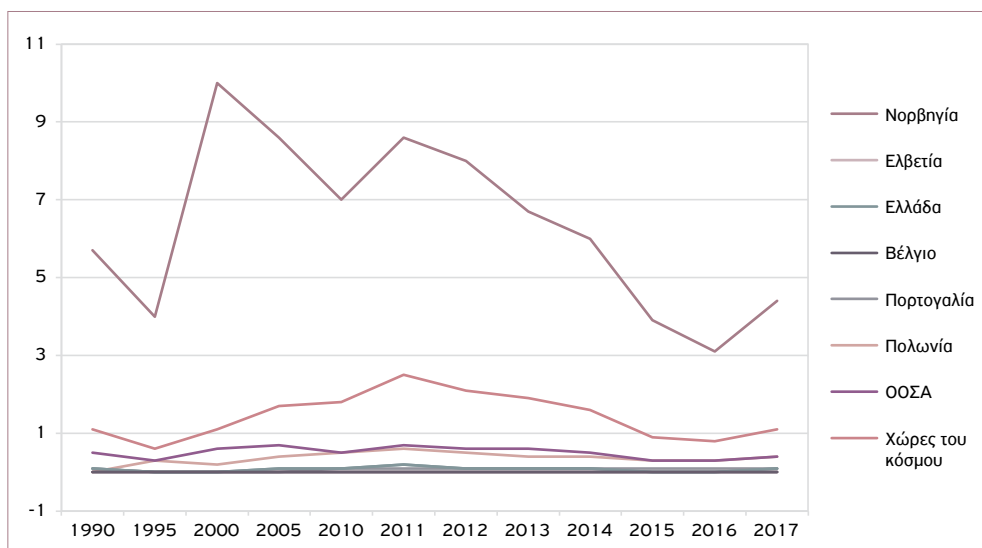
12. Ως προς την κοινωνικο-οικονομική βιωσιμότητα, η τιμή του ποσοστού του **ειδικευμένου εργατικού δυναμικού (% του εργατικού δυναμικού)** για την Ελλάδα για το 2018 είναι της τάξης του 78,3%, δηλαδή χαμηλότερη του μέσου όρου του 84,7% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερη του μέσου όρου του 81,9% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερη του μέσου όρου του 46,3% που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Η πορεία του δείκτη από το 2000 έως το 2018, ανά πενταετία, έχει ως εξής: για το 2000 η τιμή του δείκτη είναι 56,8%, για το 2005 είναι 65,7%, για το 2010 είναι 66,9%, για το 2015 είναι 74,7% και, τέλος, για το 2018 είναι 78,3%.

Διάγραμμα 12: Ειδικευμένο εργατικό δυναμικό (% του εργατικού δυναμικού)

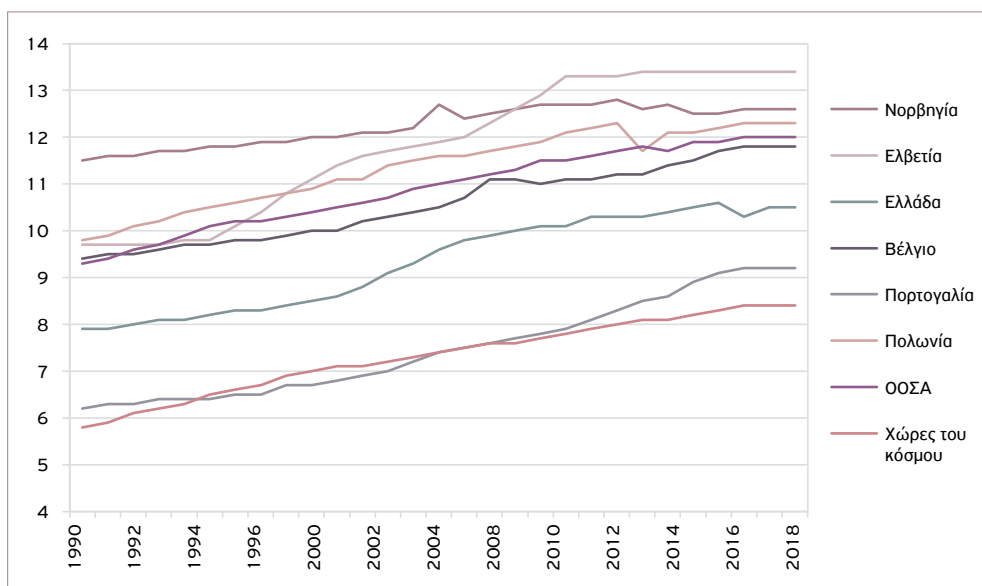
13. Ως προς την περιβαλλοντική βιωσιμότητα, η τιμή του δείκτη **εξάντληση φυσικών πόρων (% του ΑΕΕ)** για την Ελλάδα για το 2017 είναι 0,1%, δηλαδή χαμηλότερη του μέσου όρου του 0,7% που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερη του μέσου όρου του 0,4% που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερη του μέσου όρου του 1,1% των χωρών του κόσμου. Η πορεία του δείκτη είναι η ακόλουθη: το 1990 είναι 0,1%, το 1995 και το 2000 0%, έπειτα το 2004 και το 2010 είναι 0,1%, το 2015 και το 2016 είναι 0% και, τέλος, το 2017 είναι 0,1%.

Διάγραμμα 13: Εξάντληση φυσικών πόρων (% του ΑΕΕ)

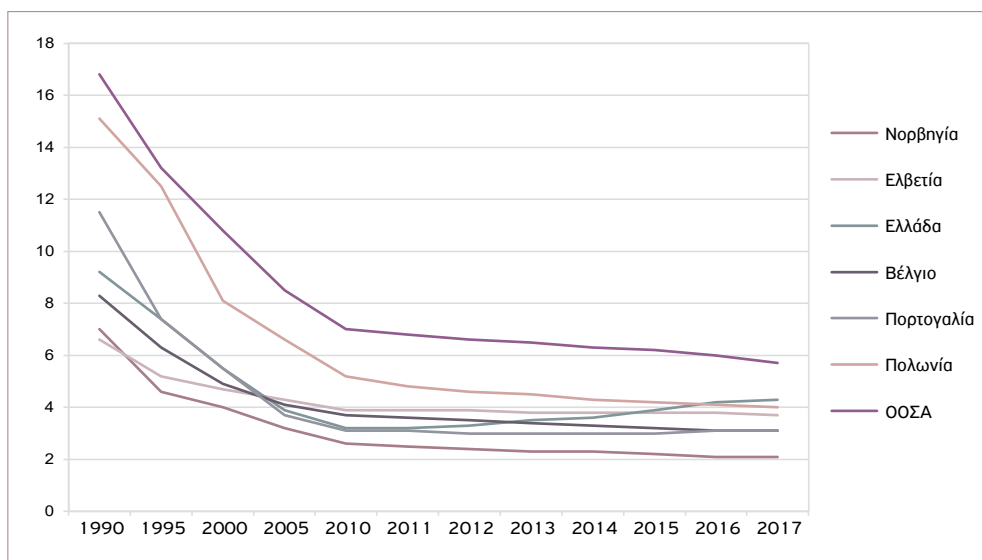
14. Ως προς την εκπαίδευση, η τιμή του δείκτη **μέσος αριθμός ετών σχολικής εκπαίδευσης (έτη)** στην Ελλάδα για το 2018 είναι 10,5 και είναι χαμηλότερη του μέσου όρου του 12 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης και τις χώρες του ΟΟΣΑ και υψηλότερη του μέσου όρου του 8,4 που ισχύει για τις χώρες του κόσμου. Ειδικότερα, ο μέσος αριθμός των ετών σχολικής εκπαίδευσης στη χώρα μας το 1990 είναι 7,9, το 1995 8,2, το 2000 8,6, το 2005 9,8 και το 2015 10,6.

Διάγραμμα 14: Μέσος αριθμός ετών σχολικής εκπαίδευσης (έτη)

15. Ως προς την υγεία, ο δείκτης του **ποσοστού βρεφικής θνησιμότητας (ανά 1.000 γεννήσεις)** για την Ελλάδα για το 2017 είναι 4,3, ποσοστό χαμηλότερο του μέσου όρου 5,4 που ισχύει για χώρες που ανήκουν στην ομάδα της πολύ υψηλής ανθρώπινης ανάπτυξης, χαμηλότερο του μέσου όρου του 5,7 που ισχύει για χώρες του ΟΟΣΑ και χαμηλότερο του μέσου όρου του 28,8 των χωρών του κόσμου (που απεικονίζουμε παρακάτω για να βλέπουμε με μεγαλύτερη ευκρίνεια τις εγγύτερες τιμές που ισχύουν για τη χώρα μας, τις χώρες του ΟΟΣΑ και τις χώρες που έχουμε επιλέξει). Για τη χώρα μας, μέχρι το 4,3 που ισχύει για το 2017, οι τιμές διαμορφώνονται ως εξής: το 2005 η τιμή κυμαίνεται στο 3,9, το 2010 στο 3,2 και το 2015 στο 3,9.

Διάγραμμα 15: Βρεφική θνησιμότητα (ανά 1.000 γεννήσεις)

Η αναλυτική περιγραφική παράθεση της κατάστασης και εξέλιξης των βασικών δεικτών που συγκροτούν τις μεγάλες κατηγορίες παραγόντων οι οποίοι συνθέτουν την αντίληψη και τον τρόπο μέτρησης και αποτίμησης της ανθρώπινης ανάπτυξης στην Ελλάδα, και, υπό αυτή την έννοια, της ανθρώπινης ευτυχίας, σύμφωνα με εκθέσεις του ΟΗΕ, ως αρχικά στοιχεία της βάσης δεδομένων που θα συγκροτήσουμε, δεν έχει μόνο την αυτονόητη χρησιμότητα προσφοράς των δεδομένων σε κάθε ερευνητική δυνατή ερευνητική χρήση⁷⁸ ούτε επίσης

78. Για παράδειγμα, μέσω της χρήσης των δεδομένων παράγονται δυνατότητες δημιουργίας νέων δεικτών στη

μόνο αυτή της δυνατότητας που μας δίνει να αποφύγουμε τον κίνδυνο, όταν κατασκευάζουμε μια συγχρονική τομή και εξετάζουμε το σύστημα παραγόντων που ορίζεται σε μια στιγμιαία ισορροπία, να μας διαφύγουν όσα το σύστημα οφείλει στο παρελθόν του, και, για παράδειγμα, το διαφορετικό νόημα που μπορούν να έχουν δύο παρόμοιοι δείκτες στην τάξη της συγχρονίας εξαιτίας της ένταξής τους σε διαφορετικά συστήματα παραγόντων. Επιπλέον, η ανάλυση που προηγείται, όπως και οι αντίστοιχες άλλων μεγάλων διεθνών οργανισμών που θα ακολουθήσουν άμεσα, προσφέρεται και ως υλικό επιστημονικού στοχασμού και αναστοχασμού γύρω από τις ταξινομίες του ΟΗΕ και συνεπώς στις περισσότερο ρητές ή άρρητες θεωρητικές προκείμενες της κατασκευής της θεωρίας του οργανισμού για την ανθρώπινη ανάπτυξη και την ατομική και συλλογική ευτυχία. Η χρήση των δεικτών και οι μορφές υπολογισμού και ανάλυσης σχέσεων μεταξύ μεταβλητών οι οποίες προσδιορίζουν το αντικείμενο της ανθρώπινης ανάπτυξης προϋποθέτουν απολύτως σαφή γνώση και συνείδηση της θεωρίας του κοινωνικού γεγονότος της ευτυχίας που εμπλέκεται στις διεργασίες της ταξινόμησης των δεδομένων και στη λογική του τρόπου αποτίμησής τους.⁷⁹ Σε κάθε περίπτωση, η διεξοδική ανάλυση των δεικτών και των υπο-δεικτών που προηγείται προσφέρεται για τις απαραίτητες διαστάσεις του αναγκαίου επιστημολογικού ελέγχου των τύπων σχέσεων που θα ποσοτικοποιηθούν.

βάση λογικών συγκρότησης σχέσεων στο εσωτερικό του συστήματος των επιλεγμένων επεξηγηματικών της ευδαιμονίας παραγόντων. Γενικότερα, ας επαναλάβουμε πως, θεωρώντας ότι η αποδεικτική ισχύς μιας εμπειρικά καταγεγραμμένης σχέσης δεν είναι απλώς συνάρτηση της ισχύος της στατιστικής σύνδεσης, πως η εγκυρότητα του συστήματος δεικτών μετριέται όχι μόνο βάσει της απλότητας και της συνοχής των αρχών που χρησιμοποιεί, αλλά και βάσει της έκτασης και της ποικιλίας των γεγονότων που λαμβάνει υπόψη και, τέλος, βάσει της πολλαπλότητας των απρόβλεπτων συμπερασμάτων στα οποία οδηγεί, αυτές οι μεγάλες κατηγορίες παραμέτρων επιτρέπουν την επεξεργασία επιμέρους δεικτών και υπο-δεικτών κλειδιά για την ανθρώπινη ανάπτυξη, έννοια η οποία συμβάλλει στη διαμόρφωση της εννοιολόγησης της ευδαιμονίας και της ευτυχίας των πολιτών, καθώς και της μέτρησής τους.

79. Bourdieu, P., Passeron, J.-C. και Chamboredon, J.-C. (2009). *Η Τέχνη του Κοινωνιολόγου*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 90-91. Εξάλλου, ας μην ξεχνάμε πως «ως δείκτης ορίζεται μια μεταβλητή η οποία μπορεί να μετρηθεί και η οποία σκοπό έχει να αναπαραστήσει πιστά μια συγκεκριμένη έννοια που αναφέρεται στην ιδιότητα του αντικειμένου που θέλουμε να μετρήσουμε: [...] δεν είναι η ίδια η έννοια, αλλά μια κατά προσέγγιση αναπαράσταση, χρησιμοποιούμενη ως μέσο για να καθορίσουμε πώς η πραγματικότητα, πίσω από την έννοια εξελίσσεται μέσα στον χρόνο και μέσα στον χώρο. Έτσι, οι ιδιότητες του δείκτη πρέπει πάντοτε να αντιπαραβάλλονται με τις ιδιότητες τις οποίες υποτίθεται ότι κατέχει η έννοια, μια αντιπαραβολή η οποία θεμελιώνεται στη διαίσθηση και στην ήδη κεκτημένη γνώση πάνω στο αντικείμενο ή ακόμη σε άλλες μετρήσεις αυτής της έννοιας». Gingras, Y. (2014). *Les Dérives de l'Évaluation de la Recherche: Du Bon Usage de la Bibliométrie*, Paris: Raisons d'agir, p. 92.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Κατηγορίες και επιμέρους δείκτες του ΟΗΕ για την ανθρώπινη ανάπτυξη

Όλοι οι δείκτες και οι υπο-δείκτες, μαζί με τις τεχνικές σημειώσεις για τον υπολογισμό των σύνθετων δεικτών, καθώς και οι πρόσθετες πληροφορίες των πηγών είναι διαθέσιμα στο <http://hdr.undp.org/en/data>. Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τον τρόπο υπολογισμού κάθε δείκτη, ανατρέξτε στις Τεχνικές Σημειώσεις 1-6 και τα σχετικά έγγραφα που είναι διαθέσιμα στον ιστότοπο του Human Development Report: <http://hdr.undp.org/en/data>.

ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

- Διεθνείς εισερχόμενοι τουρίστες (χιλιάδες)
- Διεθνής κινητικότητα φοιτητών (% συνολικού φοιτητικού πληθυσμού)

- Καθαρή μετανάστευση (ανά 1.000 άτομα)
 - Συνολικοί χρήστες του Διαδικτύου (% του πληθυσμού)
 - Χρήστες του Διαδικτύου, γυναίκες (% του γυναικείου πληθυσμού)
 - Συνδρομές κινητής τηλεφωνίας (ανά 100 άτομα)
-

ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΡΟΕΣ

- Εξαγωγές και εισαγωγές (% του ΑΕΠ)
 - Καθαρές εισροές ξένων άμεσων επενδύσεων (% του ΑΕΠ)
 - Επίσημη αναπτυξιακή βοήθεια (% του ΑΕΕ)
 - Ροές ιδιωτικών κεφαλαίων (% του ΑΕΠ)
 - Εμβάσματα, εισροές (% του ΑΕΠ)
-

ΦΤΩΧΕΙΑ

- Πληθυσμός σε πολυδιάστατη φτώχεια, αριθμός ατόμων (%)
- Συμβολή της αποστέρησης στην εκπαίδευση στον Πολυδιάστατο Δείκτη Φτώχειας
- Συμβολή της αποστέρησης στην υγεία στον Πολυδιάστατο Δείκτη Φτώχειας
- Συμβολή της αποστέρησης στο βιοτικό επίπεδο στον Πολυδιάστατο Δείκτη Φτώχειας
- Πολυδιάστατος δείκτης φτώχειας (MPI)
- Πληθυσμός σε πολυδιάστατη φτώχεια, αριθμός ατόμων (χιλιάδες) (για το έτος της έρευνας)
- Πληθυσμός σε πολυδιάστατη φτώχεια, αριθμός ατόμων (χιλιάδες) (προβολή για το 2017)
- Πληθυσμός σε πολυδιάστατη φτώχεια, ένταση αποστέρησης (%)
- Πληθυσμός με σοβαρή πολυδιάστατη φτώχεια (%)
- Πληθυσμός που ζει κάτω από το όριο της φτώχειας, 1,90 δολάρια ΗΠΑ ημερησίως (%)
- Πληθυσμός που ζει κάτω από το όριο φτώχειας, εθνικό όριο φτώχειας (%)
- Πληθυσμός ευάλωτος στην πολυδιάστατη φτώχεια (%)
- Εργαζόμενοι φτωχοί με 3,10 \$ την ημέρα (% της συνολικής απασχόλησης)

ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

- Ποσοστό ανθρωποκτονιών (ανά 100.000 άτομα)
 - Εγγραφές γεννήσεων (% κάτω των 5 ετών)
 - Άστεγοι λόγω φυσικών καταστροφών (ετήσιος μέσος όρος ανά ένα εκατομμύριο άτομα)
 - Πληθυσμός φυλακών (ανά 100.000 άτομα)
 - Πρόσφυγες ανά χώρα προέλευσης (χιλιάδες)
 - Ποσοστό αυτοκτονιών, γυναίκες (ανά 100.000 άτομα)
 - Ποσοστό αυτοκτονιών, άντρες (ανά 100.000 άτομα)
-

ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ

- Προσαρμοσμένος στην Ανισότητα Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (IHDI)
 - Συντελεστής ανθρώπινης ανισότητας
 - Ανισότητα εισοδήματος, συντελεστής Gini
 - Ανισότητα εισοδήματος, αναλογία Palma
 - Ανισότητα εισοδήματος, αναλογία πεμπτημορίων εισοδήματος
 - Μερίδιο εισοδήματος που κατέχεται από τους φτωχότερους 40%
 - Μερίδιο εισοδήματος που κατέχεται από τους πλουσιότερους 1%
 - Μερίδιο εισοδήματος που κατέχεται από τους πλουσιότερους 10%
 - Ανισότητα στην εκπαίδευση (%)
 - Ανισότητα στο εισόδημα (%)
 - Ανισότητα στο προσδόκιμο ζωής (%)
 - Δείκτης εκπαίδευσης προσαρμοσμένος στην ανισότητα
 - Δείκτης εισοδήματος προσαρμοσμένος στην ανισότητα
 - Δείκτης προσδόκιμου ζωής προσαρμοσμένου στην ανισότητα
 - Συνολική απώλεια Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI) λόγω ανισότητας (%)
-

ΕΣΟΔΑ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΣΗ ΠΟΡΩΝ

- Ακαθάριστο εθνικό εισόδημα (ΑΕΕ) κατά κεφαλήν (2011 PPP \$)

- Εγχώρια πίστωση από χρηματοπιστωτικό τομέα (% του ΑΕΠ)
 - Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ) κατά κεφαλήν (2011 PPP \$)
 - Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (GDP), σύνολο (2011 δισεκατομμύρια δολάρια)
 - Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου (% του ΑΕΠ)
 - Μερίδιο εργασίας του ΑΕΠ, που περιλαμβάνει μισθούς και μεταβιβάσεις κοινωνικής προ-στασίας (%)
 - Δείκτης εισοδήματος
-

ΕΡΓΑΣΙΑ, ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΕΥΑΛΩΤΟΤΗΤΑ

- Αναλογία απασχόλησης προς πληθυσμό (% ηλικίας 15 ετών και άνω)
 - Παιδική εργασία (% για ηλικίες 5-17 ετών)
 - Απασχόληση στη γεωργία (% της συνολικής απασχόλησης)
 - Απασχόληση στην παροχή υπηρεσιών (% της συνολικής απασχόλησης)
 - Αποδέκτες σύνταξης γήρατος (% του νόμιμου πληθυσμού ηλικίας σύνταξης)
 - Ποσοστό συμμετοχής εργατικού δυναμικού (% ηλικίας 15 ετών και άνω)
 - Ποσοστό συμμετοχής εργατικού δυναμικού (% ηλικίας 15 ετών και άνω), γυναίκες
 - Ποσοστό συμμετοχής εργατικού δυναμικού (% ηλικίας 15 ετών και άνω), άντρες
 - Ανεργία, σύνολο (% του εργατικού δυναμικού)
 - Ποσοστό της άτυπης απασχόλησης στη μη γεωργική απασχόληση (% της συνολικής απασχόλησης στη μη γεωργία)
 - Ανεργία, νέοι (% ηλικίες 15-24 ετών)
 - Ευάλωτη απασχόληση (% της συνολικής απασχόλησης)
 - Νέοι που δεν φοιτούν στο σχολείο ή που δεν εργάζονται (% ηλικίας 15-24 ετών)
-

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ

- Ειδικευμένο εργατικό δυναμικό (% του εργατικού δυναμικού)
- (Καθαρή) Προσαρμοσμένη εξοικονόμηση (% του ΑΕΕ)
- Μέση ετήσια μεταβολή στο μερίδιο του κατώτερου 40% (%)

- Δείκτης συγκέντρωσης (εξαγωγές) (τιμή)
 - Ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου (% του ΑΕΠ)
 - Συνολική απώλεια στην τιμή HDI λόγω ανισότητας, μέση ετήσια μεταβολή (%)
 - Πληθυσμός που χρησιμοποιεί βελτιωμένες πηγές πόσιμου νερού (%)
 - Πληθυσμός που χρησιμοποιεί βελτιωμένες εγκαταστάσεις υγιεινής (%)
 - Αναλογία δαπανών εκπαίδευσης και υγείας προς στρατιωτικές δαπάνες
 - Δαπάνες έρευνας και ανάπτυξης (% του ΑΕΠ)
 - Αγροτικός πληθυσμός με πρόσβαση σε ηλεκτρικό ρεύμα (%)
 - Συνολική εξυπηρέτηση χρέους (% των εξαγωγών αγαθών, υπηρεσιών και πρωτογενούς εισοδήματος)
-

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑ

- Συνολικός πληθυσμός (εκατομμύρια)
 - Διάρθρωση ηλικίας (έτη)
 - Λόγος εξάρτησης ηλικιωμένων ατόμων (65 ετών και άνω) (ανά 100 άτομα ηλικίας 15-64 ετών)
 - Πληθυσμός ηλικίας 15-64 ετών (εκατομμύρια)
 - Πληθυσμός ηλικίας 65 ετών και άνω (εκατομμύρια)
 - Πληθυσμός ηλικίας κάτω των 5 ετών (εκατομμύρια)
 - Αναλογία φύλου κατά τη γέννηση (άντρες προς γυναίκες γεννήσεις)
 - Αστικός πληθυσμός (%)
 - Λόγος εξάρτησης νέων ατόμων (0-14) (ανά 100 άτομα ηλικίας 15-64 ετών)
-

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ

- Εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, κατά κεφαλήν (τόνοι)
- Εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα (kg ανά αμερικάνικα δολάρια του 2010 του ΑΕΠ)
- Δασική έκταση (% της συνολικής έκτασης γης)
- Υποβαθμισμένη γη (% της συνολικής έκτασης γης)

- Δασική έκταση, αλλαγή (%)
- Κατανάλωση ενέργειας ορυκτών καυσίμων (% της συνολικής κατανάλωσης ενέργειας)
- Χρήση γλυκού νερού (% των συνολικών ανανεώσιμων υδάτινων πόρων)
- Ποσοστό θνησιμότητας που αποδίδεται στην ατμοσφαιρική ρύπανση των νοικοκυριών και του περιβάλλοντος (ανά 100.000 άτομα)
- Ποσοστό θνησιμότητας που αποδίδεται σε μη ασφαλείς υπηρεσίες νερού, υγιεινής και αποχέτευσης (ανά 100.000 άτομα)
- Εξάντληση φυσικών πόρων (% του ΑΕΕ)
- Δείκτης κόκκινης λίστας (τιμή)
- Κατανάλωση ανανεώσιμης ενέργειας (% της συνολικής τελικής κατανάλωσης ενέργειας)

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

- Αναμενόμενα έτη σχολικής εκπαίδευσης (έτη)
- Δείκτης εκπαίδευσης
- Αναμενόμενα χρόνια σχολικής εκπαίδευσης, γυναίκες (έτη)
- Αναμενόμενα χρόνια σχολικής εκπαίδευσης, άντρες (έτη)
- Κυβερνητικές δαπάνες για την εκπαίδευση (% του ΑΕΠ)
- Συνολικό ποσοστό εγγραφών στην προσχολική εκπαίδευση (% πληθυσμού παιδιών προσχολικής ηλικίας)
- Εγγραφή ακαθάριστης αναλογίας, προσχολική (% των παιδιών προσχολικής ηλικίας)
- Συνολικό ποσοστό εγγραφών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (% πληθυσμού σχολικής ηλικίας πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης)
- Συνολικό ποσοστό εγγραφών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (% πληθυσμού σχολικής ηλικίας δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης)
- Συνολικό ποσοστό εγγραφών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (% πληθυσμού ηλικίας τριτοβάθμιας εκπαίδευσης)
- Ποσοστό αλφαριθμητισμού, ενήλικες (% ηλικίες 15 ετών και άνω)
- Μέσος αριθμός ετών σχολικής εκπαίδευσης (έτη)
- Μέσος αριθμός ετών σχολικής εκπαίδευσης, γυναίκες (έτη)

- Μέσος αριθμός ετών σχολικής εκπαίδευσης, άντρες (έτη)
- Ποσοστό δημοτικών σχολείων με πρόσβαση στο Διαδίκτυο
- Ποσοστό σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με πρόσβαση στο Διαδίκτυο
- Πληθυσμός με τουλάχιστον κάποια δευτεροβάθμια εκπαίδευση (% ηλικιών 25 ετών και άνω)
- Πληθυσμός με τουλάχιστον κάποια δευτεροβάθμια εκπαίδευση, γυναίκες (% ηλικιών 25 ετών και άνω)
- Πληθυσμός με τουλάχιστον κάποια δευτεροβάθμια εκπαίδευση, άντρες (% ηλικιών 25 ετών και άνω)
- Ποσοστό εγκατάλειψης του δημοτικού σχολείου (% πληθυσμού του δημοτικού σχολείου)
- Δάσκαλοι δημοτικού σχολείου με διδακτική επάρκεια (%)
- Πρόγραμμα για τη Διεθνή Αξιολόγηση των Μαθητών (PISA) στα μαθηματικά
- Πρόγραμμα για τη Διεθνή Αξιολόγηση των Μαθητών (PISA) στην ανάγνωση
- Πρόγραμμα για τη Διεθνή Αξιολόγηση των Μαθητών (PISA) στις φυσικές επιστήμες
- Αναλογία μαθητή-δασκάλου, δημοτικό σχολείο (αριθμός μαθητών ανά δάσκαλο)
- Ποσοστό επιβίωσης στην τελευταία τάξη της κατώτερης δευτεροβάθμιας γενικής εκπαίδευσης (%)

ΥΓΕΙΑ

- Προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση (έτη)
- Ποσοστό θνησιμότητας ενηλίκων, γυναίκες (ανά 1.000 άτομα)
- Ποσοστό θνησιμότητας ενηλίκων, άντρες (ανά 1.000 άτομα)
- Κατά ηλικία σταθμισμένα ποσοστά θνησιμότητας που αποδίδονται σε μη μεταδοτικές ασθένειες, γυναίκες
- Κατά ηλικία σταθμισμένα ποσοστά θνησιμότητας που αποδίδονται σε μη μεταδοτικές ασθένειες, άντρες
- Παιδικός υποσιτισμός, υποθρεψία (μέτρια ή σοβαρή) (% κάτω των 5 ετών)
- Τρέχουσες δαπάνες για την υγεία (% του ΑΕΠ)
- Προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση, γυναίκες (έτη)

- Προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση, άντρες (έτη)
- Δείκτης προσδόκιμου ζωής
- Επιπολασμός HIV, ενήλικες (% ηλικίας 15-49 ετών)
- Βρεφική θνησιμότητα (ανά 1.000 γεννήσεις)
- Βρέφη που δεν έχουν εμβολιασμό, διφθερίτιδα-τέτανος και κοκίτης, DPT (% των παιδιών ενός έτους)
- Βρέφη που δεν έχουν εμβολιαστεί, ιλαρά (% των παιδιών ενός έτους)
- Επίπτωση ελονοσίας (ανά 1.000 άτομα σε κίνδυνο)
- Επίπτωση φυματίωσης (ανά 100.000 άτομα)
- Ποσοστό θνησιμότητας ηλικίας κάτω των πέντε ετών (ανά 1.000 γεννήσεις)

ΦΥΛΟ

- Δείκτης Ανάπτυξης Φύλου (GDI)
- Ποσοστό γεννήσεων από έφηβες γυναίκες (γεννήσεις ανά 1.000 γυναίκες ηλικίας 15-19 ετών)
- Κάλυψη προγεννητικής φροντίδας, τουλάχιστον μία επίσκεψη (%)
- Παιδικός γάμος, γυναίκες παντρεμένες μέχρι την ηλικία των 18 ετών (% των γυναικών ηλικίας 20-24 ετών που είναι παντρεμένες ή δεσμευμένες)
- Τρόποι αντισύλληψης, οποιαδήποτε μέθοδος (% των παντρεμένων ή δεσμευμένων γυναικών αναπαραγωγικής ηλικίας, 15-49 ετών)
- Εκτιμώμενο ακαθάριστο εθνικό κατά κεφαλήν εισόδημα, γυναίκες (2011 PPP \$)
- Εκτιμώμενο ακαθάριστο κατά κεφαλήν εθνικό εισόδημα, άντρες (2011 PPP \$)
- Μερίδιο απασχόλησης γυναικών στην ανώτερη και μεσαία διοίκηση (%)
- Μερίδιο γυναικών αποφοίτων σε προγράμματα επιστήμης, τεχνολογίας, μηχανικής και μαθηματικών σε τριτοβάθμιο επίπεδο (%)
- Δείκτης Ανισότητας των Φύλων (GII)
- Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI), γυναίκες
- Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI), άντρες
- Υποχρεωτική άδεια μητρότητας επί πληρωμή (ημέρες)

- Αναλογία μητρικής θνησιμότητας (θάνατοι ανά 100.000 γεννήσεις)
- Επικράτηση ακρωτηριασμού/κοπής γυναικείων γεννητικών οργάνων μεταξύ κοριτσιών και γυναικών (% κοριτσιών και νεαρών γυναικών ηλικίας 15-49 ετών)
- Αναλογία γεννήσεων που πραγματοποιήθηκαν από εξειδικευμένο προσωπικό υγείας (%)
- Ποσοστό απασχόλησης στη μη γεωργική καλλιέργεια, γυναίκες (% της συνολικής απασχόλησης στη μη γεωργική καλλιέργεια)
- Ποσοστό αποφοίτων προγραμμάτων STEM (επιστήμης, τεχνολογίας, μηχανικής και μαθηματικών) στην τριτοβάθμια εκπαίδευση που είναι γυναίκες (%)
- Ποσοστό αποφοίτων προγραμμάτων STEM στην τριτοβάθμια εκπαίδευση που είναι άντρες
- Ποσοστό εδρών στο κοινοβούλιο (% εδρών που κατέχουν οι γυναίκες)
- Συνολικό ποσοστό ανεργίας (αναλογία γυναικών-αντρών)
- Ανεκπλήρωτη ανάγκη για οικογενειακό προγραμματισμό (% των παντρεμένων ή δεσμευμένων γυναικών αναπαραγωγικής ηλικίας, 15-49 ετών)
- Επεισόδια βίας κατά των γυναικών από οικείο σύντροφο (% του πληθυσμού γυναικών ηλικίας 15 ετών και άνω)
- Επεισόδια βίας κατά των γυναικών από μη οικείο σύντροφο (% του γυναικείου πληθυσμού ηλικίας 15 ετών και άνω)
- Γυναίκες με λογαριασμό σε χρηματοπιστωτικό ίδρυμα ή με πάροχο υπηρεσιών κινητής τηλεφωνίας (% του πληθυσμού γυναικών ηλικίας 15 ετών και άνω)
- Ποσοστό ανεργίας των νέων (αναλογία γυναικών-αντρών).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abbott, P. and Wallace C. (2012). "Social quality. A way to measure the quality of society", *Social Indicators Research*, 108 (1), pp. 153-167.
- Ahmed, S. (2010). *The Promise of Happiness*, Durham: Duke University Press.
- Alain (1928). *Propos sur le Bonheur*, Paris: Gallimard.
- Algoud, J.-P. (2001). *Systémique, Vie et Mort de la Civilisation Occidentale*, Lyon: L'Interdisciplinaire.
- Algoud, J.-P. (2014). «La demande de bonheur et la tentation de l'ordre», *Le Journal des Psychologues*, 217, pp. 68-72.
- Alkire, S. and Foster, J. (2011). "Counting and multidimensional poverty measurement", *Journal of Public Economics*, 95, pp. 476-487.
- Allais, M. (1953). «Le comportement de l'homme rationnel devant le risque: Critique des postulats et axiomes de l'école Américaine», *Econometrica*, 21 (4), pp. 503-546, 508.
- Allen, K. (2004). *Max Weber: A Critical Introduction*, London: Pluto.

- American Sociological Association, *What is Sociology?*, <http://www.asanet.org/about/sociology.cfm>>.
- Andersen, E. (2004). *The Process of Creative Destruction: From Vision to Measurement and Evolutionary Exploration*, στο DRUID Summer Conference 2004 on Industrial Dynamics, Innovation and Development, June 12-14, Denmark.
- André, Chr. (2003). *Vivre Heureux: Psychologie du Bonheur*, Paris: Odile Jacob.
- Andrews, F. M. and Withey, S. B. (1976). *Social Indicators of Well-Being*, New York: Plenum Press.
- Andrieu, B. (1999). *L'Homme Naturel: La Fin Promise des Sciences Humaines*, Lyon: Presses universitaires de Lyon.
- Aneshensel, Carol S. and Phelan, J. C. (1999/2013). *Handbook of the Sociology of Mental Health*, Dordrecht: Springer.
- Annoni, P. (2007). "Different ranking methods: Potentialities and pitfalls for the case of European Opinion Poll", *Environmental And Ecological Statistics*, 14, pp. 453-471.
- Annoni, P. and Bruggemann, R. (2009). "Exploring partial order of European countries", *Social Indicators Research*, 92, pp. 471-487.
- Annoni, P. and Weziak-Bialowolska, D. (2016). "A measure to target anti-poverty policies in the European Union Regions", *Applied Research in Quality of Life*, 11, pp. 181-207.
- Assouly, Ol. (2004). *Les Nourritures Nostalgiques: Essai sur le Mythe du Terroir*, Arles: Actes Sud.
- Augé, M. (1994). «Sens et bonheur», dans Droit, R.-P. (dir.), *Où est le Bonheur?*, Paris: Le Monde Éditions [πρακτικά του 5ου forum Le Monde-Le Mans].
- Bach, M. and Rioux, M. H. (1996). "Social well-being. A framework for quality of life research", in Renwick, R., Brown, I. and Nagler, M. (eds), *Quality of Life in Health Promotion and Rehabilitation*, California: Sage.
- Baltatescu, S. (1998). "Influence of subjective factors on the perception of quality of Life", *Calitatea Vieții* [Quality of Life], 9 (3-4), pp. 269-277.
- Barbalet, J. (1998). *Emotion, Social Theory and Social Structure*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Barbalet, J. (ed.) (2002). "Emotions and sociology", *Sociological Review Monographs*, Special Issue, 50 (1).

- Bartram, D. (2012). "Elements of a sociological contribution to happiness studies: Social context, unintended consequences, and discourses", *Social Compass*, 6 (8), pp. 644-656.
- Bass, B. and Riggio, R. (2005). *Transformational Leadership*, New York: Psychological Press.
- Basu, K. and Palazzo, G. (2008). "Corporate social responsibility: A process model of sense marking", *Academy of Management Review*, 33, pp. 122-136.
- Baudelot, Chr. et Gollac, M. (2001). *Bonheur, Travail et Sociologie*, Paris: Séminaire «Bonheur et travail» de l'École normale supérieure [document de travail].
- Baudelot, Chr. et Gollac, M. (2003). *Travailler pour Être Heureux? Le Bonheur et le Travail en France*, Paris: Fayard.
- Bayes, T. (1731). *Divine Benevolence, Or, An Attempt To Prove That The Principal End Of The Divine Providence And Government Is The Happiness Of His Creatures*, London: John Noon.
- Beck, W., Van der Maesen, L. and Walker, A. (1997). *The Social Quality of Europe*, Bristol: The Policy Press.
- Becker, G. S. (1991). *A Treatise on the Family*, Cambridge-London: Harvard University Press.
- Becker, G. S. (1991). "Preface to the enlarged edition", *A Treatise On The Family*, Cambridge-London: Harvard University Press.
- Becker, G. S., Philipson, T. J. and Soares, R. R. (2005). "The quantity and quality of life and the evolution of world inequality", *American Economic Review*, 95 (1), pp. 277-291.
- Bellebaum, A. (ed.) (1994). *Vom guten Leben. Glücksvorstellungen in Hochkulturen* (Για την καλή ζωή: Αντιλήψεις για την ευτυχία σε πολιτισμούς του παρελθόντος), Berlin: Akademie Verlag.
- Bellebaum, A. (ed.) (2002). *Glücksforschung. Eine Bestandsaufnahme* (Ερευνα για την ευτυχία: Μια συλλογή), Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft.
- Bellebaum, A. and Hettlage, R. (2010). *Glück hat viele Gesichter: Annäherungen an eine gekonnte Lebensführung* (Η ευτυχία έχει πολλά πρόσωπα: Προσεγγίσεις για μια έξυπνη ζωή), Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
- Benasayag, M. et Charleton, É. (1989). *Critique du Bonheur*, Paris: La Découverte.
- Bergson, A. (1954). "On the concept of social welfare", *Quarterly Journal of Economics*, 68, pp. 232-252.

- Bertaux, D. and Kohli, M. (1984). "The life story approach: A continental view", *Annual Review of Sociology*, 10, pp. 215-237.
- Berthon, S., Chatelain, S., Ottavi, M.-N. et Wathelet, O. (dir.) (2006). «Le bonheur n'est pas l'essentiel? De bribes de bonheurs à une "ethnologie des gens heureux"», *Conserveries Mémoires*, 2, (http://www.celat.ulaval.ca/histoire.memoire/cm_articles/cm2_berthon.pdf).
- Berthon, S., Chatelain, S., Ottavi, M.-N. et Wathelet, O. (dir.) (2009). *Ethnologie des Gens Heureux*, Paris: Ethnologie de la Maison des Sciences de l'Homme.
- Besnard, Ph. (1973). «Durkheim et les femmes ou le suicide inachevé», *Revue Française de Sociologie*, 14 (1), pp. 27-61.
- Best, J. (2001). "Social progress and social problems: Toward a sociology of gloom", *The Sociological Quarterly*, 42 (1), pp. 1-12.
- Biehl, J., Good, B. and Kleinman A. (eds) (2007). *Subjectivity: Ethnographic Investigations*, Berkeley: University of California Press.
- Blanchflower, D. G. and Oswald, A. (2007). "Is well-being U-shaped over the life cycle?", *NBER Working Paper*, 12935.
- Boiron, Chr. (2000). *La Source du Bonheur*, Paris: Albin Michel.
- Boltanski, L. (1966). *Le Bonheur Suisse* (d'après une enquête réalisée par Isaac Chiva, Ariane Deluz et Nathalie Stern), Paris: Minuit.
- Bonini, N. et Clavairolle, Fr. (2005). «Changer d'espace pour vivre mieux: Ethnologie des "nouveaux" habitants des Cévennes», dans Fleuret, S. (dir.), *Espaces, Qualité de Vie et Bien-Être*, Angers: Presses de l'université d'Angers/sodis.
- Bouffard, L. (1997). «Présentation: Variations sur le thème du bonheur», *Revue Québécoise de Psychologie*, 18 (2), pp. 3-12.
- Bouffard, L. et Lapierre, S. (1997). «La mesure du bonheur», *Revue Québécoise de Psychologie*, 18 (2), pp. 273-316.
- Bourdieu, P. (2017). *Anthropologie Économique* (cours du collège de France, 1992-1993), Paris: Raison d'agir-Seuil.
- Bovar, O., Demotes-Mainard, M., Dormoy, C., Gasnier, L., Marcus, V., Panier, I. et Tregouët, B. (2008). *Les Indicateurs de Développement Durable, L'Économie Française: Comptes et Dossiers*, Paris: Insee, 2008, pp. 51-71.
- Boyne, R. (2001). *Subject, Society and Culture*, London: Sage.

- Brentano, F. von. (1874). *Psychologie du Point de Vue Empirique*, Paris: Vrin.
- British Sociology Association, *What is Sociology?*, <http://www.britsoc.co.uk/WhatIsSociology/studying soc.aspx>>
- Broadway, R. F. and Niel, B. (1999). *Welfare Economics*, New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Bruckner, P. (2000). *L'Euphorie Perpétuelle*, Paris: Grasset & Fasquelle.
- Bruno, I. et Didier, E. (2013). *Benchmarking: l'État sous la Pression Statistique*, Paris: Zones.
- Bulmahn, T. (2000). "Modernity and happiness: The case of germany", *Journal of Happiness Studies*, 1 (3), pp. 375-399.
- Burgess, E. W. and Cottrell, L. S. (1930). *Predicting Success or Failure in Marriage*, New York: Prentice-Hall.
- Campbell, A., Converse, P. E. and Rogers, W. L. (1976). *The Quality of American Life: Perceptions, Evaluations, and Satisfaction*, New York: Russell Sage Foundation.
- Candau, J. (2000). *Mémoire et Expériences Olfactives: Anthropologie d'Un Savoir-Faire Sensoriel*, Paris: PUF.
- Cantril, H. (1965). *The Pattern of Human Concerns*, New Brunswick: Rutgers University Press.
- Carley, M. (1981). *Social Measurement and Social Indicators: Issues of Policy and Theory*, London: George Allen and Unwin.
- Carroll, A. and Shabana, K. (2010). "The business case of corporate social responsibility: A review of concepts, research and practice", *International Journal of Management Reviews*, 12, pp. 85-105.
- Cavalli-Sforza, Fr. et Cavalli-Sforza, L. (1998). *La Science du Bonheur: Les Raisons et les Valeurs de Notre Vie*, Paris: Odile Jacob.
- Cazeneuve, J. (1966). *Bonheur et Civilisation*, Paris: Gallimard.
- Cesard, M. (1986). «Le chômage et son halo», *INSEE*, pp. 77-82.
- Challenger, D. F. (1995). *Durkheim Through the Lens of Aristotle: Durkheimian, Postmodernist, and Communitarian Responses to the Enlightenment*, Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- Charan, R. and Lafley, A. (2008). *The Game Changer: How you can Drive revenue and Profit Growth with Innovation*, New York: Crown Publishing Group.
- Chi Lin, A. (1998). "Bridging positivist and interpretivist approaches to qualitative methods", *Policy Studies Journal*, 26 (1), pp. 162-180.

- Chiasson, N. et Dubé, L. (1997). «La conception du bonheur: Similitudes et différenciations interculturelles», *Revue Québécoise de Psychologie*, 18 (2), pp. 121-144.
- Christensen, C., Anthony, S. and Roth, E. (2004). *Seeing What's Next: Using the Theories of Innovation to Predict Industry Change*, Boston: Harvard Business School Press.
- Ciarcia, G. (2002). «Presqu'îles d'illusion: Terrains de bonheur perdu en anthropologie», *Gradhiva*, 32, pp. 27-36.
- Clark, A. E., Fritjers, P. and Shields, M. A. (2008). "Relative income, happiness, and utility. An explanation for the Easterlin Paradox and other puzzles", *Journal of Economic Literature*, 46 (1), pp. 95-144.
- Closets, Fr. de (1974). *Le Bonheur en Plus*, Paris: Denoël.
- Clulow, V., Gerstman, J. and Barry, C. (2003). "The resource-based view and sustainable competitive advantage. The case of a financial services firm", *J. Eur. Ind. Train*, 27 (5), pp. 220-232.
- Cohen, A. (2002). "The importance of spirituality in well-being for jews and christians", *Journal of Happiness Studies*, 3, pp. 287-310.
- Cohen, L., Manion, L. and Morrison, K. (2000). *Research Methods in Education*, 5nd edn., London/New York: Routledge Falmer.
- Coleman, J. (1988). "Social capital in the creation of human capital", *American Journal of Sociology*, 94, pp. 95-120.
- Cooke, M. (2006). *Re-Presenting the Good Society*, Boston: The MIT Press.
- Corsin Jimenez, A. (ed.) (2008). *Culture and the Politics of Freedom: The Anthropology of Well-Being*, London: Pluto Press.
- Cox, J., Bowen, M. and Kempton, O. (2012). *Social Value: Understanding The Wider Value Of Public Policy Interventions*, Manchester: New Economy Working Papers, neweconomymanchester.com/stories/843-new_economy_working_papers.
- Crapanzano, V. (1994). «Réflexions sur une anthropologie des émotions», *Terrain*, 22 «Les émotions», pp. 109-117.
- Csikszentmihalyi, M. et Patton, J. D. (1997). «Le bonheur, l'expérience optimale et les valeurs spirituelles: une étude empirique auprès d'adolescents», *Revue Québécoise de Psychologie*, 18 (2), pp. 169-192.
- D'Amato, A., Henderson, S. and Florence, S. (2009). *Corporate Social Responsibility and Sustainable Business: A Guide to Leadership Tasks and Functions*, Greensboro: Center for creative leadership.

- Dallmayr, F. R. (1981). *Twilight of Subjectivity: Contributions to a Post-Individualist Theory Politics*, Boston: University of Massachusetts Press.
- Dardi, M. (2008). *Marshall, Welfare and Industrial Progress, or: the 'Utilitarian' Meets the 'Evolver'*, <http://www.ier.hitu.ac.jp/~nisizawa/marcodardi.pdf>.
- David, S. A., Boniwell, I. and Ayers, A. C. (eds) (2013). *The Oxford Handbook of Happiness*, Oxford: Oxford University Press.
- Davidson, D. (2001). *Subjective, Intersubjective, Objective*, Oxford: Oxford University Press.
- Davidson, R. J. and Sutton, S. K. (1995). "Affective neuroscience: The emergence of a discipline", *Current Opinion in Neurobiology*, 5, pp. 217-224.
- Decancq, K. and Lugo, M. A. (2013). "Weights in multidimensional indices of wellbeing: An overview", *Econometric Reviews*, 32, pp. 7-34.
- Delumeau, J. (2002). *Une Histoire du Paradis. Tome II. Mille Ans de Bonheur*, Paris: Hachette Littératures.
- Demetrescu, M. (1983). *Mecanisme Decizionale in Marketing*, Editura Politică.
- Development Ranking (2014). http://www.bibdemografie.de/SharedDocs/Meldungen/EN/TopThema/2014_03_31_hdi_development.html.
- Di Tella, R., MacCulloch, R. J. and Oswald, A. J. (2003). "The macroeconomics of happiness", *Review of Economics and Statistics*, 85 (4).
- Diener, E. (2000). "Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index", *Psychologist*, 55 (1), pp. 34-43.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. and Griffin, Sh. (1985). "The satisfaction with life scale", *Journal of Personality Assessment*, 49 (1), pp. 71-75.
- Diener, E., Oishi, S. and Ryan, K. L. (2013). "Universals and cultural differences in the causes and structure of happiness: A multilevel review", in Keyes, C. L. M. (ed.), *Mental Well-Being*, Dordrecht: Springer.
- Dijkstra, L., Annoni, P. and Kozovska, K. (2011). "A new regional competitiveness index: Theory, methods and findings", *European Union Regional Policy Working Papers*, 2, pp. 3-26.
- Droit, R.-P. et Gallien, A. (1972). *La Chasse au Bonheur: Les Nouvelles Communautés en France*, Paris: Calmann-Lévy.
- Droit, R.-P. et Gallien, A. (dir.) (1994). *Où Est le Bonheur?*, Paris: Le Monde Éditions (πρακτικά του 5ου φόρουμ Le Monde-Le Mans).

- Du Bois, W. and Wright, R. D. (2002). "What is humanistic sociology?", *American Sociologist*, 33 (4), pp. 5-36.
- Duncan, G. (2005). "What do we mean by 'happiness'? The relevance of subjective well-being to social policy", *Social Policy Journal of New Zealand*, 25, pp. 16-31.
- Easterlin, R. (1974). "Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence", in Paul, A. D. and Melvin, W. R. (eds), *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz*, New York: Academic Press.
- Eatwell, J., Milgate, M. and Newman, P. K. (1987). *The New Palgrave. A Dictionary of Economics*, 2nd edn., London-New York-Tokyo: Macmillan Stockton Press Maruzen.
- Edgerton, R. (1992). *Sick Societies: Challenging the Myth of Primitive Harmony*, New York: Free Press.
- Ehrenreich, B. (2009). *Smile or Die: How Positive Thinking Fooled America and the World*, London: Granta.
- Farkas, K. (2010). *The Subjects Point of View*, New York: Oxford University Press.
- Faucheux, M. (2002). *Histoire du Bonheur*, Paris: Philippe Lebaud.
- Favret-Saada, J. (1977). *Les Mots, la Mort, les Sorts: La Sorcellerie dans le Bocage*, Paris: Gallimard.
- Ferguson, H. (1990). *The Science of Pleasure. Cosmos and Psyche in the Bourgeois World View*, London: Routledge.
- Ferrer-i-Carbonell, A. (2005). "Income and well-being. An empirical analysis of the comparison income effect", *Journal of Public Economics*, 89, pp. 997-1019.
- Ferriss, A. L. (2002). "Religion and the quality of life", *Journal of Happiness Studies*, 3, pp. 199-215.
- Ferriss, A. L. (2004). "The quality of life concept in sociology", *The American Sociologist*, 35, pp. 37-51.
- Ferriss, A. L. (2010). *Approaches to Improving the Quality of Life: How to Enhance the Quality of Life*, Dordrecht: Springer.
- Firebaugh, G. and Schroeder, M. B. (2009). "Does your neighbor's income affect your happiness?", *American Journal of Sociology*, 115, pp. 805-831.
- Flanagan, W. and Smith, J. (2006). *Creating Competitive Advantage: Give Customers a Reason to Choose You Over Your Competitors*, New York: Crown Business.

- Fordyce, M. W. (1997). «Éducation au bonheur», *Revue Québécoise de Psychologie*, 18 (2), pp. 241-254.
- Foster, J. E., McGillivray, M. and Seth, S. (2013). "Composite indices: Rank robustness, statistical association, and redundancy", *Econometric Reviews*, 32, pp. 35-56.
- Frey, B. S. and Stutzer, A. (2002). *Happiness and Economics*, Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Fromm, E. (1991) [1955]. *The Sane Society*, London: Routledge.
- Gadder, J. et Jany-Catrice, F. (2007). *Les Nouveaux Indicateurs de Richesse*, Paris: La Découverte.
- Gasper, D. (2011). "The human and the social: A comparison of the discourses of human development, human security and social quality", *International Journal of Social Quality*, 1 (1), pp. 91-108.
- Gill, J. and Johnson, P. (2007). *Research Methods for Managers*, London: Sage.
- Glatzer, W. (2000). "Happiness: Classic theory in the light of current research", *Journal of Happiness Studies*, 1, pp. 501-511.
- Glenn, N. D. and Weaver, C. N. (1979). "A note on family situation and global happiness", *Social Forces*, 57 (3), pp. 960-967.
- Glenn, N. D. and Weaver, C. N. (1981). "The contribution of marital happiness to global happiness", *Journal of Marriage and Family*, 43 (1), pp. 161-168.
- Gorard, S. (2003). *Quantitative Methods in Social Science*, London-New York: Continuum.
- Govindarajan, V. and Trimble, C. (2005). *10 Rules for Strategic Innovators: From Idea to Execution*, Boston: Harvard Business School Press.
- Grima, B. (1992). *The Performance of Emotion among Paxtun Women*, Austin: University of Texas Press.
- Guillebaud, J.-Cl. (1998). *La Tyrannie du Plaisir*, Paris: Seuil.
- Guillén-Royo, M. and Velazco, J. (2006). "Exploring the relationship between happiness, objective and subjective well-being: Evidence from rural Thailand", *Working Paper*, 16 (Bath: Wellbeing in Developing Countries Web Research Group, University of Bath).
- Hagerty, M. R. and Land, K. C. (2007). "Constructing summary indices of quality of life: A model for the effect of heterogeneous importance weights", *Sociological Methods and Research*, 35, pp. 455-496.

- Hall, P. A. and Lamont, M. (eds) (2009). *Successful Societies: How Institutions and Culture Affect Health*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Haller, M. and Hadler, M. (2006). "How social relations and structures can produce happiness and unhappiness. An international comparative analysis", *Social Indicators Research*, 75 (2), pp. 169-216.
- Hanifan, L. J. (1916). "The rural school community center", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 67, pp. 130-138.
- Happy Planet Index, *United States: 114th out of 143 on the Happy Planet Index*, 2012. <http://www.happyplanetindex.org/data/>.
- Haq, R. (2009). "Measuring human wellbeing in Pakistan. Objective versus subjective indicators", *European Journal of Social Sciences*, 9, pp. 516-529.
- Harroche, Cl. et Montoia, A. (1995). «La codification des comportements et des sentiments dans la political correctness», *Revue Française de Science Politique*, 45 (3), pp. 379-395.
- Heal, G. M. (1998). *Valuing the Future. Economic Theory and Sustainability*, New York: Columbia University Press.
- Heath, R. (2004). *Encyclopedia of Public Relations*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Helliwell, J. F. (2006). "Well-being, social capital and public policy: What's new?", *NBER Working Paper*, 11807, Cambridge: National Bureau of Economic Research.
- Helliwell, J. F. and Want, S. (2012). "The state of world happiness", in Helliwell, J., Layard, R. and Sachs, J. (eds), *World Happiness Report*, Columbia University: Earth Institute.
- Hennion, A. (2007) [1993]. *La Passion Musicale: Une Sociologie de la Médiation*, Paris: Métailié,
- Hennion, A. et Teil, G. (2004). «Le goût du vin: Pour une sociologie de l'attention», dans Nahoum-Grappe, V. et Vincent, O. (dir.), *Le Goût des Belles Choses: Ethnologie de la Relation Esthétique*, Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme.
- Héritier, Fr. et Xanthakou, M. (dir.) (2004). *Corps et affects*, Paris: Odile Jacob.
- Hermalin, A. I. (ed.) (2002). *The Well-Being of the Elderly in Asia. A Four-Country Comparative Study*, Michigan: University of Michigan Press.
- Herrmann, P. (2008). "A positive approach towards social policy – The re-foundation of social policy", *William Thompson Working Papers*, 10.

- Hicks, J. R. and Hicks, U. K. (1939) "Public finance in the national income", *The Review Of Economic Studies*, 6 (2), pp. 147-155.
- Hochschild, A. (1974). "The sociology of feeling and emotion: Selected possibilities", *Sociological Inquiry*, 45 (2-3), pp. 280-307.
- Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart. Commercialization of Human Feeling*, Berkeley: University of California Press.
- Hodges, S. D., Clark, B. and Myers, M. W. (2011). "Better Living through Perspective Taking", in Biswas-Diener, R. (ed.), *Positive Psychology as a Mechanism for Social Change*, Dordrecht: Springer.
- Hughes, J. and Sharrock, W. (1997). *The Philosophy of Social Research*, 3rd edn., Essex: Pearson.
- Human Development Report (2013). *Greece HDI values and rank changes in the 2013 Human Development Report*, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/Country-Profiles/GRC.pdf>.
- Human Development Report (2019). *Beyond Income, Beyond Averages, Beyond Today: Inequalities in Human Development in the 21st century*, New York, <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2019>.
- Ihlen, O. (2005). "The power of social capital: Adapting Bourdieu to the study of public relations", *Public Relations Review*, 31 (4), pp. 492-496.
- Jafri, S., Ismail, K., Khurram, W. and Soehod, K. (2014). "Impact of social capital and firms' innovative capability on sustainable growth of women owned technoprises (SMEs): A study in Malaysia", *World Applied Sciences Journal*, 29 (10), pp. 1282-1290.
- Jankélévitch, V. (1980). *Le Je-ne-sais-quoi et le Presque-rien*, Paris: Seuil.
- Johansson, P. (1991). *An Introduction to Modern Welfare Economics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Johnston, D. F. and Carley, M. J. (1981). "Social measurement and social indicators", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 453, pp. 237-253.
- Jordan, B. (2008). *Welfare and Well-Being: Social Value in Public Policy*, Bristol: Policy Press, 2008.
- Kahneman, D. (2000). "Experienced utility and objective happiness. A moment-based approach", in Kahneman, D. and Tversky, A. (eds), *Choices, Values And Frames*, New York: Cambridge University Press and the Russell Sage Foundation.

- Kahneman, D. and Tversky, A. (eds) (2000). *Choices, Values and Frames*, New York: Cambridge University Press and the Russell Sage Foundation.
- Kaldor, N. (1939). "Welfare propositions of economics and interpersonal comparisons of utility", *Economic Journal*, 49, pp. 549-552.
- Keyes, C. (1998). "Social wellbeing", *Social Psychology Quarterly*, 61 (2), pp. 121-140.
- Keyes, C. (ed.) (2013). *Mental Well-being: Toward an International Epidemiology of Positive Mental Health*, Dordrecht: Springer, 2013.
- Keynes, J. M. (1930). "Economic Possibilities for our Grandchildren", στο *Essays in Persuasion* (pp. 358-373), New York: Harcourt Brace..
- Kosaka, K. (ed.) (2006). *A Sociology of Happiness: Japanese Perspectives*, Melbourne: Trans Pacific.
- Kotler, P. and Lee, N. (2005). *Corporate Social Responsibility*, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Kroll, C. (2011). *Towards a Sociology of Happiness: The Case of an Age Perspective on the Social Context of Subjective Well-Being*, <http://ssrn.com/abstract=1809833>>.
- Krugman, P. (2003). «Main basse sur l'Amérique. Comment les très très riches ont floué les classes moyennes», *The New York Times Magazine in Courrier International*, 636 (28).
- Krugman, P. and Wells, R. (2012). *Macroeconomics*, 3rd edn., Oxford: Worth Publishers.
- Kumar, R. (2005). *Research Methodology: A Step-by-Step Guide for Beginners*, London: Sage.
- Kuznets, S. (1951). "Government product and national income", *Income and Wealth*, 1 (1), pp. 178-244.
- Kyburz, J. A. (1991). «Des liens et des choses: engimono et omacha», *L'Homme*, 31 (117), pp. 96-121.
- Lagasm P., van Dongen, F., van Rijn, F. and Visser, H. (2015). "Regional quality of living in europe", *Region*, 2, pp. 1-26.
- Lange, O. (1941). "The foundations of welfare economics", *Econometrica*, 10, pp. 215-228.
- Laplantine, Fr. (1991). «Présentation», dans Martin, J.-B. et Laplantine, Fr. (dir.), *Corps, Religion, Société*, Lyon: Presses universitaires de Lyon.

- Lauer, Q. (1958). *The Triumph of Subjectivity: An Introduction to Transcendental Phenomenology*, New York: Fordham University Press.
- Le Breton, D. (2004) [1998]. *Les Passions Ordinaires: Anthropologie des Émotions*, Paris: Payot, coll. «Petite Bibliothèque Payot».
- Lebaron, Fr. (2009). “Vers une économie du bonheur”, *Savoir/Agir*, 3 (9), pp. 133-137.
- Lebaron, Fr. (2010). «Les conséquences sociales de la crise mondiale: Quelques réflexions à partir de données récentes», *Savoir/Agir, Rubrique Alter-indicateurs*, 12, pp. 91-101.
- Leite Mota, G. (2007). “Why should happiness have a role in welfare economics? Happiness versus orthodoxy and capabilities”, *FEP Working Papers*, 253, Porto: University of Porto.
- Lévi-Strauss, Cl. (1955). *Tristes Tropiques*, Paris: Plon.
- Levy, P. and Lemeshow, S. (2008). *Sampling of Populations. Methods and Applications*, 4th edn., New York: Wiley.
- Lin, K., Gasper, D. and van der Maesen, L. J. G. (2011). “Social quality research in a globalized world: An introduction”, *International Journal of Social Quality*, 1 (2), pp. 1-4.
- Lind, J. and Müller, I. H. (1999). *Inclusion and Exclusion. Unemployment and non Standard Employment in Europe, England/USA*, Ashgate.
- Lipovetsky, G. (2006). *Le Bonheur Paradoxal: Essai sur la Société d'Hyperconsommation*, Paris: Gallimard.
- Liu, C. (1996). “On the desirability and possibility of a positive sociology”, *International Journal of Sociology and Social Policy*, 16 (4), pp. 103-135.
- Lorquin, Cl. (1993). «Albums de famille», dans Segalen, M. et LeWita, B. (dir.), *Chez soi: Objets et Décors: Des Créations Familiales?*, Paris: Autrement, coll. «Mutation», 137.
- Lussier, R. and Achua, C. (2015). *Leadership. Theory, Application, & Skill Development*, 6th edn., Australia: Cengage Learning.
- Lustig, N. (2011). “Multidimensional indices of achievements and poverty: What do we gain and what do we lose? An introduction to JOEI forum on multidimensional poverty”, *The Journal of Economic Inequality*, 9, pp. 227-234.
- Lutz, C. and Geoffrey White, M. (1986). “The anthropology of emotions”, *Annual Review of Anthropology*, 15, pp. 405-436.

- Maddox, H. (1982). *Happiness, Lifestyle and Environment*, Telford: Freshet Press.
- Mahon, J. and McGowan, R. (1991). "Searching for the common good. A process-oriented approach", *Business Horizons*, 34 (4), pp. 79-86.
- Malinvaud, E. (1953). "Capital accumulation and efficient allocation of resources", *The Economic Society*, 21 (2), pp. 233-268.
- Malthus, T. (1798/1826). *An Essay on the Principle of Population, A View of its Past and Present Effects on Human Happiness*, London: John Murray, <http://www.econlib.org/library/Malthus/malPlongtoc.html>>.
- Mankiw, G. (2011). *Principles of Economics*, Australia: Cengage Learning.
- Maslow, A. H. (1971/1993). *The Farther Reaches of Human Nature*, London: Penguin.
- Mathews, G. and Izquierdo, C. (2009). *Pursuits of Happiness: Well-Being in Anthropological Perspective*, Oxford: Berghahn.
- Mauzi, Robert (1979) [1960]. *L'Idée du Bonheur dans la Littérature et la Pensée Françaises au XVIIIe Siècle*, Geneva-Paris: Slatkine Reprints.
- Mayo, E. (1933/2003). *The Human Problems of an Industrialized Civilization*, London: Routledge.
- McAllister, F. (2005). "Wellbeing. Concepts and challenges", *Discussion Paper* (prepared for the Sustainable Development Research Network).
- McGregor, J. (2009). *Smart Management for Tough Times. Breakthrough Management Ideas for a World in Which the Game Will Never Be the Same*. [Electronic version]. Interview with John Chambers, *Business Week*, http://www.businessweek.com/magazine/content/09_12/b4124030837359.htm
- McKee, A., Boyatzis, R. and Johnston, F. (2008). *Becoming a Resonant Leader: Develop Your Emotional Intelligence, Renew Your Relationships, Sustain Your Effectiveness*, Boston: Harvard Business Press.
- Mcmahon, D. M. (2003). «De l'avantage du bon caractère pour être heureux», *The Boston Globe in Courier International*, 665 (43).
- Menger, C. (1871). *Principes d'Économie Politique*, Glencoe, IL: Free Press, reprinted 1981, New York: New York University Press.
- Mestrovic, S. G. (1997). *Postemotional Society*, London: Sage.
- Michalos, A. (2011). "What did Stiglitz, Sen and Fitoussi get right and what did they get wrong?", *Social Indicators Research*, 102, pp. 117-129.

- Mills, C. W. (1943). "The professional ideology of social pathologists", *American Journal of Sociology*, 29 (2), pp. 165-180.
- Misrahi, R. (1994). *Le Bonheur: Essai sur la Joie*, Paris: Hatier.
- Morrison, D. F. (2005). *Multivariate Statistical Methods*, London: Thomson.
- Munda, G. (2008). *Social Multi-Criteria Evaluation for a Sustainable Economy*, Heidelberg-New York: Springer.
- Myers, D. G. et Diener, E. (1997). «La poursuite scientifique du bonheur», *Revue québécoise de psychologie*, 18 (2), pp. 13-28.
- NEF (2006). *The Happy Planet Index*, http://www.nuigalway.ie/dern/documents/nef_report.pdf.
- Nettle, D. (2006). *Happiness: The Science behind your Smile*, Oxford: Oxford University Press.
- Neumayer, E. (2001). "The human development index and sustainability – Constructive proposal", *Ecological Economics*, 39, pp. 101-114.
- Neves, C. (2003). "Optimism, pessimism, and hope in Durkheim", *Journal of Happiness Studies*, 42, pp. 169-183.
- Nicholas, T. (2003). *Why Schumpeter was Right: Innovation, Market Power, and Creative Destruction in 1920s America*, <http://www.people.hbs.edu/tnicholas/JEHO3.pdf>.
- Norberg-Hodge, H. (1991). *Ancient Futures: Learning from Ladakh*, New York: Random House.
- OECD (2013). *OECD Better Life Index*, <http://www.oecd.org/newsroom/BLI2013-Country-Notes.pdf>.
- Orwell, G. (1943). *Why Socialists Don't Believe in Fun*, <http://www.k-1.com/Orwell/site/work/essays/fun.html>>.
- Oswald, A. J. (1997). "Happiness and economic performance", *Economic Journal* (Royal Economic Society), 107 (445), pp. 1815-1831.
- Otto, E. (1998). "Corporate growth opportunities and capital structure of emerging firms: Theory and empirical evidence", *Dissertation Abstracts International*, 59 (4).
- Pahl, R. (2003). "Some sceptical comments on the relationship between social support and well-being", *Leisure Studies*, 22 (4), pp. 357-368.
- Panksepp, J. (1998). *Affective Neuroscience: The Foundations of Human and Animal Emotions*, Cambridge: Oxford University Press.

- Parducci, A. (1999). *La Mesure du Bonheur*, Grenoble: Presses Universitaires de Grenoble, coll. «Sciences et technologies de la connaissance».
- Pareto, V. (2014). "The new theories of economics", *The Journal of Political Economy*, 5 (4), pp. 485-502.
- Park, R. E. and Burgess, E. W. (eds) (1921). *Introduction to the Science of Sociology*, Chicago: University of Chicago Press.
- Pearce, D. W. and Atkinson, G. D. (1993). "Capital theory and the measurement of sustainable development. An indicator of 'weak' sustainability", *Ecological Economics*, 8 (2), pp. 103-108.
- Pecchi, L. and Piga, G. (2008). *Revisiting Keynes: Economic Possibilities for Our Grandchildren*, Cambridge: MIT Press.
- Piette, A. (2007). *L'Être Humain: Une Question de Détail*, Marchienne-au-Pont: Socrate Éditions Promarex.
- Pisano, J.-P. (2004). «Altérité, mythe et bonheur», *Loxias*, 3, <http://revel.unice.fr/loxias/document.html?id=1833>.
- Pitzke, M. (2003). *Vous souffrez? N'en Parlez surtout pas à un Psy*, Frankfurt: Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung, in *Courrier International*, 669, 39.
- Plé, B. (2000). «Auguste Comte on positivism and happiness», *Journal of Happiness Studies*, 1 (4), pp. 423-445.
- Pomey, M.-P., Poulier, J.-P. et Lejeune, B. (2000). *Santé Publique*, Paris: Ellipses.
- Porter, M. (1985). *Competitive Advantage. Creating and Sustaining Superior Performance*, New York: Free Press.
- Punch, K. (1998). *Introduction to Social Research: Quantitative and Qualitative Approaches*, London: Sage.
- Putzel, J. (1997). "Policy arena: Accounting for the 'dark side' of social capital", *Journal of International Development*, 9 (7), pp. 939-49.
- Rautenberg, M. et al. (dir.) (2000). *Campagnes de Tous nos Désirs: Patrimoines et Nouveaux Usages Sociaux*, Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme.
- Ravallion, M. (2011). "On multidimensional indices of poverty", *Journal of Economic Inequality*, 9, pp. 235-248.
- Ricard, M. (2003). *Plaidoyer pour le Bonheur*, Paris: NiL Éditions.

- Robeyns, I. (2005). "Assessing global poverty and inequality. Income, resources and capabilities", *Metaphilosophy*, 36 (1), pp. 30-49.
- Rogers, A. and Pilgrim, D. (2005). *A Sociology of Mental Health and Illness*, Maidenhead: Open University Press.
- Ruiz, N. (2011). "Measuring the joint distribution of household's Income, Consumption And Wealth Using Nested Atkinson Measures", *OECD Working Paper*, 40, pp. 1-37.
- Samuelson, P. A. (1961). "The evaluation of social income. Capital formation and wealth", in Lutz, F. A. and Hague, D. C. (eds), *The Theory of Capital, Proceedings of an IEA Conference*, New York: St. Martin's Press.
- Samuelson, P. A. (1965). *Fondements de l'Analyse Économique*, Paris: Gauthier-Villars.
- Schnittker, J. (2008). "Happiness and success: Genes, families, and the psychological effects of socioeconomic position and social Support", *American Journal of Sociology*, 114, pp. 233-259.
- Schuessler, K. F. and Fisher, G. A. (1985). "Quality of life research and sociology", *Annual Review of Sociology*, 11, pp. 129-149.
- Schultheis, F. (1994). "De la division du travail de 'protection sociale': Une comparaison sociologique des champs de politique familiale français et allemand", dans Observatoire européen des politiques familiales nationales / Commission des Communautés Européennes (Hg.), *La Décentralisation et l'Articulation des Différents Niveaux de Politique avec le Clivage Privé/Public*, Brüssel.
- Schultheis, F. and Bubeck, B. (1996). "Theoretical and methodological problems in the intercultural comparison of the phenomenon of extreme urban poverty", in Guidicini, P. et al. (eds), *Extreme Urban Poverties in Europe*, Milano: FrancoAngeli.
- Scitovsky, T. (1976). *The Joyless Economy. An Inquiry into Human Satisfaction and Consumer Dissatisfaction*, Oxford: Oxford University Press.
- Seidman, S. (1983). "Modernity, meaning, and cultural pessimism in Max Weber". *Sociological Analysis*, 44 (4), pp. 267-278.
- Seligman, M. (2002). *Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize your Potential for Lasting Fulfillment*, New York: Free Press.
- Seligman M. and Csikszentmihalyi, M. (2000). «Positive psychology: An introduction», *American Psychologist*, 55 (1), pp. 5-14.
- Selin, H. and Davey, G. (eds) (2012). *Happiness Across Cultures: Views of Happiness and Quality of Life in Non-Western Cultures*, Dordrecht: Springer.

- Sen, A. (1979). "The welfare basis of real income comparisons", *Journal of Economic Literature*, 17.
- Sen, A. (1985). *Commodities and Capabilities*, New York: North-Holland Sole distributors for the U.S.A. and Canada, Elsevier Science Publishing Co.
- Sen, A. (1987). *The Standard of Living*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*, New York: Oxford University Press.
- Sen, A. (2006). "Reason, freedom and well-being", *Utilitas*, 18.
- Servan-Schreiber, J.-L. (2003). «L'ère de la psychologie», *Psychologies*, p. 11.
- Sharma, K. and Jain, S. (2013). "Leadership management: Principles, models and theories", *Global Journal of Management and Business Studies*, 3 (3), pp. 309-318.
- Shin, D. C. and Johnson, D. M. (1978). "Avowed happiness as an overall assessment of the quality of life", *Social Indicators Research*, 5, pp. 475-492.
- Simon, A. H. (1947). *Administrative Behavior. A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization*, New York: MacMillan.
- Simon-Barouh, I. et Simon, P.-J. (1970). «Les génies des quatre palais», *L'Homme*, 10 (4), pp. 81-101.
- Smith, N. (2003). "Corporate social responsibility: Whether or how?", *California Management Review*, 45 (4), pp. 52-76.
- Snyder, C. R. and Shane, J. L. (eds) (2005). *Handbook of Positive Psychology*, New York: Oxford University Press.
- Spencer, H. (1851). *Social Statics: Or, The Conditions Essential to Human Happiness Specified, and the First of Them Developed*, London: John Chapman.
- Stahl, P.-H. (1973). «L'organisation magique du territoire villageois roumain», *L'Homme*, 13 (3), pp. 150-162.
- Statistics Canada (2011, 2014). *The World Bank International Comparison Program for Purchasing Power: Overall Ranking of Countries*, <http://www.statcan.gc.ca/daily-quotidien/140509/dq140509b-eng.htm>.
- Stebbins, R. (2009). *Personal Decisions in the Public Square: Beyond Problem Solving into a Positive Sociology*, New Brunswick: Transaction.
- Stevenson, B. and Wolfers, J. (2008). "Economic growth and subjective well-being: Reassessing the Easterlin paradox", *Brookings Papers on Economic Activity*, 1.

- Stiglitz, J. E. (2008). "Towards a general theory of consumerism: Reflections on Keynes's economic possibilities for our grandchildren", in Pecchi, L. and Piga, G. (eds), *Revisiting Keynes: Economic Possibilities for Our Grandchildren*, Cambridge: MIT Press.
- Stiglitz, J., Sen, A. et Fitoussi, J.-P. (2009). *Richesse des Nations et Bien-Être des Individus*, Paris: Odile Jacob.
- Stiglitz, J. E., Sen, A. et Fitoussi, J.-P. (2009). *Report By The Commission On The Measurement Of Economic Performance And Social Progress*, Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, Paris.
- Stuckler, D. and Basu, S. (2013). *The Body Économic. Why Austerity Kills*, London: Allen Lane.
- Sumner, J. (1996). *Welfare, Happiness and Ethics*, <http://www.colorado.edu/philosophy/heathwood/pdf/sumner.pdf>.
- Svendsen, G. T., Ling, G. and Svendsen, H. (2009). *Handbook of Social Capital: The Troika of Sociology, Political Science and Economics*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Szegedy-Maszack, M. (2003). «Psychiatrie: Les shizophrènes s'organisent», *US News & World Report, Washington*, in *Courrier International*, 634 (19).
- Taylor, C. (1990/1995). *Philosophical Arguments*, Cambridge: Harvard University Press.
- Teil, G. (2004). *De la Coupe aux Lèvres: Pratiques de la Perception et Mise en Marché des Vins de Qualités*, Toulouse: Applications de l'anthropologie.
- Terada, R. (2001). *Feeling in Theory: Emotion After the "Death of the Subject"*, Cambridge: Harvard University Press.
- Thin, N. (2002). *Social Progress and Sustainable Development*, London: ITDG Publications.
- Thin, N. (2005). "Happiness and the sad topic of anthropology: Wellbeing in developing countries", ESRC Research Group (WeD), *Working Paper*, 10, Bath: University of Bath, (<http://www.welldev.org.uk/research/workingpaperpdf/wed10.pdf>).
- Thin, N. (2012). *Social Happiness. Research into Policy and Practice*, Bristol: Policy Press.
- Thomas, M. E. and Hughes, M. (1986). "The continuing significance of race: A study of race, class, and quality of life in America, 1972-1985", *American Sociological Review*, 51 (6), pp. 830-841.
- Thompson, W. (1824). *An Inquiry into the Principles of the Distribution of Wealth Most Conducive to Human Happiness*, London: Longman.
- Thomas, W. I. and Znaniecki, F. (1918/1927). *The Polish Peasant in Europe and America*, New York: Alfred A. Knopf.

- Toffin, G. (2006). «Geneviève Bédoucha, Éclipse de lune au Yémen. Émotions et désarrois d'une ethnologue», *L'Homme*, 179, pp. 259-261.
- Turnbull, C. (1963). *Le Peuple de la Forêt*, Paris: Stock.
- UNDP (2019). *Human Development Report 2019. Beyond. Inequalities in Human Development in the 21st century. Briefing Note for Countries on the 2019 Human Development Report: Greece*, p. 3.
- UNDP (2019). *Overview: Human Development Report 2019. Beyond Income, Beyond Averages, Beyond Today: Inequalities in Human Development in the 21st century*.
- United Nations Conference on Environment & Development (1992). *Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992*, Agenda 21, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>.
- Van Hoorn, A. (2007). "A short introduction to subjective well-being: Its measurement, correlates and policy uses, statistics", in OECD (ed.), *Statistics, Knowledge and Policy 2007 Measuring and Fostering the Progress of societies*, Paris: OECD Publishing.
- Varela, F. J. and Shear, J. (eds) (1999). *The View from Within: First-person Approaches to the Study of Consciousness*. Bowling Green (pp. 1-14), OH: Imprint Academic.
- Veenhoven, R. (2006). *Sociology's Blind Eye for Happiness*, Paper presented at the 16th World Congress of Sociology 2006, Durban, South Africa.
- Veenhoven, R. (2007). "Quality-of-life research", in Bryantet, C. D. and Peck, D. L. (eds), *Handbook of 21st Century Sociology*, 2, California: Sage.
- Veenhoven, R. (2008). "Sociological theories of subjective Well-Being", in Eid, M. and Larsen, R. (eds), *The Science of Subjective Well-being: A Tribute to Ed Diener*, New York: Guilford Press.
- Vegerly, B. (2004). *Petit Traité sur le Devoir de Bonheur*, Paris: Milan, coll. «Pause philo».
- Vester, H. G. (1999). "Emotions in Postemotional Culture", in Schlaegeret, J. and Stedman, G. (eds), *Representations of Emotions*, Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Vowinckel, G. (2000). "Happiness in Durkheim's sociological policy of morals", *Journal of Happiness Studies*, 1 (4), pp. 447-464.
- Wagle, U. (2008). *Multidimensional Poverty Measurement. Concepts and Applications Multidimensional Poverty Measurement* (pp. 15-54), New York: Springer US.
- Wagner, H. R. (1983). *Phenomenology of Consciousness and Sociology of the Life-World*, Alberta: University of Alberta Press.

- Warrick, D. (1996). "Leadership styles and their consequences", *Journal of Experiential Learning and Simulation*, 3 (4), pp. 155-172.
- Waterhouse, R. (1993). «L'essentiel, c'est la qualité de l'éducation», *The Independent on Sunday*, London, dans *Courrier International*, 161 (11).
- White, A. (2007). "A global projection of subjective well-being: A challenge to positive psychology?", *Psychtalk*, 56, pp. 17-20.
- Wiederman, M. (2007). «Pourquoi est-il si difficile d'être heureux?», *Cerveau @ Psycho*, 21, pp. 36-39.
- Wiley Lovegrove, H. (2010). *Inspirational Leadership*, Linchpin-Books.
- Wilkinson, R. and Pickett, K. (2006). "Income inequality and population health: A review and explanation of the evidence", *Social Science @ Medicine*, 62 (7), pp. 1768-1784.
- Williams, S. and Bendelow, G. (1998). "Introduction. Emotions in social life: Mapping the sociological terrain", in Bendelow, G. and Williams, S. J. (eds), *Emotions in Social Life. Critical Themes and Contemporary Issues*, London: Routledge.
- Winock, M. (1999). «Le grand rêve des utopistes: le bonheur pour tous!», *L'Histoire*, 237 (80).
- Witt, D., Lowe, G. D., Peek, C. W. and Curry, E. W. (1980). "The changing association between age and happiness: Emerging trend or methodological artifact?", *Social Forces*, 58 (4), pp. 1302-1307.
- World Bank (2006). *Where is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century*, Washington: World Bank.
- World Bank (2014). *World Development Indicators*, <http://data.worldbank.org/sites/default/files/wdi-2014-book.pdf>.
- WWF (2012). *Living Planet Report*, http://www.wwf.de/fileadmin/fm-wwf/Publikationen-PDF/WWF_LPR_2012.pdf.
- Yager, R. (1988). "On ordered weighted averaging aggregation operators in multi-criteria decision-making", *IEEE Trans. Syst. Man Cybern*, 18, pp. 183-190.
- Yager, R. R. (1996). "Quantifier guided aggregating using OWA operators", *International Journal Of Intelligent Systems*, 11, pp. 49-73.
- Yang, Y. (2008). "Social inequalities in happiness in the United States, 1972 to 2004: An age-period-Cohort analysis", *American Sociological Review*, 73, pp. 204-226.
- Yee, J. and Chang, D. (2012). "Social quality as a measure for social progress", *Development and Society*, 40 (2), p. 153.

- Zingerle, A. (2000). "Simmel on happiness", *Journal of Happiness Studies*, 1 (4), pp. 465-477.
- Bourdieu, P. (1998). *Αντεπίθεση Πυρών: Λόγοι για την Ενίσχυση της Αντίστασης ενάντια στη Νεοφιλελεύθερη Εισβολή* (μτφρ.: Κ. Διαμαντάκου, πρόλ.: Ν. Παναγιωτόπουλος), Αθήνα: Πατάκης.
- Bourdieu, P. (2001). «Η κοινωνική φιλοσοφία του νεοφιλελευθερισμού», στο Παναγιωτόπουλος, Ν. (επιμ.), *Για μια Ρεαλιστική Ουτοπία: Πρακτικά της Διάσκεψης «Προς ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα: Αθήνα 3, 4, 5 Μαΐου 2001»*, Αθήνα: Πατάκης.
- Bourdieu, P. (2001). «Η κοινωνική δυσανεξία υπό το πρίσμα του κοινωνιολόγου», στο Παναγιωτόπουλος, Ν. (επιμ.), *Για μια Ρεαλιστική Ουτοπία: Πρακτικά της Διάσκεψης «Προς ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα: Αθήνα 3, 4, 5 Μαΐου 2001»*, Αθήνα: Πατάκης.
- Bourdieu, P. (2016). *Πασκαλιανοί Διαλογισμοί* (μτφρ.: Ε. Γιαννοπούλου), Αθήνα: Πατάκης.
- Bourdieu, P., Chamboredon, J.-Cl. και Passeron, J.-Cl. (2019). *Η Τέχνη του Κοινωνιολόγου: Επιστημολογικά Προσπατούμενα* (μτφρ.: Ε. Γιαννοπούλου και Δ. Φιλίππουπολίτης), Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Champagne, P., Lenoir, R., Merlié, D. και Pinto, L. (2004). *Μύηση στην Κοινωνιολογική Πρακτική* (μτφρ.: Α.-Μ. Καραστάθη, πρόλ.: Ν. Παναγιωτόπουλος), Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα.
- Δημουλάς, Κ., Κολλιός, Γ., Μπαγκαβός, Χ. και Τζανετάκη, Θ. (2015). *Εργασία και Προβλήματα Υγείας στην Ελλάδα*, Μελέτες/Τεκμηρίωση, 46, Αθήνα: ΙΝΕ/ΓΣΣΕ.
- Durkheim, É. (2000). *Οι Κανόνες της Κοινωνιολογικής Μεθόδου* (μτφρ.: Λ. Μ. Μουσούρου), Αθήνα: Gutenberg.
- ΙΝΕ/ΓΣΣΕ (2018). *Η Ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση*, Ετήσια Έκθεση 2018, 20, Αθήνα: ΙΝΕ/ΓΣΣΕ.
- Παναγιωτόπουλος, Ν. (1989). «Από τον κανόνα στις στρατηγικές και από το υποκείμενο στον δρώντα φορέα», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 72, σσ. 123-141.
- Παναγιωτόπουλος, Ν. (επιμ.) (2003). *Για μια Ρεαλιστική Ουτοπία: Πρακτικά της Διάσκεψης «Προς ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα: Αθήνα 3, 4, 5 Μαΐου 2001»*, Αθήνα: Πατάκης.
- Παναγιωτόπουλος, Ν. (2005). *Η Οδύνη των Ανέργων*, Αθήνα: Πολύτροπον.
- Παναγιωτόπουλος, Ν. (επιμ.) (2008). *Η Απομάγευση του Κόσμου*, Αθήνα: Πολύτροπον-ΕΚΚΕ-ΙΝΕ/ΓΣΣΕ.

- Παναγιωτόπουλος, Ν. (2013). *Η Βία της Ανεργίας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Παναγιωτόπουλος, Ν. και Schultheis, Fr. (επιμ.) (2015). *Η Οικονομία της Αθλιότητας: Ελλάδα 2010-2015*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Παναγιωτόπουλος, Ν. σε συνεργασία με τις Καρατζά, Α. και Παπαβασιλείου, Λ. (υπό έκδοση). *Αριθμοί και Άνθρωποι, Υγειονομικά Δεδομένα για μια Πολιτική Οικονομία του Κοινωνικού*, Αθήνα: Πεδίο.
- Russel, B. (2004). *Η Κατάκτηση της Ευτυχίας* (μτφρ.: Γ. Δυριώτης), Αθήνα: Αρσενίδα.

